STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05238

FUN UNZER ALTEN OYTSER

Moshe Bunem Justman

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

פון אונזער אלטן אוצר

ראש השנה

DR. JACOB LEVIN

Printed in Poland

Druk. „Grafia", Warszawa, Nowolipki 7.

„באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה" (ר"ה ב')

אין די טעג פון אלול דארף יעדער איד זיך בעמיהען צו מעשר'ן, מטהר צו זיין און אויסצוראטען פון זיך דאס בהמיות...

(קאזשעניצער מגיד)

„אני לדודי ודודי לי — ראשי תיבות אלול"

און די סופי-תיבות — האט דערויף צוגעגעבען רבי שלמה קארלינער — זענען יוד'ען, בלויז יוד'ען. דאס איז דער עיקר כל העיקרים: אידען זאל מען זיין. וואס מעהר אידען!...

„מכף רגל ועד ראש אין בו מתום" (ישעי' א. ו.)

פון ראש-השנה ביז הושענא רבה זענען אידען גוט און פרום. מען האט חרטה אויף די בעגאנגענע זינד און מען בעמיהט זיך צו טהון וואס מעהר מעשים-טובים. ליידער אבער איז „מכף רגל ועד ראש", פון שמיני עצרת אן (סתם רגל, כידוע, איז שמיני עצרת) ביז „ראש", ביז'ן צווייטען ראש-השנה, דאס גאנצע פעליגע יאהר איז, ליידער — „אין בו מתום"...

(צל"ח)

רבי מרדכי לעכעוויטשער פלעגט זאגען: ראש השנה איז דער קאפ פון יאהר און „הכל בתר רישא גרירא". וועגען

ראש־השנה זאָגען די חז״ל: „אי ריש שתא חמימא — כולא שתא חמימא״, אויב מען איז ראש־השנה וואַרים און פֿול מיט התלהבות — איז מען אַ גאַנץ יאָהר וואַרים...

אין טור או״ח הלכות ר״ה ווערט געזאָגט: „בערב ראש השנה הגדולים מתענים ובעשרת ימי תשובה הבינונים וביום הכפורים הכל מתענים״. דאַגעגען אין שלחן־ערוך ווערט געזאָגט סתם: „נוהגים להתענות ערב ראש השנה״, אַז אַלע זענען זיך נוהג אינ׳ם דאָזיגען טאָג צו פאַסטען (דער מהרי״ל איז זאָגאַר מוסיף: „אפילו תינוקות מתענים״), און דערויף פרעגט דער מגן־אברהם: אין טור שטעהט דאָך בפירוש, אַז נור „הגדולים מתענים״?

האָט דער „מחצית־השקל״ געענטפערט דערויף בדרך־צחות, אַז היות ווי בזמן־הזה האַלטען זיך אַלע פאַר גדולים, יעדער איינער איז אָנגעשטעקט מיט גאוה און בלאָזט פון זיך, איז אויף דעם דאָזיגען חטא גופא, אויף דעם וואָס מען האַלט זיך פאַר גדולים — דאַרף מען ערב ראש השנה תשובה טהון און פאַסטען...

„יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת״... (ר״ה פרק ז׳)

ס׳איז אַ גוטער טאָג, אַ יום־טוב, ווען ראש־השנה געפאַלט אום שבת, דען ראש־השנה, כידוע, איז אַ תיקון פאַר׳ן נפש; יום טוב — איז אַ תיקון פאַר׳ן רוח, און שבת — אַ תיקון פאַר דער נשמה. ווען ראש השנה, אַלזאָ, געפאַלט אום

ש ב ת, איז דער תיקון דאַן בשלמות, פאַר אַלע דריי זאַכען צוזאַמען...

(רבי חנוך העניך מאלעקסאנדער)

אויף אַנ'אַנדער אופן פלעגט טייטשען רבי לוי-יצחק בערדיטשעווער:

„יום-טוב של ראש-השנה שחל להיות בשבת" — ס'איז אַ גוטער טאָג, ווען ראש-השנה געפאַלט אום שבת: דער משפט מוז דאַן זיכער אויספאַלען צום גוטען, דען שרייבען און מחלל-שבת זיין מעג מען בלויז דאַן, ווען עס געהט אין פיקוח-נפש, אויף צו טהון גוטס, אָבער נישט חלילה פערקעהרט...

„אדם נידון בראש השנה". (ר"ה ט"ז)

פאַר די פענסטער פון בעל שם טוב איז אַמאָל פער-בייגעגאַנגען דער שטאָדט-שער וואַסער-טרעגער, הייקעל. האָט איהם דער בעש"ט צוגערופען און געפרעגט: ווי געהט עס דיר, חייקעל?

— אוי, רבי, — האָט חייקעל אָבגעקרעכצט — עס איז ביטער לא-עליכם ווי גאַל. מען שלעפט די שווערע קאַנען וואַסער אויף די הויכע טרעפ און קיין פרנסה דערפון איז נישטאַ.

צומאָרגענס, דערזעהענדיג חייקלען פאַרבייגעהן פאַר'ן פענסטער, האָט איהם דער בעש"ט ווידער אָבגעשטעלט און געפרעגט:

— נו, וואָס מאַכסטו, חייקעל, ווי געהט עס?

— וואָס זאָל מען מאַכען — ענטפערט חייקעל — גלויבט השי"ת דערפאַר. ווי איהר קוקט מיך אָן בין איך שוין אַ איד אַ זקן און פונדעסטוועגען, גלויבט דער אויבערשטער, האָט מען נאָך כח צו שלעפען שווערע קאַנען וואַסער אויף די הויכע טרעפּ און ברוך השם מען לעבט און מען קומט דורך.

האָט זיך דער בעש"ט דאַן געווענדעט צו זיינע תלמידים און געזאָגט:

— עס האָט מיך שטענדיג געאַרט די סתירה צווישען די צוויי מאמרים. אין איין אָרט זאָגען די חז"ל: „אדם נידון בראש השנה" און אין אַ צווייט אָרט: „אדם נידון בכל יום" (ר"ה ט"ז)? און אָט האָט מיר חייקעל וואַסערטרעגער די דאָזיגע סתירה פּערענטפערט. ווי איהר זעהט איז עס דער זעלבער חייקעל, די זעלבע שווערע קאַנען וואַסער, די זעלבע הויכע טרעפּ, און דאָך איז ער, חייקעל, נעכטען געווען פער־ביטערט און זיך געקלאָגט אויף זיין שווערען מצב, דאַגעגען היינט איז ער מונטער און צופרידען. און דאָס איז דער פשט פון די צוויי מאמרים: לעולם איז טאַקי „אדם נידון בראש השנה", ווערט איטליכער מענש געמשפט אום ראש־השנה, דאַ־מאָלס איז „מזונותיו של אדם קצובין לו". האַמאָלס ווערט בעשטימט, אַז חייקעל זאָל זיך אַ גאַנץ יאָהר מפרנס זיין פון טראָגען וואַסער. אָבער צי חייקעל זאָל זיין צופרידען פון זיין אומנות אָדער נישט, דערויף איז „אדם נידון בכל יום", יעדען טאָג ווערט אין הימעל בעשטימט, ווי אַזוי חייקעל זאָל זיך אינ'ם דאָזיגען טאָג פיהלען...

„ג׳ ספרים נפתחים בר״ה צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, והרשעים וכו׳ נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה, בינונים וכו׳ זכו נכתבים לחיים וכו׳״. (ר״ה ט״ז).

פאַרוואָס ווערט ביי די צדיקים און די רשעים געזאָגט: „נכתבים ונחתמים״, דאַגעגען ביי בינונים בלויז „נכתבים״, אָהן „נחתמים״?

נאָר די גמרא זאָגט דאָרט אינ׳ם זעלבען דף, אַז ביי בינונים איז „הקב״ה מכריע את הכף מחצה על מחצה כלפי חסד״, און דעריבער ווערט ביי זיי נישט געזאָגט „נחתמים״, ווייל „חותמו של הקב״ה אמת״, און — דאָס איז דאָך אַ מדת־חסד, נישט קיין מדת־אמת...

(רבי שלמה קלוגער)

„ספרי חיים וספרי מתים פתוחים בר״ה״.

נאָכוואָס ווערען עפּעס געעפענט די ספרי־מתים?

ווייל ביי יעדען פערברעכער, בשעת מען שטעלט איהם למשפט, מוז צווישען אַלע אַנדערע אומשטענדען אויך גענומען ווערען אין אַכט, פון וואַנען ער שטאַמט, אין וואָס פאַר אַ סביבה ער איז אויסגעוואַקסען, וואס אַ ערציהונג ער האט בעקומען, דען ווען לתרבות־רעה געהט אַרויס אַזעלכער, וואס שטאַמט פון זינדיגע פערברעכערישע עלטערען, איז זיין שולד נישט אַזוי גרויס, ווי דאס טהוט איינער וואס שטאמט פון אַ שענער יחוס׳דיגער פאמיליע, און דעריבער ווערען צוזאמען מיט די „ספרי חיים״ אויך געעפענט גלייכצייטיג די „ספרי מתים״,

נאָכצווזעהען בײַ יעדען איינעם, ווער זיינע עלטערען זענען געווען, וואָס פאַר אַ גייסטיגע ירושה זיי האָבען איהם איבער־געלאָזען... (חמדת שלמה)

מען האָט דעם דובנער מגיד אָננעוויזען ראש־השנה אין שוהל אויף עטליכע פערזאָנען, וואָס אַ גאַנץ יאָהר טרעטען זיי נישט איבער די שוועל פון אַ מקום־קדוש און איצט שטעהען זיי איינגעהילט אין די טליתים און שאָקלען זיך, אויסבע־טענדיג זיך אַ גוט יאָהר. איז דער דובנער אַרויפגעגאַנגען אויפ'ן בלעמער און אָנגעהויבען, ווי זיין שטייגער, מיט א משל:

ליעבע אידען! אַ קרעמער האָט אַמאָל בעת אַ שרפה ר"ל פערלוירען זיין גאַנץ פערמעגען, דערצו איז ער אויך געבליבען א גרויסער בעל־חוב, ווייל כמעט זיין גאַנצע סחורה האָט ער געהאַט גענומען אויף קרעדיט און איצט האָט ער נישט געהאַט מיט וואָס צו בעצאָהלען. ווען עס איז געקומען דער טערמין און דער פאַבריקאַנט האָט איהם אַריינגעשיקט אַ חשבון, אַז ער זאָל בעצאָהלען וואָס עס קומט, האָט זיך דער קרעמער שטאַרק גענומען צום האַרצען און ער איז אַרומגע־גאַנגען צו זיינע גוטע פריינד פרעגען אַ'עצה וואָס ער זאָל טהון, האָבען איהם די גוטע פריינד געראַטען, ער זאָל אַריי־בערפאָהרען צום פאַבריקאַנט און איהם דערצעהלען וועגען דעם אומגליק, וואָס מיט איהם האָט פאַסירט, און דער פאַבריקאַנט וועט איהם דאַן זיכער אָוועקשטעלען דעם חוב אדער אינגאַנ־צען אָבמעקען.

האָט דער קרעמער אַזוי געטהון. ער איז אַוועקגעפאהרען אין דער שטאָדט, וואו דער פאַבריקאַנט האָט געוואוינט, אָבער צוקומענדיג צום הויז פון פאבריקאַנט איז ער געבליבען שטעהן

פאר דער טהיר און נישט געהאט דעם מוט אַריינצוגעהן. ווי אַזוי — האָט ער זיך געטראַכט — וועל איך זיך קענען איהם ווייזען פאר די אויגען, אז איך בין איהם שולדיג אזויפיעל געלד, עטליכע טויזענד רובעל, וואָס ער האט מיר אנגעטרויט און איך קום צו איהם איינגאַנצען מיט לעדיגע הענד? פון גרויס פערצווייפלונג האָט ער אויסגעבראָכען אין אַ געוויין און זיך צעכליפעט ווי אַ קינד. דערהערענדיג דאָס געוויין, האָט דער פאַבריקאַנט געעפענט די טהיר און דערזעהענדיג דעם קרעמער איז ער געבליבען שטעהן אַ פערוואונדעטער און גע־פרעגט: וואָס איז מיט אייך געשעהען? וואָס וויינט איהר? — צעוויינט זיך דער קרעמער נאָך שטאַרקער און ענטפערט: ווי זאָל איך נישט וויינען און ווי זאָל איך נישט יאמערען, אַז איך בין אייך שולדיג עטליכע טויזענד קאַרבען און האָב נישט מיט וואָס צו בעצאָהלען, כ'בין ל"ע א נש־ף — אַנ'אָרימאַן!

הי' דער פאַבריקאַנט האָט דאָס דע־"הערט, איז זיין הארץ פול געוואָרען מיט רחמנות, ער דאָט איהם אריינגעבעטען צו זיך אין הויז, געהייסען דערלאַנגען צום טיש כיבוד, און איהם געטרייסט: וויינט נישט, ליעבער איד, איך זעה, אז איהר זענט אַנ'אָרענטליכער מענש, איהר ווילט בעצאָהלען, נאָר איהר קענט נישט. אלזאָ, איך שענק אייך די עטליכע טויזענד רובל און איהר בעקומט פון מיר א פריש פעקעל סחורה — און זאָגענדיג די דאָזיגע ווערטער האט ער ארויסגענומען פון פארטפעל די וועקטלען און איהם אין די אויגען זיי צוריסען אויף שטיקלעך.

דער קרעמער איז אוועק מלא שמחה און צוריקקומענדיג אויף דער אכסניא האט ער אלעמען דערצעהלט, ווי אזוי דער פאבריקאנט האט מיט איהם מטיב געווען און איהם געשאנקען א חוב פון עטליכע טויזענד רובל, דערהערט אזא מעשה האט איינער פון די צוהערער, וואס איז געזעסען ביי'ם טיש, זיך

שנעל אויפגעהויבען און אויך אַוועקגעלאָפען צום פאַבריקאַנט און אַוועקגעשטעלט זיך ביי דער טהיר וויינען אויפ'ן קול, און בעת דער פאַבריקאַנט, וועלכער האָט דעם דאָזיגען פרעמדען איד געזעהען צום ערשטען מאָל, האָט איהם געפרעגט, וואָס ער וויינט, האָט דער איד געענטפערט, אַז היות, ווי ער איז אַ גרויסער נצרך, איז ער דעריבער געקומען בעטען, ער זאָל איהם געבען אַ מתנה צוויי טויזענד רובל.

— וואָס הייסט ? — קוקט אויף איהם דער פאַבריקאַנט פער'חדוש'ט ווי אויף אַ חסר־דעה און לאַכט : אַ נדבה פון צוויי טויזענד רובל זאָל איך אייך געבען ?

— הלמאי — ענטפערט דער איד — האָט איהר יענעם קרעמער געשאָנקען אַזויפיעל געלד, מיט וואָס בין איך ערגער פון יענעם ?

— איהר שלעפער איינער !—האָט איהם דער פאַבריקאַנט אָנגעזידעלט — וואָס גלייכט איהר זיך צו יענעם ? מיט יענעם איד האָב איך געהאַנדעלט יאָהרען־לאַנג, געפיהרט מיט איהם געשעפטען און געלייזט ביי איהם שווערע טויזענדער, איז איצט, אַז עס האָט איהם געטראָפען ל"ע אַ סיבה און ער קאָן נישט בעצאָהלען, האָב איך איהם געשאָנקען אַ חוב, אָבער איהר, נישט איך קען אייך, נישט איהר קענט מיך, כ'האָב מיט אייך קיינמאָל קיין עסקים נישט געהאַט, טאָ מיט וואָס פאַר אַ רעכט קומט איהר ביי מיר בעטען אַזאַ סומע געלד ?

— ווען אַ פרומער איד — האָט דער דובנער אויסגע־פיהרט — וועלכער קומט אַ גאַנץ יאָהר אין שוהל אַריין און בעמיהט זיך צו טהון שטענדיג מעשים טובים און האָט כסדר עסקים מיט'ן רבונו של עולם, פערזינדיגט זיך אַמאָל און טהוט תשובה, איז איהם דער אויבערשטער מוחל, ווייל במשך פונ'ם יאָהר האָט ער ביי איהם אַ סך געלייזט און אויב עס האָט איהם געטראָפען אַ מכשול און ער האָט חרטה

פון גאנצען הארצען, דארף מען מיט איהם האנדלען לפנים משורת-הדין, ווען אבער א ווילד-פרעמדער, וואס א גאנץ יאהר האט ער מיט'ן רבונו של עולם קיין שום געשעפטען נישט, מען זעהט איהם קיינמאל נישט אין קיין מקום-קדוש, שטעלט זיך פלוצים אוועק ימים-נוראים ביים שטענדער און ווענדעט זיך צום רבונו של עולם, ער זאל איהם טהון א טובה און איהם שענקען א היבשען קאפיטאל, א פערמעגען פון „בני חיי ומזוני" — איז דאך עס, ליעבע אידען א גרויסע העזה פון אזא איינעם, א געוואלדיגע העזה!...

רבי חיים-יוסף-דוד אזולאי פערטייטשט דעם פסוק „אם יום או יומים יעמוד לא יוקם כי כספו הוא" (משפטים כ"א), אז דאס געהט ארויף אויף די ספעציעלע ימים-נוראים'דיגע שוהל-אידען. „אם יום או יומים יעמוד" — אזא מין איד, וועמען מען טרעפט שטעהן אין שוהל בלויז איין'ם טאג יום-כפור, אדער אויך אין די צוויי טעג פון ראש-השנה — „לא יוקם", ביי אזעלכען וועט דאס אידישקייט לאנג קיין קיום נישט האבען — „כי כספו הוא", ווארום אזא שטייגער איד קומט אין שוהל אריין מתפלל זיין דער עיקר אויף ג ע ל ד, מעהר געהט איהם נישט אן!...

זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים.

געדענק אונז, רבש"ע, צום לעבען און זעה, אַז מיר זאָלען האָבען פונוואַנען צו לעבען, דען — „מלך חפץ בחיים": נישט מיר, נאָר דו האָסט דאָך פערלאַנגט, אַז מיר זאָלען לעבען! דו האָסט דאָך אונז געצוואונגען דערצו געגען אונזער רצון, מיר האָבען עס לגמרי נישט געוואָלט, „על־כרחך אתה חי!" איז געזאָגט געוואָרען צום מענשען... איז אויב־זשע דו, רבונו של עולם, האָסט עס געוואָלט — טאָ וואָסערע טענות קאָנסטו האָבען צו אונז? און אויב דו, רבש"ע, האָסט געוואָלט, אַז מיר זאָלען לעבען — מוזטו דאָך אונז געבען די מעגליכקייטען צום לעבען!..

(תולדות אדם)

וכתבנו בספר החיים למענך אלהים חיים.

— טאַטע הארציגער! — האָט זיך אַמאָל רבי יחזקאל קוזמירער אויסגע׳טענה׳ט מיט׳ן רבונו של עולם — אמת הדבר, אַז מיר זענען גרויסע בעלי־חובות, מיר זענען דיר אַ סך, גאָר אַ סך שולדיג. עס איז אָבער דער דרך־העולם, בשעת אַ סוחר זעהט, אַז זיין קליענט שטעהט שלעכט און האַלט פאַר באַנקראָט, לאָזט ער איהם נישט פאַלען און ער אונטערשטיצט איהם, כדי ער זאָל זיך אַרויפכאַפּען און צוריק ווערען לייט און דאַן וועט ער אימשטאַנד זיין אָבצוצאָהלען דאָס, וואָס ער איז שולדיג... בעטען מיר דיך רבונו של עולם: „כתבנו בספר החיים", גיב אונז אויף קרעדיט אַ פּריש ביסעל חיים, און טהון דאַרפסטו דאָס אויך פאַר דיינעטוועגען, „למענך אלקים חיים" — „למענך", כדי מיר זאָלען דיר קאָנען אויף אַזאַ אופן אָבצאָהלען די אַלטע חובות...

דאָס לעבען, וואָס דו וועסט אונז שענקען, זאָל זיין „למענך", פאַר דיינעטוועגען, מיר זאָלען עס נישט אויספּיהלען, ח"ילה, מיט קיין נאַרישקייטען...

(שפת אמת)

ובכן תן פחדך.

צי דען — האָט געפרעגט רבי חיים צאַנזער — זענען מיר אַליין שוין גענוג פערזאָרגט מיט יראת־שמים און מיר האָבען שוין נישט מעהר קיין אַנדערע דאַגות, נאָר מתפלל צו זיין, אַז אויך די אומות־העולם זאָלען ווערען פרום, „וייראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך וכו'" ?

נאָר — האָט ער דערויף געענטפערט — די גמרא זאָגט: „המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר — הוא נענה תחילה" (ב"ק צ"ב), זענען מיר דעריבער מתפלל אויף אַנדערע, כדי מיר זאָלען אַליין דאַדורך געהאָלפען ווערען מיט יראת־שמים...

פאַרהאַן, ליידער, — פלעגט זאָגען רבי נפתלי ראָפּשיצער — אַזעלכע מתפללים, וואָס בעת זיי בעטען אינ'ם ימים־נוראים־דיגען דאַווענען: „ובכן תן פחדך", האָבען זיי דאַן אין זינען, אַז „פחדך" איז בגמטרי' — „געלט"!..

מלוך על כל העולם כלו בכבודך.

נאָכוואָס דער דאָפּעלטער אויסדרוק: „כל העולם כולו", עס וואָלט דאָך געווען גענוג בלויז „כל" אָדער „כולו"? נאָר מיר געפינען אָפט אין דער גמרא, אַז „רובו ככולו", און אַזוי ווערט אויך געזאָגט אין אבן עזרא (שמורת י"ט ט'): „ואילו היה כתוב כל ישראל ידבר על הרוב כמשפט הלשון". מיט דעם אויסדרוק „כל העולם כולו" זענען מיר, אַלזאָ, אויסען צו בעטאָנען, אַז אונזער תפלה און שטרעבונג איז, אַז נישט בלויז די מערהייט פון דער וועלט, דער „רובו ככולו", נאָר טאַקי די גאַנצע וועלט, „כל העולם כולו", אַלע פעלקער אָהן אויסנאַהם, זאָלען ענדליך קומען צו דער אנערקענונג פון מלכות השם און „וידע כל פעול כי אתה פעלתו"...

(ט"ז)

יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה.

„ט ו ב ה" אַליין איז וועניג, וואָרום אויך אויף אַ שלעכטער זאַך זענען מיר מחויב צו זאָגען „גם זו לטובה"; מיר בעטען דעריבער, אַז עס זאָל אויך זיין „ו מ ת ו ק ה" — טאַקע אויף אַנ'אמת גוט!..

(רבי שלמה לענטשיצער)

למוחל עונות בדין.

עס איז ביי השי"ת אַ דין, אַנ'אָנגענומענער דין, מוחל צו זיין די אידען זייערע עוונות — און אַ דין טאָר מען נישט משנה זיין!..

(נהר שלום)

לקונה עבדיו בדין, לרחם עמו ביום דין.

דער דין איז: „כל הקונה עבד עברי כקונה אָדון לעצמו" (קידושין כ') — און תוספות ברענגט דאָרט אין נאָמען פון ירושלמי, אַז ווען אַפילו דער בעל-הבית פערמאָגט נישט מעהר, ווי איין קישען צוקאָפּענס, מוז ער עס אָוועקגעבען זיין עבד; וועיל — קוים האָט זיך דיר פערגלוסט אַ ג'עבד, ביזטו מחויב צו פערזאָרגען איהם מיט אַלע הצטרכות'ן! טענה'ן מיר דעריבער צום רבש"ע: „לקונה עבדיו" — קוים האָסטו אונז געקויפט אַלס עבדים, ערקלערענדיג עפּענטליך: „כי עבדי הם", איז „בדין", מוזטו על-פּי דין מקיים זיין דעם „לרחם עמו", צו פערזאָרגען אונז מיט אַלעם גוטען, וואָרום — „כל הקונה עבד עברי כקונה אָדון לעצמו"...

(רבי משה לייב סאסאווער)

אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה.

אין דער צייט פון די מורא'דיגע פּאָגראָמען אויף אידען אין רוסלאַנד, וועלכע זענען אָרגאַניזירט געוואָרען מיט דער הילף פון דער צאַרישער רעגירונג זעלבסט, און אַלע אינטער-ווענצען האָבען נישט געהאָלפען און ס'איז נישט געווען צו וועמען צו ווענדען זיך, האָט דער בעריהמטער דרשן, ר' בצלאל צאַדיקאָוו, געהאַלטען אַ דרשה. אין וועלכער ער האָט געשיל-דערט די שרעקליכע לאַגע, אין וועלכע אידען געפינען זיך, און פול מיט פערצווייפלונג און פערביטערונג האָט ער דאַן אויפגעהויבען די הענד צום הימעל און אויסגעשריען מיט אַלע כחות:

— אוי, אבינו מלכנו... אין לנו מלך!..

און דאַן האָט ער זיך אָבגעשטעלט, אַרומגעקוקט זיך

פאָרזיכטיג אויף אַלע זייטען און פערענדיגט אין דער שטיל:
...אלא אתה...

אבינו מלכנו מחה והעבר פשעינו וחטאתינו.

און נאָכדעם בעטען מיר: „אבינו מלכנו מחוק כל שטרי חובותינו". וואָס עפּעס דאָפּעלט? — ווייל, כידוע, איז „כל ישראל ערבים זה בזה", איין איד איז ערב און פעראַנטוואָרטליך פאַר'ן צווייטען. בעטען מיר דעריבער, ערשטענס: „מחה והעבר פשעינו", זיי אונז מוחל די אייגענע זינד, און דאַן — „מחוק כל שטרי חובותינו", בעפריי אונז פון דער גאַראַנטיע, וואָס מיר האָבען זשירירט פאַר אַנדערע, פאַר פרעמדע זינד!..

(דבר בעתו)

אבינו מלכנו כתבנו בספר פרנסה וכלכלה.

גיב אונז, רבש"ע, די מעגליכקייט, מיר זאָלען קאָנען בלייבען ביי ביידע זאכען: ביים „ספר" און ביי „פרנסה" — אַז מיר זאָלען נישט זיין אַזוי פּצרהאָרעוועט אין דער פרנסה, צוליעב וועלכער מיר זאָלען קיין צייט און קיין מנוחה נישט האָבען צו לערנען און אַריינצוקוקען אין אַ ספר; און פערקעהרט — אַז מיר זאָלען נישט דאַרפען, חלילה, זיצען ביים ספר דערפאַר בלויז, ווייל עס איז נישטאָ וואָס צו טהון, ווייל עס איז נישטאָ קיין פרנסה!..

(תפארת שלמה)

אבינו מלכנו כתבנו בספר זכיות.

און דערנאָך בעטען מיר: „אבינו מלכנו כתבנו בספר

סליחה ומחילה". איז, אייגענטליך, וואָלט דאָך דער סדר געדאַרפט זיין אַנדערש: פריהער וואָלט מען געדאַרפט בעטען אויף סליחה ומחילה, פריהער דאַרף מען זיך אָבּרייניגען פון די עוונות און ערשט דערנאָך דאַרף מען געהן אַ טריט ווייטער און בעטען אויף זכיות?

נאָר בשעת אַ מענש טהוט תשובה, זאָגען די חז"ל, אַז „זדונות נעשו לו כזכיות", בעטען מיר דעריבּער: „אבינו מלכנו כתבנו בספר זכיות", איי מיר האָבּען דאָך נישט קיין זכיות? איז דערויף דאָ אַנ'עצה: „אָבינו מלכנו כתבנו בספר סליחה ומחילה", זיי אונז מוחל די חטאים, און דאַן וועלען פון די חטאים ווערען זכיות...

(רבּי אפרים זלמן מרגליות)

אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך.

די גמרא זאָגט: „לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים" (פסחים פ"ז). עס קומט אַלזאָ אויס, אַז פערטרייבּענדיג די אידען אין גלות אַריין, וויל נאָך דער רבש"ע כביכול מאַכען ר י ו ח פון דעם געשעפט, אָבּנעהמען זיך מיט פּראָצענט!.. באמת אָבער, ווי מיר זעהען, איז לא־די וואָס דער גלות בּרענגט נישט קיין ריוח, נאָר אויך דער קרן גופא איז אין געפאַהר, עס האַלטען אין איין אָבּפאַלען פון אידען לעבּעדיגע שטיקער, וועלכע קעהרען זיך מעהר נישט צוריק.. ווענדען מיר זיך דעריבּער צום רבש"ע און בעטען איהם: „הרם קרן ישראל עמך"! — אייל־זיך־צו און זעה אָבּצוראַטעווען וואָס־גיכער דעם שארית־ישראל, דעם טייל פונ'ם איבּערגעבּליבּענעם קרן, דען קיין ר י ו ח וועסטו שוין בּיי דעם עסק זיכער נישט מאַכען!..

(רבּי ישראל, קאזשעניצער מגיד)

צוקומענדיג צו די דאָזיגע ווערטער האָט רבי שלמה לייב לענטשנער זיך אַמאָל אָוועקגעשטעלט און געזאָגט: רבונו של עולם! בשעת אַ איד לאָזט אַראָפּ די תפילין אויף דער ערד, ווערט ער אויפגעציטערט און ער פאַסט אַ גאַנצען טאָג פון גרויס צער, ווייל אין די תפילין געפינט זיך דיין געטלייכער נאָמען. די גמרא זאָגט אונז, אַז מיר, אידען, זענען דיינע תפילין: „תפילין דמאריה דעלמא מאי כתיב בהו? ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ!״ בעטען מיר דעריבער: „אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך״, וואָרום ווי קענסטו צוזעהן און ווי אַזוי, רבונו של עולם, קענסטו דערלאָזען, אַז דיינע תפילין זאָלען זיך אַרומוואַלגערען אויף דער ערד און אַזוי פיעל בזיונות אויסשטעהן...

אבינו מלכנו חננו ועננו. כי אין בנו מעשים.

אַלע „אָבינו מלכנו׳ס״ ווערען געזאָגט הויך, מיט האַרץ, מיט ברען; דאַגעגען דער לעצטער „אָבינו-מלכנו״ ווערט געזאָגט אין דער שטיל. פאַרוואָס? —

עס איז דערפאַר, ווייל מיר געפינען זיך אין דערזעלבער לאַגע, וואָס יענער פראָווינצער סוחר, וועלכער קומט אַריין אין אַ גרויס הורט-געשעפט און מאַכט אַ היבשע בעשטעלונג אויף כל-ערליי סחורות פון פערשידענע מינים, די משרתים פאָרען זיך און טאַנצען אַרום איהם, זייענדיג צופרידען פונ׳ם גרויסען פדיון. מען האַלט איהם אין איין פרעגען: „אפשר נאָך עפעס?״ — און דער סוחר לאָזט זיך נישט בעטען און שאָקעלט כסדר מיט׳ן קאָפּ אויף יאָ... ערשט ווען אַלץ איז שוין ערלעדיגט און מען פערפאַקט און מען דערלאַנגט איהם אַ רעכנונג,

רופט ער אַוועק דעם אייגענטימער אין אַ ווינקעל און רוימט איהם איין הכנעה׳דיג אויפ׳ן אויער: „ענטשולדיגט, קיין מזומן געלד לײדער האָב איך נישט, קיין פרוטה אחת נישט; אַ וועקסעלע קאָן איך אייך געבען״...

דאָס זעלבע איז נעבעך אויך מיט אונז. פריהער שטעלען מיר זיך אַוועק מעשה־סוחר און רופען־אויס הויך, שטאָלץ, אָנ־ווייזענדיג אויף די פּאָליצעס מיט די פערשידענע מיני סחורות: „אבינו מלכנו״! זיי אַזוי פריינדליך און הייס געבען אונז אָט־אָ יענס שטיקעלע שטאָף מיט דער מאַרקע פון „חדש עלינו שנה טובה״... „אבינו מלכנו״! זיי אַזוי ליעבעסווירדיג — אַ ביסעלע „גאולה וישועה״... „אבינו מלכנו״! — אַ גרעסערען קוואַנטום „פרנסה וכלכלה״... „אבינו מלכנו! ״ — „רפואה שלמה לחולי עמך״... „אבינו מלכנו!״ — „סליחה ומחילה״... און אַזוי ווייטער, גאָר אַ היבש קרעמעל!... ערשט ווען די גאַנצע בע־שטעלונג איז שוין פאַרטיג, לאָזען מיר שעמעוודיג אַראָב די די קעפּ און זאָגען אין דער שטיל: „אבינו מלכנו״ — טאַטע האַרציגער — „חננו ועננו״ — האָב קיין פאַראיבעל נישט — „כי אין בנו מעשים״ — קיין מזומנים צו צאָהלען פאַר דעם אַלעם האָבען מיר נישט — „עשה עמנו צדקה וחסד״ — דו מוזט אונז טרויען אויף קרעדיט, אויפ׳ן וואָרט; העכסטענס קאָ־נען מיר געבען אַ וועקסעלע!...

(דובנער מגיד)

▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮▮

קריאת התורה. (ליום א')

וד' פקד את שרה כאשר אמר.

„סמך פרשה זו ללמדך שכל המבקש רחמים על חברו והוא צריך לאותו דבר — הוא נענה תחלה" (רש"י)

„והוא צריך לאותו דבר" — האָט געטייטשט דער רבי ר' בונם — כאָטש ער אַליין דאַרף, כאָטש אין זיינע אינטערעסען איז, אַז יענער זאָל ווייטער בלייבען באותו דבר, אינ'ם זעלבען פריהערדיגען צושטאַנד, אָהן דער נויטיגער הילף, און דאָך איז ער פאַר איהם מתפלל, איז „הוא נענה תחלה". א ראיה פון אברהמ'ן: אברהם האָט דאָך באמת נישט געדאַרפט וועלען, אַז דער עונש פון „כי עצור עצר ד' בעד כל רחם לבית אבימלך" זאָל בעזייטיגט ווערען, פאַר איהם וואָלט פיעל גלייכער געווען, אַז אבימלך זאָל בלייבען ביי דער דאָזיגער שטראָף, ער זאָל זיין אַנ'עקר, וממילא וואָלטען שוין די ליצני הדור נישט געקאָנט זאָגען, אַז „מאבימלך נתעברה שרה", און דאָך האט ער זיך דערמיט נישט גערעכענט און האָט פאר איהם מתפלל געווען און דעריבער — „הוא נענה תחלה"...

כל השומע יצחק לי.

דען „ליצני הדור היו אומרים מאבימלך נתעברה שרה וכו' מה עשה הקב"ה? צר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק".

אָבער דאָס איז בלויז אַ בעוואָרעניש פאַר די נאָהנטע,

אויפ'ן אָרט, וועלכע וועלען האָבען די מעגליכקייט זיך איינ־צוקוקען אין יצחק'ס קלסתר פנים און זיך איבערצייגען אינ'ם אמת. דאַגעגען אָבער „כל השומע", די וואָס וועלען הערען פונווייטענס — „יצחק לי", וועלען ווייטער לאַכען, דען זיי וועלען דאָך יצחק'ס פנים נישט זעהען...

(נחלת יעקב)

ויאמר אברהם אנכי אשבע.

דער דין איז, אַז א איד טאָר נישט מאַכען שותפות מיט קיין גוי א געצענדינער, ווייל טאָמער וועט בשעת'ן שותפות פאָרקומען צווישען זיי עפּעס אַ סכסוך, צוליעב וועלכען זיי וועלען דאַרפען אָנקומען צום געריכט און דער גוי וועט דאַן ווערען אויפגעפאָדערט אָבצוגעבען אַ שבועה, וועט ער דאָך, דער איד, דערמיט גורם זיין צו א איסור פון „ושם אלהים אחרים לא תזכירו ולא ישמע על פיך".

איז אויב אַזוי, טאָ ווי אַזוי האָט זיך אברהם געמעגט פערבינדען מיט אַבימלך?

און דערויף איז מדייק דער פסוק: „ויאמר אברהם אנכי אשבע", אברהם האָט אויסגענומען א תנאי מיט אַבימלך'ן, אז אויב עס וועט אויסברעכען אַ וועלכער עס איז סכסוך צווישען זיי, זאָל ער, אברהם, שווערען, נישט אבימלך...

(רבי לייביש חריף)

ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה וכו'.

אינ'ם דאָזיגען פסוק קומט־פאָר אייגענטליך א געשפּרעך צווישען עטליכע פערזאָן, פריהער האָט זיך אבימלך געווענדעט

צו אברהם'ען און געזאָגט: „לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה", און דאַן האָט ער זיך געווענדעט מיט אַ פראַגע צו פיכל'ן: „וגם אתה לא הגדת לי"? האָט איהם פיכל געענט־פערט: „וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום"?...

(אלשיך)

ויכרתו שניהם ברית.

כאָטש אברהם האָט געשלאָסען אַ ברית מיט אבימלך'ן, זענען זיי פאָרט געבליבען „שניהם". אויך נאָכ'ן כריתת ברית איז אברהם געבליבען — אברהם, און אבימלך — אבימלך...

(רבי בונם מפשיסכע)

(ליום ב')

ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם.

דער נסיון און דער זכות־העקדה ווערט דעריבער אָנגע־רופען אויף אברהם'ס נאָמען, אָבוואָהל דער קרבן גופא האָט דאָך געזאָלט זיין יצחק, — ווייל פיהרען אַנ'אייגענעם זוהן צו דער שחיטה איז אַ פיעל גרעסערער נסיון און פיין, ווי צו צו לאָזען זיך אַליין שעכטען...

(טהרת הקדש)

וואָס איז די רבותא פון אברהמ'ן, וואָס ער האָט מסכים געווען צו פיהרען זיין זוהן צו דער עקידה? יעדער איינער פשוט'ער איד וואָלט דאָך זיכער דאָס זעלבע געטהון, ווען ער זאָל האָבען אַזאַ בעפעהל פון השי"ת אַליין!..

נאָר די זאַך איז: דער שטן האָט גע'טענה'ט צו אברהם'ען און געזאָגט צו איהם: היתכן, ווי מעגסטו טהון אַזאַ זאַך? סך־הכל זענט איהר צוויי אידען אויף דער וועלט, דו און יצחק. דו ביזט שוין אַלט, און שרה וועט שוין מעהר קיין קינדער נישט האָבען; ישמעאל איז אַ רשע און איז מיט אידישקייט קיין שום מחותן נישט, — בלייבט, אַלזאָ, איבער איין יצחק. אויב־זשע דו וועסט איהם שעכטען, שטעהט דאָך פאַר, חלילה, אַז די וועלט זאָל בלייבען אָהן אידען?

דערויף האָט איהם אברהם געענטפערט: נישט מיין זאַך. איך דאַרף טהון, וואָס מען הייסט מיר. מען הייסט מיר שעכטען יצחק'ן — דאַרף איך איהם שעכטען. אַז וואָס די וועלט וועט בלייבען אָהן אידען — וואָס געהט עס מיך אָן? איך בין עפּעס מחויב צו פערזאָרגען דעם רבונו־של־עולם מיט אידען? ס'איז דאָך זיין וועלט — זאָל ער זיך זאָרגען...

אָט דערין איז בעשטאַנען אברהם'ס גרויסקייט.

(רבי יצחק ווארקער)

אלקים יראה לו השה לעולה בני.

„ואעפ"י שהבין יצחק שהוא הולך להשחט —
וילכו שניהם יחדיו בלב שוה" (רש"י)

דאָס — פלעגט זאָגען דער חידושי הרי"ם — וואָס יצחק איז געגאַנגען בלב שוה צו דער שחיטה, פערקלענערט נישט די גדלות פון אברהם אבינו'ס נסיון, נאָר פערקעהרט, זיין

גסיון ווערט דאַדורך נאָך פיעל גרעסער, קענענדיג פועל'ן ביי זיך מקריב צו זיין אַזאַ זוהן, אזא צדיק, וועלכער געהט צו דער שחיטה בלב שוה...

ויקרא אליו מלאך וכו', אַל תשלח ידך אל הנער.

פאַרוואָס איז דער בעפעהל פון „קח נא את בנך" געזאָגט געוואָרען פון השי"ת זעלבסט; דאַגעגען דער „אַל תשלח ידך אל הנער" — דורך אַ מלאך? ווייל אוף נישט אומצוברעגגען אַ מענשען מעג מען זיך אויף אַ מלאך אויך פערלאָזען; דאַגעגען ווען עס האַנדעלט זיך, פערקעהרט, וועגען אַבשעכטען אַ אידען, אין אַזאַ פאַל טאָר מען קיינעם נישט האָרכען, אפילו אַ מלאך... דאָס מוז מען הערען ס'יידען פון גאָט אַליין!.

(רבי יצחק דינאָווער)

ויקרא מלאך ד' אל אברהם שנית.

צוליעב־וואָס „שנית" אַ צווייט מאָל?.. ווייל ביז איצט איז ער נישט זיכער געווען, צי ער האָט ריכטיג געהאַנדעלט. איין שטים, די ערשטע, האָט גערופען צו איהם, ער זאָל יאָ שעכטען; אַ צווייטע שטים: — נישט שעכטען! אפשר האָט ער גאָר געדאַרפט פאָלגען די ערשטע שטים, נישט די צווייטע?.. איצט אָבער, אַז געגען דעם איינעם „יאָ" האָט ער געהערט צוויי מאל „ניין", — האָט ער שוין געקאָנט פולקאָם רוהיג זיין...

(צרור חמור)

והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים.

טיילמאָל ווערען די בני ישראל געגליכען אין פסוק צו די שטערען, טיילמאָל — צו חול אשר על שפת הים, און טיילמאָל — צו עפר. יעדער פון די דאָזיגע פערגלייכען בעציהט זיך אויף אַנ׳אַנדערע צייט; דאָס פערגלייכען די בני־ישראל צו די שטערען בעציהט זיך אויף יענער גלאַנץ־עפאכע, ווען די אידען האָבען זיך געפונען (בימי דוד ושלמה) אויף דער העכ־סטער שטופע פון גליק און וואוילשטאַנד, צופרידענהייט און מנוחה. ווי די שטערען האָבען זיי דאַן געפינקעלט אין דער וועלט מיט זייער גדלות און דערהויבענקייט; שפּעטער, ווען זיי זענען געוואָרען אַרומגערינגעלט פון אלע זייטען מיט שונאים, זייענדיג געצוואונגען צו פיהרען אונאויפהערליכע מלחמות, זענען זיי געוואָרען געגליכען „כחול אשר על שפת הים", צום זאַמד אויף די ברעגען פון ים, וועלכע די צאָרניגע כוואַליעס ווילען אָבשווענקען און קענען זיי נישט בייקומען. נאָך שפּעטער, ווען די אידען זענען פערטריבען געוואָרען אין גלות און צוזייהט און צושפּרייט געוואָרען צווישען די פעל־קער, זענען זיי געגליכען צו עפר, צו דער סאַמע נידריגסטער מדרגה פון שפלות, צו דער ערד אונטער די פיס, אויף וועל־כען אַלע טרעטען און וועגען דער דאָזיגער צייט ווערט געזאָגט: „כי שחה לעפר נפשינו — קומה עזרתה לנו" און — „התנערי מעפר קומי"!..

(כלי יקר)

בעת דער שמד־מגפה אין רוסלאַנד, ווען הונדערטער אידישע יונגעלייט פלעגען זיך שמד'ן צוליב „פראַוועס" און קאַריערעס, איז איינמאָל אַ אידישער יונגערמאַן געקומען צום בעקאַנטען לאָדזער פרעדיגער, ראַבינער ד"ר יעלסקי, זיך שואל־עצה זיין, צי ער זאָל זיך שמד'ן.

— מיר ווייסען דאָך, ה' פרעדיגער, — זאָגט דער יונגער־מאַן, — אַז דאָס ביסעל וואַסער (דאָס טויף־וואַסער) איז גאָרנישט... קאָן איך דען נישט נאָכדעם בלייבען דער אייגענער איד, וואָס געוועז?

— כ'וועל דיר זאָגען, — ענטפערט איהם דער ד"ר יעלסקי, — אויב דו האָסט אַמאָל געלערענט חומש, געדענקסט דו דאָך אַוודאי דעם פסוק: „וכחול אשר על שפת הים", אַז אידען זענען געגליכען צו זאַמד. פאַרוואָס עפעס צו זאַמד? — ווייל זאַמד האָט אַ טבע, אַז ווי מען זאָל עס נישט שליידערן און וואַרפען פון איין אָרט אויפ'ן צווייטען, בלייבט עס אַלץ זאַמד; גיסט מען אָבער אַרויף דערויף וואַסער — ווערט דערפון בלאָטע...

* * *

דעריבער — פלעגט זאָגען רבי דוד'ל לעלעווער — לייענט מען ראש־השנה די פרשה פון הגר וישמעאל, כדי צו דערמאָ־נען די ווערטער, וואָס דער מלאך־האלקים האָט געזאָגט צו הגר'ן: „אל תיראי כי שמע אלקים אל קול הנער באשר הוא שם", אַז מען האָט איהם נישט דן געווען, ווי די מקטריגים

האָבען געפאָדערט (לויט דער דרשת חז"ל), פאַר זיינע שפּע־טערדיגע מעשים, נאָר „באשר הוא שם"... און אויך מיר בעטען דאָס זעלבע. הגם עס איז גלוי וידוע פאַר'ן יודע הכל, אַז נאָך ראש־השנה וועלען מיר ווידער אַמאָל אַרויס פון דער צוים און ווידער אַמאָל געשטרויכעלט ווערען אין חטאים ועונות, זאָל זיך דער רבונו של עולם נישט רעכענען דערמיט, נאָר ער זאָל אונז בעהאַנדלען אַזוי, ווי ער האָט דאַן בעהאַנדעלט ישמעאל'ן און אונז דן זיין „באשר הוא שם", לויט אונזער אויפפיהרונג אין די ראש־השנה'דיגע טעג...

||||||||||||||||||||||

תקיעת שופר.

עס איז אַ משל צו אַ מלך, וואָס זיינע קינדער האָבען פערבלאָנדזשעט און זיי זענען אַוועק ווייט פון דער היים און נישט געוואוסט דעם וועג צוריק, און וויפיעל זיי האָבען נישט געשריען צום מלך, ער זאָל זיי העלפען, האָבען זיי קיין ענט־פער נישט בעקומען.

האָבען זיי זיך געטראַכט: אפשר האָבען מיר פערגעסען די שפּראַך פון מלך און מיר ווייסען נישט, ווי אַזוי צו ריידען צו איהם. לאָמיר דעריבער אָנהויבען שרייען מיט'ן בלויזען קול, אָהן ווערטער —

תקיעת־שופר — דאָס איז דער קול אָהן ווערטער...

דער טעם פון תקיעת שופר איז: „כדי לערבב את השטן", כדי דער שטן זאָל דורך די תקיעות מבולבל ווערען.

דערמיט, איז די כּוונה דערפון, זענען מיר אויסען צו ווירקען אויפ'ן שטן און צו ווייזען איהם אַ ביישפּיעל פון זיך זעלבסט: אַט זעה, אדרבּה, ווי בשעת דו ווערסט מבולבל אין די רעיונות, און דאָס צוליעב אַזאַ קליינינגקייט, ווי תּ ק י ע ו ת, ווערט דיר דאַן דאָס לשון אָבגענומען און דו ווייסט נישט, וואָס עס טהוט זיך מיט דיר!... טאָ וואָס זאָלען שוין זאָגען די אידען, וועלכע געהען תּמיד אַרום מיט צוטומעלטע מחשבות, פול מיט זאָרג און דאגות־פּרנסה? און ווי־אַזוי קאָנסטו נאָך האָבען טענות צו זיי, הלמאי זיי פיהרען זיך נישט אויף, ווי עס דאַרף צו זיין!?...

(רבּי ר' בונם)

איינמאָל פאַר תּקיעת שופר, האָט זיך רבּי לוי יצחק בּערדיטשעווער אָוועקגעשטעלט און געזאָגט פאַר'ן עולם פאָלגענדען משל:

עס איז אַמאָל אַ מלך געגאַנגען אין וואַלד אַריין אויף יאַגד און געהענדיג אין טיעפען וואַלד האָט ער פערבלאָנדזשעט און נישט געטראָפען דעם וועג צוריק. וואָכען זענען אַוועק און חדשים, די מדינה־לייט האָבען נאָך לאַנגע זוכענישען זיך שוין געוואָלט פון איהם מייאש זיין, די צייט איז געגאַנגען, זיי האָבען ביסלעכווייז אָנגעהויבען פערגעסען אין איהם און דער מלך האָט נאָך אַלץ אין וואַלד געבלאָנדזשעט און נישט געטראָפען דעם וועג צוריק. ויהי היום, האָט דער וואַלד־שומר אַ בלאָנדזשענדען מענש דערזעהען און איינקוקענדיג זיך אין זיין פּנים האָט ער אין איהם דעם מלך דערקענט. מיט גרויס שמחה האָט ער דעם מלך אויפ'ן וועג ארויסגעפיהרט און בּעגלייט צו זיין לאַנד און היים, וואו ער האָט די מדינה־לייט,

וועלכע האָבען שוין געהאַט אין דעם מלך פערגעסען, מיט פערשידענע סימנים איבערצייגט, אַז דאָס איז זייער מלך און קעניג, וועלכער האָט אין טיעפען וואַלד פערבלאָנדזשעט און נישט געפונען דעם וועג צוריק... דער מלך איז מיט גרויס פּאַראַד צוריק אַוועקגעזעצט געוואָרען אויף זיין טראָהן און, אַלס בעלוינונג, האָט ער דעם וואַלד־שומר פאַר אַ גרויסען שר בעשטימט.

ויהי היום, האָט זיך דער שר זעהר שווער פערזינדיגט און דער קעניגליכער ראַט האָט איהם פער'משפט צום טויט. ווען מען האָט איהם צו דער תליה געפיהרט, איז זיין לעצטער וואונש געוועזן, מען זאָל איהם אָנטהון אין זיינע אַמאָליגע וואַלד־קליידער און די תליה זאָל אַוועקגעשטעלט ווערען פאַר'ן מלך'ס פענסטער. זיין וואונש איז ערפילט געוואָרען און ווען דער מלך האָט דורכ'ן פענסטער דערזעהען די תליה און דעם פער'משפט'ן אין זיינע אַמאָליגע קליידער אַלס וואַלד־שומר, איז זיין האַרץ פול געוואָרען מיט גרויס רחמנות, ער האָט זיך דערמאהנט אין יענער צייט, ווען ער איז אַליין נע־ונד געוועזן און אין טיעפען וואַלד געבלאָנדזשעט און נאָר ער איינער, דער שומר, האָט איהם דערקענט און איהם איינעם האָט ער צו פערדאַנקען, וואָס ער האט צוריק דעם טראהן און די הערשאַפט איבער זיין מדינה בעקומען, און דאַן האט דער מלך דעם גזר־דין צוריסען און דעם פער'משפט'ן זיין בעגאַנגענע זינד מוחל געוועזן און איהם צוריק אויף זיין חשוב'ן אַמט בעשטימט.

אויך מיר — האט רבי לוי יצחק אויסגעפיהרט—דערמאהנען היינט מיט'ן קול־שופר דעם רבונו של עולם, אַז מיר זענען די איינציגע געוועזן, וועלכע האבען, דערהערענדיג דעם ערשטען קול־שופר פון סיני, דעם מלך דערקענט און זיין מלכות פערשפרייט איבער דער וועלט, צווישען די מענשען פון

אַלע מדינות, וואו גאָט'ס נאָמען איז געווען פערגעסען און אונבע־קאַנט... האָבען מיר דעריבער דאָס רעכט צו פערלאַנגען, אַז ער זאָל אויך אין אונזערע חטאים פערגעסען און זיך בעגעהן מיט אונז לפנים משורת־הדין, ובכן, זאָגט, ליעבע אידען: — „למנצח לבני קרח מזמור, כל העמים תקעו כף!”...

איינמאָל, פאַר תקיעות, האָט רבי לוי יצחק אנגעטהון דעם קיטעל, איינגעוויקעלט זיך אין טלית און אַרויף אויפ'ן בעלע־מער, אָבגעזאָגט זיעבען מאָל „למנצח”, „מן־המצר”, גענומען דעם שופר אין האַנד — און שווייגט. ער לעגט אַוועק דעם שופר, נעהמט איהם צוריק און לעגט איהם ווייטער אַוועק. דער עולם שטעהט מיט די טליתים איבער די קעפּ, וואַרט אין ציטערניש און וואַרט — און מען הערט נישט קיין ברכה און מען הערט נישט קיין קול־שופר.

אַ טיעפע אימה'דיגע שטילקייט הערשט אין בית־המדרש, און דאַן רופט זיך אָן רבי לוי יצחק צום עולם און זאָגט:

— רבותי, אין פּאָליש ביי דער טהיר זיצט אַ איד, וועל־כער איז כל ימיו געווען צווישען גוים און ער קאָן נעביך נישט דאַווענען. פון גרויס צער, וואָס ער קאָן נישט מיטדאַווע־נען מיט'ן עולם, האָט דער דאָזיגער איד אָנגעהויבען צו וויי־נען און ער האָט געזאָגט צום רבונו של עולם: דו, רבונו של עולם, ווייסט דאָך די אמת'ע כוונות פון אַלע תפלות און דו ווייסט דאָך דעם אמת, אַז מעהר ווי אלף־בית קאָן איך נישט, בעט איך דיך: איך וועל פאַר דיר זאָגען אלף, בית, גימל, דלית — און דו מאַך פון זיי תפלות...

— איצט — פיהרט אויס רבי לוי יצחק — זיצט כביכול

און מאַכט תפלות פון דעם אידענס אלף־בית – מוז מען דערי־בער צוזוצרטען...

רבי לוי־יצחק האָט אַמאָל געזוכט אַ בעל־תוקע אויף ראש־השנה, זענען געקומען צו איהם פיעל לומד׳ישע, חסיד׳ישע אידען, פון וועלכע יעדער האָט געוואָלט האָבען די זכיה צו זיין רבי לוי־יצחק׳ס בעל־תוקע. האָט ער זיי גענומען איינציגווייז פערהערען און יעדען פון זיי געפרעגט:

– וואָס ביזטו מכוון בעת די תקיעות?

האָט איטליכער, פערשטעהט זיך, גענומען אַרויסווייזען זיין בקיאות אין די פערשידענע כונות און יחודים, וואָס מען דאַרף עפ״י קבלה אין זינען האָבען בעת תקיעת־שופר. רבי לוי־יצחק הערט זיי אַלעמען אויס און איז עפּעס נישט צופרידען.

– נו, און דו? – ווענדעט ער זיך לסוף צו איינעם, וועלכער איז די גאַנצע צייט געשטאַנען אין אַ ווינקעל, נישט־האָבענדיג די דרייסטקייט אַריינצומישען זיך אינ׳ם הויכען שמו־עס. – וואָסערע כונות ביזטו מכוון ביי די תקיעות?

– רבי!... שטאַמעלט דער איד שעמעוודיג – כ׳בין אַ פּראָסטער איד, כ׳האָב פיער טעכטער חתונה צו מאַכען און האָב נישט פאַר זיי קיין גראָשען גדן... איז אַז עס קומט צו די תקיעות, בין איך מכוון: רבונו של עולם! איך האָב געטהון דיין רצון און געבלאָזען פאַר דיר שופר, טהו־זשע דו אויך מיין רצון און שיק מיר צו זיווגים פאַר מיינע טעכטער!...

– זעהר גוט! – האָט רבי לוי־יצחק אויסגערופען אַ צופרידענער – דו ביזט מכוון די אמת׳ע כוונות; אָט טאַקע אַזאַ בעל־תוקע זוך איך!...

רבי שלמה קלוגער האָט אַמאָל גע׳מוסר׳ט אַ בעל־תוקע און געזאָגט צו איהם:

— אמת טאַקי, אַז תקיעת שופר איז „חכמה ואינה מלאכה״, מען דאַרף אָבער דערביי למעה״ש נישט פערגעסען, אַז „ראשית חכמה — יראת ד׳״...

פאַר די תקיעות פלעגט רבי משה קאָברינער זיך אָוועק־שטעלען בײ׳ם שלחן און אויסרופען צום עולם: הייליגע אידען, טייערע ברידערלעך! זאָל זיך קיינער פון אייך, אין דער איצ־טיגער הייליגער שעה, נישט פערלאָזען אויף מיר. זאָל איטלי־כער טהון פאַר זיך, זאָל איטליכער פון אייך זיך אַליין אין זינען האָבען... למנצח מזמור!

„למה תוקעין בר״ה, כדי לערבב השטן״ (ר״ה ט״ז)

דערויף זאָגט רש״י: „שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצות מסתתמין דבריו״.

אין פלוג, בשעת דער שטן זעהט, אַז די אידען זענען מחבב את המצות און זיין גאַנצע אַרבייט איז אין געפאַהר, דאַרף ער דאָך דאַן פון גרויס פערביטערונג נאָכמעהר פער־שטאַרקען אויף זיי דעם קטרוג?

נאָר די חז״ל זאָגען: „העושה תשובה מאהבה זדונות נעשים לו כזכיות״, איז דעריבער, בשעת דער שטן דערזעהט, אַז די אידען זענען חוזר בתשובה און זענען „מחבבין את

המצות", טהועגדיג די מצוות מאהבה, מתוך חיבה, שטעלט ער דאן אב דעם קיטרוג און הערט אויף אויסצורעכענען זייערע עבירות, מורא האבענדיג, אז די אלע אויסגערעכענטע עבירות זאלען נישט פערוואנדעלט ווערען אין זכיות...

(הפלאה)

„תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק" (ר"ה ט"ז)

האט געזאגט דערויף דעם רבי'ן ר' בונם'ס פאטער, רבי הירש וואידיסלאווער:

לעולם, בכדי צו דערמאהנען די עקידה, וואלט דאך גע־כער געפאסט צו נעהמען א מעסער, דאס איז דאך א פיעל שטארקערער זכר איידער א שופר?.. נאר באמת זענען מיר אוי־כען דערמיט צו דערמאהנען, נישט אזוי ווייט די מעשה עקידה גופא, אז אברהם האט מסכים געווען און יצחק איז געווען גרייט צו לאזען זיך ברענגען פאר א קרבן, ווי בעיקר דאס, אז השי"ת פערלאנגט נישט קיין מענשליכע קרבנות און ער האט דעם קרבן פון יצחק'ן אויסגעטוישט אויף א־ג'איל... און דע־ריבער, בשעת מיר שטעלען זיך אוועק אום ראש־השנה מתפלל זיין צו השי"ת, ער זאל אונז, חלילה, נישט מעניש זיין פאר אונזערע חטאים, ווייזען מיר אן דערביי אויפ'ן שופר של איל, אז אויך מיט אונז זאל ער זיך אזוי נוהג זיין, ווי ער האט זיך נוהג געווען מיט יצחק אבינו, ווארום — „כי לא יחפוץ במות המת"...

„שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות" (ר"ה כ"ח)

דאָס גרעסטע אומגליק אונזערס איז, וואָס מיר זענען צוטיילט און צושפליטערט אויף אָהן אַ שיעור „שופרות", און יעדער פון זיי בלאָזט און רופט און אַגיטירט צו עפּיס אַנ־דערש. אָבער — „שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות"! אונזער איינציגע רעטונג איז אַ „שופר אחד", איין געמיינזאַמע אידישע שטרעבונג, די פעראייניגונג צום אַלגעמיינעם גרויסען אידישען ציעל, און דאָס איז דער זין פונ'ם נביא'ס הבטחה: „והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים", דער קבוץ־גליות פון די „אובדים" און „נדחים" קאָן נור מעגליך זיין דורכ'ן „יתקע בשופר גדול", ווען דאָס אָרט פון די פערשידענע שופרות וועט פערנעהמען דער איינער און פעראייניגטער „שופר גדול", דען „שופר אחד אמר רחמנא ולא שנים ושלשה שופרות"!..

(המגיד)

„ציפּהו לשופר זהב במקום הנחת פה פסול" (ר"ה כ"ז)

אויב דאָס מויל פונ'ם „שופר", פונ'ם מוכיח און מוסר־זאָגער, איז בעדעקט מיט גאָלד, דאָס מוסר־זאָגען איז ביי איהם אַ געלד־געשעפט, אַ פרנסה־זאַך — אַזאַ מוכיח איז פסול!..

(ילקוט פנינים)

ערוב עבדך לטוב, אל יעשקוני זדים.

„כל ישראל ערבים זה בזה", אַלע זענען מיר געגענזייטיג פעראַנטוואָרטליך, אַלע זענען מיר שותפים איינער צום צווייטען, סיי צו די מצוות, סיי צו די עבירות. בעטען מיר דעריבער

ביים רבונו של עולם: „ערוב עבדך לטוב", העלף אונז, אַז מיר זאָלען קענען זיין „ערבים זה בזה" בלויז „לטוב", צו גוטע מעשים, און „אל יעשקוני זדים", עס זאָל גישט קומען דערצו, אַז די רשעים זאָלען מיר בערויבען, זיי זאָלען ווערען שותפים צו מיינע מצוות און איך — צו זייערע עבירות...

(רבי משה לייב סאסובער)

אשרי העם יודעי תרועה.

„אשרי העם יודעי תרועה, וכי אומות-העולם אינם יודעים להריע? אלא שיודעים לרצות את בוראם ובמה? — בתרועה והיינו בתשובה"

(מדרש רבה אמור)

משל למה הדבר דומה? צו אַ דאָרפישען פויער, וועלכער איז געקומען אין אַ שטאָדט אַריין, וואו עס איז גראָד דאַן אויסגעבראָכען אַ שרפה, און ער דערזעהט, ווי אויפ'ן מאַרק שטעהען מענשען און טרומייטערען און פויקען און דאַן לויפט מען פון אַלע זייטען מיט העק אין די הענד און מיט לאָפּאַטעס און מיט פעסער און מיט פערשיעדענע אַנדערע כלים. שטעהט דער פויער און וואונדערט זיך: מאָדנע מענשען די שטאָדט-לייט, אַז עס ברענט, שטעלען זיי גאָר אַוועק אין מיטען מאַרק כלי-זמרים, זיי זאָלען טרומייטערען און פויקען. וואָס איז מיט זיי די שמחה?... ענטפערט מען איהם אַז דאָס טרומייטערט מען און מען פויקט צו לעשען דאָס פייער. דער פויער איז פון דער דאָזיגער וואונדערליכער המצאה שטאַרק נתפעל געוואָרען. ער איז אַוועק אין אַ קראָם און געקויפט אַ גרויסע פויק, וועלכע ער האָט מיטגעפיהרט אין דאָרף אַריין, און איינ-

מאָל, בשעת עס איז אין דאָרף אויסגעבראָכען אַ שרפה און דער עולם איז זיך צונויפגעלאָפען לעשען דאָס פייער, האָט ער זיך אָוועקגעשטעלט און ערקלערט, אַז מען דאַרף נישט, עס זאָל זיך קיינער צום פייער נישט צוריהרען, מחמת ער האָט געבּרענגט פון שטאָדט אַזאַ מיטעל, פון וועלכען דאָס פייער וועט אַליין אַנטלויפען. ער האָט אַרויפגענומען די פּויק און אַוועקשטעלענדיג זיך פאַר'ן בּרענענדען הויז, האָט ער גענומען פּויקען מיט אַלע כחות, וואָס אַמאָל העכער, וואָס אַמאָל שטאַרקער, אָבער וואָס מעהר ער פּויקט, אַלץ מעהר צופלאַקערט זיך דאָס פייער, פערכאַפּענדיג איין כאַטע נאָך דער צווייטע, ביז... בּיז דער גאַנצער עולם איז אָנגעפאַלען אויף איהם און געשריען: משוגענער! מיט'ן פּויקען אַליין פערלעשט מען נישט קיין שרפה, די פּויק איז בּלויז צו אַלאַרמירען די מענשען, זיי זאָלען זיך ראַטעווען און אָננעהמען מיטלען געגען דער געפאַהר!...

און דאָס איז דער זין: „אשרי העם יודעי תרועה", וואויל די יעניגע, וועלכע ווייסען די בּעדייטונג פון תרועה, אַז נישט דאָס בּלאָזען און דאָס טרומייטערען אַליין איז דער עיקר. „וכי אומות העולם אינם יודעים להריע", קענען דען נישט די אומות-העולם בּעסער בּלאָזען און בּעסער טרומייטער'ן פאַר אונז? „אלא שיודעים לרצות את בּוראם", עס איז בּלויז אַ סיגנאַל, צו וועקען און מעורר צו זיין דעם עולם, ער זאָל מפשפש בּמעשיו זיין, אויסמיידען די דראָהענדע געפאַהר און אַרומקוקען זיך, וואו ער האַלט אין דער וועלט...

(דובּנער מגיד)

כי זכר כל המעשים לפניך בא וכו׳ וגם את נח באהבה זכרת.

צי האָבען מיר נישט קיין גרעסערע צדיקים, אויף וועל־כע מיר זאָלען זיך בערופען, דאָס מיר דאַרפען אַזש אָנקומען צום זכות פון נח׳ן ?

נאָר — טענה׳ן מיר צום רבונו של עולם — אמת הדבר, אַז מיר זענען נישט ריין פון זינד. אַז מיט אונזערע מעשים און מיט אונזער אויפפיהרונג זענען מיר נישט אַזוי שטאַרק אין אָרדנונג, אָבער, בעטען מיר ביי דיר: „כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשי כלם", זאָלען פאַר דיר גלייכצייטיג דערמאָהנט ווערען די מעשים פון אַלע אַנדערע מענשליכע בעשעפענישען, פון אַלע אַנדערע פעלקער, טהו א קוק, ווי אַזוי זייער אויפפיהרונג זעהט אויס, וואָסערע מעשים נוראים עס ווערען דורך זיי אָבגעטהון און דו ווערסט דאַן זעהען, אַז אין פערגלייך מיט זיי זענען מיר צדיקים גמורים... „וגם את נח באהבה זכרת" — אויך צו נח׳ן האָסטו אָנגעוואָנדען די זעלבע מאָס — „ותפקדהו בישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר" — און דו האָסט זיך צו איהם אין דער מבול־צייט בעצויגען בישועה ורחמים, נישט אַזוי ווייט צוליעב זיינע אייגענע מעשים טובים, ווי — „מפני רוע מעלליהם" — ווייל אין פערגלייך מיט די שלעכטע מעשים און מיט די רשעים פון דור־המבול, האָט ער אויסגעזעהען צו זיין אַ צדיק תמים...

(סידור דובר שלום)

זכרתי לך חסד נעוריך וכו׳ לכתך אחרי במדבר.

אויב דו געדענקסט אונז, האַרציגער טאַטע — פלעגט זיך

אויסטענה'ן רבי מענדעלי רימאַנאָווער — און דו האַלסט עס פאַר אַ זכות, וואָס מיר זענען נאָכגעגאַנגען נאָך דיר דאַמאָלס אין דער מדבר, על אחת כמה וכמה דאַרפסטו געדענקען אונ־זער נאָכגעהן נאָך דיר אין דער הײַנטיגער מדבר, וואו מיר זענען אַרומגערינגעלט פון ווילדע חיות, פון די געפעהר־ליכסטע נחשים ועקרבים, און עס איז אונז פיעל־פיעל ערגער, ווי אין דער דאַמאָלסדיגער מדבר, וואו עס איז געפאַלען פאַר אונז מן פון הימעל און מיר זענען כאָטש געווען פטור פון דער ביטערער דאגת־פרנסה...

כי זוכר כל הנשכחות אתה.

דײַן שטייגער איז, רבונו של עולם, צו געדענקען נור דאָס, וואָס דער מענש פערגעסט, און דאָס איז סיי ביי מצוות, סיי ביי עבירות... בשעת אַ מענש טהוט אַ מצוה און ער פער־געסט זי, ווייל ער מאַכט קיין וועזען נישט פון דער מצוה און ער האַלט זיך נישט גרויס מיט איהר — דאַן געדענקט זי השי"ת... אויב אָבער דער מענש פערגעסט נישט די מצוה, וואָס ער האָט געטהון, ער האַלט זיך מיט איהר אין איין אַרומ־טראָגען און ער איז שטאָלץ אויף איהר און צופריעדען מיט זיך — אַזאַ מצוה, אַ מצוה, וועלכע איז אײַנגעוויקעלט אין גאוה, וויל השי"ת נישט געדענקען...

און דאָס זעלבע איז, פערקעהרט, מיט עבירות. בשעת אַ מענש טהוט אַן עבירה און ער פערגעסט זי, וואָרום עס אַרט איהם נישט און זי פערשאַפט איהם נישט קיין צער און קיין חרטה — געדענקט זי השי"ת... אויב אָבער דער מענש פער־געסט נישט די בעגאַנגענע עבירה, די זינד שטעהט איהם שטענ־דיג פאַר די אויגען און זי איז איהם גורם צער און וועה־

טאָג — אַזאַ עבירה ווערט אָוועקגערוקט אין דער זייט, השי״ת וויל זי מעהר נישט מעהר געדענקען...

וואָרום „כי זוכר כל הנשכחות אתה״, געדענקען ווילסטו נאָר דאָס, וואָס דער מענש פערגעסט...

(רבי משה לייב סאסאווער)

ואין שכחה לפני כסא כבודך ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור.

מיר האָבען אַ טעות מיינענדיג, אַז דער אויבערשטער בויטיגט זיך, חלילה, מיר זאָלען איהם ראש־השנה דערמאָהנען אָן עקדת־יצחק. אָ, „כי זוכר כל הנשכחות אתה ואין שכחה לפני כסא כבודך״, דער רבונו של עולם פערגעסט נישט חלילה, און מען דאַרף איהם נישט דערמאָהנען... באמת אָבער איז „ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור״, דאָס איז מען אויסען אונז, יצחק׳ס קינדער, צו דערמאָהנען וועגען דעם, דאָס דאַרפען מיר געדענקען וועגען עקדת יצחק, ווי אַזוי יצחק האָט זיך מוסר נפש געווען, כדי אָראָבצונעמען זיך פון איהם אַ ביישפיעל...

(יד יוסף)

ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור.

דאָס פעררופען זיך אויף עקדת יצחק, ווי בכלל דאָס פעררופען זיך אויף זכות אבות, קאָן אויסגענוצט ווערען נישט נור לטובה. נאָר אויך לרעה, נישט נור דורכ׳ן סניגור, נאָר נאָר אויך דורכ׳ן קטיגור. ווערכער קאָן זיך אָוועקשטעלען און טענה׳ן, אַז דוקא דערפאַר, וואָס דער בעשולדיגטער האָט

געהאַט אַזעלכע גרויסע זיידעס, וועלכע האָבען איהם געדאַרפט דיענען אַלס ביישפּיעל מיט זייערע גוטע מעשים, מיט זייער גרייטקייט צו לאָזען זיך מוסר נפש זיין על קידוש השם, קומט איהם דערפאַר אַ פיעל האַרבערע שטראָף, בעטען מיר דערי־בער און אַפּעלירען: „ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור”, די עקדת יצחק זאָל אונז דערמאָהנט ווערען, נישט חלילה פון דער שלעכטער זייט, נאָר — „ברחמים”, צום גוטען, לזכות...

און אַזוי געפינען מיר אויך אין דער תפלה פון משה רבינו. בשעת ער האָט געבעטען: „זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב”, האָט ער גלייך דערויף צוגעגעבען: „אל תפן אל קשינו ואל רשענו ואל חטאתנו”, אַז דערמאָהנט זאָל אונז ווערען דער זכות־אבות נישט צום שלעכטען, חלילה, נאָר צום גוטען...

(של"ה)

„ועקדת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור”.

דער מדרש זאָגט, אַז בשעת אברהם אבינו האָט געפיהרט יצחק'ן צו דער עקדה, האָט יצחק געזאָגט צום פאָטער: „עקוד אותי יפה, שלא אבעוט”... אַלזאָ מה־דאָך אַזאַ צדיק ווי יצחק האָט מורא געהאַט, אַז ער וועט נישט קאָנען אויסהאַלטען דעם נסיון, טאָ וואָסערע טענות קאָנסטו, רבונו של עולם, האָבען צו אונז? — וואָס זאָלען מיר שוין זאָגען?...

(רב' מרדכי באנעט)

כי אתה שומע קול שופר וכו' ואין דומה לך.

וואָס פאַר אַ שייכות האָט דאָ דער אויספיהר: „ואין דומה לך"?

נאָר מיר, אידען, כידוע, איז אין כחנו אלא בפה, אונזער איינציג געוועהר איז בעטען און מתפלל זיין, וויינען און שרייען, אָבער בלויז ביים רבונו של עולם קענען מיר עפּעס אויספּועל'ן מיט'ן דאָזיגען כח. „כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה", דו ביזט דער איינציגער וואָס דו הערסט זיך צו צו אונזערע קולות און — „ואין דומה לך", ביי אַנדערע האט דער דאָזיגער כח אונזערער קיין שום ווערט נישט. אין דער וועלט, צו וועלכער מיר האָלטען אין איין אַפּעלירען געגען די אונרעכטען, וואָס ווערען געגען אונז בעגאַנגען, ווערען אויף אונזערע קולות און געשרייען, אויף אונזערע אונאויפהעהרליכע תפלות ותחנונים, קיין שום אַכט נישט געלעגט, קיינער הערט זיי נישט...

(דרשות אל עמי)

ונתנה תוקף.

דיבון בחסד כסאך ותשב עליו באמת.

בשעת רבי לוי יצחק בערדיטשעווער איז אין דער תפילה פון „ונתנה תוקף" צוגעקומען צו די דאָזיגע ווערטער, האָט ער אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און געזאָגט: רבונו

של עולם! אויב דו ווילסט זיצען אויף דיין כסא־הכבוד אויף אַנ׳אמת, אַזוי ווי עס פּאַסט פאַר׳ן מלך־מלכי־המלכים, דאַן מוזטו זיך נוהג זיין מיט אונז במדת־החסד און גוזר־זיין גזירות טובות, ישועות ונחמות; וואָרום טאָמער חלילה וועסטו זיך נוהג־זיין מיט אונז במדת־הדין, וועלען מיר דיך נישט לאָזען, כביכול, איינזיצען, וועסטו פון אונז, כביכול, קיין מנוחה נישט האָבען!...

ומלאכים יחפזון.

פאַרוואָס עפּעס איילען זיי זיך אַזוי די מלאכים?

נאָר „העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד והעובר עבירה אַחת קונה לו קטגור אחד״ (אבות פ״ד). פון איטליכע מצוה, וואָס אַ מענש טהוט, ווערט בעשאַפען אַ גוטער מלאך און פון איטליכע עבירה — אַ שלעכטער מלאך. נישט שטענדיג אָבער ווערען די מצוות געטהון בשלמות, וממילא זענען אויך די מלאכים, וואָס ווערען פון זיי בעשאַפען, נישט קיין שלמות׳־דיגע און זיי קומען אַרויס בעלי־מומים, קאַליקעס... בשעת עס קומט, אַלזאָ, ראש השנה און די אַלע מלאכים, וואָס זענען בעשאַפען געוואָרען פון די אידישע מצוות, געהען דורך פאַר׳ן בית־דין של מעלה, כדי צו דעמאָנסטרירען די אידישע מעשים־טובים, לויפען זיי פערביי אין איילעניש, כדי דאָס בית דין של מעלה זאָל זיך נישט איינקוקען אין זייערע פעהלערען און זעהען, ווי אונזערע מעשים־טובים, מ׳שטיינס געזאָגט, קוקען אויס...

(דבש וחלב)

אם ישוב מיד תקבלו.

איטליכע זאַך – פלעגט זאגען רבי יצחק ווארקער – האט זיך איהר סעזאָן. די זעלבע זאַך, אויב מען וויל זי פערקויפען נישט אין סעזאָן-צייט קומט עס אן שווער, דער קונה איז דאַמאלס איבערקלויבעריש, ער האלט דאס שטיקעל סחורה אין האַנד און קוייקעלט זיך, גרייט יעדע מינוט חוזר צו זיין און וויפיעל מען זאָל איהם נישט ביטען, דינגט ער זיך. אַנדערש איז אבער ווען עס קומט דער סעזאָן. בשעת'ן ברען איז דער קונה נישט שטאַרק מקפיד, אַלץ געהט דאַמאלס אין גאַנג, אַלץ ווערט אויספערקויפט.

ראש-השנה איז דער סעזאָן פון תשובה און מען איז דאַמאלס נישט שטארק מקפיד אויף דער קוואַליטעט. „אם ישוב מיד תקבלו״, יעדע תשובה ווערט אנגענומען – דאמאלס, אין סעזאָן-צייט, איז אַלץ סחורה...

ואתה יודע יצרם כי הם בשר ודם.

רבונו של עולם – פלעגט זיך דערביי אויס'טענה'ן רבי נח לעכעוויטשער – אתה יודע, דו ווייסט דאָך גאַנץ גוט, אַז צווישען דעם יצר-הרע און דעם בשר-ודם איז פערהאַן אַ גרויסער אונטערשיעד. דער יצר-הרע האָט נישט קיין ווייב און קינדער, דער יצר-הרע טראָגט נישט אויף זיך קיין דאגות-פרנסה, און דער עיקר, דער יצר-הרע האָט נישט קיין יצר-הרע, וואָס זאָל איהם אָנרעדען נישט צו פאָלגען, איז איהם דעריבער לייכט אויסצופיהרען בשלמות דיין בעפעהל און די מיסיע, וואָס דו האָסט אויף איהם אַרויפגעלעגט, אָנצורעדען דעם מענשען צו זינד. אַנדערש איז אָבער מיט'ן בשר-ודם, וועלכער האָט אַ ווייב און קינדער, וואָס דאַרפען עסען און פאַר וועלכע ער דאַרף

זאָרגען יעדען טאָג אויף פרנסה, וועלכע איז שווער כקריעת ים סוף, און דערצו בעזיצט ער אַ יצר־הרע, אַ פנע רע, וואָס קריכט איהם נאָך אויף שריט און טריט. טאָ וואָס זשע איז דער וואונדער, וואָס נישט שטענדיג איז ער אימשטאַנד דאָס אַלץ בייצוקומען ?...

בנפשו יביא לחמו.

דער ביטערער גלות האָט דעם איד, ליידער, דערפיהרט דערצו, אַז אין גציעג נאָכ'ן שטיקעל ברויט איז ער אָפטמאָל געצוואונגען דעם טייערסטען פרייז צו צאָהלען — דאָס אידיש־קייט צו פערבויגען, דעם נפש צו פערהאַנדלען, די נשמה ר"ל צו פערקויפען !...

„בנפשו יביא לחמו" !... אַ טרעגער, אַ געזונטער בעל־גוף, האָט אַמאָל געמאַכט שותפות מיט אַ ישיבה־בחור: ער, דער טרעגער, וועט אויסהאַלטען דעם ישיבה־בחור מיט עסען, און דערפאַר זאָל דער ישיבה־בחור לערנען פאַר זיינעטוועגען און אוועקשענקען איהם אַ העלפט פון זיין תורה... אין אַ שטיקעל צייט אַרום איז זיך דער טרעגער מיישב: ניין, עס טויג נישט אַזוי ! דאָסזעלבע שותפות, פערלאַנגגט ער, זאָל מען מאַכען פערקעהרט: דער בלייכער, אויסגעדאַרטער ישיבה־בחור זאָל אַרויס אין גאַס שלעפען די משאות — און ער, דער טרעגער, וועט זיך נעהמען צו דער תורה ! פערשטעהט איהר דאָך, וואָס מען קאָן דערלעבען פון אַזאַ חילוף...

דאָסזעלבע איז מיט מאַנכע אידען. דער גוף און דער נפש האָבען צווישען זיך אַ שותפות געשלאָסען: דער גוף זאָל

אויסהאַלטען דעם נפש מיט גשמיות, און דער נפש זאָל פערזאָרגען דעם גוף מיט רוחניות. זעגען אָבער פאַרהאַן אַזעלכע אידען, וועלכע פערבּייטען די יוצרות: דאַווענט דער גוף, דער גוף שאָקעלט זיך, מעכאַניש, אויטאָמאַטיש, אָהן שום מחשבה, אָהן שום כונה, און — „בּנפשו יביא לחמו", דער נפש, די נשמה, שוועבּט אַרום בּשעת'ן דאַווענען אויפ'ן מאַרק, אויפ'ן יריד!...

(דובּנער מגיד)

בּאין מליץ יושר מול מגיד פשע,
תּגיד ליעקב דבר חק ומשפּט.

„בּאין מליץ יושר" — אויבּ עס געפינט זיך נישט קיינער, וואָס זאָל ממליץ־טוב זיין אויף אידען, אויבּ אַלע זענען מקטרג און שרייען: חייבּ! „תּגיד ליעקב דבר חק ומשפּט" — מוז מען זיך דאַמאָלס בּעגעהן מיט אידען לויט'ן געזעץ, לויט'ן דין אין דער גמרא, אַז „סנהדרין שראו כולם לחובה — פּוטרין אותו מיד!" און אַז „כולו חייבּ — זכאי!"... און דעריבּער „וצדקנו בּמשפּט", קומט אונז על־פּי־דין, מיר זאָלען אַרויסגעהן פון משפּט אינגאַנצען ריין, אינגאַנצען גערעכט!...

(רבּי ר' בּונם)

„בּאין מליץ יושר וכו'", פונקט אַזוי ווי די אידען זענען מקיים דעם „דבר חוק ומשפּט", די „חוקים" פון דער תּורה, הגם מען ווייסט אויף זיי קיין טעם נישט, אַזוי זאָל אויך זיין

„וצדקנו במשפט״, זאָלסטו זיי מצדיק־זיין בדין אָהן אַ מאָטיוו, אָהן אַ פאַרוואָס, אָהן שום טעם!...

(קדושת לוי)

אַלע מצוות אין דער תורה זענען איינגעטיילט אין צוויי קאַטעגאָריעס. איין טייל פון זיי זענען „משפטים״ און איין טייל — „חוקים״, בלויז איין מצוה איז פאַרהאַן, תקיעת שופר, וועלכע ווערט פעררעכענט גלייכצייטיג אי אַלס „חק״, אי אַלס „משפט״, ווי עס ווערט געזאָגט אין פסוק: „תקעו בחדש שופר וכו׳ כי חוק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב״. פאַר דער תפלה פון מלכיות זענען מיר דעריבער מתפלל, אַז „באין מליץ יושר״, אַז אייב עס וועט זיך חלילה נישט געפינען אויף אונז קיין שום המלצה לטובה, „תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט״, זאָל אויף אונז ממליץ זיין די מצוה, וואָס מיר האָבען היינט, אָט נור וואָס מקיים געווען, די מצוה פון תקיעת־שופר, וועלכע ווערט אָנגערופען „חוק ומשפט״...

(דער דאָזיגער זעהר ריכטיגער און לאָגישער פשט ווערט נאָכגעזאָגט אין נאָמען פון הרבנית שרה מייזעל ז״ל, די טאָכ־טער פון פרוזשאַנער רב און די שנור פון לאָדזער רב, רבי אלי׳ חיים מייזעל, וועלכע האָט געשמ׳ט אַלס גרויסע מלומדת, איבערלאָזענדיג פיעל כתבים מיט לומדישע חדושי־תורה).

„באין מליץ יושר״...

צוקומענדיג צו די דאָזיגע ווערטער האָט רבי משה לייב סאסובער זיך אָוועקגעשטעלט און געזאָגט: „באין מליץ יושר

קול מגיד פשע״, אויב ס׳איז נישטאָ חלילה קיין מליץ־יושר, וואָס זאָל אויף אונז מלמד זכות זיין, דאַן בעטען מיר דיך, רבונו של עולם: „תגיד ליעקב דבר חק ומשפט״, אַז דו זאָלסט האַנדלען מיט אונז לויט די דינים פון דער תורה, און לויט דער תורה־הקדושה מוזען מיר געווינען, מוזען מיר אַרויסגעהן זכאי, מחמת, ערשטענס, איז אַ אַ בפירוש׳ער דין אַז „זכין לו לאדם שלא בפניו ואין חבין לאדם אלא בפניו״, און דער משפט, וואָס ווערט געפיהרט וועגען אונז דורכ׳ן בית דין של מעלה, איז „שלא בפניו״, דען מיר הערען נישט זייערע טענות און מיר זענען דעריבער נישט אימשטאַנד אויף זיי צו ענטפערען... צווייטענס, זאָגען אונזערע חכמים: „אל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו״. אַז דער דיין דאַרף זיין זיכער ביי זיך, אַז ווען ער זאָל געשטעלט ווערען אויפ׳ן זעלבען אָרט און אין די זעלבע בעדינגונגען, וואָס דער געמשפט׳ער, וואָלט ער נישט דורכגעפאַלען, וואָלט ער דעם נסיון אויסגעהאַלטען, און דאָס קענען די מלאכים, ־ וועלכע זיצען אַלס שופטים אין דער פמליא של מעלה, נישט זאָגען אויף זיך, מחמת עס איז זיי קיינמאָל נישט אויסגעקומען געפרובט צו ווערען מיט אונזער טעם, זיי האָבען נישט קיין יצר הרע און אין זיי האָט מען נישט איינגעוואָרצעלט די שלעכטע מדות פון „קנאה ותאוה וכבוד״, מיט וועלכע עס קומט אונז אויס צו ראַנגלען זיך גאַנצע טעג, און זיי זענען אויך קיינמאָל נישט געפרובט געוואָרען מיט דעם ביטערען נסיון פון פרנסה, פון אַרומלויפען מיט לעדיגע הענד צו פערזאָרגען דאָס ווייב און קינדער מיט ברויט... דריטענס, פסקנ׳ט דער רמב״ם (הלכות סנהדרין פרק ב׳, הלכה ג׳), אז „אין מעמידין בכל הסנהדרין לא זקן מופלג בשנים ולא סריס מפני שיש בהם אכזריות, ולא מי שאין לו בנים כדי שיהא רחמן״, און אַזוי זאָגט אויך רש״י (אין סנהדרין לב) אַז זקנים האָבען אין זיך אכזריות, ווייל זיי

האָבען שוין בעוויזען צו פערגעסען דעם צער פון גידול בנים און צוליב דעם זעלבען טעם זענען אויך די מלאכים נישט ראוי צו משפט'ן אונז, דען אויך זיי ווייסען נישט פונ'ם צער גידול בנים... פיערטענס, נישט נור קיין דיינים, נור אפילו קיין עדות קענען זיי אין אונזער משפט ניט זיין, דען דער דין איז, אַז ס'דאַרף זיין „עדות שאתה יכול להזימה" און די מלאכים זענען מיר נישט בכח מזים צו זיין... פינפטענס, טאָר איבערהויפט נישט אַרויסגעשטעלט ווערען אַלס עדות דער שטן הוא היצר-הרע, ווייל ראשית, איז ער דאָך אויך אַ מלאך, שנית, איז ער נישט מעהר ווי אַנ'עד אחד, שלישית, איז ער אַ מחטיא את הרבים און ער איז פסול לעדות. חוץ דעם האָט ער דעם דין פון אַ מסית-ומדיח, וועלכען ס'איז אַ מצוה איהם עוקר צו זיין מן השורש, און נישט נור אַלס מקטרג, נאָר אפילו מלמד זכות צו זיין אויף אונז טאָר ער עפ"י דין נישט צוגע-לאָזען ווערען... זעקסטענס, איז אַ בפירושע הלכה, אַז „התובע הולך אחרי הנתבע". און אויב דאָס בית-דין של מעלה האָט צו אונז תביעות, דאַרפען זיי אַראָבקומען אַהער און זיך משפט'ן מיט אונז דאָ פאַר'ן בית-דין של מטה, לויט'ן דין פון זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד... אַזוי איז דער חוק ומשפט לויט דער תורה הקדושה און מיר פערלאַנגען, רבונו של עולם, אַ ריינע דין-תורה!...

וכל מאמינים וכו' הטוב ומטיב לרעים ולטובים.

אויב השי"ת איז אַ מטיב לרעים איז ער דאָך מיט די טובים אַודאי מטיב און וואָס איז עס פאַר אַ רבותא?

נאָר דער פשט איז: „לרעים", צו די וואָס ווייסען, אַז זיי זענען רעים און זינדיג, און זאָגאַר אויך „לטובים", צו די

וואָס האַלטען זיך פאַר טובים און זענען ביי זיך שטענדיג אין אָרדנונג...

(רבי צבי הירש זדיטשעווער)

— אויב — פלעגט דערביי זאָגען רבי לוי יצחק בעד־דיטשעווער — דו ווערסט זיין, רבש״ע אַ „טוב ומיטיב", דו ווערסט העלפען דיין ביסעל אידען און זיי פצרזאָרגען מיט פרנסה און מיט אַלעם גוטען, דאַן בין איך דיר עוב, אַז אויך די „ר ע י ם" צווישען זיי וועלען ווערען „ט ו ב י ם"!...

היודע יצר כל היצורים.

דער רבונו של עולם ווייסט און ער קען דעם יצר פון איטליכען מענש און יעדער איינער ווערט דעריבער געמשפט לויט דעם יצר, וואָס האָט איהם גורם געווען צו זינדי־גען, דען נישט ביי אַלעמען איז דער יצר־הרע גלייך און „כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו"...

(רבי אברהם'לע סאַכאַטשעווער)

וכל מאמינים שהוא עונה לחש.

וכל מאמינים — האָט רבי יענקעלע ראַדזימינער זיך אויסגעדריקט איינמאָל ראש־השנה ביים טיש — מיר אַלע גלוי־בען און זענען פול מיט אמונה — שהוא עונה — אַז השי״ת

ענטפערט אויף אַלע טענות פון מקטרג: לחש! שטיל זאָל ווין!...

(תירוש ויצהר)

היום הרת עולם וכו׳ אם כבנים ואם כעבדים.

לויט דער תורה שבכתב און לויט דער תורה שבעל־פה — האָט רבי זושא האַניפּאָלער זיך אויסגעטענה׳ט מיט׳ן רבונו של עולם — ביזט מחויב, רבונו של עולם, צו בעפרייען אונז און אויסצולייזען מעבדות לחרות, ערשטענס, איז דער דין, אַז אַן׳עבד גערהט אַרויס פריי „בראשי אברים”. אויב דער בעל־הבית האָט איהם אויסגעשלאָגען אַן׳אויג, אויסגעהאַקט אַ צאָהן וכדומה, צווינגט מען איהם, אַז ער מוז איהם שרייבען אַ „גט שחרור”, ער מוז איהם בעפרייען. און צו דען דאַרף מען נאָך אויסרעכענען, און צי איז דען מעגליך נאָר אויסצורעכענען, וויפיעל ראשי אברים מען האָט שוין פון אונז אָבגעהאַקט און וויפיעל מיר זענען שוין געשלאָגען און געפייניגט געוואָרען במשך פונ׳ם לאַנגען און פינסטערען גלות?... ווידער ווערט גע־פסק׳נט: „שאם הניח לו רבו תפלין בראשו או שאמר לו רבו לקרות ג׳ פסוקים בספר-תורה בפני הצבור”, אַז אויב דער בעל־הבית האָט אָנגעטהון דעם עבד תפלין אויפ׳ן קאָפּ, אָדער ער האָט איהם געהייסען לייענען פאַר׳ן צבור דריי פסוקים אין דער תורה, „יוצא לחירות וכופין את רבו לכתוב לו גט שחרור” (יורה דעה רס״ז). מאַך זשע, רבונו של עולם, אַ חשבון, ווי לאַנג מיר האָבען שוין פאַר דיר ביז׳ן היינטיגען טאָג תפילין געלעגט, ווי לאַנג מיר זענען שוין מתפלל און וויפיעל פסוקים מיר האָבען שוין ביז היינט געלייענט אין דער תורה... דער דין איז אויך: „המוכר עבדו לעכו״ם או לגר תושב יוצא לחירות”, דאָס זעלבע אויך: „המוכר עבדו לחוץ-לארץ או לסוריא

או לעבור". ווי לאַנג זשע איז דער שיעור, אַז מיר זאָלען זיין פערקויפט צו די גוים? ווי לאַנג איז דער שיעור, מיר זאָלען זיך אַרומוואַלגערען אין חוץ־לארץ?.. עס ווערט אויך גע'פסק'נט: „עבד שאמר לעלות לארץ־ישראל כופין את רבו לעלות עמו", אויב דער עבד וויל געהן קיין ארץ־ישראל, צווינגט מען דעם בעל־הבית, ער זאָל מיטגעהן מיט איהם. און דער דאָזיגער דין־ ווערט געזאָגט אין שלחן־ערוך — איז גילטיג אַפילו דאַן, ווען ארץ־ישראל געפינט זיך בידי עכו"ם, און אויב מיר, רבונו של עולם, ווילען, מיט אַלע כחות רייסען מיר זיך אַהין, ביזטו אַלזאָ, עפ"י דין מחויב מיטצוגעהן מיט אונז... פינפטענס. ווערט געזאָגט אין רמב"ם, אַז עס איז אַ מדת חסידות, דאָס דער מענש זאָל זיין אַ רחמן און ער זאָל נישט בעשווערען דעם עול אויף זיין עבד, ער זאָל איהם נישט מצער זיין, ער זאָל איהם געבען צו עסען און צו טרינקען צו דער זעט „מכל מאכל ומשקה", און ער זאָל איהם נישט מבזה זיין, נישט פיז'ש און נישט מיט ווערטער, און ער זאָל נישט שרייען און נישט בייזערען זיך, נאָר רעדען צו איהם בנחת און אויסהע־ רען זיינע טענות. איז אויב דאָס ווערט פערלאַנגט פון אַ גע־ וועהנליכען בשר־ודם, איז דאָך אַ קל־וחומר, בן בנו של קל־ וחומר, אַז דער מלך מלכי המלכים, דער „יושב על כסא רחמים ומתנהג בחסידות", דאַרף זיינע אידישע קנעכט אַוודאי און אַוודאי פערזאָרגען מיט פרנסה, „בכל מילי דמיטב" ובדרך כבוד, און זיך אויפפיהרען מיט זיי בחסד, לפנים משורת הדין... דאָס אַלץ, וואָס איז ביז אַהער אויסגערעכענט, איז נוגע אַן 'עבד־כנעני, דעם עבד־עברי קומט עפ"י דין נאָך פיעל גרע־ סערע זכיות: מען טאָר איהם נישט פערקויפען לענגער ווי אויף זעקס יאָהר; דער בעל־הבית איז מחויב אויסצוהאַלטען מיט מזונות נישט בלויז איהם אַליין, נאָר אויך זיין ווייב און קינדער; בעהאַנדלען דאַרף ער איהם אויפ'ן איידעלסטען אופן;

עס דאַרף זיין „כי טוב לו עמך" און „לא ירדנו בפרך" און בעת׳ן בעפרייען איהם פון עבדות דאַרף ער איהם פערזאָרגען אויפ׳ן וועג מיט אַלעם גוטען: „הענק תענק לו"... פערלאַנגען מיר דעריבער פון דיר, רבונו של עולם: „אם כעבדים — עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו", אַז דו זאָלסט אונז משפט׳ן לויט׳ן משפט פון דער תורה!...

(דורש טוב לעמו)

* * *

דער פיוט „אל חנן נחלתו בנועם להשפר", וואָס ווערט געזאָגט אין דער צווייטער נאַכט ר"ה, איז, לויט דער לעגענדע, פערפאַסט געוואָרען דורכ׳ן פאָטער פון רוימישען פויבסט, אַנאַקליטוס דער צווייטער, וועלכער האָט געלעבט אין עלפטען יאָהרהונדערט, און וואָס זיין אידישער נאָמען זאָל האָבען געווען אלחנן בן שמעון הגדול פון מאינץ. אַלס קינד זאָל אלחנן האָבען אַרויסגע׳גנב׳ט געוואָרען פון פאָטער׳ס הויז דורך אַ קריסטליכע דיענסט, וועלכע האָט איהם איבערגעגעבען אין די הענד פון גלחים און זיי האָבען איהם אָבגע׳שמד׳ט און אַוועקגעפיהרט קיין רוים. צוליב די אונגעוועהנליכע פעהיג־קייטען, וואָס ער האָט אַרויסגעוויזען, האָט מען זיך אין די גלחישע קרייזען שטאַרק אָבגעגעבען מיט זיין ערציהונג. ער איז אויסגעוואַקסען אַלס גרויסער געלעהרטער און זיך פער־פאָלקאָמט אין אַ סך שפראַכען, ביז ער האָט אין זיין קאַריערע דערגרייכט צום אַמט פון אַ קאַרדינאַל און שפעטער איז ער אויסגעוועהלט געוואָרען אַלס פויבסט. צופעליג האָט ער זיך דערוואוסט וועגען זיין אידישער אָבשטאַמונג און זאָגאַר ווער זיין פאָטער איז. וועלענדיג זיך בעקענען מיט׳ן פאָטער האָט ער בכיון אַרויסגעגעבען אַ גזירת־שמד אויף די אידען פון

דער מאַינצער קהלה, מיט דער האָפנונג, אַז די מאַינצער קהלה וועט אודאי שיקען צו איהם אַ דעלעגאַציע, אָפּצושרייען די גזירה, און אין דער דעלעגאַציע וועט זיך געוויס בעטייליגען זיין פאָטער, ר׳ שמעון, וועלכער איז געווען איינער פון די קהלה־מנהיגים... וכך הוה. בשעת די דעלעגאַציע האָט זיך פאר איהם פאָרגעשטעלט, האט ער דערקענט דעם פאטער, וועלכען ער האט איינגעלאַדען צו שפּיעלען מיט איהם אין שאך. ביים שאך־שפּיעל האט זיך פערבונדען צווישען זיי א שמועס און ענדליך האט זיך דער פּויבּסט געגעבען צו דערקענען. געענ־דיגט האט זיך עס הערמיט, וואס דער פּויבּסט האט גלייך ארויסגעגעבען א פעראָרדנונג, לויט וועלכער עס איז צוריקגע־צויגען געווארען די פריהערדיגע גזירה און דאן איז ער אין געהיים אנטלאָפען קיין מאַינץ, וואו ער האט זיך אומגעקעהרט צום אידענטום, און אלס זכר צום דאָזיגען געשעהעניש האָט דער פאטער פערפאסט דעם פּיוט „אל חנן נחלתו בנועם להשפר״, פון וועלכען די ערשטע ווערטער ענטהאלטען דעם נאמען פון זיין זוהן, דעם געוועזענען פּויפּבּסט — „אלחנן״...

* * *

וועגען דעם מנהג צו פערזאַמלען זיך ראש־השנה ביים טייך, וואו עס ווערט געזאָגט די תפלה פון „תשליך״, ווערען געגעבען פערשיעדענע טעמים. אָבּער דער איינפאַכסטער טעם, ווי עס ווייזט אויס, איז, ווייל מיר געפינען אין פסוק, אַז בשעת די אידען האָבען זיך אומגעקעהרט מיט עזרא׳ן פון בבל, וואו זיי זענען אָבגעטראָטען פון אידישען וועג און זיי האָבען מחלל געווען דעם שבת און געהייראַט מיט פרעמדע פרויען, איז דער אָקט פון חוזר זיין בתשובה און דאָס פאָרלייענען פאַר זיי די די תורה פאָרגעקומען ביים וואַסער: „ויאספו כל העם

כּאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים״ (נחמיה ח. א.), און געשעהען איז דאָס אינ׳ם טאָג פון ראש־השנה: „ויביא עזרא הכּהן את התּורה וכו׳ ביום אחד לחודש השביעי, ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים״ (דאָרט)...

(מנהגי ישורין)

שבת שובה.

קחו עמכם דברים ושובו אל ד׳ וכו׳ כל תשא עון.

עס איי אַ פלוגתא אין דער גמרא: „חד אמר תשובה עושה מחצה ותפלה עושה הכל, וחד אמר תפלה עושה מחצה ותשובה עושה הכל".

כדי, אַלזאָ, עס זאָל זיין „כל תשא עון" און יוצא צו זיין לויט ביידע מאן־דאמר׳ס, זענען דעריבער נויטיג ביידע זאַכען: „קחו עמכם דברים" (תפלה) און „ושובו אל ד׳" (תשובה)...

(שבחת הלקט)

„קחו עמכם דברים ושובו אל ד׳"

די ווערטער, וואָס איהר זאָגט אין שוהל און לערנט אין בית-המדרש, זאָלט איהר דאָרט נישט איבערלאָזען, נאָר „קחו עמכם", ארויסגעהענדיג פון דאָרט זאָלט איהר זיי מיטנעהמען מיט זיך...

(מלבים)

קחו עמכם דברים ושובו אל ד׳ וכו׳ ונשלמה פרים שפתינו.

ביים דאַווענען איז דער איד מתפלל: „ונשלמה פרים שפתינו", אַז די ווערטער, וואָס ער זאָגט מיט׳ן מויל, זאָלען

זיין חשוב, ווי ער וואָלט מקריב געווען קרבנות, צוגעבענדיג דערביי יעדעס מאָל דאָס וואָרט „כּאלו": „כּאלו הקרבתי חטאת, כּאלו הקרבתי עולה וכו'"... דאַגעגען אויף די „כּאלו'ס", וואָס ער זינדיגט מיט'ן מויל, אויף לשון־הרע, וועלכע איז „כּאלו הורג נפשות", אויף חניפה, וועלכע איז „כּאלו עובד עבודה־זרה", דערויף איז ער נישט שטאַרק מקפיד, וואָרום וואָס האָט ער דען געטהון, ער האָט דאָך נישט מעהר, ווי געזאָגט?.. וואָרענט אַלזאָ דער נביא און זאָגט: „קחו עמכם דברים", טהוט תשובה אויף די דברים, אויף די ווערטער, וואָס איהר זינדיגט מיט'ן מויל, און דאַן ערשט וועט איהר קענען פערלאַנגען, אַז „ונשלמה פרים שפתינו", אַז מען זאָל אויף די ווערטער, וואָס איהר זאָגט ביים דאַוונען, פעררעכענען פאַר מעשים, גלייך ווי איהר וואָלט מקריב געווען קרבנות.

(קול יהודה)

„ונשלמה פרים שפתינו"

אין אונזער דאַווענען זענען מיר אָפט געגליכען צו די אָקסען, וועלכע טראַכטען נישט און פיהלען נישט און טהוען זייער אַרבייט מעכאַניש, אָהן שום פערשטאַנד: די ליפּען בע־וועגען זיך, דאָס מויל דאַוועגט — און אונזערע חושים זענען נישטאָ דערביי!..

רבי איצעלע וואָלאָזשינער האָט אַמאָל בעמערקט אין בית־המדרש, ווי איינער דאַוועגט צו־גיך. נאָכ'ן דאַווענען האָט ער דעם איד אָריינגערופען צו זיך און גענומען שמועסען

מיט איהם מכּח דעם ענין פון תּפילה, אַז דאַוונען דאַרף מען מיט כּוונה, מלה בּמלה, ווי מען צעהלט געלד.

— איהר ווייסט דאָך, רבּי, — ענטפערט איהם דער איד:— בּעת מען פאָהרט פאַמעליך, כאַפּען זיך אַרויף שקצים אויפ'ן וואָגען; ווען מען פאָהרט אָבער גיך — קאָנען זיי זיך נישט אַרויפכאַפּען... דאָס הייסט: ווען מען דאַווענט גיך — האָבען די מחשבות זרות קיין שליטה נישט!...

— און איך מיין — שמייכעלט דער וואָלאָזשינער — אַז ווען מען דאַווענט גיך, קאָן מען זיך אַליין אויך נישט אַרויפ־כאַפּען!...

נושא עון ועובר על פּשע.

ווען אַ גרושה האָט חתונה מיט אַ צווייטען — איז זי, לויט'ן דין, שוין אויף שטענדיג אסור צום ערשטען מאַן. אָבער ווען די אידען טהוען תּשובה, איז דאָן כּביכול גרייט צו זיין אַ „נושא עון" און אַז „עובר על־פּשע", עובר צו זיין אויף דעם איסור פון אַ „מחזיר גרושתו משנישאת"...

(שיר מעון)

רבּי שמעלקי ניקעלשבּורגער פלעגט זאָגען אויף די רבנים, וועלכע זענען יוצא מיט'ן דרש'נען פאַר'ן עולם צוויי מאָל אין יאָהר, שבּת הגדול און שבּת שובה, אַז אויף זיי קלאָגט עס דער נביא און זאָגט: „והגד לעמי פּשעם ולבית יעקב חטאתם. ואותי יום יום ידרושון" (ישעי' נח. א.) אָנשטאָט „והגד לעמי פּשעם ולבית יעקב חטאתם", אָנשטאָט מדריך צו זיין דעם עולם בּכל עת וּבכל שעה, אידהם כּסדר מעורר צו

זיין און צו לערנען דעם דרך־השם, זענען זיי יוצא מיט „ואותי יום יום ידרושון", מיט'ן דרש'נען „יום יום", צוויי טעג, צוויי שבתים אין יאָהר...

רבי נפתלי ראָפשיצער פלעגט זאָגען: דערפאַר האָט מען עס איינגעפיהרט דעם מנהג, אַז דער רב זאָל אום שבת־שובה זאָגען אַ דרשה, מחמת טאָמער איז דער רב אַ צדיק תמים און ער האָט נישט אויף זיך קיין שום עבירה, אויף וואָס תשובה צו טהון, און היות ווי אין די דאָזיגע טעג איז דאָך אַ מצוה צו טהון תשובה, זאָגט ער דעריבער אַ ד ר ש ה, און עפ"י רוב זענען אַזעלכע דרשות — „אַנ'עבירה יעדעס וואָרט"...

עשרת ימי תשובה.

אויב אַ איד — פלעגט זאָגען רבי משה קאָברינער — וויל זוכה־זיין בדין, האָב איך פאַר איהם אַנ'עצה, ער זאָל על־כל־פנים דריי טעג פאַר יום־כפור נישט זינדיגען, דען די גמרא זאָגט: „רשעים יצר־הרע שופטן" — די רשעים ווערען גע'משפט דורכ'ן יצר־הרע אַליין... און ווידער איז פאַרהאַן אַ דין, אַז „שונא אסור לדון", אַ שונא טאָר קיין דיין נישט זיין, און „איזהו שונא — זאָגען די חז"ל — כל שלא דבר עמו ג' ימים". און וויבאַלד מען האָט מיט'ן יצר־הרע קיין מגע־ומשא נישט און מען רעדט נישט מיט איהם גאַנצע דריי טעג, האָט ער שוין דאַמאָלס דעם דין פון אַ ש ו נ א, און — „שונא אסור לדון"!...

בײ אַלע מדות — ערקלערט דער רמב״ם אין די שמונה פרקים — דאַרף מען אויסמײדען און זיך דערװײטערען פון די עקסטרעמען און דער ריכטיגער װעג איז נאָר דער „דרך הממוצע״, דער „שביל־הזהב״. קלות־ראש, למשל, טויג נישט, אָבער אויך מרה־שחורה, עצבות, איז נישט גוט, דער דרך הממוצע צװישען זײ איז — כובד ראש, ערנסטקײט. גאוה טויג נישט, אָבער אויך צופיעל שפלות איז נישט גוט, דער דרך הממוצע צװישען זײ איז — ענוה, בעשײדענהײט, און אַזוי בײ אַלע אַנדערע מדות. אַן׳אויסנאַהם איז בלויז דער בעל־תשובה. אויב אַ מענש איז זינדיג, זײענדיג אַרײנגעטהון אין א װעלכער עס איז שלעכטער מדה, דאַרף ער אַלס תשובה איבערגעהן צום צװײטען עקסטרעם פון דער זעלבער מדה: װען ער איז פערזינקען, למשל, אין גאוה, מוז ער זיך פערנעהמען אויפ׳ן װעג פון עקסטער שפלות, ביז ער װעט זיך מיט דער צײט אויסגלײכען און צוריקקומען צום דרך־הממוצע. אַזוי װי אַ שטעקען — איז עס דער רמב״ם מסביר בדרך משל — װאָס האָט זיך אויסגעקרומט אויף אײן זײט, װען מיר װילען איהם אויסגלײכען, מוזען מיר איהם אויסקרומען אויף דער להיפוכ׳דיגער זײט און דאַן װעט ער זיך אויסגלײכען און צוריקקומען צו זײן נאָרמאַלען שטאַנד.

און דאָס איז אויך דער פשט: „במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שם״. אויף דעם דרך הקצוני, דעם עקסטרעמען װעג, אויף װעלכען עס שטעהען די בעלי־תשובה, קענען די צדיקים נישט שטעהן, דען זײ דאַרפען געהן אין מיטען, אינ׳ם דרך־הממוצע...

(אור יקרות)

רבי יעקב דוד סלוצקער האָט געהאַט אַ שם אַלס בעריהמטער דרשן, וועלכער איז געווען בכח מיט יעדע דרשה זיינע צו ברענגען דעם עולם צו טרערען. איינמאָל איז איהם אויסגעקומען צו זיין אום שבת־שובה אין אַ שטעדטעל אין קורלאַנד, וועלכע האָט געהאַט אַ נאָמען אַלס אַ נישט איבריג פרומע שטאָדט. מען האָט איהם פערבעטען צו האַלטען אַ דרשה אין שוהל, ווי עס פּאַסט פאַר שבת־שובה, האָט ער געהאַלטען אַ העכסט־פייערדיגע מוסר־דרשה, אָבער נישט קוקענדיג דערויף איז דער עולם געבליבען אייז־קאַלט, אָהן שום ווירקונג.

מען האָט נאָכהער געפרעגט דעם סלוצקער דרשן, פאַרוואָס זיין מוסר האָט דאָס מאָל קיין שום פעולה נישט געהאַט. האָט ער געענטפערט: מיין עובדא איז בלויז צו קענען צופּאַסען דעם שליסעל און אויפדרעהען דעם קראַן, אָבער אַז דאָס פאַס איז לעדיג — איז עס נישט מיין שולד...

עהנליכעס האָט פּאַסירט מיט'ן דובנער מגיד צווישען די בערלינער משכילים, פאַר וועלכע ער האָט געהאַלטען אַ שאַרפע מוסר־דרשה, אָבער זעהענדיג אַז עס נעהמט זיי נישט, האָט ער די דרשה פערענדיגט, כדרכו, מיט אַ משל:

אַ קאָוואַל פון אַ פּראָווינץ־שטעדטעל האָט איינגעקויפט אין דער גרויסער שטאָדט און אַראָפּגעבראַכט צו זיך אין קוזשניע אַ בלאָזער. ביזאַהער האָט ער דאָס פייער געמוזט אַליין אויפבלאָזען, איצט וועט ער שוין האָבען אַ מעכאַנישען בלאָזער.

בלאָזט ער און בלאָזט און עס מאַכט זיך נישט קיין פייער.

מחמת איין קליינינקייט בלויז האָט ער פערגעסען, אַז דער בלאָזער קאָן נור דאַמאָלט אויפבלאָזען אַ פייער, ווען אינווענינ געפינט זיך כאָטש אַ פונק.

— אָבער ווען ביי אייך — האָט דער דובנער פערענדיגט — פעהלט אפילו דער מינדעסטער פונק, וואָס קאָן דאָ העלפען מיין בלאָזען?...

אַ חסיד האָט אַמאָל געביטערט פאַר רבי חיים צאַנזער, אַז ער קאָן קיין תשובה נישט טהון, ווייל ער פיהלט זיך, נעביך, זעהר צובראָכען, זעהר נידערגעשלאָגען צוליעב זיינע זינד, און ער האָט זיך דערביי שטאַרק פונאַנדערגעוויינט.

רופט זיך אָהן צו איהם דער צאַנזער:

„קיין תשובה איז אויך אַ תשובה"...

* * *

אין די סליחות ליום ה' פון עשרת ימי תשובה, אינ'ם פיוט „תוחלת ישראל", ווערט געזאָגט: „אשמתנו גדלה עד תומן ועוכלא" און וואַהרשיינליך בעציהט זיך עס אויפ'ן מאמר חז"ל: „במדה שאדם מודד — מודדין לו וכו' לרבות תרקב וחצי תרקב וכו' תומן ועוכלא". די ווערטער „תומן ועוכלא" זענען נעמען פון משקלות, געוויכטער, און זיי ווערען אין דער גמרא (ב"ב צ') בעצייכענט אַלס די קלענסטע מאָסען: „תומן" איז אַ „שמינית הלוג", און „עוכלא" — „אחד מחמשה ברביע". איז אויב אַזוי, ווי פאַסט זיך דאָ דער אויסדרוק „אשמתנו

גדלה עד תומן ועוכלא״? מיט די ווערטער „אשמתנו גדלה״ מיינט דאָך דער פייטן צו זאָגען, אַז אונזערע זינד זענען אונגעהויער גרויס — און לסוף קומט גאָר אויס, לויט'ן אָנגעוויזענעם פערגלייך, דער היפוך, אַז אונזערע זינד זענען כּלל נישט אַזוי גרויס און האַרב, אַז זיי דערגרייכען קוים צו דער מאָס פון „תומן ועוכלא״!... ווי אזוי זאָל מען עס פערשטעהן?

איינינע פרובען ערקלערען, אַז די כּונה פונ'ם פייטן איז: די מאָס פון אונזערע זינד איז שוין אַזוי ווייט איבערפולט, אַז עס איז מעהר נישט געבליבען אין איהר קיין אָרט פאַר'ן קלענסטען שיעור, אפילו פאַר אַזעלכע קליינע מאָסען, ווי „תומן ועוכלא״...

בײַ יעדען איד, אין יעדע אידישע שטוב

דאַרפען זיך געפינען די זעקס בענדער

„פון אונזער אלטען אוצר"

פון ב. יאושזאָהן

די זעקס בענדער „פון אונזער אַלטען אוצר" (לערך 1.500 זײַטען) ענטהאַלטען ווירקליך אַ **קאָלאָסאַלען אוצר** פון תורה וחכמה, מָלֵא וְגָדוּש מיט אויסדערוועהלטע גלענצענדע פערל פון אונזערע טויזענדער תורה־ספרים, אין אַלע מקצועות, שאַרפזיניגע פירושים בדרך פשט, דרוש און פלפול, מגידישע משלים, האַרבע שאַלות, וועלט־קשיות, חריפות׳דיגע רבנישע הלצות, הנהגות ומדות פון אונזערע גאונים וצדיקים, טיעף־עטישע רעיונות, וואונדערבאַרע געדאַנקען און קלוגע ווערטער און ווערטלעך פון אַלע גדולי וחכמי ישראל, פון די ראשונים ביז די לעצטע אחרונים, אײַנגעטײלט לויט די סדרות אויף

גאַנץ תורה, חמש מגילות, ימים־טובים און פרקי־אבות.

זעלטען, אַז אַ ספר זאָל פערשאַפען אַזוי פיעל גײַסטיגען פערגעניגען און זאָל זײַן אַזוי צוגעפאַסט פאַר יעדען אײנעם, סײַ פאַר׳ן לומדישען, סײַ פאַר׳ן פשוט׳ן איד, ווי די זאַמלונגען

„פון אונזער אַלטען אוצר"

בכדי דאָס דאָזיגע גראַנדיעזע ווערק זאָל זײַן צוגענגליך פאַר אַלעמען און זאָל זיך באמת קענען געפינען אין יעדען אידישען הויז איז איצט דער פרײַז בעדײַטענד פערקלענערט געוואָרען

אנשטאַט 30 — נור 18 זלאָטעס

(פאַר אַלע 6 בענדער)

פאַר אויסלאַנד—20 זל. אין פראַכט־באַנד נאָך 1 זל. פאַר יעדען באַנד

צו בעקומען אין אַלע בוכהאַנדלונגען. ● הויפט־פערקויף:

א. צײַלינגאָלד, וואַרשא, נאַלעווקי 32, פ.ק.א. 214.89

אין קראָקא, בײַ א. פוּיסט קראַקאָווסקי 13

אָדער בײַם אַרויסגעבער:

M. Justman, Warszawa, Twarda 16 m. 6, P.K.O. 12.307

פון אונזער אלטן אוצר

יום כפור

Druk. „Grafia", Warszawa, Nowolipki 7.

ערב יום כפור.

אַ טאָג פאר ערב־יום־כפור איז צום רבי'ן אלימלך פון ליזענסק געקומען צו פאָהרען אַ חסיד, וועלכער איז צוגעשטאנען צום משמש און איהם שטאַרק געבעטען, ער זאָל איהם געבען די מעגליכקייט צו זעהען, ווי אַזוי דער רבי איז זיך נוהג ביים שלאָגען כפרות... אַז דער רבי אלימלך האָט דאָס דערהערט, האָט ער געהייסען דעם חסיד אַריינרופען צו זיך און ער האָט איהם בעפוילען, ער זאָל תיכף נעהמען אַ פוהר און אראָבפאָהרען אין דעם און דעם דאָרף, וואָס ליגט נישט ווייט פון ליזענסק, דאָרט זאָל ער זיך דערפרעגען און אַריינגעהן צו אַ געוויסען אָרענדאַר, וואו ער זאָל בלייבען אויף נאַכטלעגער, און דאָרט וועט ער שוין זעהען, ווי אַזוי מען דאַרף שלאָגען כפרות.

דער חסיד האָט געפאָלגט דעם רבי'נס בעפעהל, ער איז גלייך אַוועקגעפאָהרען אינ'ם אָנגעוויזענעם דאָרף, וואו ער האָט זיך דערפרעגט צום אָרענדאַר. אַריינקומענדיג אַהין האָט ער געטראָפען אַ פולע שטוב מיט האַלב שכור'ע גוים, אַרום וועלכע דער אָרענדאַר, אַ מגושמ'דיגער איד, און זיין ווייב, אַ מגושמ'דיגע אידענע, האָבען זיך אַרומגעפאָרעט. דער חסיד האָט זיך אַ שווייגענדיגער אוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל, אויף אַ באַנק, מאַכענדיג זיך שלאָפען און געקוקט און געוואַרט...

גאָך האַלבע נאַכט, ווען די שכור'ע גוים זענען זיך שוין געהאט פונאַנדערגעגאַנגען און טהיר און פענסטער זענען שוין

געווען געשלאָסען, זעהט ער, ווי דער אַרענדאַר דרעהט זיך הין און צוריק איבער'ן צימער און זיפצט, און דאַן הייסט ער דאָס ווייב, זי זאָל איהם דערלאַנגען דאָס בוך, וואָס ליגט אונטער'ן בעט. זי האָט אַפּערגעשלעפּט פון דאָרט און איהם דערלאַנגט אַנ'אַלט צופליקט בוך, איבער וועלכען דער אַרענדאַר האָט זיך אָוועקגעזעצט ביים טיש און מיט אַ וויינענדיגער שטים אָנגעהויבען אַרויסלייענען פון דאָרט, מישענדיג בלאַט נאָך בלאַט... אינ'ם דאָזיגען בוך זענען געווען פערשריבען כל מיני עבירות, אין וועלכע ער איז נכשל געוואָרען במשך פונ'ם גאַנצען יאָהר: אין דעם און דעם טאָג פון דער און דער וואָך האָט ער אַנ'אָרי-מען דורכוואַנדערער נישט אויפגענומען ווי עס דאַרף צו זיין, נישט מקיים געווען די מצוה פון הכנסת-אורחים כראוי... אין דעם און דעם טאָג האָט ער זיך איינגעהערט אינ'ם ניבול-פה פון די שכורע פויערן... אין דעם און דעם טאָג האָט ער ביים דאַווענען שמונה עשרה געהאַט מחשבות זרות... און אַזוי ווייטער, אַ לאַנגען צעטעל, בלאַט נאָך בלאַט. נאָך יעדע איבער-געלייענטע עבירה האָט ער שווער אָבגעזיפצט און ביי מאַנכע פון זיי זיך אויך שטאַרק צעוויינט.

פערטיג געוואָרען דערמיט, האָט דער אַרענדאַר זיך ווידער אַמאָל געווענדעט צום ווייב, זי זאָל איהם דערלאַנגען דאָס צווייטע בוך, וואָס ליגט דאָרט אינ'ם ווינקעל אונטער'ן אַנדערען בעט. ווידער האָט זי אַפּערגעשלעפּט און איהם דערלאַנגט אַנ'אַלט צופליקט בוך, וואָס ער האָט גענומען מישען און אַרויס-לייענען בלאַט נאָך בלאַט. אינ'ם דאָזיגען בוך זענען געווען פערשריבען כל מיני דאגות, צרות און ליידען, וואָס ער איז במשך פונ'ם דאָזיגען יאָהר דורכגעגאַנגען. אַ לאַנגער, זעהר לאַנגער צעטעל. נישט געווען אַ טאָג אָהן עגמת-נפש און אָהן עפּעס אַ פּורעניות... און ווען ער איז אויך מיט'ן דאָזיגען בוך פערטיג געוואָרען, האָט ער אָנגעשפּאַרט דעם קאָפּ אויפ'ן טיש

און זיך פערטראַכט אין טיעפע מחשבות, און דאַן האָט ער אויפגעהויבען די אויגען אין דער הויך און געזאָגט: איך לייקען נישט, רבונו של עולם, אַ גרויסען חוב קומט דיר ביי מיר, גאָר אַ גרויסען חוב, איך בין דיר אַ סך שולדיג, אָבער אויך מיר ביי דיר קומט אַ גרויסען חוב, אויך דו ביזט מיר, כביכול, אַ סך שולדיג. כ'ווייס נישט, וועלכער חוב איז גרעסער און וועמען ביי וועמען עס קומט אַ רעשט. עס איז אַ צו־שווערער און פערפלאָנטערטער חשבון... ובכן רבונו של עולם, לאָמיר זיין קוויט: דיין חוב פאַר מיין חוב, דאָס בוך פאַר דעם בוך, דער פנקס פון חטאים פאַר'ן פנקס פון די צרות. זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי...

פאַרטאָג איז דער חסיד צוריקגעפאָהרען קיין ליזענסק און אַריינקומענדיג צום רבי'ן אלימלך, האָט איהם דער רבי בעגעגענט מיט אַ שמייכעל:

— נו וואָס האָסטו דאָרט געזעהען? — דער חסיד האָט איהם אַלץ גענוי איבערדערצעהלט און דער רבי אלימלך האָט איהם דערויף געענטפערט:

— דאָס זעלבע, וואָס דער אָרענדאַר, האָט אויך דוד המלך גע'טענה'ט צום רבונו של עולם, און דאָס איז דער פשט אין תהלים (ל"א): „ה' נגדך כל תאותי ואנחתי ממך לא נסתרה". אמת טאַקי, אַז עס איז „נגדך כל תאותי" אַז עס זעהען ענטפלעקט פאַר דיר אַלע מיינע שלעכטע תאוות און זינדיגע מעשים, אָבער אויך „ואנחתי ממך לא נסתרה", אויך מיינע זיפצען און ליידען זעהען פאַר דיר נישט פערבאָרגען. טאָ לאָמיר זיין קוויט... איצט ווייסטו שוין, ווי אַזוי מען שלאָגט כפרות?

(געהערט פון הרב מיכלזאָהן)

„כל האוכל ושותה בתשיעי — כאילו

התענה תשיעי ועשירי" (יומא פ"א)

אויפ'ן דאָזיגען מאמר זענען שוין אַ סך פירושים גע־שריבען געוואָרען. מען קאָן איהם אָבער אויך ערקלערען אויף אַ גאַנץ פשוט'ן אופן: די אנשי משמר שבמקדש — דערצעהלען אונז די חז"ל (תענית כ"ו) — האָבען נישט געפאַסט באחד בשבת, „כדי שלא יצאו ממנוחה ועונג ליגיעה ותענית", ווייל־זענען עס מסביר די מפרשים — דער פלוצלינגער איבערגאַנג פון די זאַטע שבת'דיגע סעודות צום תענית ווירקט זעהר פיינ־ליך און פערשאַפט אַ פיעל גרעסערען פיזישען צער, איידער אַ תענית נאָך אַ געוועהנליכען, וואָכעדיגען טאָג... און דאָס זעלבע איז אויך מיט יום־כפור: צוליעב דעם, וואָס מען איז ערב יום־כפור מרבה באַכילה ושתיה, איז דער צער און דער עינוי פון יום־כפור'דיגען תענית פיעל שטאַרקער; עס קומט אַלזאָ אויס, ווי דער ערב יום־כפור וואָלט דעם תענית פער־דאָפּעלט אין איכות, דען וואָס מעהר מען עסט, אַלץ שווערער איז נאָכדעם דאָס פאַסטען, און דעריבער — „כל האוכל ושותה בתשיעי, כאילו מתענה תשיעי ועשירי"...

(תורה תמימה)

דעריבער — זאָגט דער מלבי"ם אין אַנ'אָרט — איז „כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה תשיעי ועשירי", ווייל עסען לשם־שמים איז שווערער, ווי פאַסטען לשם־שמים...

אויב אין אַזאַ טאָג — פלעגט זאָגען רבי משה קאָברינער — ערב דעם גרויסען יום־הדין, ווען מען דאַרף זיך שטעלען צום משפט און אָבגעבען אַ דין־וחשבון פאַר אַלע מעשים, פאַר אַלע בעגאַנגענע חטאים ועונות, קאָן זיך נאָך אַ איד אַוועקזע־צען צום טיש און עסען, בלויז דערפאַר, ווייל אַזוי הייסט די תורה, איז אָט דאָס אַליין שוין אַ גרויסע מדרגה, און — „מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי", דען דאָס בעווייזט, אַז דער איד איז פול מיט בטחון צום רבונו של עולם, דאָס ער וועט איהם אודאי בעהאַנדלען מיט חסד, לפנים משורת־הדין און שוין צוליב דעם אַליין פערדיענט ער, מען זאָל איהם מוחל זיין אַלע חטאים...

די מצוה צו עסען אום ערב יום־כפור — פלעגט זאָגען רבי נפתלי ראָפשיצער — איז אַזוי גרויס, אַז עס זענען איהר מקיים אפילו די גרעסטע רשעים, וואָס זענען עובר אויף אַלע מצוות שבתורה...

עס איז בעקאַנט די קשיא פון די ראשונים (ווערט אויך געבראַכט אין כרתי פלתי סימן ק"י): פאַרוואָס איז יום־כפור נישט קיין צוויי טעג, פונקט ווי אַלע אנדערע ימים־טובים, משום ספיקא דיומא? — און עס ווערען דערויף געגעבען פערשיעדענע תירוצים.

דער רבי ר' העשיל אָבער האָט געענטפערט דערויף גאַנץ איינפאַך: די גמרא זאָגט: „כל האוכל ושותה בתשיעי

כאלו התענה תשיעי ועשירי", הייסט דאָך עס שוין ממילא, אַז מען האָט געפאַסט צוויי טעג, געפראַוועט צוויי טעג יום־כפור...

אויפ'ן פסוק „אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם" דרשנ'ט די גמרא: „אך — חלק", אז דאָס וואָרט „אַך" איז ממעט א האַלבען טאָג, נור א האלבען טאָג איז ערב־פסח אסור צו עסען חמץ. דערויף ווערט געפרעגט אין זוהר: אויך ביי יום־הכפורים ווערט דאָך געזאָגט: „אך בעשור לחדש השביעי וכו' ועניתם את נפשותיכם"?

און די תשובה פון זוהר איז, אַז דער ענוי בעשטעהט באמת נור פון צווייטען האַלבען טאָג, דען אינ'ם ערשטען האַלבען טאָג זענען אויך א גאנץ יאָהר נישט אַלע מענשען געוואוינט צו עסען...

* * *

„והסר שטן מלפנינו ומאחרינו" — פלעגט זאָגען רבי לוי־יצחק בערדיטשעווער — געהט־ארויף אויף ערב יום־כפור און פורים. אין די דאָזיגעביידע טעג קומט דער שטן מיט אַ קטרוג אויף אידען: פורים קומט ער מיט אַ געוואַלד, הלמאי די אידען טרינקען און שכור'ן און לאָזען זיך וואוילגעהן, — ווייזט מען איהם „מלפנינו", אויפ'ן פריהערדיגען טאָג, אויף אסתר־תענית, ווען זיי האָבען אַ גאַנצען טאָג געפאַסט, מתפלל געווען און געגעבען צדקה; ערב יום־כפור קומט ער ווידער מיט אַנ'עהנליכע טענה, הלמאי די אידען האַלטען אין איין עסען — דאַן ווייזט מען איהם „מאחרינו", אויף דעם שווערען, פייערליכען טאָג, וואָס עס ערוואַרט זיי צומאָרגענס...

* * *

רבי זלמן וואָלאָזשינער האָט אַמאָל ערב יום־כפור בעמערקט, ווי איין איד געהט צו צום צווייטען און בעט איהם מחילה. אָבער דער צווייטער איד קעהרט אַוועק פון איהם ברוגז׳דיג דעם קאָפּ און ענטפערט, אַז ער וועט איהם נישט מוחל זיין, ווייל ער האָט אויף איהם מוציא שם רע געווען און ביי מוציא שם רע דאַרף מען נישט מוחל זיין עפ״י דין... אַז רבי זלמן וואָלאָזשינער האָט דערהערט דעם דאָזיגען ענטפער, האָט ער אַוועקגערופען דעם איד אין א זייט און געזאָגט צו איהם: ליעבער איד! די חז״ל זאָגען אונז, אַז „לא חרבה ירושלים, אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה״. איז דאָך אין פלוג קשה: צי דען האָבען שוין די אידען נישט געהאַט דאַן אויף זיך קיין אנדערע חטאים, אויסער דעם איינעם חטא, וואָס זיי האָבען זיך געשטיצט על דין תורה? אין די ספרי נביאים, איבערהויפּט אין ספר יחזקאל, ווערען דאָך אויסגערעכענט אָהן א שיעור עבירות, די סאַמע הארבסטע און מוראדיגסטע עבירות, וואָס די אידען זענען דאַן בעגאַנגען, טאָ ווי געשיקט זיך עס צו זאָגען, אַז דער חורבן־ירושלים איז געשעהען נור צוליעב דעם, וואָס זיי האָבען נישט געהאַנדעלט לפנים משורת הדין?

נאָר דער ענין דערפון איז אַזוי: באמת האָבען דאַן די אידען עובר געווען אויף פיעל גרעסערע עבירות, אָבער כל־זמן זיי האָבען צווישען זיך, בין אדם לחבירו, נישט גערעכענט זיך מיט׳ן דין און זיי זענען געווען „מעבירים על מדותיהם״, נאָכגיביג איינער צום צווייטען, איז אויך השי״ת געווען אַ מעביר על מדותיו און אויך ער האָט זיך נישט גערעכענט מיט׳ן דין, ווי די חז״ל זאָגען: „כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו״ (ר״ה י״ז). אָבער ווי נור זיי האָבען צווישען

זיך אָנגעהויבען האַנדלען עפ״י דין, נישט ווילענדיג אויף אַ האָהר מוותר זיין פון געזעץ, דאַן האָט שוין אויך השי״ת זיך גענומען בעגעהן מיט זיי לויט׳ן דין, פאָדערענדיג פון זיי אַ חשבון פאַר אַלע בעגאַנגענע חטאים ועוונות...

(תולדות אדם)

„האומר אחטא ויום־הכפורים מכפר—
אין יוה״כ מכפר״. (יומא)

— משטיינס־געזאָגט די אידישע פושעים, — פלעגט זאָגען רבי יהושע־העשיל אַפּטער, דער „אוהב־ישראל״: — דער ערגסטער פון זיי, אויף וועלכען עס איז שוין אַפילו קיין תשובה נישטאָ, איז דער, וואָס זאָגט „אחטא ואָשוב״, אָדער „אחטא ויוה״כ מכפר״ — אפילו בשעת ער זינדיגט, האָט ער פונדעסטוועגען אין זינען דעם ענין פון תשובה און געדענקט אינ׳ם הייליגען טאָג יום־כפור... אָט ווי עס זעהען אויס, משטיינס־געזאָגט, די אידישע פ ו ש ע י ם...

„רבי אומר: על כל עבירות שבתורה, בין עשה תשובה בין לא עשה תשובה, יוה״כ מכפר וכו׳, ומודה רבי בכרת דיומא, דאי לא תימא הכי, כרת דיוה״כ לרבי לית ליה?״ (שבועות י״ג).

האָט דער קאָצקער רבי געפרעגט: וואָס איז דאָ די גמרא׳ס קשיא? אויך לויט רבי קאָן דאָך מעגליך זיין, אַז עס זאָל קומען כרת, און דאָס אין פאַל, אויב ער זאָגט „אחטא ואשוב״, דערויף איז דאָך קיינער נישט מחולק, אַז יום־כפור איז דאַן נישט מכפר?

נאָר — האָט דער קאָצקער געענטפערט — אויב ער זאָגט: „אחטא ואשוב ויום־הכפורים מכפר", הייסט ער באמת א שוגג, וועלכער ווייסט נישט, אַז יום־הכפורים איז דערויף נישט מכפר און מעגליך, אַז ווען ער זאָל געוועהן וויסען, וואָלט ער דעם חטא נישט בעגאַנגען, און אויף אַ שוגג קאָן דאָך ווידעראַמאָל נישט קומען קיין כרת...

ערב יום־כפור, ביים שלאָגען מלקות, איז דער דין: „פניו יהיו מוטים לצד צפון".

דען צפון איז דער סימבאָל פון געלד, „מצפון זהב יאתה", הייסט מען איהם דעריבער אויסדרעהען זיך לצד־צפון: אָט איז דער מקור פון אַלדאָס בייז. פון דאָרט, פון געלד, שטאַמען אַלע חטאים!..

(טורי זהב)

ערב יום־כפור ביי מנחה האָט דער חדושי־הרי"ם בע־מערקט, ווי אַ יונגערמאַן קלאָפּט זיך שטאַרק אין האַרץ אַריין ביים זאָגען די על־חטא'ס. נאָך דער שמונה־עשרה האָט איהם דער חדושי־הרי"ם צוגערופען צו זיך און געזאָגט:

— הער נאָר יונגערמאַן, איידער צו ליגען אין די „על־חטא'ס" איז גלייכער צו ליגען אין „ותמלוך"... וואָס האָט מען אין הימעל דערפון, וואָס דו שטעהסט און מישסט די בלאָטע אַהין, די בלאָטע אַהער? אנשטאט צו טראַכטען וועגען די בע־גאַנגענע עבירות, דאַרף מען זיך בעסער פערנעהמען מיט טהון גוטס, מיט מצוות ומעשים טובים...

רבי משה קאָברינער פלעגט זאָגען, אַז דאָס, וואָס נאָך דער סעודה המפסקת, ביים בענשען ברכת המזון, ביים צינדען די ליכט און ביים געהן אין שוהל אַריין, דערהערען זיך אין אַלע אידישע הייזער אַזעלכע מורא'דיגע בכיות ויללות — דאָס איז דעם שטנ'ס אַרבייט. דען די חז"ל זאָגען: „השטן בגמטריא שס"ד הוי, שס"ד יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכפורי לית ליה רשותא לאסטוני" (יומא פ'), איז פון גרויס כעס, וואָס ער בלייבט א גאַנצען מעת־לעת אַרבייטסלאָז, לאָזט ער איבער די אידען פאַר'ן אַוועקגעהן אַלס „לעצט־געלד" א פּאָרציע מרה־שחורה און עצבות, וואָס דאָס איז איינס פון די ערגסטע מדות... אַ איד דאַרף טאַקי שטעהן יום־כפור פאַר'ן אויבערשטען מיט א צעבראָכען האַרץ, מיט אַ לב נשבר ונדכה, אָבער נישט מיט קיין עצבות חלילה, נאָר מיט התחזקות און מיט בטחון, אַז — „כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם"!..

ערב יום־כפור פאַרנאַכט, פאַר כל־נדרי, האָט איינמאָל רבי יחיאל מאיר, דער רבי פון גאָסטינין, אנגעכאַפּט דעם משמש זיינעם פאַר דער האַנד און זיך געבעטען ביי איהם:

— פּייוועל־קרוין, לאָמיר תשובה טהון! כאטש ס'איז אַזוי שפּעט, איז נאָך אַלץ דא צייט תשובה צו טהון, דען ס'ווערט גע'פסק'נט, אַז „מקצת היום ככולו" און „יום אחד בשנה חשוב כשנה", און אויב מיר זאלען אין דער איצטיגער מינוט תשובה טהון, וועט עס זיין גלייך, ווי מיר וואלטען תשובה געטהון אַ גאַנץ יאהר!..

ערב יום־כפור, פאַר „כל־נדרי", פלעגט דער בעלזער צדיק, רבי שלום, זיך אָוועקשטעלען אין בית־מדרש אויף דער בימה און אויסשרייען בקול רם: „שלשה דברים צריך אדם לומר ערב שבת עם חשיכה — עשרתם, ערבתם, הדליקו את הנר"... „ערב־שבת עם חשיכה" — דאָס מיינט מען ערב יום־כפור פאַרנאַכט, דאַמאָלס איז שוין דער לעצטער זמן, די לעצטע מינוט, און יעדער איד דאַרף דעריבער דערציטערט ווערען און זיך דערמאָהנען אָט די דריי זאַכען: „עשרתם"! — עס זענען שוין אַוועק די עשרת ימי־תשובה. „ערבתם!" — עס איז שוין פאַראיבער דער ערב יום־כפור. „הדליקו את הנר"! — עס ברענען שוין די יום־כפור־ליכט... אויף ווען־זשע וואַרטען מיר מיט אונזער תשובה־טהון? אויף וואָס־זשע וואַרטען מיר?.. אם לא עכשיו — אימתי?...

רבי משה קאָברינער איז אַמאָל אַריינגעקומען אין קלויז צו כל־נדרי און זעהענדיג, ווי די חסידים זאָגען „תפלת זכה", וואו עס זענען אויסגערעכענט כל עבירות שבעולם, האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט און אַ געשריי געטהון: „המערת פריצים היה לי הבית הזה"? צי דען איז דאָ אַ גנבים־קנייפּע וואו יעדער איינער בערימט זיך פאַר'ן צווייטען מיט זיינע שענע מעשים?.. חרטה וואו איז? בושה, וואָס זאָל ברענען און בראָטען און קיין מנוחה נישט געבען? בושה!...

* * *

רבי זישע האַניפּאָלער, אַריינקומענדיג איינמאָל אין בית־המדרש צו כל נדרי און זעהענדיג מיט וואָס פאַר אַ וואַרימ־קייט און ברען דער עולם זאָגט די „תפלה זכה“, באָדענדיג זיך דערביי ממש אין טרעהרען, איז ער צוגעגאַנגען צום ארון־קודש, אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און געזאָגט: שוין צוליעב דעם אַליין, רבונו של עולם, איז כדאי געווען, די אידען זאָלען זינדיגען, שוין צוליעב דעם אַליין, כדי זיי זאָלען איצט אַזוי וואַרים מתפלל זיין פאַר דיר... וואָרום וואָלטען זיי נישט געזינדיגט — וואו און ווען וואָלסטו דאַן געהערט אַזעל־כע הערליכע, האַרציגע תפלות ?...

רבי ישראל סאַלאַנטער האָט אַמאָל פערשפּעטיגט צו „כל־נדרי“. דער עולם וואַרט און וואַרט. עס ווערט שוין שפּעט, און רבי ישראל איז נישטאָ. שיקט מען דעם שמש צו איהם אהיים — קיינער איז נישטאָ, אַלע זענען אַוועק צו „כל־נדרי“. ווערט שוין דער עולם אונרוהיג: טאָמער האָט, חלילה, עפּעס פּאַסירט! לאָזט מען זיך אַרויס זוכען, מען געהט פון גאַס צו גאַס — מען זעהט נישט רבי ישראל'ן! פּלוצים, פערבייגעהענ־דיג פאַר צַנ'אָרימער שטוב, נישט ווייט פון בית המדרש, מען טהוט אַ קוק אַריין דורכ'ן פענסטער און מען ווערט נבהל ונשתומם: רבי ישראל שטעהט איינגעבויגען ביי אַ וויגעל און וויגט אַ קינד... לויפט מען אַריין:

— סטייטש, רבי! מיר זוכען דאָך אייך אַרום, מען וואַרט אויף אייך מיט „כל־נדרי“...

— ששש... — זאָגט צו זיי רבי ישראל — איהר וועט

אויפוועקען ס׳קינד, סאיז ערשט נאַר-וואָס איינגעשלאָפען... גע־הענדיג אין שוהל האָב איך געהערט, ווי אַ קינד וויינט, בין איך אַריין אין שטוב — קיינער איז נישטאָ, אַלע זענען אַוועק אין שוהל... ווי־זשע האָב איך געקאָנט אַוועקגעהן פון דאַנען? ווי קאָן מען זיך עס אַוועקשטעלען זאָגען „כל־נדרי״, בשעת אַ אידיש קינד וויינט?...

רבי לוי־יצחק בערדיטשעווער האָט אַמאָל ערב יום־כפור פאַרנאַכט, בעת דער גאַנצער עולם איז שוין געווען פערזאַמעלט אין בית־מדרש צו „כל־נדרי״, גענומען אַ ליכט און אָנגעהויבען זוכען אונטער די בענק.

— וואָס זוכט איהר, רבי? — פרעגט מען איהם.

— כ׳זוך — ענטפערט רבי לוי־יצחק — אַ שכור׳ן איד און איך קאָן איהם בשום־אופן נישט געפינען!...

און תיכף שטעלט ער זיך אַוועק און הויבט־אָן, אויף זיין שטייגער, זיך אויס׳טענה׳ן מיט׳ן רבונו־של־עולם:

— זעה, רבונו של עולם, וואָס פאַר אַ טייער פאָלק דיינע אידען זענען: דו האָסט זיי געבאָטען צו עסען און צו טרינקען אום ערב־יום־כפור און זיי נאָך צוגעזאָגט, אַז „כל האוכל ושותה בתשיעי״, אַז ווער עס עסט און טרינקט ערב־יום־כפור, איז עס פונקט ווי ער וואָלט געווען געפאַסט; ווען די אומות־העולם וואָלטען געהאַט אַזאַ טאג — וויפיעל וואָלטען זיך געוואַלגערט אין בלאָטע, וויפיעל וואָלטען געווען צו׳ממית׳־טע, צו׳הרג׳עטע!... גיב אָבער אַ קוק אויף דיינע אידען: ביי־טאָג האָבען זיי מקיים געווען דיין מצוה, געגעסען, געטרונ־קען און געפּראַוועט יום־טוב׳דיגע סעודות — און איצט, נאָך אַ שטיק צו נאַכט, זענען זיי אַלע שוין דאָ אין בית־מדרש, קיי־נער איז נישט שכור, קיינער שלאָפט נישט, אַלע שטעהען אויף

די פיס, געריייניגטע, געהייליגטע, מוכן-ומזומן מקבל צו זיין אויף זיך אַלע עינויים פון יום-הקדוש, זיך מתודה זיין פאַר דיר און תשובה צו טהון מיט'ן גאַנצען האַרצען! רבונו של עולם, צו פערדיענען זיי דען נישט דערמיט אַליין, אַז דו זאָלסט זיי מוחל זיין אַלע זייערע עבירות און זיי אַנ'חתמ'ענען לחיים טובים, מיט אַ שנת ברכה והצלחה, גאולה וישועה!?..

איינמאָל ערב יום-כפור פאַרנאַכט איז דער צדיק רבי יעקב יצחק, דער רבי פון לובל'ין, צוגעגאַנגען צום עמוד זאָגען „כל-נדרי”, ער איז אָבער געשטאַנען אַ לאַנגע צייט און געשוויגען. ס'איז שוין שפעט, די נאַכט איז שוין צוגעפאַלען, אָבער דער רבי האַלט דעם קאָפּ אָנגעשפּאַרט איןביידע הענד, פערטיעפט אין מחשבות. און שווייגט... פלוצים טהוט ער זיך אַ דרעה-אויס צום עולם און פרעגט: צי געפינט זיך נישט צווישען די מתפללים אַ איד פון פּילעוו? — קוקט מען זיך-אָן איינער דעם צווייטען מיט ערשטוינונג, און עס רופט זיך-אָן אַ איד, וועלכער ציטערט אינגאַנצען פון פחד, אַז ער איז פון פילעוו... רופט איהם דער רבי צו צו-זיך און פרעגט איהם, צי ווייסט ער נישט, וויפיעל דער פריץ פון זיין שטאָדט האָט בעצאָהלט פאַר'ן הונד, וואָס ער האָט היי-יאָהר געקויפט...

— יאָ, — ענטפערט דער איד און עס קלאַפּט איהם אַ צאָהן אָן אַ צאָדהן פאַר פחד פון דער אומגעריכטער שאלה. — יאָ, איך בין גראָד געווען דאָן אין „הויף”, בשעת דער פריץ האָט דעם הונד געקויפט... טויזענד רובל האָט ער פאַר איהם בעצאָהלט...

דערהערענדיג די דאָזיגע ווערטער, האָט זיך אויפ'ן פנים פונ'ם רבי'ן אַ צופרידענער שמייכעל בעוויזען און ער האָט

זיך אויסגעדרעהט צום עמוד און אָנגעהויבען זאָגען „כל־נדרי״ מיט גרויס שמחה...

דער עולם האָט געשטוינט, אָבער קיינער, פערשטעהט זיך, האָט די העזה נישט געהאַט איבערצופרעגען אַ וואָרט. ערשט מוצאי־יום־כפור נאָך הבדלה האָט דער רבי דערצעהלט זיינע מקורבים, וואָס אַזעלכעס עס האָט פּאַסירט:

— עס איז אויפ'ן הימעל — דערצעהלט ער — געווען אַ גרויסער קטרוג אויף אידען. דער שטן־המקטרג ימ״ש האָט זיך אַוועקגעשטעלט און איבערגעגעבען אַ מעשה מיט איינעם אַ בּכבוד'יגען געפאַלענעם אידען, וועלכער איז אַרומגעגאַנגען אי־בּער די שטעדט מקבּץ־זיין נדבות אויף הכנסת־כלה און די אידישע גבירים האָבען איהם מדחה געווען און אָבגע'פּטר'ט מיט גראָשענס; אָבער געהענדיג אַזוי אין וועג, איז איהם אַנטקעגענגעקומען דער פּילצווער פּריץ, וועלכער האָט זיך מיט איהם פונאַנדערגערעדט, און דערהערענדיג וועגען זיין שווערען מצב, האָט ער אַרויסגענומען, דער גוי'אישער פּריץ, דריי הונ־דערט רובּל און איהם דערלאַנגט!..

— דער דאָזיגער קטרוג — האָט אויסגעפיהרט דער רבי פון לובלין — האָט אַ גרויסען רושם געמאַכט און איך האָב זיך דעריבּער בּעמיהט צו בּעווייזען, אַז נישט צוליב רחמנות האָט דער פּריץ דעם אידען אַזאַ גרויסע נדבה געגעבּען, נאָר ווייל געלד האָט בּיי איהם קיין ווערט נישט; והראיה — אָט איז דאָך רעכט בּיי איהם צו בּעצאָהלען טויזענד רובּל פאַר אַ הונד!..

איינמאָל ערב יום־כּפּור פאַרנאַכט האָט זיך רבּי לוי־יצחק בּצרדיטשעווער אַוועקגעשטעלט פאַר'ן עמוד זאָגען „כּל־נדרי״.

ס'געהט אָבער אַוועק אַ צייט, און רבי לוי-יצחק שווייגט. דער עולם שטעהט אין פחד און וואַרט. אָבער רבי לוי-יצחק שווייגט. און דאָ ווערט שוין שפּעטליך, די זון זעצט זיך, ס'איז שוין באַלד נאָכ'ן זמן...

פּלוצים קעהרט זיך רבי לוי-יצחק אום מיט'ן פּנים צום עולם און פרעגט דעם שמש: איז בערל דער שניידער דאָ אין בית-מדרש?

— ניין, רבי, — ענטפערט דער שמש.

— געה, רוף איהם! — בעפעהלט רבי לוי-יצחק.

געהט דער שמש אַוועק און ברענגט בערל'ען אין בית-מדרש.

— בערל, — פרעגט איהם רבי לוי-יצחק — פאַרוואָס ביזטו מעכב די אידישע תפלות?

— וואָס זאָל איך טהון, רבי, — ענטפערט בערל — אַז כ'האָב נישט פאַר וועמען איהם מזמין צו זיין לדין! אַדרבה, אויב דער רבי וויל זיין דער דיין, בין איך מסכים.

— לאָמיך הערען — זאָגט רבי לוי-יצחק — דיינע טענות.

און בערל דער שניידער הויבט-אָן צו טענה'ן:

— די מעשה, רבי, איז אַזוי געווען. אנומעלט פאַר סליחות שיקט מיך דער פּריץ רופען, כ'זאָל איהם אויפנעהען אַ נייעם פּעלץ אויף ווינטער. נעהם איך מיין געצייג, שער און אייזען, און געה אַוועק אין הויף, און דער פּריץ גיט מיר גוטע טכוירען, די בעסטע טכוירען, כ'זאָל איהם מאַכען אַ פּעלץ, ווי עס דאַרף צו זיין. טראַכט איך ביי מיר: כ'בין אַ איד אַנ'אָרימאַן, כ'האָב אַ טאָכטער חתונה צו מאַכען און ס'איז נישטאָ מיט וואָס, וועל איך מיר נעהמען יתור אַ צעהן טכוי-רען און האָבען צושטייער פאַר מיין טאָכטער אויף נדן. האָב איך אַזוי געטהון. אויפגענעהט דעם פּריץ אַ פּעלץ, ווי עס

דאַרף צו זיין, און צעהן טכוירען האָב איך מיר געַנומען יתור, אַז כ׳האָב געענדיגט די אַרבייט און זיך אָנגעהויבען קלויבען אַהיים, האָב איך אויסגעהילט אַ גרויסען לאַבען ברויט, פער־בעהאַלטען דאָרט די טכוירען, גענומען דעם קלומיק אויף דער פלייצע און זיך געלאָזט אין וועג אַריין.

אָבגעגאַנגען עטליכע וויאָרסט, הער איך, ווי אַ רייטער יאָגט זיך נאָך מיר — בעפאַלט מיך אַ פחד, כ׳בעהאַלט דעם קלומיק אונטער אַ בוים און אַליין זעץ איך מיר אויפ׳ן גראָז און וואַרט אויפ׳ן רייטער.

— בערל, צוריק! — שרייט־אויס צו מיר דער רייטער. — דער פריץ דאַרף דיך האָבען!

כ׳קום צוריק צום פריץ און אַן׳אימת-מות בעפאַלט מיך. מי יודע, וואָס פאַר אַ פסק ער וועט אויף מיר אַרויסגעבען!...

— בערקע! — מאַכט צו מיר דער פריץ. — אַזוי גיט מען אַרויס אַרבייט? די האָסט דאָך אין פעלץ קיין „הענגער" נישט אָנגענעהט!...

גיב איך אָב צום רבונו־של־עולם אַ שבח והודיה פאַר׳ן נס, וואָס ער האָט געטהון מיט מיר, נעה־אָן אַ „הענגער" אין פעלץ און לאָז מיך צוריק אין וועג אַריין.

כ׳קום־צו צום בוים — נישטאָ מיין קלומיק מיט׳ן ברויט מיט די טכוירען! זוך אַהין, זוך אַהער — נישטאָ! זעץ איך מיך אַוועק און הויב־אָן אַריינצוטראַכטען אין דעם ענין; פאַלט מיר איין, אַז נישט אַנדערש, נאָר דאָס איז זיין אַרבייט, כביכול: ער וויל נישט, אַז אַ איד זאָל גנב׳ענען טכוירען ביים פריץ...

איז אויב אַזוי — זאָג איך — אַז דו, רבונו של עולם,

דהאָסט מיר געקאָנט אָבטהון אַזאַ זאַך, ווייל איך מעהר נישט אַרבייטען פאַר דיר און וויל נישט מעהר פרום זיין !...

כ'קום אַהיים, ס'ווייב געהט מיר אַנטקעגען: „בערל, וואַש דיך, ווערסטו עסען וועטשערע". איך אָבער, אויף צו־להכעיס, זעץ מיך אַוועק און עס אומגעוואַשען; אָבגעגעסען און נישט געבענשט, נישט געדאַווענט קיין מעריב, זיך געלעגט שלאָפען אָהן קריאת־שמע. מאָרגען אינדערפריה — ווייטער ס'אייגענע: נישט געדאַווענט, נישט געמאַכט קיין ברכה; געקומען סליחות — נישט אויפגעשטאַנען צו סליחות; ראש־השנה — נישט גע־גאַנגען דאַווענען, נישט געהערט קיין שופר־בלאָזען. איינמאָל פאַר אַלעמאָל, אַז ע ר האָט מיר געקאָנט אָבטהון אַזאַ זאַך — וויל איך נישט האָבען מעהר קיין געשעפטען מיט איהם !...

איז אָבער געקומען ערב־יום־כפור — און ערב־יום־כפור, רבי, מוז מען דאָך אַלעמען מוחל־זיין; מוז איך דאָך דעם רבונו־של־עולם אויך מוחל־זיין, ווארום ער איז דאָך אויך אַלעמען מוחל... איז ביי מיר געבליבען: גוט, כ'וועל איהם מוחל־זיין, נאָר מיט איין תנאי: ער, דער רבונו־של־עולם, זאָל אינ'ם דאָזיגען טאָג מוחל־זיין אַלע עבירות, אַ ל ע, אפילו אַזעלכע עבירות, אויף וועלכע עס שטעהט געשריבען, אַז יום־כפור איז אויך זיי נישט מכפר! וועט ער אַלץ מוחל זיין — בין איך איהם אויך מוחל; טאָמער נישט — וויל איך נישט !... אַדרבה, רבי, פסק'ענט איהר אַליין, בין איך גערעכט ?

האָט רבי לוי־יצחק אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל און געזאָגט:

— רבונו של עולם! איך, לוי־יצחק דער דיין, פסק'ען, אַז בערל דער שניידער איז גערעכט: בערל דער שניידער איז דיר מוחל, אָבער דערפאַר מוזטו אויך מוחל זיין אַלע אונזערע

עבירות, אַלע חטאים ועוונות פון גאַנצען כלל ישראל!...

און מיט שמחה און געזאַנג האָט ער זיך אויסגעדרעהט צום עמוד און אָנגעהויבען זאָגען „כל־נדרי"...

* * *

פאַרוואָס — ווערט געפרעגט אין פערשידענע ספרים — מאַכט מען נישט קיין ברכה ביים מקבל זיין אויף זיך דעם תענית פון יום־כפור. פונקט אַזוי ווי מען דאַרף מאַכען אַ ברכה ביים מקיים זיין יעדע אַנדערע מצוה פון דער תורה?

— ווייל — האָט דעריוף גאַנץ איינפאַך געענטפערט דער סאָכאַטשאָווער רבי, דער „אבני נזר" — די מצוה פון תענית איז אַן אויסנאַהם פון אַלע אַנדערע מצוות; עס איז אַ מצוה פון „שב ואל תעשה"...

דעריבער מאַכט מען ביי כל־נדרי אַ „שהחיינו", ווייל מען זעהט דאַמאָלס זעהר פיעל „פנים־חדשות", אַזעלכע, וועלכע ווייזען זיך נישט אין שוהל אַ גאַנץ יאָהר...

(אוסם בושם)

כל נדרי.

דער מנהג צו זאָגען אום יום־כפור „כל נדרי״ איז מרומז אין דער תורה אין פרשת מטות: „כל נדר וכל שבועת אסר — לענות נפש״ (אין טאָג פון „ועניתם את נפשותיכם״)...

ווי עס ווערט אָנגענומען, איז דער נוסח פון „כל נדרי״ פערפאַסט געוואָרען אין שפּאַניען. בשעת די אַנוסים פלעגען זיך אין דער נאַכט פון יום־כפור פערזאַמלען אין געהיים אין די פערבאָרגענע מערות, פלעגען זיי דאַן פאָרלייענען דעם דאָזיגען נוסח פון התרת־נדרים, אז עס ווערען אַנולירט די אַלע נדרים ושבועות, וואָס זיי זענען געצוואונגען געווען אָבצוגעבען ביים אָנערקענען דעם קריסטליכען גלויבען...

ווער אָבער האָט פערפאַסט די וואונדערבאַרע מעלאָדיע צו די ווערטער פון „כל נדרי״? וועגען דעם גיט איבער דער בעריהמטער קאָמפּאָזיטאָר גאָלאָמב פאָלגענדע לעגענדע:

צווישען די מקורבים פון שפּאַנישען קעניג פערדינאַנד האָט זיך געפונען אַ געוויסער דאָן מאַנועל, וועלכער איז געווען אין לאַנד זעהר פּאָפּולער. דער דאָזיגער דאָן מאַנועל איז אָבער געווען איינער פון די קאָנספּיראַטיווע אַנוסים, וועלכער איז ענטדעקט געוואָרען דורך די שפּיאָנען פון דער הייליגער אינקוויזיציע און דער טריבונאַל האָט איהם פער׳משפט צו

ווערען פערברענט אויפ'ן אויטאָ־דאַ־פע. דעם צערעמאָניאַל פון דער עקזעקוציע האָט בייגעוואוינט דער קעניג זעלבסט, וועל־כער האָט אין דער לעצטער מינוט אויסגעדריקט זיין פערלאַנג צו בעגנעדיגען איהם, בתנאי, אַז ער זאָל עפענטליך אויסדריי־קען זיין חרטה און שווערען פון היינט אָן טרייהייט דער קריסטליכער אמונה.

דאָן מאַנועל האָט זיך פערטראַכט אַ ווייל און דאַן האָט ער זיך געווענדעט צום קעניג און גענומען שרייען:

— די קייט! די קייט! ווי אַזוי רייסט מען איבער די קייט?

— וועלכע קייט? — פרעגט איהם איבער דער קעניג — דו ביזט דאָך נישט געבונדען אין קיין קייטען?

— די קייט! — האָט דאָן מאַנועל נישט אויפגעהערט צו שרייען — די קייט פון אברהם, יצחק ויעקב, די קייט, וואָס ציהט זיך ביז דוד המלך (דאָן מאַנועל האָט געהאט א יחוס־בריעף, אַז ער שטאַמט מגזע דוד), ווי אַזוי קאָן איך עס פועל'ן ביי זיך די דאָזיגע קייט איבערצורייסען?

און דאַן האָט ער אויסגערופען: „שמע ישראל!” און איז צריינגעשפרונגען אינ'ם ברענענדען שייטער־הויפען.

איינער פון די דאַמאָלסדיגע קאָמפּאָזיטאָרען זאָל די אַלע מאָמענטען האָבען פעראייביגט אין א מוזיקאַלישער שאַפונג, וועלכע איז נאכהער בכל תפוצות ישראל אָנגענומען געוואָרען אַלס טראַדיציאָנעלער ניגון צו „כל נדרי”: אין די ערשטע איינלייטונגס־טענער קומען צום אויסדרוק די הייליגע געפיהלען פון די אַנוסים, בשעת זיי פערזאַמלען זיך אינ'ם פאָרכטיגען טאָג אין די אונטערערדישע חדרים מתפלל צו זיין צום בורא־עולם. דאַן ווערען די טענער וואָס אַמאָל העכער, שטורמישער עס הערען זיך פערשטיקטע קולות, פול מיט פחד און פער־צווייפלונג. עס איז דער פלוצלינגער איבערפאַל פון די

אינקוויזיציע־סאָלדאטען, וועלכע רייסען זיך אַריין אין׳ם פער־באָרגענעם בעהעלטעניש... און דאַן — די שטילע יאוש־זיפצען פון די אין קייטען געשמידעטע מערטירער... דאַן — דאָס פּיה־רען דעם פעראורטיילטען צו דער עקזעקוציע... דאַן — דער הילכיגער „אוי־אוי־אוי״, וועלכער איז פול מיט שטאָלץ, עקשנות, פערביסענקייט און פעראַכטונג צו די שונאים און אין וועלכען עס הערט זיך דער אויסגעשריי פון דאָן מאַנועל: „די קייט! די קייט!״... און דאַן — די לעצטע, כאָרכלענדיגע גסיסה־טענער, די אויסגעהענדע כחות, וועלכע פערענדיגען זיך מיט „שמע ישראל״!...

ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם.

עס שטעהט ניט „ולגר הגר ביניהם״, נאָר „בתוכם״, אין זיי. יעדער איד איז יום־כפור בבחינת גר, און אַזוי ווערט טאַקי געזאָגט אין טור און אין שלחן־ערוך, אַז דעריבער איז אַ מצוה ערב יום־כפור זיך טובל צו זיין, ווייל אינ׳ם דאָזיגען טאָג, ווען מיר זענען זיך מתודה אויף אונזערע זינד און זענען מקבל אויף זיך מהיום והלאה מקיים צו זיין די תורה, זענען מיר בבחינת גרים, וועלכע דאַרפען האָבען טבילה...

(בית יעקב)

ונסלח לכל עדת בני ישראל וכו׳ כי לכל העם בשגגה.

כי לכל העם בשגגה — איטליכעס פאָלק האָט זיך זיין שגגה, זיינע פעהלערען, און ווען דו ווערסט פערגלייכען, רבונו של עולם, אונזערע פעהלערען און אונזערע זינד צו די פעה־לערען און זינד פון אַלע אַנדערע פעלקער, דאַן — „ונסלח

לכל עדת בני ישראל", וועסטו אונז זיכער מוחל זיין, איינזע־העענדיג, אַז איין פערגלייך מיט זיי אַלעמען זענען מיר צדיקים גמורים...

(חות יאיר)

ויאמר ד׳ סלחתי כדבריך.

„כדבריך" — אַזוי ווי דו רעדסט, אַזוי ווי דו בעטסט, אַזוי בין איך דיר מוחל... בעטסטו מיט'ן גאַנצען האַרצען, בלב שלם, בין איך דיר אויך מוחל בלב שלם...

(רבי נחמן בראַצלאַווער)

דער קאָזשעניצער מגיד, בשעת ער איז אינ'ם לעצטען יאָהר פאַר דער פטירה געשטאַנען ביים עמוד און האָט געזאָגט „כל נדרי", האָט ער, צוקומענדיג צו די ווערטער „ויאמר ד׳ סלחתי כדבריך", אויפגעהויבען די הענד צום הימעל און גע־זאָגט: רבונו של עולם! קיינער, אויסער דיר, ווייסט נישט און איז נישט אימשטאַנד צו וויסען, ווי גרויס דיין שטאַרקייט איז... און קיינער, אויסער דיר, ווייסט נישט און איז נישט אימשטאַנד צו וויסען, ווי גרויס מיין שוואַכקייט איז... דו ווייסט וואויל, אַז קוים וואָס די נשמה האַלט זיך אין מיר פון חולשות — און אויב אַ גאַנצען חודש אלול שטעה איך יעדען טאָג ביים עמוד און גיס־אויס פאַר דיר מיין האַרץ בתפילה ובתחנונים, ווייסטו דאָך, אַז איך טהו דאָס נישט פאַר מיר, נאָר פאַר דיין פאָלק ישראל!... און דעריבער פרעג איך דיך, רבונו של עולם: איז דאָס אַ יושר, אַז איך מיט מיין קראַנקען קערפער זאָל טראָגען אויף זיך דעם גאַנצען עול פון

דיינע קינדער, די בני־ישראל, און גאַנצע טעג פייניגען זיך, גאַנצע טעג פאַר זיי מתפלל זיין; דאַגעיגן פאַר דיר — „לך ד׳ הגדולה והגבורה״ — זאָל חלילה זיין אַזאַ שווערע זאַך צו זאָגען בלויז אָט די צוויי ווערטער: „סלחתי כדבריך״!?... זאָל אפשר די מניעה זיין, ווייל מיר האָבען היינט ווייניג צדיקים אויף דער וועלט? — האָסטו דאָך דערפאַר רבי מענדעלי רי־מאַנאָווער, וועלכער איז שקול כנגד אַלע צדיקי־הדור!... זאָל אפשר די מניעה זיין, ווייל מיר האָבען נישט קיין נביאים? — האָסטו דאָך דערפאַר רבי איציקעל דעם „חוזה״ פון לובלין, וועלכער לייכט אויף דער וועלט ווי דער אורים־ותומים!... זאָל אפשר די מניעה זיין, ווייל עס פעהלען בעלי־תשובה? — איז איך מיט מיין קראַנקען גוף בין גרייט תשובה צו טהון פאַר׳ן גאַנצען כלל־ישראל!... ובכן, בעט איך דיך, רבונו של עולם, טהו אונז צוליעב און זאָג: „סלחתי״!...

(עשר אורות)

איינמאָל יום־כפור נאָך „כל נדרי״ גיט רבי לוי־יצחק בערדיטשעווער אַ קלאַפּ אין טיש, שטילט־איין דעם עולם און רופט אויס:

— רבותי! די חז״ל זאָגען אונז, אַז „כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם״ — ובכן, זאָג איך אייך טאַקע, ליעבע אידען, בשם אומרו, אַז — „ויאמר ד׳ סלחתי כדבריך״!...

כי אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה.

ביי אַ מלך בשר ודם איז דער דין, אַז „מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול״, אָבער ביים מלך מלכי המלכים

איז דער דאָזיגער דין נישט שייך... „כי אין לנו מלך מוחל וסולח", מיר האָבען נישט קיין אַנדערען מלך, וועלכער זאָל מעגען זיין אַ מוחל וסולח אויף זיין כבוד — „אלא אתה", נאָר דו קאָנסט זיך דאָס ערלויבען...

(קרבן העני)

ברוך אתה וכו׳ מלך מוחל וסולח לעונותינו.

אויף וועלכען סמך מאַכען מיר אין דער יום־כפור׳דיגער שמונה־עשרה אַ ברכה: „ברוך אתה וכו׳ מלך מוחל וסולח"?... פונוואַנען זענען מיר זיכער, אַז השי"ת איז אונז ווירקליך מוחל און אַז עס איז נישט חלילה קיין ברכה לבטלה? —

דער תירוץ איז — האָט געענטפערט דערויף רבי לוי יצחק בערדיטשעווער: — מיר טהוען עס טאַקע אומישנע, בכיון... אַזוי פיהרט זיך אַ קלוג יונגעל, בשעת ער וויל דער טאַטע זאָל איהם געבען אַ׳עפּעל און ער איז נישט זיכער, צי דער טאַטע וועט איהם געבען, כאַפּט ער זיך און מאכט הויך אַ ברכה „בורא פּרי־העץ!" און הויבט־אָן שרייען: נו, אָ!... ער טאָר נישט מפסיק זיין!... און דעמאָלס מוז איהם שוין דער פאָטער געבען, וואָרום צוליעב אַ׳עפּעל וועט ער דאָך נישט ברענגען זיין קינד צו אַן׳עבירה, צו אַן׳אומזיסטער ברכה..

און דאָסזעלבע טהוען מיר אידען, אויך מיט׳ן רבונו־של־עולם: מיר מאַכען בכיון אויף־גיך אַ ברכה, „ברוך אתה וכו׳ מלך מוחל וסולח", וממילא מוז ער אונז שוין צוליעב־טהון און מוחל זיין — וואָרום ער וועט דאָך נישט געהן גורם זיין, אַז זיינע קינדער, מיליאָנען אידען, זאָלען האָבען, חלילה, געמאַכט אַ ברכה לבטלה!...

אני עזי פנים ואתה רחום וחנון.

און תיכף תוך כדי דבור זאָגען מיר: „שאין אָנו עזי פנים לומר לפניך וכו׳״?

נאָר ס׳זענען פאַראַן פערשידענע מדרגות פון עזות. אמת טאַקי—זענען מיר זיך מודה ומתודה — אַז „אָנו עזי פנים״, אַז מיר זענען עזות־פנים׳ער. עס איז געוועזן אַ גרויס עזות און חוצפה פון אונזער זייט, וואָס מיר האָבען געזינדיגט און נישט געפאָלגט, וואָס השי״ת האָט געהייסען, אָבער—„אין אנו עזי פנים לומר לפניך וכו׳ צדיקים אנחנו ולא חטאנו״, אַזעלכע גרויסע עזות־פנימער צו זיין, אַוועקצושטעלען זיך און לייקענען שטיין און ביין און טענה׳ן, אַז מיר האָבען גאָר לגמרי נישט געזינדיגט — צו אַזאַ מדרגה פון עזות זענען מיר חלילה נישט דערגאַנגען...

(דעת קדושים)

אֲבָל אֲנַחְנוּ וַאֲבוֹתֵינוּ חָטָאנוּ.

היתכן? ווי געשיקט זיך עס, מיר זאָלען זיך אַוועקשטעלען און שרייען, אַז אונזערע עלטערען האָבען געזינדיגט? אַדרבה, געדאַרפט וואָלטען מיר דאָך דערמאָהנען דעם זכות פון אונזערע עלטערען?... נאָר עס איז בעקאַנט די קשיא פון של״ה, וועלכער פרעגט אויפ׳ן פסוק: „וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור״, ווי קומט דער דאָזיגער פסוק אין מיטען דער תוכחה, צווישען די קללות און שטראָף־רייד? דאָס איז דאָך גאָר, פערקעהרט, אַ לימוד־זכות? נאָר דער אמת איז, ענטפערט דערויף דער של״ה, אַז אויך דאָס געהער צו דער תוכחה און אויך דאָס איז אַ גרויסער קטרוג אויף אידען. דען אינו דומה, עס איז נישט גלייך, ווען עס געהט אַרויס לתרבות־רעה איינער, וועלכער שטאַמט פון נידריגע,

פראָסטע עלטערען, ווי ווען דאָס טהוט אַזעלכער, וואָס שטאַמט פון אַ שענע יחוס׳דיגע פאַמיליע, וואָס זיין זיידע איז געווען יעקב, זיין עלטער־זיידע — יצחק א. אַ. וו.

ווען מיר שטעלען זיך אַלזאָ אַוועק אום יום־כפור זיך מתנצל זיין פאַר אונזערע חטאים, זאָגען מיר: אמת טאַקי, מיר האָבען געזינדיגט. „אַבל אַנחנו ואַבותינו חטאנו״, אָבער אויך אונזערע עלטערען זענען נישט געווען ריין פון זינד, אַ סך חטאים זענען צו אונז איבערגעגאַנגען בירושה און דעריבער איז אונזער שולד נישט אַזוי גרויס...

(רבי משה נפתלי טאַרניגראָדער)

רבי לוי־יצחק בערדיטשעווער פלעגט זאָגען:

— היינטיגע דורות זענען עהרליכער, ווי אַמאָליגע: אַמאָליגע דורות האָבען אַפילו יום־כפור אין שוהל נישט געזאגט דעם אמת; זיי האָבען זיך געקלאַפּט אין האַרצן: „אָשמנו, בגדנו, גזלנו״, „על חטא שחטאנו״ — און קיין איין וואָהר וואָרט איז נישט געווען אין דעם; זיי האָבען זיך מתוודה געווען אויף עבירות, וואָס זיי האָבען קיינמאָל נישט געטהון! היינטיגע דורות אָבער, ווען מיר קומען אין שוהל, זאָגען מיר דעם אמת פאַרן רבונו־של־עולם: „אָשמנו, בגדנו, גזלנו, דברנו דופי״ — אַלץ אמת, נישטאָ קיין וואָרט שקר... און דערפאַר אַליין זענען מיר ווערט, אַז השי״ת זאָל אונז מוחל־זיין אַלע אונזערע עבירות!

על חטא.

דעריבער שלאָגט מען זיך, בשעת׳ן זאָגען „על־חטא״, מיט

דער האַנט אין האַרצן, ווייל „היד כותבת" און — „יד העדים תהיה בו בראשונה"...
(אגרת הטיול)

דאַרפען וואָלט געדאַרפט זיין, אז דאָס האַרץ זאָל שלאָגען די האַנד, בשעת זי גרייט זיך צו טהון אַ שלעכטע זאַך — נישט די האַנד זאָל שלאָגען דאָס האַרץ !...
(דרשות אל עמי)

על חטא שחטאנו לפניך בודוי פה

אויף דעם חטא, וואָס מען איז יוצא מיטן „ודוי פה", זאָגענדיג בלויז די ודוי מיט'ן מויל...

און דאָס איז אויך דער פשט: „כי עוני אגיד אדאג מחטאתי", וואָס כ'זאָג בלויז, אַז „אדאג מחטאתי", וואָס כ'בין יוצא מיטן מויל און דאָס האַרץ איז נישטאָ דערביי...
(רבי מענדיל קאסובער)

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע

וועלכער חטא ווערט דען בעגאַנגען אָ ה ן יצר־הרע ! — נאָר ס'זענען פאַרהאַן אזעלכע חטאים, ביי וועלכע נישט בלויז דער מענש, נאָר אויך דער יצר־הרע זינדיגט, און דאָס איז דאַמאָלס ווען דער בעל־דבר, אַנשטאַט צוצורעדען דעם מענשען צו אַן עבירה, וואָס דאָס איז דאָך זיין אייגענטליכע מיסיע, נעהמט ער איהם גאָר איינרעדען, אז דאָס איז א מצווה !... דאָ בעגעהט שוין דער יצר־הרע אליין אויך א זינד, דען זיין אויפגאַבע איז דאָך נישט צו זיין א מעקלער ביי מצוות... און אָט אויף אזעל־

כע מיני עבירות. „פרומע עבירות", זענען מיר זיך מתוודה: „על חטא שחטאנו לפניך ביצר־הרע" — עבירות, וועלכע מיר האָבען געזינדיגט צוזאַמען און בשותפות מיט'ן יצר־הרע!...
(תפארת שלמה)

על חטא שחטאנו לפניך ביצר הרע.

פון אַלע דריי און פופציג על חטא'ס זאָגען מיר בלויז וועגען איינעם פון זיי, אַז מיר זענען דעם חטא בעגאַנגען מיט'ן יצר־הרע, מחמת ס'רוב זינדיגען מיר מיט'ן — יצר טוב. זעלטען ווען אַ מענש פיהלט, אַז ער טהוט אַן עבירה. עפ"י רוב איז ער ביי זיך פולקאָם אין אָרדנונג און עס דוכט זיך איהם נאָך, אַז ער טהוט גאָר אַ וואוילע זאַך, אַ מצוה...
(רבי פנחס הורוויץ)

על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים.

געדאַרפט האָט דאָך איין פלוג שטעהן: „בלא יודעים וביודעים", דען זינדיגען בדעת, בעוואוסטזיניג, איז דאָך ערגער ווי זינדיגען בלי דעת, און דאַרפען דאַרף מען דאָך, עפ"י דין, זיך מתוודה זיין פריהער אויף די גרינגערע עבירות און נאָכ־העָר אויף די האַרבערע?

נאָר „אם עבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר", בשעת דער מענש לאָזט זיך אריין אין זינד, ווערט ער שוין צו זיי צוגעוועהנט, אַז ער הערט שוין אויף צו פיהלען, דאָס ער בעגעהט עפעס אַ חטא און פערברעך, און דאָס איז דער פשט: „על חטא שחטאנו לפניך ביודעים", אין תחילת האָבען מיר נאָך געוואוסט על כל פנים, אַז מיר זענען נישט אין אָרדנונג, אָבער מיט דער צייט האָבען מיר זיך אַזוי צוגעוועהנט צו די

דאָזיגע עבירות, אַז מיר האָבען שוין געזינדיגט „בלא יודעים״, נישט ווייסענדיג און נישט פיהלענדיג מעהר די זינד...
(אור כשלמה)

על חטא שחטאנו לפניך ביודעים ובלא יודעים.

פראָסטע מענשען, עמי־הארצים, זינדיגען מעהר, אָבער זייער עונש איז אַ קלענערער, ווייל זיי זינדיגען „בלא־יודעים״, זיי ווייסען נישט, אַז מען טאָר נישט. לומד׳ישע מענשען, תלמידי־חכמים, זינדיגען ווענינגער, אָבער זייער עונש איז אַ גרעסערער׳ ווייל זיי זענען דאָך „יודעים״, זיי ווייסען דאָך, אַז מען טאָר נישט!... אונזער שולד — זענען מיר זיך מתוודה — איז אַ דאפּעלטע: האַלטען האַלטען־מיר־זיך פאַר לומדים, פאַר שענע אידען, פאַר „יודעים״; זינדיגען אבער זינדיגען מיר אַזוי פיעל ווי די „לא־יודעים״!...
(רבי משה פאָלאַק)

על חטא שחטאנו לפניך בנשך ובמרבית.

רבי יאָשע בער בריסקער האָט אַמאָל ערב־יום־כפור צו מנחה בעמערקט ווי אַ געוויסער בריסקער גביר, אַ בעקאַנטער פראָצענטניק, קלאַפּט זיך גאָר שטאַרק אין הארצען ביים דאָזיגען על־חטא, רופט ער זיך נאַכהער אָן צו איהם, אַז דאָס האָט געמיינט ישעיה הנביא בשעת ער האָט אויסגעשריען: „על מה תכו עוד תוסיפו סרה״! ער האָט געמיינט דערמיט די פּראָצענטניקעס, וועלכע זינדיגען אפילו דאַן ווען זיי קלאַפּען זיך אין האַרצען, מחמת צווישען איין קלאַפּ און צווייטען וואקסט דערווייל דער פּראָצענט...

על הטא שחטאנו לפניך בצדיות רע ועל חטא וכו׳ בצרורת עין.

ווען מיר זאָלען האָבען אויף זיך בלויז דעם חטא פון קמצנורת, פון „צרורת עין״, וואָלטען מיר זיך געקאָנט פּטר׳ ענטפּערען, אַז דאָס האָבען מיר אין זיך די מדה פון צדיקים, דען „צדיקים — זאָגט די גמרא — ממונם חביב עליהם יותר מגופם, מפני שאין פושטין ידיהם בגזל״... ליידער, קאָנען מיר דאָך אָבער דאָס נישט זאָגען, דען — „על חטא שחטאנו לפניך בצדירת רע״, גלייכצייטיג דערמיט נאַרען מיר דאָך און שווינד׳ לען און בע׳גזל׳ענען איינער דעם צווייטען!...

דער רבי ר׳ בונם איז אַמאָל געווען אין קאַרלסבאַד צו׳ זאַמען מיט׳ן וואַרקער רבי׳ן און זיי האָבען זיך געטראָפען דאָרט מיט׳ן ניקעלשבורגער רב, רבי מרדכי באַנעט. איינמאָל, ווען זיי האָבען שפּאַצירט צוזאַמען אין וואַלד, פרעגט רבי מרדכי באַנעט דעם רבי׳ן ר׳ בונם, פאַרוואָס מען האָט מסדר געווען דעם ודוי פון יום־כפור, די על־חטא׳ס, לויט׳ן סדר פון א״ב?

ס׳איז גאַנץ פשוט — ענטפערט איהם דער רבי ר׳ בונם — ווען דער „על חטא״ וואָלט נישט געווען לויט׳ן א״ב, וואָלט מען דאָך נישט געוואוסט, ווען מען זאָל אויפהערען צו קלאַפּען...

רבי מרדכי באַנעט איז געוואָרען אויסער זיך פון אַזאַ כמעט הלצה׳דיגער תשובה און ער האָט אַ זאג געטהון מיט כעס, אַז אַזאַ ענטפער פּאַסט פאַר׳ן פשיסכער חדר...

(תירוש ויצהר)

הריני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה.

מיר זענען ווי אַ כּלי, וועלכע איז פול מיט אומריינקייט; אָבער כּל־זמן די כּלי אַליין איז גאַנץ, שאַדט נישט: מען קאָן זי אויסרייניגען און צוריק מאַכען אין אָרדנונג...

(רבי שלום רוקח מבעלז)

וסלחת לעונינו כי רב הוא.

געוועהנליך איז דער דרך־העולם, אַז בשעת אַ מענש פיהלט זיך פאַר וועמען זינדיג און ער געהט יענעם מפייס זיין, בעמיהט ער זיך צו פערענטפערען און צו פערקלענערען ביי יענעם אין די אויגען די בעדייטונג פון בעגאַנגענעם חטא, לסוף שטעהען מיר גאָר און רידהמען זיך. כי רב הוא! מיר האָבען אַ סך זינד, גרויסע זינד... היתכן?

נאָר — האָט געענטפערט דערויף דער דובנער מגיד — עס איז פאַרהאַן אַ צווייטער פאַל. בשעת איינער איז אַ גרויסער בעל־חוב און ער קומט צום קרעדיטאָר זיך פערגלייכען, בעמיהט ער זיך, פערקעהרט, פאַרצושטעלען, אַז ער פערמאָגט גאָרנישט און ס'איז נישטאָ, וואָס צו נעהמען ביי איהם, וואָרום ער איז פערשולדיגט אין חובות איבער'ן קאָפּ, כדי יענער, דערהערענדיג אין וואָס פאַר אַ קלאָגעדיגען מצב זיין בעל־דבר געפינט זיך, זאָל מסכים זיין צו רעגולירען מיט איהם אויף די לייכטסטע בעדינגונגען...

און אויך מיר טענה'ן דאָס זעלבע: „וסלחת לעונינו כי רב הוא", מיר זענען מורא'דיגע בעלי־חובות, און דעריבער זיי אונז מוחל און קום מיט אונז אַדורך...

וסלחת לעונינו כי רב הוא... זיי אונז מוחל רבש"ע.

אונזערע זינד, ווארום „כי רב הוא״, די הלכה אין די גמרא בלייבט ווי רב, וועלכער האלט, אז „מודה בקנס ואח״כ באו עדים — פטור״!...

(האר״י)

מעביר ראשון ראשון, מרבה מחילה לחטאים.

די הארבסטע עבירה איז די ערשטע עבירה. די שפעטערדיגע עבירות זענען שוין א רעזולטאט פון די פריהערדיגע, דען „עבר ושנה נעשה לו כהיתר״. בעטען מיר דעריבער: „מעביר ראשון ראשון״, השי״ת זאל קודם כל מעביר זיין און אבמעקען די ערשטע עבירות. וועלען די איבעריגע שוין במילא אוועקפאלען...

(רבי לוי יצחק בערדיטשעווער)

כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך.

דער דובנער מגיד פלעגט זאגען: „כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך״, אויף אלץ אין דער וועלט בעטען מיר ביים רבונו של עולם, א חוץ „על צדקותינו״, א חוץ אויף צדקות, אויף פרומקייט. דערויף איז קיינער נישט מתפלל...

הס קטיגור וקח סניגור מקומו.

הס קטיגור — זאל שווייגען דער קטיגור, וקח סניגור — און נעהם אן אלס סניגוריא, אלס פערטיידיגונג — „מקומו״, זיין ארט, וואו דאס פאלק ישראל געפינט זיך און אין וועלכע שווערע, אונערטרעגליכע בעדינגונגען עס לעבט...

(פרח לבנון)

כי הנה כחומר ביד היוצר וכו׳ כן אנחנו בידך.

פון לייהם — פלעגט דערויף זאגן ר׳ זישא האַניפּאָלער— מאַכט מען ציגעל סיי צו אפּאלאַץ, סיי צו אַ תּפיסה... „כן אַנחנו בידך״, פון דיין ביסעל אידישען מאַטעריאַל קענסטו דיר, רבונו של עולם, אויפשטעלען אַ הערליך בנין, וואס זאל פערשיינען די וועלט און דו קענסט אויך, אויב דו ווילסט, אויסקנעטען דערפון אַנ׳ארימע, פערוואהרלאזטע כאַטע... ס׳איז דער זעלבער לייהם, די זעלבע ציגעל...

אַל תזכור לנו עונות ראשונים וכו׳ כי דלונו מאד.

די ערשטע שאלות, וואָס מען פרעגט דעם מענש ביום־דינו, זענען: „קבעת עתים לתורה?״ און „נשאת ונתת באמונה״— בעטען מיר דעריבער: דידאָזיגע ערשטע שאלות, די „עונות ראשונים״, זאָלסטו אונז נישט דערמאָהנען, כי „דלונו מאד״, דען דער דלות האָט אונז ביידע זאַכען געשטערט: דער דלות לאָזט נישט עוסק־זיין אין לערנען און דער דלות לאָזט, ליידער, קיין עהרליכער מאַן נישט זיין!...

(חיים־יוסף דוד אזולאי)

שמע קולנו.

אין די פנימער איז אונז שוין היינט אפשר שווער צו דערקענען, אונזערע פנימער זענען געוואָרען שטאַרק פער׳גוי־אישט... אָבער — „שמע קולנו״, אינ׳ם קול דערקען אונז, אונזער קול האָט זיך נישט געענדערט. מיט אונזער זיפצען און קרעכצען, מיט אונזערע געוויינען און געשרייען, זענען מיר די

זעלבע אידען, ווי אַמאָל, די זעלבע בני אַברהם. יצחק ויעקב...

(רבי ישכר הורוויץ)

אל תשליכנו לעת זקנה.

אויך די מינדערווערטיגע תשובה, וואָס דער מענש טהוט „בעת זקנה", ווען ער האָט שוין קיין סיי־ווי קיין כח נישט צו זינדיגען, אויך דידאָזיגע תשובה — בעטען מיר — זאָל אָנגע־נומען ווערען !...

(כתב סופר)

ככתוב על יד נביאך בימים ההם ובעת ההיא, נאום ד׳, יבוקש את עון ישראל ואיננו.

האָט רבי משה קאָברינער געפרעגט: דער דאָזיגער פסוק (ירמי׳ נ׳, כ׳), וועלכער בעציהט זיך אויף ימות־המשיח, איז דאָך אין סתירה צו די פערשידענע מאמרי חז״ל, אין וועלכע עס ווערט געזאָגט, אַז „בעקבתא דמשיחא חוצפה יסגא וכו׳ ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת וכו׳ (סוטה מ״ט) ?

נאָר — האָט ער דערויף געענטפערט — דער פשט איז: עס וועט דאַמאָלס זיין אַזאַ פערדאָרבענע צייט, אַז „יבוקש את עון ישראל ואיננו", מען וועט מעהר נישט געפינען ביי קיינעם קיין חטאים, מען וועט אַלץ מעגען, אַלץ וועט זיין ערלויבט, מען וועט קאָנען אָבטהון אַלדאָס בייז און בלייבען אַ שענער איד...

עשה למען פארך.

— „עשה למען פארך"! — האָט רבי לוי יצחק בערדי־טשעווער געטענה׳ט צום רבונו־של־עולם: — טהו עס, אויב נישט אין אונזער זכות, איז כאָטש צוליב׳ן כבוד פון די תפילין,

וועלכע ווערען אין דער גמרא אָנגערופען „פאר"... וועה געשריען! אַ געוועהנליכער, פשוט'ער איד, בשעת עס טרעפט, חלילה, אַז די תפילין פאַלען איהם אומגערן אַראָב אויף דער ערד, הויבט ער זיי שנעל אויף און קושט זיי און איז זיך שרעקליך מצער און פאַסט תעניתים... און דו, רבונו־של־עולם, שוין אַכצעהן הונדערט יאָהר, ווי דיינע תפילין, אין וועלכע עס שטעהט געשריבען: „ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ", וואַלגערן־זיך־אַרום ללעג ולקלס אין די שמוציגסטע בלאָטעס, אין די אומרייניגסטע, טמא'דיגסטע ערטער, ווי־זשע קאָנסטו דאָס אַזוי לאַנג דולדען? ווי־אַזוי מעג מען דאָס עפ"י דין?...

עשה למען תינוקות של בית רבן.

העלף אונז און לייז אונז אויס ווי אַמגיכסטען, דען מיר זענען שוין באַלד געבליבען אָהן קינדער, אָהן „תינוקות של בית רבן, די חדרים און בתי־מדרשים פוסטעווען, די קינדער געהען אַוועק לתרבות רעה און — מען קאָן שוין לענגער נישט וואַרטען...

(לחמי תודה)

עשה למען תינוקות של בית רבן. עשה למען יונקי שדים שלא חטאו.

די דאָזיגע האַרציגע און ריהרענדע ווערטער ווערען אויסגעשריען דורך די מתפללים מיט גרויס כוונה. עס שאָקירט אָבער און עס קלינגט משוגה'דיג אין די אויערען, ווען צווישען די דאָזיגע שרייערס אין שוהל געפינען זיך נ׳שט ווייניג אַזעלכע, וועלכע שיקען נישט זייערע קינדער אין קיין חדרים, נאָר אין שולען, וואו עס איז נישטאָ קיין זכר פון תורה און אידישקייט, וואו זיי בעקומען אַ פרעמדע, גוי'אישע ערציהונג, און זיי

שעמען זיך גאָרנישט, די טאַטעס, אָוועקצושטעלען זיך און צו שרייען בקול רם: „עשה למען תינוקות של בית רבן!”...

(דרכי בקדש)

מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו.

האָט דער דובנער מגיד געפרעגט דערויף אַ קשיא, לויט זיין שטייגער, מיט אַ משל: אַ קרעמער האָט געהאַט אין שטעדטיל צוויי קונדען, וועלכע פלעגען ביי איהם קויפען אַלע זייערע הצטרכות'ן. איינער איז געווען דער גביר פון שטאָדט, דער צווייטער אַן'אָרימאַן, אַן'אביון. ויהי היום, האָט דער גביר חתונה געמאַכט אַ טאָכטער און, ווי דער מנהג איז, האָט איהם דער קרעמער געשיקט דרשה-געשאַנק — אַ טייער חפץ, פאַר וועלכען ער האָט בעצאָהלט פופציג רובל. לימים, אין אַ צייט אַרום, האָט אויך דער אָרימאַן חתונה געמאַכט אַ טאָכטער און דער קרעמער האָט איהם אַריינגעשיקט דרשה-געשאַנק אַ חפץ פאַר אַ צוויי, דריי רובל. האָט עס דעם אָרימאַן פערדראָסען און ער איז אַריין צום קרעמער מיט אַ טענה: היתכן? — מאַכט ער — יענער איז אַ גביר-אדיר. וואָס פערמאָגט אַלדאָס גוטס, שיקסטו איהם אַ מתנה פאַר פופציג רובל און מיר פטרסטו אָב מיט אַזאַ קלייניגקייט? בין איך דען נישט דיין שטענדיגער קונה, פונקט ווי ער? — עס איז אַ גרויסער אונטערשיעד, ענטפערט איהם דער קרעמער — דעם גביר האָב איך געקויפט אַ גרויסע מתנה, נישט ווייל ער איז רייך און כ'האָב דרך-ארץ פאַר זיין עשירות, נאָר ווייל ער גיט מיר זעהר פיעל צו לייזען, כ'האָב פון איהם כמעט אַ האַלבע פרנסה, אָבער פון דיר, וואָס לייז איך? פאַר אַ האַלבען הערינג, פאַר אַ קווערטעלע נאַפט, פאַר אַ גראָשען שוועבעלעך, און דאָס מוז איך

דיר אויך אָפּט געבען אויף באָרג און עס קומט מיר אָן מיט שווייס, ביז כ׳קאָן פון דיר אַ גראָשען אַרויסקריגען, טאָ ווי קאָנסטו זיך גלייכען צום גביר?

און דאָס זעלבע איז אויך מיט אונז. ווי קומט צו אונז אַזאַ העזה אַוועקצושטעלען זיך בעטען ביים רבונו של עולם, אַז „מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה הוא יעננו", אַז ער זאָל אונז ענטפערען פונקט אַזוי ווי ער האָט געענטפערט אברהם אבינו׳ן? פון אברהם׳ן האָט דער רבונו של עולם גע־האָט אַ היבשען פדיון, געלייזט ביי איהם אַ סך מצוות ומעשים טובים, וואָס האָט ער אָבער פון אונז קבצנים? אונזערע קניות בעשטעהען פון אַ קאַפּיטעל תהלים, אַ קדושה, אַ ברכו, און אָפּטמאָל בלייבען מיר אויך דערויף בעלי־חובות, טאָ ווי נעהמט זיך צו אונז אַזאַ דרייסטקייט צו וועלען זיך שטעלען אויף איין ברעטעל מיט אברהם־אבינו׳ן?

און דער דובנער מגיד האָט אויף דער האַרבער קשיא געענטפערט מיט אַ צווייט משל:

אַמאָל איז געווען אַ ישוב׳ניק, אַ פּראָסטער מענש, אַ גראָבער יונג, וועלכער האָט אָבער געהאַט אַ סך געלד און ער האָט זיך געוואָלט איינקויפען אין יחוס, און אַזוי ווי ער האָט געהאַט אַ געראָטען יונגעל האָט ער אים אַוועקגעשיקט אין אַ ישיבה אריין לערנען. דאָס יונגעל איז געווען אַ שטאַרקער מתמיד מיט אַ שאַרף קעפעל און איז מיט דער צייט אויסגע־וואַקסען אַלס גרעסטער למדן פון דער ישיבה. און אַ צייט אַרום איז דער ראש־ישיבה געשטאָרבען און בשעת די שטאָדט האָט גענומען טראַכטען וועגען אַ ממלא־מקומו, האָבען אייניגע אָנגע־וויזען אויף דעם תלמיד זיינעם, דעם זוהן פונ׳ם רייכען ישוב׳ניק, וועלכער איז ראוי צו פערנעהמען זיין פּלאַץ, דאַגעגען האָבען זיך אָבער געפינען אַזעלכע, וועלכע האָבען גע׳טענה׳ט, אַז עס פּאַסט נישט צו בעשטימען אַלס ראש־ישיבה אַ זוהן פון

אַזאַ גראָבען יונג. דאַן האָט איינער פארגעלעגט אַ פשרה, אַז מ'זאָל דערויף מסכים זיין בתנאי, אויב דער פאָטער וועט גרייט זיין צו געבען פאַר דער ישיבה פינף און צוואנציג טויזענד רובל. דער ישוב'ניק האָט זיך דערין אָנגעכאַפּט, ער האָט בע־צאָהלט די פערלאַנגטע מזומנים און דער זוהן איז געוואָרען ראש־ישיבה.

יאָהרען זענען אַוועק און אויך דער נייער ראש־ישיבה איז געשטאָרבען און אַזוי ווי ער האָט איבערגעלאָזט אַ זוהן אַ גאון מופלג, איז געבליבען ביי דער שטאָדט, אַז ער זאָל פערנעהמען דעם פאָטער'ס אָרט. דאָ האָט זיך אָבער איינער פון די אַלטע בעלי־בתים דערמאָהנט, אַז ווען דער פערשטאָר־בענער איז געוואָרען ראש־ישיבה האָט זיין פאָטער דאַן געגע־בען פינף און צוואַנציג טויזענט רובל, ובכן — האָט ער פאָר־געלעגט — זאָל אויך דאָס אייניקעל געבען אַזאַ סומע געלד. ניין! — האָבען דערויף די איבעריגע בעלי־בתים געענטפערט — ס'איז אינו דומה, יענער האָט געמוזט צאָהלען, ווייל ער האָט געהאַט אַ טאַטען אַן עם־הארץ, אַ גראָבען יונג, דער אָבער האָט שוין געהאַט אַ שענעם טאַטען, קומט איהם דער כבוד אויך אָהן געלד.

און מיט'ן זעלבען תירוץ קומען אויך מיר צום רבונו של עולם: אַברהם אבינו האָט געהאַט אַ טאַטען תרח, אַ געצענ־דינער, האָט ער דיר געמוזט געבען אַ סך צו לייזען, אויסקוי־פען זיך מיט אַ סך מעשים־טובים, מיר אבער האבען געהאַט אַ שענעם טאַטען, — אַברהם, קענען מיר שוין יוצא זיין מיט אַ קלענערען פדיון און דעריבער — „מי שענה לאברהם אבינו בהר המוריה, הוא יעננו"!...

סתרו יושר עצתו אמונה פעולתו אמת.

„סתרו יושר", דער יושר פון רבונו של עולם בנוגע צו אונז אידען איז פערבאָרגען און פערהוילען פון אונז. מיר זעהען איהם, ליידער, נישט, דעם דאָזיגען יושר... „עצתו אמונה", די איינציגע עצה איז, צו האָבען אמונה און צו גלויבען, אַז „פעולתו אמת", אַז דאָס אַלץ, וואָס ער טהוט מיט אונז, שטימט אַודאי מיט'ן אמת און האָט געוויס אַ העכערען זין און אַ העכערען צוועק, וועלכער איז בלויז אונפערשטענדליך פאַר אונזערע מענשליכע השגות...

(רבי מענדעלי קאצקער)

קריאת התורה. (לשחרית)

אחרי מות שני בני אהרן.

„בשביל ד' דברים מתו בני אהרן וכו' ועל שהיו מחוסרי בגדים, מה היו חסרין? — מעיל"

(מדרש רבה)

פרעגט דער רא"ש: וואָס פאַר אַ חטא זענען זיי דערמיט בעגאַנגען? פאַרקעהרט, זיי האָבען דאָך עפ"י דין גאָר נישט געטאָרט טראָגען קיין מעיל, דען אַ מעיל געהער דאָך צו די בגדי כהן גדול און זיי זענען דאָך געוועזען כהנים הדיוטים?...

און דערויף ווערט געענטפערט:

דערמיט, וואָס זיי זענען אַריינגעגאַנגען לִפני ולִפנים, האָ־בען זיי בעוויזען, אַז זיי בעטראַכטען זיך פאַר כהנים גדולים, דען אַ כהן הדיוט טאָר דאָך אַהין נישט אַריינגעהן, און ממה נפשך איז זיי דעריבער געקומען דער עונש: זענען זיי כהנים הדיוטים — וואו קומען זיי אַריינצוגעהן לִפני ולִפנים? האָבען זיי זיך ווידער גערעכענט אַלס כהנים גדולים — פאַרוואָס האָ־בען זיי נישט געטראָגען קיין מעיל?...

ואל יבוא בכל־עת אל־הקדש.

אויפ'ן פסוק „עושה צדקה בכל עת" דרש'נען די חז"ל: „זה הזן ומפרנס את אשתו ובניו" — ווען מען גיט, הייסט עס, דעם ווייב און קינדער פרנסה, איז עס פונקט ווי מען וואָלט שטענדיג צדקה געגעבען. אַודאי איז עס אַ גאַנץ פיינע זאַך... אָבער — „ואל יבוא בכל־עת אל הקדש", מיט'ן דאָזיגען „כל־עת" איז מען נאָך פונדעסטוועגען נישט יוצא און נישט פטור פון אמת'ער צדקה!...

(של"ה)

בזאת יבא אהרן אל הקדש.

אין שנת ת"ח, אינ'ם טרויעריגען יאָהר פון די שרעק־ליכע אידישע צרות, האָבען פערשיעדענע מקובלים דאַן אָנגע־וויזען, אַז די גרויזאַמע צרות בעווייזען אויף עקבתא דמשיחא און אַז דאָס דאָזיגע יאָהר וועט מיט זיך ברענגען די גאולה, געפינענדיג דערויף אַ רמז אין פסוק: „בזאת יבא אהרן אל הקודש," „זאת" איז בגמטריא ת"ח.

דעם דאָזיגען רמז געפינען מיר אויך ביי רבי שמשון אָסטראָפּאָלער.

נאָכדעם, ווי דאָס יאָהר איז אריבּער און די גאולה איז ליידער נישט געקומען, זענען די אידישע מאַסען אַריינגעפאַלען אין גרויס יאוש און פערצווייפלונג און דאַן האָט דער ש״ך (רבי שבתי הכהן) פערעפענטליכט א קול־קורא צום פאָלק, אין וועלכען ער האָט ערקלערט:

„מאת ד׳ היתה זאת״ — דער „זאת״, דאָס יאָהר ת״ח, איז געווען בּעשטימט פון השי״ת — „היא נפלאת בּעינינו״ — אַז מיר זאָלען זעהען דאָס גרויסע וואונדער, אָבער — „זה היום עשה ד׳״ — די מניעה דערצו איז געווען דער „היום״, ווי די חז״ל דערצעהלען אין סנהדרין: בשעת רבי יהושע בן לוי האָט געפרעגט משיח׳ן: „אימתי אתי מר״? האָט ער געענטפערט: „היום, היום אם בקולי תשמעו״.

פריהער פון אַלעם דאַרפען אידען תשובה טהון, און דער דאָזיגער „היום״, די תשובה — דאָס האָט לײדער געפעהלט...

שני שעירי עזים לחטאת.

„שני — שיהו׳ שניהן שוין, במראה ובקומה וכו׳״

(יומא ס״ב)

און פונדעסטוועגען, כאָטש אויסערליך זענען זיי געווען בּיידע גלייך, איז איינער געווען לד׳ און דער צווייטער — לעזאזל...

און דעריבּער זאָגט די גמרא (שבועות ב׳), אַז די שעירים האָבּען מכפר געווען על טומאת מקדש וקדשיו, דען דוקא בּיי קדושה־זאַכען איז שווער אויסערליך מבחין צו זיין, ווער ס׳איז בּאמת לד׳, ווער עס מיינט ערנסט און אויפריכטיג מיט דער קדושה און ווער עס איז לעזאזל...

(לקט אמרים)

ונתן אַהרן על שני השעירים גורלות וכו׳.

ביידע שעירים זענען געווען גלייך. דער שעיר לעזאזל האָט נישט מעהר בעטראָפען, ווי דער שעיר לד׳. מען פערלאַנגט נישט פון איין — האָט מען דערמיט בעוויזען די אידען — צופיעל. זאָל די צדקה און די אַלע נתינות, וואָס מען פאָדערט פון איין אויף הייליגע צוועקען, בעטרעפען על כל פנים אַזוי פיעל, וויפיעל איהר זענט מפזר אויף לוקסוס און פערוויילונגען. גיב פאַר׳ן אויבערשטען כאָטש אַזוי פיעל, וויפיעל דו גיסט להבדיל פאַר׳ן טייוועלס וועגען...

השוכן אתם בכל טומאותם.

„אעפ״י שהם טמאים—שכינה בינידהם״ (רש״י)

רבי העשיל אַפטער איז אַמאָל געקומען אין אַ שטאָדט אַריין, האָבען זיך צוויי רייכע בעלי-בתים געריסען איבער איהם, יעדער פון זיי האָט געוואָלט, ער זאָל האָבען ביי איהם אַכסניא. איינער פון זיי איז געווען אַ איד אַ ת״ח, נאָר אַ גרויסער בעל-גאוה, דער צווייטער ווידער האָט געהאַט אַ אנדערען חסרון — ער איז נישט געווען קיין גרויסער זהיר במצוות.

אויסגעקליבען האָט דער אַפטער דעם צווייטען, און ווען די חסידים האָבען זיך דערויף גע׳חידוש׳ט, האָט ער זיי געענטפערט: אויף אַ בעל-עבירה זאָגט די תורה „השוכן אתם בתוך טומאותם״ — אַעפ״י שהם טמאים שכינה ביניהם״, איז אויב דעם רבונו של עולם שטעהט אָן צו וואוינען מיט אים אין איין דירה, שטעהט מיר אַוודאי אָן, דאַגעגען אויף אַ בעל-גאוה ווערט געזאָגט: „אין אַני והוא יכולים לדור בכפיפה אחת״...

ונשא השעיר עליו את כל עונותם אל ארץ גזרה.

„ביום־הכפורים — ווערט געזאָגט אין מדרש — נוטל הקב"ה עוונותיהן של ישראל ונותנן על שרו של עשו, כמה שנאמר „ונשא השעיר עליו את כל עוונותם".

אין פלוג: וואָס איז עס פאַר אַ יושר? פאַרוואָס קומט עס דעם שר של עשו צו טראָגען אויף זיך די אידישע זינד?

נאָר די כוונה איז: ווען די אידען זיינען אין ליידען און דער גלות... ווען קען זיין דער יושר, אַז כוונה איז: ווען די אידען אין אינ׳ם יום־הדין מלמד־זכות זיין אויף זיין פאָלק ישראל, איז השי"ת תולה זייערע חטאים אינ׳ם שרו של עשו. אין אַ גרויסען טייל פון די אידישע זינד איז עשו שולדיג. דער שווערער גלות, די אונאויפהערליכע ענויים, גזירות און רדיפות, וואָס די אידען ליידען פון עשו׳ן, דאָס אַלץ איז גורם, זיי זאָלען אַראָבגעפיהרט ווערען פונ׳ם גלייכען עהרליכען וועג, נישט קענענדיגביישטעהן די שווערע טאָג־טעגליכע נסיונות...

לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה.

דערויף ווערט געזאָגט אין מדרש: „אחת בשנה — ולא שתים, ולא שלש"

וואָס ווערט געמיינט דערמיט?—

אין יומא (פ׳) ווערען אויסגערעכענט „ארבעה חלוקי כפרה" אויף פערשיעדענע עבירות, וועלכע טיילען זיך אויף דריי קאַטעגאָריעס: א) עבירות, אויף וועלכע יום כפור אַליין איז מכפר, ב) עבירות, אויף וועלכע עס קענען נור מכפר זיין יסורים, ג) עבירות אויף וועלכע עס קאָן קיין שום זאַך נישט מכפר זיין אַ חוץ מיתה... און דאָס, אַלזאָ, איז דער זין פון מדרש: „אחת בשנה"—זאָלען על כל פנים די זינד, וואָס איהר

וועט בּעגעהן, געהערען צו דער ערשטער קאַטעגאָריע חטאים, אויף וועלכע עס איז מכפר דער „אחת בשנה״, יום כיפּור — „ולא שתים ולא שלש״, און נישט חלילה צו דער צווייטער און דריטער קאַטעגאָריע, וועלכע מען קאָן אַנדערש נישט אויסקויפען, נאָר דורך יסורים און מיתה...

(חתם סופר)

„לא תצומו כיום להשמיע בּמרום קולכם״
(הפטורה לשחרית)

אין יום־הכפּורים, אינ׳ם טאָג, וועלכער דאַרף זיין אַ יום סליחה ומחילה בּין אדם לחבירו, קומען פאַר סכסוכים און מחלוקת׳ן צוליעב׳ן דאַוונען, צוליעב די בּעלי־תפלות; דער וויל דאַוונען מוסף, יענער האָט אַ חזקה אויף נעילה... לא תצומו כיום, איהר זאָלט נישט אויסנוצען דעם יום צום הכפּורים, להשמיע בּמרום קולכם, אויף אַרומצוקריגען זיך, ווער עס איז אַ בּעסערער בּעל־תפלה, ווער עס קאָן העכער און שענער דאַוונען!...

(עוללות אפרים)

פיעל מיינען, אַז דאָס, וואָס מען איז זיך נוהג אויסצושפּרייטען אום יום כפּור אין די שוהלען היי אויף דער פּאָדלאָגע, איז צוליעב דעם, כּדי עס זאָל זיין לייכטער צו שטעהן און כּדי נישט צו פערקיהלען די בּאָרפיסע פיס. בּאמת אָבּער איז עס אַ טעות, און דער ריכטיגער טעם איז, ווייל, מען דאַרף יום־כפּור פאַלען כורעים און היות, ווי אין די שוהלען פלעגען זיין עפּ״י רוב שטיינערנע פּאָדלאָגעס און עס שטעהט דאָך אין

פסוק: „ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה״ (ויקרא כו. א.), שפּ״ייט מען אויס דעריבער היי, כדי נישט צו בוקען זיך ביים כורעים־פאַלען צום שטיין (ראש־השנה איז דאָס נישט נויטיג, ווייל ביי׳ם ראש־השנה׳דיגען כורעים פאַלט מען נישט אויפן פנים, ווי יום־כפור).

(של״ה)

וכך היתה תפלתו של כהן גדול.

רבי אלעזר פלעקלעש אין זיין ספר „תשובה מאהבה״ ווייזט אָן אויף דער מערקווירדיגער אוןווירקליך פלא׳דיגער שטעלע אינ׳ם סדר העבודה לויט׳ן נוסח אשכנז, וואו עס ווערט געזאָגט: „וכך היתה תפלתו של כהן גדול ביום הכפורים בצאתו מבית קדש הקדשים וכו׳ שנת נבוא לבית מקדשנו... שנה שתוליכנו קוממיות לארצנו... שנת תעלנו שמחים לארצנו״, ווי אַזוי געשיקט זיך צו בעטען די דאָזיגע תפלה בשעת דאָס בית המקדש האָט עקזיסטירט און אידען זענען געזעסען אין זייער לאַנד? זאָל מען ווידער אָננעהמען, אַז מען האָט די דאָזיגע ווערטער מוסיף געווען אין די שפּעטערדיגע דורות, נאָכ׳ן חורבן — טאָ ווי אַזוי לאָזט זיך דערביי זאָגען: „וכך היתה תפלתו של כהן גדול״?...

שנה שלא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה ולא לעם אחר.

וואָס אַהרט מיך דען — האָט געפרעגט דערויף רבי לוי יצחק בערדיטשעווער — אַז אַ קאָזאַק וועט אַריינקומען אין אַ אידישער קראָם קויפען אַביסעל

סחורה... ? נאָר — האָט ער געטייטשט — בשעת אַ מענש ווערט געשטעלט לדין און ער וויל זיך פערטיידיגען און פער־קלענערען די האַרבקייט פון זיין שולד, ווייזט ער אָן, אַז ער איז נישט פון די ערגסטע, עס זענען פאַרהאַן גרעסערע חוטאים פון איהם, עס ווערען גרעסערע זינד בעגאַנגען... בעטען מיר דעריבער: „שלא יצטרכו עמך בית ישראל זה לזה", מיר זאָלען נישט דאַרפען חלילה אָנקומען צו אַזאַ מין פערטיידיגונג, אַז מיר זאָלען זיך קענען פעררופען אויף די אייגענע מעשים טובים, נישט אויף יענעמס מעשים רעים, אַז יענער איז ערגער פון מיר, „ולא לעם אחר", און אַז די גויים זענען אין פער־גלייך מיט אונז גאר גרויסע רשעים...

(קריאת התורה למנחה)

כמעשה ארץ־מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו.

איהר זאָלט להבא זיך נישט נוהג זיין, ווי איהר האָט זיך נוהג געווען דאַמאָלס. איהר זאָלט נישט טהון „כמעשה ארץ־מצרים" — ווי איהר האָט זיך נוהג געווען אין מצרים — „אשר ישבתם בה" — וואו איהר זענט אין פרעמדען לאַנד זיך געזעסען בקביעות, ווי ביי זיך אין דער היים, אָהן חשק אַרויס־ציגעהן פון דאָרט, און איהר זאָלט זיך נישט אויפפיהרען „כמעשה ארץ־כנען" — ווי אייער איצטיגע בעציהונג צום לאַנד כנען, ווען אַנשטאָט צו לויפען מיט שמחה אין אייגענעם לאַנד — „אשר אני מביא אתכם שמה" — דאַרף איך אייך מיט גוואַלד איבערפיהרען און ברענגען אַהין !...

(לויט'ן כלי יקר)

כמעשה ארץ־מצרים אשר ישבתם בה.

„מגיד שמעשיהם של מצריים ושל כנעניים מקולקלים מכל האומות ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל" (רש"י).

אַ געוויסער רוסישער פּראָפעסאָר האָט אַמאָל אָנגעוויזען דעם בעקאַנטען געלעהרטען אברהם אלי' הרכבי אויף אַ ציטאַטע, וואָס דער משומד בראַפמאַן ימ"ש ברענגט אין זיין בוך וועגען „אידישען קהל". ער ברענגט דאָרט דעם פּסוק „כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וכו'" און דעם סוף פון רש"י׳ס ווער־טער: „ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל", פון וואָס עס בעקומט זיך דער זין, אַז די אידען מאַכען קאַליע גוים, אַז דאָרט ווי אידען וואוינען זענען די גוים פיעל ערגער, ווי די גוים פון אַנדערע מקומות...

— נו, וואָס וועט איהר זאָגען דערויף? — פרעגט איהם דער פּראָפעסאָר, אַליין אויך אַ שונא־ישראל, מיט אַ טריומפי־רענדען שמייכעל.

— וואָס זאָל איך זאָגען — ענטפערט איהם הרכבי — ליידער איז עס אמת. אָט נעהמט, למשל, די רוסען... ווען עס וואָלטען נישט געווען דאָ קיין אידען, וואָלטען זיי נישט געהאַט אויף וועמען צו מאַכען פּאָגראָמען, זיי וואָלטען נישט פערוואַנ־דעלט געוואָרען אין אַזעלכע ווילדע חיות און וואָלטען נישט בעגאַנגען אַזעלכע מורא׳דיגע רציחות. קומט דאָך טאַקי אויס, אַז מיר מאַכען זיי קאַליע, מיר ברענגען זיי צו שפיכת דמים און צוליב אונז ווערען זיי אַזעלכע אונמענשליכע פּראים...

ובחוקותיהם לא תלכו.

דען אידען האָבען, ליידער, אַ טבע נאָכצוטהון די גוים אַפילו אין אַזעלכע זאַכען, וועלכע זענען „חוקים", וואָס האָבען קיין שום זין און טעם נישט...

ושמרתם את חקותי וכו׳ אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, אני ד׳.

פארהאן אַזעלכע „מצוות שכליות״, וואָס זענען דורך אַלעמען אָנגענומען און דורך אַלעמען אָנערקענט, וואָס דער שכל איז זיי מחייב אַלס זאַכען, וואָס זענען נויטווענדיג פאַר׳ן מענשליכען צוזאַמענלעבען. אָבער אויפ׳ן מענשליכען שכל קאָן מען זיך נישט צו־שטאַרק סומך זיין. דאָס, וואָס דער שכל דיקטירט היינט אַלס פערברעכען, קאָן מאָרגען דורכ׳ן זעלבען שכל, דורך פערשיעדענע „לאָגישע אַרגומענטען״, אָנערקענט ווערען אַלס טוגענד... און דעריבער: ושמרתם את חקותי ואת משפטי — אויך די דאָזיגע חוקים ומשפטים — אשר יעשה אותם האדם — וועלכע ווערען אנערקענט דורך אַלע מענשען, ווייל עס איז — וחי בהם — זאָלט איהר אָבהיטען, נישט דער־פאַר, ווייל דער שכל איז אַזוי מחייב, נאָר ווייל — אני ד׳ — ווייל איך הייס אייך אַזוי טהון. אויפ׳ן שכל זאָלט איהר זיך נישט פערלאָזען...

(ישועות יעקב)

אשר יעשה אותם האדם וחי בהם.

„וחי בהם״, מקיים זיין זאָל מען די מצוות בשעת מען איז נאָך פריש און פול מיט לעבען, נישט ווי די יעניגע, וועל־כע ווערען פרום ערשט אויף דער עלטער, פאַר׳ן טויט...

„וחי בהם״... לעבעדיגע מצוות זאָלען עס זיין, פול מיט חיות און מיט ברען, נישט קיין טויטע מצוות, קיין „מצוות אנשים מלומדה״...

(רבי מענדעלי קאָצקער)

„אשר יעשה אותם האדם וחי בהם".

„אפילו עכו"ם ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול", דען עס שטעהט: „אשר יעשה אותם האדם", עס שטעהט נישט: „כהנים, לוים וישראלים", נאָר „האדם"... (בבא קמא ל"ח).

דאַגעגען אין אַן אַנדער שטעלע געפינען מיר אַ פער-קעהרטע מיינונג: „עכו"ם שעוסק בתורה חייב מיתה" (סנהדרין נ"ט).

מיט וואָס ערקלערט זיך די דאָזיגע סתירה?

עס איז וועגען דעם שוין אַ סך געשריבען געוואָרען. דער דאָזיגער שטרענגער אורטייל ווערט ערקלערט דערמיט, וואָס אין יענער צייט, ווען די אידישע שונאים פלעגען זוכען פערשידענע בלבולים אויף אידען, פלעגען געוויסע צוררים זיך פערמאַסקירען און קומען צו אידישע חכמים זיך בעקענען כלומר'שט מיט דער אידישער תורה, כדי נאָכדעם, מיט דער הילף פון בייזוויליג-געפעלשטע ציטאַטען, צו קאָנען שיטען שוועבעל און פעך אויף אידען און אויף דער אידישער רעליגיע... דערדאָזיגער מאמר בעציהט זיך אָבער אין קיין פאַל נישט אויף די יעניגע נישט-אידישע געלעהרטע, וועלכע בעשעפטיגען זיך מיט'ן למוד פון דער אידישער תורה אָהן צו האָבען דערביי בייזוויליגע כונות. וועגען אַזעלכע שרייבט דייטליך דער יעב"ץ אין זיין ספר „לחם שמים": „כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' — כ"ל, לאתויי גוי"...

(„אוצר לשון חכמים", „סניגור" פון רבי אליעזר-צבי צווייפעל און אַנדערע)

איש איש אל כל שאר בשרו וכו'.

דער פשוט'ער טעם, פאַרוואָס מען לייענט די פרשת עריות אום יום-כפור איז דערפאַר, ווייל ווי עס דערציילען אונז די חז"ל: „לא היו ימים טובים לישראל כבט"ו באב ויום

הכפורים שבהם בנות ישראל יוצאות במחולות ואומרות בחור שא עיניך", האָט מען דעריבער געלייענט אינ'ם דאָזיגען טאָג די פ׳ עריות, כדי מזהיר צו זיין דאָס יונגוואַרג און זיי וואָרענען, זיי זאָלען נישט נכשל ווערען בעבירה...

(רבי אליעזר מגרמיזא)

ולא תקיא הארץ אתכם וכו׳.

ס'איז אַ משל – זאָגט דערויף דער דובנער מגיד – צו איינעם, וועלכער האָט געהאַט אַ בן־יחיד און גלייכצייטיג האָט ער אויך ערצויגען ביי זיך אין הויז אַ פרעמדען יתום. לימים האָבען דיביידע קינדער שווער געזינדיגט, אָבגעטהון אַ מיאוסע מעשה, און דער פאָטער איז אין כעס געוואָרען און האָט בעשלאָסען זיי שטרענג צו בעשטראָפען: דעם בן־יחיד זיינעם האָט ער געשלאָגען מכות נמרצות, דעם פרעמדען יתום דאַגעגען האָט ער אינגאַנצען פון שטוב אַרויסגעטריבען.

און דאָס זאָגט דער פסוק: „ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם", די פרעמדע אומות האָט דאָס לאַנד פאַר זייערע זינד אינגאַנצען אויסגעשפיגען און אַרויסגעטריבען פון זיך, ביי אייך דאַגעגען וועט זיין: „כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם", איהר וועט שטרענג בעשטראָפט ווערען, פעראורטיילט ווערען צו כרת, אָבער איהר וועט נישט אויסגעשפיגען ווערען פון לאַנד, זי וועט נישט איבעררייסען מיט אייך די בעציהונגען און נישט פערשליסען פאַר אייך אויף שטענדיג די טויערן, וואָרום, „אני ד׳ אלקיכם", איך בין אייער גאָט, אייער פאָטער, און אַ פאָטער פערטרייבט נישט פון זיך זיין קינד, זיין בן־יחיד, אויף שטענדיג...

אַ צווייט משל פון דובנער מגיד:

משל למה הדבר דומה? צו איינעם וואָס האָט חתונה מיט אַ גרושה, וועלכע האָט פריהער געהאַט אַ מאַן אַ הולטיי. אַזאַ פרוי איז שטאַרק אייפערזיכטיג אויפ'ן צווייטען מאַן. זי האָט אַלץ מורא, צי געהט ער נישט אַמאָל אינ'ם ערשטען מאַנ'ס דרכים, אויף טריט און שריט איז זי איהם חושד, מיט אַזאַ פרוי, וועלכע האָט כסדר פאַר זיך דאָס בילד פונ'ם ערשטען, אויסגעלאַסענעם מאַן, איז די ערשטע צייט טאַקי אַ ביסעל שווער צו לעבען. אַ מעלה האָט זי אָבער, וואָס אויב זי איבערגעצייגט זיך, אַז דער דאָזיגער צווייטער מאַן איז נישט געראָטען אינ'ם ערשטען, ווייסט זי איהם דאַן, ווי צו שעצען...

כך, אַזוי איז מיט ארץ־ישראל. „כי כל את התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ". זי האָט זיך זעהר פיעל אָנגעליטען פון די פריהערדיגע מענער, די אמוריים און די כנענים, און זי איז דעריבער געוואָרען זעהר עמפינדליך, שטאַרק אייפערזיכטיג. אַ מעלה האָט זי אָבער, וואָס אויב זי וועט זיך איבערצייגען, אַז איהר זענט נישט געראָטען אין יענע הולטייעס, וועט זי וויסען, ווי אַזוי אייך צו שעצען און „ולא תקיא הארץ אתכם", וועט זי אייך נישט אויסשפייען, זיך פון אייך נישט שיידען, און וואָס פאַר אַ רוגז עס זאָל צווי־שען אייך נישט פאָרקומען, וועט זי אָבער שטענדיג גרייט זיין זיך מיט אייך איבערצובעטען...

ולא תקיא הארץ אתכם.

ארץ־ישראל האָט אין זיך די אייגענשאַפט, אַז דער, וואָס

איז נישט ראוי צו זיצען אין הייליגען לאַנד און דאָס לאַנד וויל איהם נישט האָבען ביי זיך, דעם גיט די השגחה אַריין אַנ׳עקעל צום דאָזיגען לאַנד, כדי ער זאָל נישט האָבען קיין חשק זיך צו בעזעצען דאָרט און ער געהמט אויסרייידען אויף א״י די ערגסטע רכילות. ער ווייסט אָבער נישט, דער דאָזי־גער מענש, אַז דאָס רעדט נישט פון איהם זיין פיינדשאַפט צו ארץ־ישראל, נאָר די פיינדשאַפט פון ארץ־ישראל צו איהם...

(רבי צבי הירש קאלישער)

צום הרב קוק איז אַמאָל אַריינגעקומען אַנ׳אָרטאָדאָקסי־שער אַמעריקאַנער איד, וועלכער האָט זיך בעזעצט מיט זיין פאַמיליע אין ארץ־ישראל, און איהם ערקלערט, אַז ער האָט בעשלאָסען צוריקצופאָהרען קיין אַמעריקא. עס געפעלט איהם נישט דאָ.

— וואָס איז?

— בעזעצט האָט ער זיך אין ארץ־ישראל צוליעב דעם, כדי ער זאָל קענען ערציהען די קינדער אין פרומע אידישען גייסט, ולסוף — זענען פאַראַן אין לאַנד אַזוי פיעל מחללי־שבת, אַזוי פיעל פרייע חלוצים...

הרב קוק פערטראַכט זיך אַ ווײַלע און דאַן פערפיהרט ער מיט איהם אַ שמועס אויף אַנ׳אַנדערע טעמא. דרך־אגב גיט ער איהם אַ פרעג, וועלכעס עס איז דאָס בעסטע קור־אָרט אין אַמע־ריקא... דער איד אינפאָרמירט איהם און רופט איהם אָן דעם נאָמען פון׳ם בעסטען אַמעריקאַנער קור־אָרט, וועלכעס צייכענט זיך אויס מיט איהר זעלטענער לופט.

עס — מאַכט הרב קוק — זייענדיג אין אַמעריקא בין איך גראָד געווען אינם דאָזיגען קור־אָרט און אויף טריט און שריט האָב איך דאָרט בעגעגענט לונגען־ליידענדע, מענשען,

וואָס שפייען ל״ע מיט בלוט, טאָ וואָס איז עס פאַר אַ גוטע לופט ?

— אַדרבה — גיט איהם דער אַמעריקאַנער איד צו פער־שטעהען — ווייל די לופט איז אַזוי גוט, קומען דאָרט אַהין אַלע קראַנקע...

— זעהר ריכטיג — איז הרב קוק מיט איהם מסכים — מיט ארץ־ישראל איז אויך אַזוי... דערפאר זעהט מען דאָ אַזויפיעל קראַנקע אידען אין רעליגיעזען זין, ווייל „אוירא דארץ ישראל מחכים״, ווייל די לופט דאָ איז זעהר היילבאַר פאַר אַזעלכע קרענק און פון דער גאַנצער וועלט קומט מען דאָ אַהער געזונט ווערען...

מה־מלאכתך ומאין תבוא וכו׳ ואי מזה עם אתה.

(מפטיר יונה).

אויף די אַלע שאלות האָט יונה געענטפערט בלויז: „עברי אָנכי״ — ער איז אַ איד. און נאָך דערדאָזיגער תשובה האָט ער שוין ממילא פערשפאָרט צו ענטפערען אויף דער ערשטער שאלה: „מה־מלאכתך״, מיט וואָס ער בעשעפטיגט זיך און מיט וואָס ער האַנדעלט, וואָרום — מיט וואָס האַנדעלט אַ איד נישט ?...

(כנסת ישראל)

ויאמר עליהם עברי אנכי.

„עברי אנכי״, און אַזוי איז שוין פון תמיד אָן דער אידישער גורל... יונה צאָהלט אָב פאַר דער גאַנצער שיף —

און אליין איז „ויונה ירד אל ירכתי האניה", האט ער קיים פאר זיך א ווינקעל... יונה איז דער שטילסטער און רוהיגסטער פון אלעמען, אבער על כל צרה שלא תבא, איז ער פעראנט־ווארטליך, אויף איהם ווערט אנגעוויזען אלס אויף דעם שווערס־טען פערברעכער, צוליעב וועלכען אלע ליידען, אויף איהם פאלט שטענדיג דער גורל און ער דארף זיין דער קרבן, וועל־כער זאל פערלייכטערען די משא פון דער שיף, בכדי די אי־בעריגע פאסאזשירען זאלען קאנען אנקומען צום ברעג בשלום... עברי אנכי!

(ילקוט מרגליות)

יום־כפור נאך מנחה, האט איינמאל רבי מאיר'ל פרימיש־לאנער צוגערופען צו זיך א יונגערמאן, וועלכער האט אלעמען איבערגעיאגט מיט'ן פרייז און געקויפט מפטיר יונה, און איהם א פרעג געטהון:

— נו, יונגערמאן, האסטו שוין עפעס אנ'ענטפער אויפן רב־החובל'ס קשיא?

דער יונגערמאן בלייבט שטעהען א מבולבל'ער: וועלכע קשיא?

— מען האט דאך דיר איצט פארגעליינט די קשיא, וואס דער רב החובל האט געפרעגט יונה'ן: „מה לך נרדם"? — וואס שלאפסטו? — „קום קרא אל אלקיך!..."

ואין לנו שיור רק התורה הזאת. (תפלת נעילה).

מען בעציהט זיך צו דער תורה, ווי צו שיריים, ווי צו

אַנ'איבערגעבליבענעם טפל נאך א זאַטען מאהלצייט, וואס מען רזימט אראב פון טיש און קיינער ריהרט זיך מעהר נישט צו דערצו...

(רבי יחזקאל מקוזמיר)

בראותי כל עיר על תלה בנויה.

צו רבי חיים וואָלאָזשינער, דעם גאון'ס תלמיד, איז אַ מאָל געקומען אַ חסיד'ישער רב, וועלכען רבי חיים האָט אויפ-גענומען בסבר-פנים-יפות און געפראַוועט פאַר אים אַ סעודה, ווי עס פאַסט פאַר אַנ'אורח הגון. ביים טיש, שמועסענדיג אין דברי-תורה, האָט דער חסיד'ישער רב געזאָגט אַ טיעפען רעיון וועגען דעם ענין פון גשמיות און רוחניות און ער האָט אייגגעטייטשט דעם פזמון פון סליחות:

„אזכרה אלקים ואהמיה בראותי כל עיר" — בעת איך זעה, ווי אַלע התעוררות'ן, אַלע תאוות הגשמיות — „על תלה בנויה" — זענען דערהויבען ברום-המעלה — „ועיר האלקים" — און די געטליכע התעוררות, די תשוקה צו רוחניות, צו עבודת-הבורא — „מושפלת עד שאול-תחתיה" — געפינט זיך אין שפל המצב...

רבי חיים האָט אויסגעהערט די תורה און געשוויגען שפעטער אַ ווייל'ע טהוט ער אַ פרעג דעם חסיד'ישען רב:

— איהר זענט אַמאָל געווען אין פעטערבורג?

— ניין — ענטפערט דער רב.

— אָבער — פרעגט ער איהם ווייטער — געהערט פון פעטערבורג האָט איהר?

— יאָ — ענטפערט דער רב, — אודאי געהערט.

— פעטערבורג — זאָגט רבי חיים — איז אַ כרך גדול מיט לאַנגע און ברייטע גאַסען, מיט גרויסע און שענע בנינים,

מיט פּאַלאַצען און גערטנער — ממש מען קאָן זיך גאָר זאַט נישט אָנקוקען !...

דער חסיד'ישער רב הערט און חידוש'ט זיך: רבי חיים זאָל רעדען דברים־בטלים, דערצעהלען שבחים פון אַ גוי'איּשען כּרך !...

— און אין וואַרשא — פרעגט רבי חיים ווייטער — זענט איהר געווען? וואַרשא איז אויך אַ שענע שטאָדט, מיט געפּלאַסטערטע גאַסען און שטיינערנע בנינים...

דער רב קוקט אויף איהם און וואונדערט זיך.

— מען זאָגט — פיהרט רבי חיים ווייטער דאָס געשפּרעך — אַז בערלין איז אַ יופי פון אַ שטאָדט, ממש אויף חידושים. פון פּאַריז שמועסט מען נישט !...

— יאָ, — האַלט שוין דער רב נישט אויס, — אָבער אַנטקעגען וואָס...

— אַנטקעגען דעם פּזמון — ענטפערט רבי חיים בנעימות — וואָס איהר האָט פריהער דערמאָהנט. אָט דאָס טאַקע איז דער פשט: „בראותי כל־עיר" — איטליכע שטאָדט, אַ שטייגער פּעטערבורג, וואַרשא, בערלין, פּאַריז — „על תלה בנויה" — שטעהט אַ געבויטע — „ועיר האלקים" — און די געטליכע שטאָדט, ירושלים — „מושפלת עד שאול תחתיה" — ליגט אין שפלות, אין חרוב ומוחרב !...

* * *

דער מנהג צו בלאָזען שופר נאָך נעילה איז (ווי עס ווערט געזאָגט אין טור סי' תרכ"ד) לזכר פון יובל, וואָס לויט'ן דין האָט ער זיך אָנגעהויבען פון יום-כּפּור.

— דער דאָזיגער תקיעת־שופר — האָט דערויף צוגעגעבען רבי שלמה לייב לענטשיצער — איז מרמז אויף שמיטה,

חטאים, פונקט ווי יובל איז אַ שמיטת קרקעות וכספים, און פונקט אַזוי ווי יובל איז חל אַפילו אויף אַזעלכען, וועלכער האָט קיין געלד נישט אויסצולייזען זיין נחלה, אַזוי איז אויך יום־כפור מכפר אויף אַזעלכע, וועלכע קומען נעביך תשובה טהון מיט לעדיגע הענד, אָהן מצוות ומעשים־טובים...

דער „הגהות מימוני" איז נישט מסכים מיט דער מיינונג פון טור, אַז דאָס בלאָזען שופר נאָך נעילה איז לזכר פון יובל, דען, ערשטענס, וואָלט דאָך דאָס שופר־בלאָזען אום יום־כפור געדאַרפט פאָרקומען נאָר איינמאָל אין פופציג יאָהר, אין אַ יובל־יאָהר, צווייטענס, אויב עס איז צום זכר פון יובל, דאַרף מען דאָך בלאָזען שופר אין אָנהויב פון יום־כפור'דיגען טאָג, נישט צום סוף, ערשט נאָך נעילה? באמת אָבער איז דאָס בלאָזען דאַן שופר נישט מעהר, ווי אַ פשוט'ער סיגנאַל, דורך וועלכען מען איז מודיע דעם פאָלק, און איבערהויפט די פרויען, אַז דער תענית איז שוין געענדיגט און זיי זאָלען זיך צואיילען צוצוגרייטען אין דער היים די סעודה...

* * *

מע׳ דערצעהלט וועגען רבי לוי יצחק בערדיטשעווער, אַז ער איז איינמאָל אום יום כפור געווען אַ גאַנצען טאָג שטאַרק טרויעריג און ער האָט אָהן אויפהער געוויינט און געגאָסען מיט טרעהרען. אָבער אין מיטען דער תפלה פון נעילה איז דער טרויער פון זיין געזיכט פערשוואונדען געוואָרען און ער איז געוואָרען פלוצלונג פרעהליך, מוצאי יום־כפור נאָך הבדלה האָט ער דערצעהלט, אַז עס איז אים׳ם דאָזיגען טאָג געווען

אין הימעל אַ שטאַרקער קיטרוג אויף אידען, אָבער פאַרנאַכט ביי נעילה האָבען זיך צוויי אידענעס ערגיץ אין אַ ווייבער־שוהל צושמועסט און איינע האָט געזאָגט צו דער צווייטער, אַז זי איז זיכער, דאָס מיר האָבען זיך אויסגעבעטען אַ גוט יאָהר. פון וואַנען ווייסטו דאָס? — פרעגט איהר די צווייטע — פון וואַנען ביזטו אַזוי זיכער? ענטפערט איהר דערויף די ערשטע אידענע: ווי קאָן דען, האַרציגע, אַנדערש זיין? ווען מיר וואָלטען געשטאַנען אַפּילו פאַר אַ גזלן אין וואַלד און פאַר איהם אַזוי פיעל געבעטען און אַזוי פיעל געוויינט, וואָלט ער אויך דאָך אויף אונז רחמנות געקריגען!... די דאָזיגע ווערטער האָבען געמאַכט אַ שטאַרקען רעש אין עולם העליון און דער סניגור האָט מנצח געווען דעם קטיגור...

מוצאי־יום־כפור האָט איינמאָל רבי לוי־יצחק געשיקט רופען צו זיך דעם גרעסטען מעקלער פון שטאָדט.

— ביזט עפּעס בעהאַוונט — פרעגט איהם רבי לוי־יצחק — אין עבין פון מעקלעריי?

— געוויס, רבי, — ענטפערט דער סוחר: — דורך מיין האַנד זענען שוין די גרעסטע עסקים דורכגעגאַנגען.

— נו, איז אויב אַזוי, — זאָגט רבי לוי יצחק, — וואָלט איך וועלען, דו זאָלסט מיר זאָגען, וואָס פאַר אַ מעקלעריי איך האָב דאָס רעכט צו פערלאַנגען פון אַזאַ מין געשעפט. כ'האָב היינט, פערשטעהסטו, דורכגעפיהרט גאָר אַ גרויסען עסק צווישען כביכול מיט די אידען, געמאַכט אַ טויש־געשעפט: כ'האָב געטוישט „עונות חטאים ופשעים" אויף „מחילה סליחה וכפרה"... איז, ווי מיינסטו, קומט מיר מעקלעריי?

— כ'מיין, רבי, — שטאַמעלט דער מעקלער, — אַז... געוויס קומט אייך.

— פאַר מיין מעקלעריי — זאָגט ווייטער רבי לוי יצחק־פערלאַנג איך „בני, חיי ומזוני"... האָב איך רעכט?

— געוויס רבי! — איז דער מעקלער מסכים.

— נו, און איצט — רופט-אויס רבי לוי יצחק, ווענדענדיג זיך צום עולם, מיט שמחה — גיב איך אוועק מיין מעקלעריי אַ מתנה גמורה דעם כלל ישראל!..

JACOB LEVITE

בײַ יעדען איד, אין יעדע אידישע שטוב

דאַרפען זיך געפינען די זעקס בענדער

„פון אונזער אלטען אוצר"

פון ב. יאושזאָהן

די זעקס בענדער „פון אונזער אַלטען אוצר" (לערך 1.500 זייטען) ענטהאַלטען װירקליך אַ **קאָלאָסאלען אוצר** פון תורה וחכמה, מָלֵא וָגדוש מיט אויסדערװעהלטע גלענצענדע פערל פון אונזערע טײַזענדער תורה־ספרים, אין אַלע מקצועות, שאַרפזיניגע פירושים בדרך פשט, דרוש און פלפול, מגידישע משלים, האַרבע שאַלות, װעלט־קשיות, חריפות'דיגע רבנישע הלצות, הנהגות ומדות פון אונזערע גאונים וצדיקים, טיעף־עטישע רעיונות, װאונדערבאַרע געדאַנקען און קלוגע װערטער און װערטלעך פון אַלע גדולי וחכמי ישראל, פון די ראשונים ביז די לעצטע אחרונים, אײַנגעטײַלט לױט די סדרות אויף

גאַנץ תורה, חמש מגילות, ימים־טובים און פרקי־אבות,

זעלטען, אַז אַ ספר זאָל פערשאַפען אַזוי פיעל גײַסטיגען פערגעניגען און זאָל זײַן אַזוי צוגעפּאַסט פאַר יעדען אײנעם, סײַ פאַר'ן לומדישען, סײַ פאַר'ן פשוט'ן איד, װי די זאַמלונגען

„פון אונזער אַלטען אוצר"

בכדי דאָס דאָזיגע גראַנדיעזע װערק זאָל זײַן צוגענגליך פאַר אַלעמען און זאָל זיך באמת קענען געפינען אין יעדען אידישען הױז איז איצט דער פרײַז בעדײַטענד פערקלענערט געװאָרען

אנשטאט 30 — נור 18 זלאטעס

(פאַר אַלע 6 בענדער)

פאַר אויסלאַנד—20 זל. אין פראַכט־באַנד נאָך 1 זל. פאַר יעדען באַנד

צו בעקומען אין אַלע בוכהאַנדלונגען. ● הױפּט־פערקױף:

א. צײַלינגאָלד, װאַרשא, נאַלעװקי 32, פ.ק.אָ. 214.89

אין קראָקא, בײַ א. פױסט קראַקאָװסקי 13

אָדער בײַם אַרויסגעבער:

M. Justman, Warszawa, Twarda 16 m. 6, P.K.O. 12.307

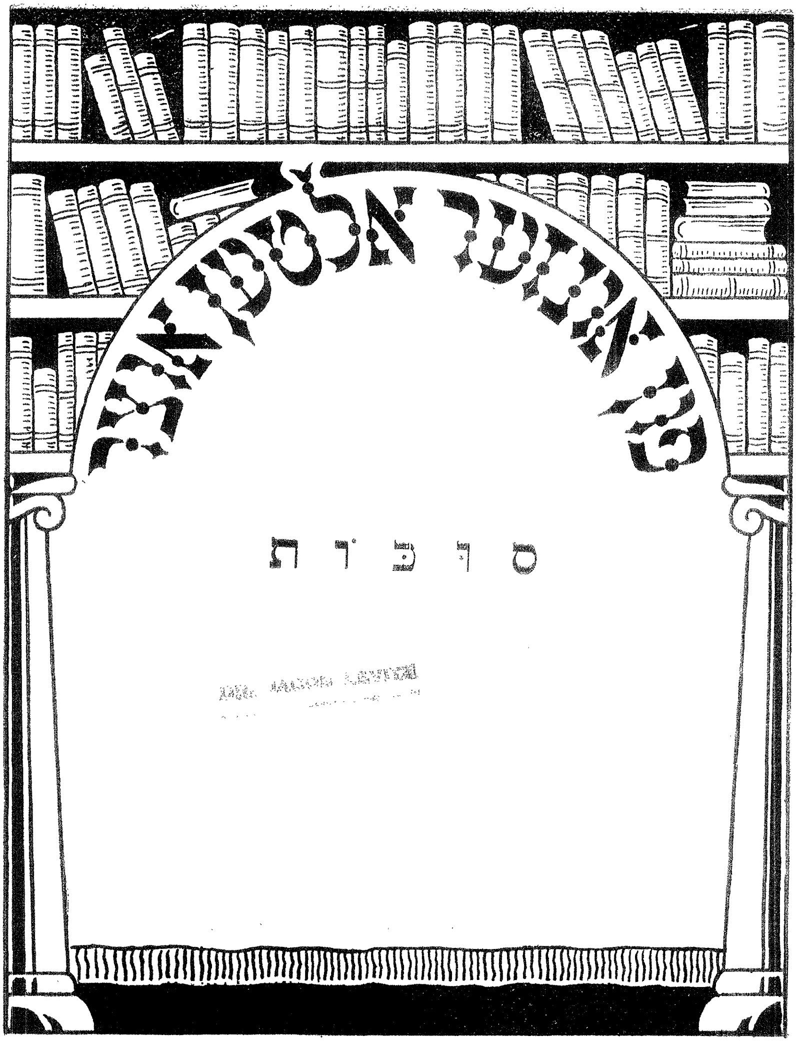
פֿון אונדזער אַלטן אוצר
סיפּורת

Druk. „Grafia", Warszawa, Nowolipki 7.

סוכּוֹת.

דער טריסקער מגיד פלעגט זאָגען, אַז אין די ימים־נוראים, אין די טעג פון ראש־השנה און יום־כפור, גרייט ער זיך אָן אויף אַ גאַנץ יאָהר יראת השם און אין די טעג פון סוכות, וועלכע זענען רייך מיט מצוות, וואָס ווערען אויפגענומען בחיבה, מיט ליבשאַפט, גרייט ער זיך דאָן אָן אויף אַ גאַנץ יאָהר אהבת־השם...

אין ילקוט שמעוני ווערט געזאגט:

„אתה מוצא שלש שמחות כתיב בחג: „ושמחת בחגך" „והיית אך שמח", „ושמחת לפני ד' שבעת ימים", אבל בפסח אין אתה מוצא וכו' אפילו שמחה אחת, וכן אתה מוצא שאין כתיב בעצרת אלא שמחה אחת דכתיב: „ושמחת אתה וביתך".

ביי פסח, אינ'ם יום־טוב פון פרייהייט, ווערט דאָס וואָרט „שמחה" נישט דערמאָהנט, ווייל פרייהייט אליין פאר זיך איז נאכנישט אלעס, די ערוואָרבענע פרייהייט בעקומט אַ זין ערשט נאָך מתן־תורה, אין חג־השבועות, און דאן ווערט שוין געברויכט דאס ווארט „שמחה", אבער נאר איינמאל, דען די שמחה איז נאך אלץ נישט בשלימות, די אמת'ע שמחה איז ערשט אום סוכות, ערשט דאן, ווען צו דער ערווארבענער פרייהייט און צו דער נתינה פון א תורה, ווערט צוגעגעבען דער „קמח", דער „חג האסיף", די מאטעריעלע פערזיכערונג, ערשט דאן ווערען די אלע דריי ימים־טובים געגענזייטיג פער־

פאלקאמט און — דריי מאל יוערט דעריבער איבערגעחזר'ט דאן דאס ווארט „שמחה"...

(הרב משה הורוויץ)

סוכה, די דירת־עראי, איז מרמז אויפ'ן גלות, און די דינים, וואָס זענען פערבונדען מיט דער דאָזיגער מצוה, שטע־לען־פאָר מיט זיך דאָס לעבען פונ'ם גלות-איד.

דער סכך טאָר נישט זיין פון מחובר לקרקע – א רמז אויף דער אידישער באָדענלאָזיגקייט...

אַ סוכה, וועלכע איז הויך ס"ה צעהן טפחים און מען קאָן אין איהר דעם קאָפּ נישט אויפהויבען – איז אויך אַ סוכה, דען אין גלות איז דער איד געצוואונגען צו געהן מיט אַני־אַראָבגעבויגענעם קאָפּ...

דער דין איז ביי סוכה: „תעשה ולא מן העשוי", אַ איד מוז אַלץ אַליין שאַפען און בויען און יעדעס מאָל מוז ער אָנהויבען פון אָנהויב. זיין אויפגאַבע איז צו בויען כסדר פער־שידענע אינדוסטריע-צווייגען, צו שאַפען נאָכאַנאַנד פערשידענע האַנדעלס־פלעצער, פון וועלכע ער ווערט שפעטער אַרויסגע־שטויסען און זיי ווערען פערנומען דורך אַנדערע, און ער מוז זיך אַוועקשטעלען בויען פון דאָס ניי...

(כנסת ישראל)

דער פירשט פון מאַנהיים האָט אַמאָל געפרעגט רבי צבי הירש בערלינער: פאַרוואָס פרעגט מען ביי אידען די קשיא פון „מה נשתנה" נור אום פסח און נישט אום סוכות? אויך

דאַמאָלס זעהט דאָך דאָס קינד פאַר זיך אויסטערלישע זאַכען, מען פערלאָזט מיטאַמאָל די שטוב און מען זעצט זיך אַוועק עסען אין אַביידעל, אין אַ סוכה, דאַרף ער דאָך געוויס אָנ־הויבען פרעגען: מה נשתנה?

— דאָס איז דערפאַר — האָט איהם רבי צבי הירש גע־ענפערט — ווייל פסח זעהט פאַר זיך דאָס קינד אַזעלכעס, וואָס איז געגען דעם אידישען שטייגער: די גאַנצע פאַמיליע זיצט זיך ביים טיש במנוחה, מעשה בני חורין, און עס ווערט אַלץ געפראַוועט מיט אַ סדר, וואונדערט זיך עס: „מה נשתנה״? ווי קומט צו אידען מנוחה און סדר? סוכות דאַגעגען, ווען ער זעהט, ווי מען וואַנדערט אויס פון שטוב און מען טראָגט זיך איבער אין אַ סוכה, איז עס פאַר איהם גאַנץ פערשטענדליך און נאַטירליך, וואָרום ער ווייסט, אַז אידען זענען אַ וואַנדער־פאָלק, שטענדיגע נע־ונד׳ניקעס, וועלכע זענען קיינמאָל נישט זיכער מיט זייער היים און עס דערוועקט דעריבער נישט ביי איהם קיין שום חדוש און קיין שום קשיא...

פון אַלע תרי״ג מצוות איז מצוות־סוכה די איינציגע, אין וועלכער דער מענש געהט אַריין אין דער מצוה מיט׳ן גאַנצען גוף, מיט אַלע אברים...

(רבי שלמה־לייב לענטשנער)

דער קאָצקער רבי, ר׳ מענדעלי, פלעגט זיצען אין סוכה אַפילו בשעת עס האט גערעגענט. ער פלעגט זאָגען דערויף: אַ איד, וואָס קאָן פיהלען אין סוכה דעם רעגען און זיין דערביי

אַ מצטער — אַזעלכער איז באמת נישט ווערט צו זיצען אין סוכה...

אויך רבי פישעל סטריקאָווער פלעגט זיצען אין סוכה בשעת אַ רעגען. האָט מען איהם איינמאָל געפרעגט: היתכן? עס ווערט דאָך בפירוש געזאָגט אין שולחן-ערוך (שו"ע או"ח סי' תרל"ט): „ירדו גשמים הרי זה יכנס לתוך הבית" און דערויף ווערט צוגעגעבען אין הגהות הרמ"א: „וכל הפטור מן הסוכה ואינו יוצא משם אינו מקבל עליו שכר ואינו אלא הדיוט"?

— באַדיי אַ הדיוט זאָל איך זיין — האָט רבי פישעל געענטפערט — און אין סוכה זאָל איך זיצען...

דער חדושי הרי"ם האָט געטייטשט: „ואינו אלא הדיוט", דאָס וואָרט „הדיוט" איז דאָ דער פשט: אַ פשוטער, איינפאַכער איד, אַ איד אָהן קונצען...

און דער איזשביצער האָט דערויף געזאָגט: דער טעם, פאַרוואָס ירדו גשמים איז מען פטור מן הסוכה איז דאָך נור דערפאַר, ווייל ער הייסט אַ מצטער, איז וויבאַלד אַ איד האָט מעהר צער דערפון, וואָס ער זיצט נישט אין סוכה, איז ער שוין דאָן ממילא מחויב בסוכה...

(בית יעקב)

דעריבער — פלעגט זאָגען דער חדושי הרי"ם — איז נאָר ביי סוכה דער דין, אַז „המצטער פטור מן הסוכה" און נישט ביי קיין שום אַנדערע מצוה, ווייל ביי סוכות שטעהט „למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי וכו'", ביי דער מצוה פון סוכה פאָדערט זיך דער „למען ידעו", ישוב־הדעת, געמיט־ליכקייט, צופרידענהייט, און אַ מצטער איז דער היפוך דערפון...

רבי לוי יצחק בערדיטשעווער פלעגט אַרייננעהמען אַלס שכנים צו זיך אין סוכה דוקא פראָסטע מענשען פון דער ני־דעריגסטער קלאַס.

אַז מען האָט איהם איינמאָל געפרעגט אַ טעם דערויף, הלמאי עס געפעלט איהם דוקא צו זיצען ביי איין טיש מיט אַזעלכע פראָסטע לייט, האָט ער געענטפערט:

לעתיד־לבא, בשעת מען וועט אַריינבעטען אַלע צדיקים אין דער „סוכת עור של לויתן". און איך, לוי יצחק, וועל אויך האָבען חשק אַריינצוקריגען זיך אַהין, וועט דאָך מיך אַוודאי דער מלאך אָבשטעלען ביים אַריינגאַנג און אַ פרעג טהון מיט כעס: האַ, ווי קומסטו, דו פראָסטער מענש, אַריינ־צושטופען זיך אַהער, צווישען סאַמע לויטערע צדיקים? וועל איך איהם דערויף ענטפערען: האָט קיין פעראיבעל נישט. צו מיר, אין מיין סוכה, האָב איך אויך אַריינגעלאָזט פראָסטע מענשען און זיך לגמרי מיט זיי נישט געשעמט...

רבי משה קאָברינער פלעגט האָבען שטאַרק הקפדה אויף די גאוה׳דיגע בעלי־בתים, וועלכע פלעגען נישט וועלען זיצען ביי זיך אין סוכה מיט די אָרימע שכנים, און ער פלעגט זאָגען דערויף: אין דער גמרא שטעהט (ע״ז ב׳), אַז לעתיד לבוא, בשעת השי״ת וועט וועלען אויספרובען די בני עשו, וועט ער זאָגען צו זיי: „מצוה קלה יש לי וסוכה שמה״ און „כל אחד ואחד עושה סוכתו בראש גגו״. פאַרוואָס וועלען זיי עפּעס מאַכען די סוכות אויף די דעכער? ווייל יעדער ערל וועט זיך דערמיט וועלען בעוואָרענען, אַז דער שכן זיינער זאָל זיך נישט מיטכאַפּען צו איהם אין סוכה אַריין...

אין דער זעלבער שטעלע אין דער גמרא ווערט אויסגעפיהרט, אַז נאָכדעם, ווי די בני עשו וועלען זיך אַריינזעצען אין די סוכות און די זון וועט אָנהויבען ברענען איבער זייערע קעפּ, וועלען זיי ברוגז ווערען מיט דער מצוה און „כל אחד ואחד בועט בסוכתו ויוצא״. האָט רבי צבי הירש האָראָוויץ געזאגט דערויף בדרך הלצה, אַז דערמיט ווערט פערשטענדליך דער פסוק: „אז ירננו כל עצי יער״, אַז לעתיד לבוא וועלען אַלע בוימער אָנהויבען צו זינגען. אין פלוג, וואס וועלען זיי עפּעס זינגען? נאר אין תחילת, בשעת זיי וועלען דערהערען, אַז אַלע גוים זענען אויף זיך מקבל די מצות סוכה, וועלען זיי זיך שטאַרק דערשרעקען, ווארום קוים וועט מען אנהויבען אויפצושטעלען יעדעס יאהר אַזויפיעל סוכות פאר אלע גוים וועט מען דאך אין א קורצע צייט אלע וועלדער אויסהאקען און ס׳וועט קיין בוים אויף א רפואה נישט בלייבען. בשעת זיי וועלען, אלזא, דערהערען, אז די גוים זענען ברוגז געווארען און „כל אחד ואחד בועט בסוכתו ויוצא״,

וועלען די בוימער צוריק ווערען פרעהליך, און דעריבער — „אז ירננו כל עצי יער"...

אין פיוט פון צווייטען טאג סוכות ווערט געזאגט: „אל תהי מצות סוכה בעיניך קלה, מפני שהוא שקולה כנגד כל המצוות כולה". וואו געפינען מיר, אז די מצות סוכה איז שקול כנגד כל המצוות?

דאס איז משמע פון דערמאהנטען מאמר אין דער גמרא: „לעתיד לבוא וכו' יאמרו לפניו רבש"ע תנה לנו מראש ונעשנה, אמר להן הקב"ה וכו' מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה" (ע"ז ג'). וויבאלד, אלזא, אויף דער טענה פון די אומות-העולם, אז זיי זענען פון איצט אן גרייט מקיים צו זיין די תורה, וועט מען זיי הייסען מקיים זיין די מצות סוכה, איז דאך דערפון משמע, אז די מצוה פון סוכה איז שקול כנגד כל המצוות.

* * *

אין די גאליציאנער רבי'שע הויפען ווערט זעהר פיעל געלד אויסגעגעבען אויף „נוי-סוכה". אין א טייל הויפען פלעגט מען זאגאר ברענגען ספעציעלע דעקאראציעס פון אויסלאנד אויף צו בעציהרען די סוכה, אבער רבי חיים צאנזער איז געווען א שטארקער געגנער דערפון און ער פלעגט שרייען, אז מען איז עובר אויף „בל תשחית". דאס גאנצע געלד פון די „פדיונות", וואס די חסידים פלעגען איהם איבערלאזען נאך יום-כפור, פלעגט ער ערב-סוכות צוטיילען צווישען ארי-

מעלייט און אַ סוכּה פלעגט בּיי איהם זיין אַ פּשוט'ע, מיט נאַקעטע ווענד.

דער שענסטער „נוי־סוכּה" איז — פלעגט ער זאָגען — אַז די אָרימעלייט זאָלען אום יום־טוב נישט הונגערען..

אתרוג.

„ולקחתם לכם פרי עץ הדר" — זהו אתרוג הדר באילנו משנה לשנה" (סוכה ל"ח)

איטליכע פרי האָט זיך איהר צייט און איהרע קלימאַטי־שע בּעדינגונגען, אין וועלכע זי קאָן בּליהען און וואַקסען. פאַרהאַן פּירות, וועלכע וואַקסען נאָר דאַן, ווען די זון ווארימט און קיין קעלט קענען זיי נישט פערטראָגען, און ווידער זע־נען פאַרהאַן פּירות, וועלכע וואַקסען נאָר ווען עס איז קאַלט, און בּעת עס ווערען היצען, ווערקען זיי. אתרוג איז די איינ־ציגע פּרי, וועלכע וואַקסט און זיצט אויפ'ן בּוים אַ גאַנץ יאָהר, זומער און ווינטער, איבּערטראָגענדיג פרעסט און היצען, שניי און רעגען.

אַזוי ווי די פּירות — אַזוי זענען אויך די פעלקער. איט־ליכעס פאָלק האָט זיך זיין אָרט און אָנגעצייכענטע בּעדינגונ־גען, בּיי וועלכע עס קאָן זיך ענטוויקלען.

אתרוג איז דער סימבּאָל פונ'ם איד, דעם אייביגען וואַנ־דערער, וועלכער מאַכט־מיט אין זיין גלות־וועג אַלערליי ענדע־רונגען, לעבּט אין אַלערליי אָרדנונגען און פּאַסט זיך צו צו אַלע בּעדינגונגען...

(בית יעקב)

אתרוג, דער „פרי עץ הדר", סימבאָליזירט די שענע אידען, ערבה „שאין בה לא טעם ולא ריח" — דעם המון. הדס „שיש בו ריח ולא טעם" — די יעניגע, וואָס האָבען מעשים אָהן תורה. לולב „שתמריו יש בהם טעם ולא ריח" — די יעניגע, וואָס האָבען תורה אָהן מעשים.

און אַ מערקווירדיגע זאַך: די לעצטע דריי מינים לאָזען זיך אַלע צונויפבינדען צוזאַמען, בלויז דער אתרוג, דער „שע־נער איד", בלייבט אַנ'אָבגעזונדערטער, אַ מיוחס פאַר זיך...

(לקוטי מרגליות)

פאַרהאַן אַ מדרש אגדה:

„ולמה באתרוג? שהוא דומה ללב, לכפר על הרהורי הלב, ולמה בהדס? שהוא דומה לעינים, לכפר על סיקור עינים וכו'".

און דערפאַר — פלעגט דערויף זאָגען רבי נפתלי ראָפ־שיצער — איז מען אַזוי מדקדק, אַז דער אתרוג זאָל נישט האָבען קיין פגם, דען מעהר, ווי ביי אַלע אַנדערע אברים, איז שעדליך אַ פגימה אויפ'ן הארץ...

„ולקחתם לכם ביום הראשון — לכפר על חטא ראשון" (מדרש רבה)

וועגען וועלכען חטא ראשון רעדט זיך דאָ?

נאָר אין מדרש פ' בראשית אויפ'ן פסוק „ויהי ערב ויהי בקר יום אחד" זאָגט איין מאן דאמר: „זה יום הכפורים", אַז דער ערשטער טאָג פון ששת ימי בראשית איז געווען יום־

כפור. לויט דעם קומט, אַלזאָ, אויס, אַז דער זעקסטער טאָג, אין וועלכען אדם איז בעשאַפען געוואָרען, איז געווען דער ערשטער טאָג סוכות, און אינ׳ם זעלבען טאָג, ווי עס ערקלע־רען די חז״ל, איז ער בעגאַנגען דעם חטא פון עץ־הדעת, און דעריבער: „ולקחתם לכם ביום הראשון — לכפר על חטא ראשון״...

(קול יעקב)

„ולקחתם לכם ביום הראשון — ראשון לחשבון עוונות״ (תנחומא)

ווענען עץ־הדעת איז פאַראַן אַ מיינונג ביי די חז״ל: „ר׳ אבא דעכו אָמר אתרוג היה״ (ב״ר, פרשה ט״ו). עס קומט אַלזאָ אויס, אַז די ערשטע זינד, וואָס דער ערשטער מענש איז בעגאַנגען, האָט זיך אָנגעהויבען פון אתרוג, און דאָס איז דער פשט — „ראשון לחשבון עוונות״...

(כרם הצבי)

פאַרוואָס איז עפּעס גראָד דער ערשטער טאָג סוכות דער „ראשון לחשבון עוונות״ ?

האָט געזאָגט דערויף בדרך צחות דער „תפארת שלמה״, דער רבי פון ראַדאָמסק : בשעת דער שטן קומט צוגעדר׳ן אין די ימים-נוראים מיט די שווערע פּעק עבירות און הויבט אָן אויסרעכענען די זינד, וואָס איטליכער איד איז בעגאַנגען במשך פון יאָהר, שטעלען זיך אַוועק די מליצי יושר און טענה׳ן, אַז די אַלע זינד זענען די אידען בעגאַנגען בשוגג, בטעות, פאַר וועלכע מען דאַרף זיי מוחל זיין, דען ניטאָ זיי, נאָר ער, דער

שטן און יצר־הרע, איז אין דעם אַלעם שולדיג. ער האָט זיי געגנאַרט און פערפיהרט מיט פערשידענע שקרים און פאַלשקייטען, איינרעדענדיג זיי, אַז די עבירות זענען לגמרי קיין עבירות נישט, און זיי האָבען איהם געגלויבט און זיך געלאָזט פון איהם פערפיהרען... ענטפערט דערויף דער שטן: פאַרוואָס לאָזען זיי זיך אָבנאַרען דוקא דאַמאָלס בשעת מען רעדט זיי צו צום שלעכטען? צי זענען זיי אין זייערע געלד־עסקים אויך אַזעלכע תמימים, צו גלויבען יעדען איינעם אויפן וואָרט? זאָל איינער פון זיי פערלאַנגען ביים צווייטען, אַז ער זאָל איהם פאַר אַ חפץ, וואָס איז ווערט צעהן פרוטות, געבען דאָפּעלט, וועט ער איהם געבען?... און אַלס פשרה צווישען די טענות פון די צוויי צדדים ווערט דאַן בעשלאָסען, אַז מען זאָל אָבוואַרטען עטליכע טעג און מאַכען אַ פּראָבע בכדי פעסטצושטעלען, צי זענען די אידען לייכטגלויביג נור בשעת'ן איינהאַנדלען דעם יצר־הרע'ס עבירות, אָדער די זעלבע לייכטגלויביגקייט ווייזען זיי אַרויס אויך ביי אַנדערע ענינים... און אָט, בשעת די אידען לאָזען זיך אַרויס נאָך יום־כפור אין גאַס איינקויפען די ארבעה מינים, פאַר וועלכע זיי צאָהלען געזאַלצענע פרייזען, און זיי קומען אינ'ם ערשטען טאָג סוכות אין שוהל מיט די אתרוגים און לולבים אין די הענד, ווייזט מען דעם שטן, אַז אויך אין דיני ממונות לאָזען זיך די אידען אָבנאַרען, אַ ראיה פון די דאָזיגע אתרוגים מיט די לולבים, פאַר וועלכע זיי האָבען געצאָהלט אַזעלכע הויכע פרייזען, הגם די דאָזיגע פּראָדוקטען האָבען בעצם אַ גאַנץ קנאַפּען ווערט און אַ גוי וואָלט פאַר אַלע ארבעה מינים קיין צעהן גראָשען נישט גענעבען, און אויב אַזוי קאָן מען דאָך שוין גלויבען, אַז אויך מיט די עבירות האָבען זיי זיך געלאָזט אָבנאַרען פון יצר־הרע, אָננעהמענדיג עס פאַר גוטע סחורה...

נאָכ'ן דאָזיגען ריכטיגען בעווייז, נאָך וועלכען דער שטן

בלייבט אָהן לשון, ווערען די פריהערדיגע פעקלעך עבירות אָבגעמעקט, אַנולירט און — „ראשון לחשבון עוונות", פונ'ם דאָזיגען טאָג אָן הויבט זיך אָן אַ נייער חשבון, אַ פרישע קאָנטאָ...

דעם ערשטען טאָג סוכות אין דער פריה איז איינמאָל רבי לוי יצחק בערדיטשעווער אַריינגעלאָפען אין בית-המדרש און אויסגערופען: ווער פון אייך, אידען, האָט עפּעס אַנ'עבירה? פון אונטער דער ערד זוכט אויס און ברענגט אַהער די עבירות!... דען דער מדרש זאָגט: „ולקחתם לכם ביום הראשון — ראשון לחשבון עוונות". ראש-השנה און יום-כפור טהוט אַ איד תשובה מיראה און דאַמאָלס ווערען די זדונות כשגגות, אום סוכות אָבער, ווען מען איז מקיים און מען איז מחבב די מצוה פון אַרבעה מינים, איז עס תשובה מאהבה און דאַמאָלס איז „זדונות נעשו לו כזכיות". וואָס מעהר, אַלזאָ, אַלטע עבירות עס האָבען זיך פערוואַלגערט פון פריהער, אַלץ מעהר זכיות קאָן מען האָבען... דערמאָהנט-זשע אייך, אידען, ווער פון אייך האָט עפּעס אַנ'עבירה, זאָל ער תיכף אויף איהר תשובה טהון און זי צושטעלען היינט צום חשבון!...

„אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי" — „אעלה" זענען די ראשי-תיבות: אתרוג, ערבה, לולב, הדס... עס איז דער אונבעדינגטער חוב אויף יעדען איד, אַז די אַרבעה מינים איבער וועלכע ער בענשט, זאָלען זיין פון ארץ-ישראל!

(הרב צבי יחזקאל מיכעלזאָן)

צווישען מהר"י סגל און די גאונים פון זיין דור איז ענטשטאַנען אַ שאַרפע מחלוקת וועגען דער פראַגע פון „לולבים מורכבים". מהר"י סגל האָט זיך פעסט געהאַלטען אין דער מיינונג, אַז דידאָזיגע לולבים זענען כשר — און זעהענדיג, אַז אַלע זענען געגען איהם, האָט ער זיך געווענדעט נאָך הילף צום גאון רבינו פרץ, צו וועלכען ער שרייבט דאַן אין אַ בריעף:

„רבים אומרים זנתה תמר,
ואני יחיד, מה אענה, מה אומר?
עליך פרץ להפוך בזכותה,
אמן היא — לא תגלה ערותה"...

דער ווילנער גאון איז, כידוע, געווען אַ שטאַרקער מחמיר אין דיני סוכה און אין אַלע מצוות, וואָס האָבען אַ שייכות צום דאָזיגען יום־טוב; איבערהויפט האָט ער אויסערגעוועהנליך מדקדק געווען אויפ'ן אתרוג, ער זאָל זיין אַ הדר־שבהדר. אין יענע צייטען, ווען עס איז נאָך קיין באַהן נישט געווען, פלעגען ספעציעלע שלוחים פון ווילנא, ווי פון יעדער גרעסערער קהלה, זיך אַרויסלאָזען בעצייטענס, נאָך אינמיטען זומער, אין וועג אַריין איינצוקויפען כשר'ע אתרוגים.

האָט איינמאָל פּאַסירט, אַז די ווילנער שלוחים זענען צוריקגעקומען מיט לעדיגע הענד. און דאָס האָט געמאַכט אַ שטאַרקען רושם אין שטאָדט; איבערהויפט אָבער האָט מען זיך מצער געווען, וואָס דער ביי אַלעמען אַזוי באַליעבטער גאון וועט קיין אתרוג נישט האָבען און ער וועט דערפון געוויס גרויס עגמת־נפש ליידען. די ראשי־הקהל האָבען אָבגעהאַלטען

איין אסיפה נאָך דער צווייטער, מען האָט אַרויסגעשיקט בריעף אין פערשידענע שטעדט און אויך אַ שליח מיוחד האָט מען נאָכאַמאָל אַרויסגעשיקט, ער זאָל אונבעדינגט זעהן ערגעץ צו בעקומען אַ כשר'ן אתרוג, כאָטש איין אתרוג פאַרן גאון'ס וועגען, וויפיעל עס זאָל נישט קאָסטען!...

דאָסמאָל האָט דער שליח מצליח געווען. צופעליג האָט ער פערבלאָנדזשעט אין וועג צו אַ אידען, וועלכער האָט איינגעהאַנדעלט אויף יום-טוב אַ זעלטען-שענעם אתרוג, אַן'אמת'ן הדר. ער פרובט מיט איהם אונטערהאַנדלען וועגען אַ פרייז, אַנבאָטענדיג איהם אַ גרעסערע סומע געלד, אָבער דער איד וויל נישט הערען — פאַר כל הון דעלמא וועט ער דעם אתרוג נישט פערקויפען!... דערזעהן, אַז מיט געלד וועט ער מיט איהם גאָרנישט מאַכען, האָט דער שליח, נישט האָבענדיג קיין אַנדער ברירה, איהם אויסגעזאָגט דעם סוד, אַז דעם אתרוג וויל ער קויפען פאַר'ן גאונ'ס וועגען, פאַר'ן ווילנער גאון... ווי דער איד האָט דאָס דערהערט, איז ער שטאַרק איבערראַשט געוואָרען. גוט, — זאָגט ער — ער איז מוכן אַוועקצוגעבען דעם אתרוג, און אָהן אַ גראָשען געלד, אָבער מיט איין תנאי: דער שכר פון דער ברכה, וואָס דער גאון וועט איבער'ן אתרוג מאַכען, זאָל געהערען צו איהם — אַנדערש בעשטעהט ער נישט, אַנדערש איז ער דעם אתרוג נישט מקנה!... ווידער האָט דער שליח קיין ברירה נישט געהאַט. וואָס זאָל ער טהון? האָט ער מסכים געווען און געבראַכט דעם אתרוג קיין ווילנא. שטאָדט איז שטאַרק צופרידען געווען און אויך דער גאון האָט זיך זעהר דערפרעהט. בלויז דער שליח איז אַרומגעגאַנגען אַ פער'דאגה'טער צוליב דער הבטחה, וואָס ער האָט יענעם אידען געגעבען. דעם תנאי מוז ער ערפילען — אַנדערש טאָר מען איבער דעם אתרוג נישט בענשען, אַזוי האָט דער איד מיט איהם בפירוש אויסגענומען!... ערב-סוכות איז ער מיט אַ צו-

בראָכען געמיט אריין צום גאון און איהם דערצעהלט די גאנצע מעשה. אָבער צו זיין גרויסער איבערראַשונג, האָט דער ווילנער גאון, אויסהערענדיג די געשיכטע, זיך געוואַלדיג דערפרעהט.

— געלויבט השי״ת! — האָט דער גאון אויסגערופען. — אַ גאַנץ לעבען האָב איך געהאָפט דערויף און געוואַרט צו קאָנען מקיים־זיין כאָטש איין מצוה כתיקונה, שלא על־מנת לקבל פרס!...

רבי מרדכי נעסוויזשער, וועלכער איז געווען אַ גרויסער אָרימאַן, איז איינמאָל פאַר יום־טוב געפאָהרען קיין בראָד קויפען אַן׳אתרוג. געהאַט האָט ער ביי זיך זעקס רובל, וואָס ער האָט אָבגעשפּאָרט צו דעם צוועק במשך פון אַ גאַנצען זומער, זאַמלענדיג אַ גראָשען צו אַ גראָשען. אויפ׳ן וועג, צוקומענדיג שוין נאָהענט צו דער שטאָדט, דערזעהט ער, ווי אַן׳אָרימער איד זיצט אויפ׳ן פעלד, די הענד פערבראָכען, און וויינט אויפ׳ן קול... וואָס איז אייך, ר׳ איד? — פרעגט איהם דער נעסוויזשער. דערצעהלט איהם יענער: ער איז אַ וואַסער־טרעגער; אַ פערד און וועגעלע האָט ער געהאַט, מיט וועלכע ער פלעגט פיהרען פאַר די בעלי־בתים וואַסער פון הינטערשטאָדטישען טייך און דערפון זיין אָרימע חיונה געצויגען. איצט איז איהם פלוצים אַנ׳אומגליק געשעהען: דאָס פערדעל — צעוויינט ער זיך — איז איהם נעבעך אָוועקגע׳פגר׳ט, פינסטער איז איהם זיין וועלט!... דערהערענדיג דאָס, האָט דער נעסוויזשער איהם אַוועקגעגעבען די זעקס רובל, ער זאָל זיך קויפען אַנ׳אַנדער פערד, און אַליין איז ער צוריקגעפאָהרען אַהיים אָהן׳ אַנ׳אתרוג...

— געלויבט דער אויבערשטער! — האָט ער אויסגערופען

אַריינקומענדיג אין שטוב: — אויפ׳ן היינטיגען סוכּות האָט מען מיר צוגעשיקט פון הימעל דעם אמת׳ען „הדר״... די גאַנצע וועלט וועט בענשען איבער אַן׳אתרוג, און איך וועל בענשען — איבער אַ פערד!...

(זכרון טוב)

די בּרעזשאַנער קהלה האָט זיך געד־האַט געווענדעט צו רבּי יעקב קאָזלאָווער, וועלכער האָט גע׳שמ׳ט אין דער גאַנצער סביבה אַלס גדול בּתורה, ער זאָל אָננעהמען ביי איהר דעם כּסא־רבנות, אָבער רבּי יעקב האָט נישט געוואָלט, ער האָט בּכלל נישט געוואָלט זיין קיין רב. זיין ווייב איז אָבער צו־געשטאַנען צו איהם און האָט דורכאויס פערלאַנגט, ער זאָל אָננעהמען דאָס בּרעזשאַנער רבנות. געווען איז דאָס גראָד פאַר סוכּות. רופט זיך רבּי יעקב אָן צום ווייב:

— ווייסטו וואָס? אַז דו וועסט מיר קויפען אַן׳אתרוג אַ הדר, וועל איך זעהן...

איז זי תיכף אַוועקגעפאָהרען קיין בּרעזשאַן, האָט נישט געזשאַלעוועט קיין געלד און איהם געבּראַכט אַן׳אתרוג אַ מהודר, אַ יופי.

אַז מען איז געוואויר געוואָרען אין שטעדטעל, אַז רבּי יעקב האָט צו׳אתרוג אַ הדר, איז גאַנץ שטעדטעל געקומען צו איהם בּענשען אתרוג — און תיכף אינ׳ם ערשטען טאָג האָט דער אתרוג פערלוירען זיין מראה, ער איז געוואָרען שוואַרץ, פערפלעקט, נישט צום דערקענען גאָר!

ווענדעט זיך רבּי יעקב צו זיין ווייב און ווייזט איהר:

— זעהסט? דער שענסטער אתרוג ווערט אויס „הדר״, בּעת ער פאַלט אַריין אין קהל׳שע הענד!...

אין בערדיטשעוו, און אין דער גאַנצער סביבה אַרום, האָבען איינמאָל פאַר סוכות אויסגעפעהלט אתרוגים. ס'איז שוין צוויי טעג צו סוכות, דער בערדיטשעווער צדיק, רבי לוי יצחק, איז אונרוהיג און עס איז אומרוהיג און עס וואַרט מיט אומגעדולד דער גאַנצער קהל — אין נישטאָ קיין אתרוג. האָט דער בערדיטשעווער געגומען עטליכע שליחים און זיי אַרויסגעשיקט אויף די וועגען אויסקוקען, אפשר וועלען זיי בעגעגענען אַ איד מיט אַנ'אתרוג. זענען זיי געגאַנגען און געזוכט אַזוי לאַנג, ביז זיי האָבען ענדליך דערזעהען אָנפאָהרען אַ בויד און אין דער בויד זיצט אַ איד מיט אַנ'אתרוג און לולב אין האַנד. זיי האָבען זיך דערפרעהט און אָבגעשטעלט די בויד, אָבער זייער שמחה האָט נישט לאַנג געדויערט, מחמת דער איד האָט זיי ערקלערט, אז נישט בערדיטשעוו איז דער ציעל פון זיין נסיעה, ער פאָהרט בלויז פאַרביי אויפ'ן בערדיטשעווער וועג און וואוינען וואוינט ער אין אַ שטעדטעל, וואָס ליגט זעהר ווייט פונדאַנען. די שלוחים האָבען איהם פונדעסטוועגען נישט אָבגעלאָזט און געבעטען, ער זאָל זיך אויף אַ ווייַלע אָבשטעלען און אַרייגגעהן מיט זיי צום בערדיטשעווער צדיק און דער איד האָט זיך געלאָזט איבעררייִדען. דערזעהענדיג דעם איד מיט'ן אתרוג און לולב ווערט דער בערדיטשעווער מלא-שמחה און ער בעט דעם אורח, ער זאָל איהם טהון צוליב און בלייבען יום-טוב אין בערדיטשעוו, וואו ער וועט קענען מזכה זיין דעם גאַנצען קהל מיט דער מצוה פון בענשען אתרוג. אָבער דער איד איז נישט מסכים: וואָס הייסט? ער האָט אין דער היים ב"ה אַ פאַמיליע, אַ ווייב מיט קינדער, זאָל ער זיך פערשטערען דעם יום-טוב און זיך אַוועקזעצען אין אַ פרעמדער שטאָדט? איז איהם דער בערדיטשעווער מבטיח, אז ער וועט

אין דעם זכות געהאָלפען ווערען מיט עשירות און מיט גוטע קינדער, דער איד וויל אָבער נישט הערען: ער דאַרף נישט קיין עשירות. ער איז ב"ה אַ גאַנץ שענער בעל-פרנסה און אויך קינדער האָט ער ב"ה גוטע. ניין, ער קאָן דאָ נישט בלייבען, ער מוז זיין יום-טוב אין דער היים... געזעהען אַז דער איד איז איינגעשפּאַרט, רופט זיך אָן צו איהם דער בער-דיטשעווער: ווייסט איהר וואָס, אויב איהר וועט ערפילען מיין בקשה, זאָג איך אייך צו אַ פּלאַץ אין גן-עדן נעבען מיר... ווי דער איד האָט דאָס דערהערט, איז זיין עקשנות מאָמענטאַל געבראָכען געוואָרען, ער האָט מסכים געווען צו בלייבען און עס האָט זיך געפרעהט דער גאַנצער קהל, עס האָט זיך גע-פרעהט דער בערדיטשעווער צדיק און אויך דער פרעמדער איד האָט זיך געפרעהט.

דער איד האָט איבערגעלאָזט דעם אתרוג מיט'ן לולב און איז אַוועק אין שטאָדט אַריין זיך מכין זיין צום יום-טוב, און דאַן האָט דער בערדיטשעווער גענומען אַ שליח און אַרומ-געשיקט צו אַלע בעלי-בתים פון שטאָדט מיט אַ בעפעהל, אַז עס זאָל קיינער פון זיי נישט אַריינלאָזען דעם איד צו זיך אין סוכה אַריין. עסען און טרינקען זאָל מען איהם נישט זשאַלעווען פון שענסטען און פון בעסטען, קיין סוכה אָבער זאָל מען איהם נישט געבען. פאַרוואָס? — דאָס האָט קיינער נישט פערשטאַנען און עס האָט קיינער נישט געהאט די העזה איבערצופרעגען, אָבער אז דער צדיק הייסט, מוז מען פאלגען...

ביינאכט נאכ'ן דאווענען, דער איד געהט פון שוהל צו זיך אויף דער אכסניא, ער קומט אריין אין זיין צימער, זעהט ער: א שען געגרייטער טיש מיט א סך ליכט, וויין, חלות, פיש א. א. וו. און ער חדוש'ט זיך, וואס האט מען איהם עפּיס צוגעגרייט די עבודה אין שטוב? געשיקט זיך עס, אז דער

בעל־הבית, וועלכער זעהט אויס צו זיין אַ פרומער איד, זאל קיין סוכה נישט האבען? ער געהט ארויס אויפ'ן הויף און עס ווערט איהם פרעהליך אויפ'ן האַרצען: עס שטעהט א גרויסע סוכה און אין דער סוכוו זיצט דער בעל־הבית מיט'ן בני־בית, ער עפענט די טהיר פון דער סוכה מיט א ברייטען „גוט יום טוב!" אָבער מען לאזט איהם נישט אריין... ער בלייבט שטעהן ערשטוינט, דערשראקען: וואס בעדייט דאס? נאר קיינער ענטפערט איהם נישט... לאזט ער זיך אריין אין אַ צווייטע שכנ'ישע סוכה, און ווידער דאס זעלבע: מען לאזט איהם נישט אריין, און אזוי אין אלע אנדערע סוכות... וואס זאל דאס בעדייטען? סוף כל סוף דערגעהט ער דעם סוד: עס איז א שטרענגער בעפעהל פון בערדיטשעווער צדיק, מען זאל איהם אין קיין שום סוכה נישט אריינלאזען... א דערשראקענער לויפט ער אריין צום צדיק און פון גרויס צער און בזיון גיסען זיך איהם טרעהרען פון די אויגען: פאַרוואס קומט עס מיר, רבי? מה פשעי ומה חטאתי? ענטפערט איהם רבי לוי יצחק, אז אויב ער וויל דורכאויס זיצען אין סוכה, וועט ער איהם הייסען אריינלאזען, נאר מיט א תנאי, ער זאל איהם געבען תקיעת־כף, אז ער איז מוחל אויפ'ן פלאץ אין גן־עדן, וואס ער האט איהם צוגעזאגט צוליב'ן אתרוג... דערהערענדיג דעם דאזיגען תנאי בלייבט דער איד שטעהן אין פערלעגענהייט. פון איין זייט: ווי קאן ער זיך אבזאגען פון אזא גליק, פון א געזיכערטען חלק עולם־הבא, פון אַ פלאַץ אין גן־עדן נעבען בערדיטשעווער צדיק? און צוליעב וואָס, אויב אַזוי, האָט ער זיך געלאָזט איינרעדען, צו פערשטערען זיך דעם יום־טוב, צו זיין אָבגעריסען פון ווייב און קינדער און צו ווערען אומזיסט פערשוואַרצט אין דער פרעמד? פון דער צווייטער זייט: ווי קאָן ער עס פועל'ן ביי זיך, אַז ער זאָל עובר זיין אויף דער מצוה פון סוכה, וואָס ער האָט אָבגעהיטען אַלע זיינע יאָהרען,

ווי געשיקט זיך עס, אַז אַלע אידען זאָלען זיצען אין סוכּה און ער זאָל עכען אין שטוב?.. און דאַן האָט ער זיך פלוצים בעשלאָסען און ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנד צו רבי לוי יצחק'ן און אויסגערופען: נאַט אייך תּקיעת־כּף, כ'בין אייך מוחל אויפ'ן חלק גן־עדן און — לאָזט מיך זיצען אין סוכּה!..

אַ גאַנצען יום־טוב האָט זיך רבי לוי יצחק אויף איהם נישט אומגעקוקט און נישט גערעדט מיט איהם. ערשט שמיני־עצרת האָט ער נאָך איהם געשיקט, אַיועקגעזעצט איהם אויבענאָן נעבען זיך און איהם שטאַרק כּבוד נוהג געווען, און דאַן רופט ער זיך אָן צו איהם און זאָגט: האָב נישט פעראיבעל, מיין קינד, וואָס כ'האָב דיך פריהער אַזוי שלעכט בעהאַנדעלט. כ'האָב נישט געוואָלט, אַז אַ איד זאָל זיך איינקויפען עולם־הבא דורך אַזאַ ביליגען, הפקר'דיגען אופן, דורך שאַכער־מאַכער און תּקיעת־כּף. אַזאַ עולם־הבא, מיין קינד, איז גאָרנישט ווערט. עולם־הבא דאַרף מען זיך אליין אויסאַרבייטען, צו עולם־הבא דאַרף מען זוכה זיין דורך אייגענע, גוטע מעשים, און דערי־בער האָב איך דיך געוואָלט דערפיהרען צו אַ נסיון און זעהן, צו דו וועסט דעם נסיון אויסהאַלטען, און איצט, ווען דו האָסט ב"ה אויסגעהאַלטען און אַרויסגעוויזען צוליב דער מצות־סוכּה אַזוי פיעל מסירת־נפש, אַז ביז צום אָבזאָגען זיך פון עולם־הבא, גיב איך דיר צוריק מיין פריהערדיגע הבטחה און איך זאָג דיר צו, אַז מיר וועלעןביידע אי"ה זיצען אין גן־עדן צוזאַמען.

(ש. י. זעווין, מספורי החסידים)

אין די שו"ת „בכּורי יעקב" פון רבי יעקב עטינגער געפינען מיר אַ זעהר כאַראַקטעריסטישע שאַלה. עס ווערט

דאָרט געמליך געפרעגט, צי קאָן אַ איד פון אייראָפּא יוצא זיין און אַ ברכה מאַכען איבער די אַרבעה מינים, וואָס זענען געבראַכט געוואָרען פון אַמעריקא, אָדער פון אויסטראַליען (און דאָס זעלבע פערקעהרט, צי קענען די דאָרטיגע אידען יוצא זיין מיט די ארבעה מינים פון אייראָפּא), מחמת דער דין איז דאָך, אַז די אַרבעה מינים דאַרפען געהאַלטען ווערען אין האַנד כדרך גדולתן און היות, ווי די ערד איז קייַלעכדיג און די געוויקסען פון אַמעריקא און אויסטראַליען וואקסען אויף אַזאַ אופן אונטער אונזערע פיס, קומט דאָך אַלזאָ אויס, אַז די דאָרטיגע ארבעה מינים, בשעת מיר נעהמען זיי דאָ אין דער האַנד אַריין צום בענשען, זענען זיי להיפוך מדרך גדולתן...

אַגב, אַ עטוואָס עהנליכע, און אין דעם פאַל גראָד גאַנץ ערנסטע שאלה, ווערט געבראַכט אין שו״ת „תורת חיים" (ח״ג סי׳ ז׳). די דאָזיגע שאלה איז געפרעגט געוואָרען דורכ׳ן ערשטען אידישען קיבוץ אין בראַזיליען און נעמליך: היות, ווי דער סדר־הזמנים, די קלימאַטישע ענדערונגען פון יאָהר זענען דאָרט פערקעהרט, ווי ביי אונז: בשעת ביי אונז איז ווינטער איז דאָרט זומער און אין אונזערע זומער־חדשים איז דאָרט ווינטער, לכן, צי דאַרפען זיי נישט איבערריקען די ברכות פון „משיב הרוח" און „ותן טל ומטר" און צופּאַסען זיי צום דאָרטיגען צייט־סדר?...

קריאת התורה.

בחמשה עשר יום לחודש השביעי הזה חג הסכות וכו׳ ביום הראשון וכו׳ כל מלאכת עבודה לא תעשו.

און אין עטליכע פסוקים ווייטער (כג. לט.) ווערט וועגען דעם נאָכאַמאָל געוואָרענט: „אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי וכו׳ תחוגו את חג ד׳ שבעת ימים, ביום הראשון שבתון וכו׳״.

צוליעב וואָס ווערט די זעלבע מצוה אין דער זעלבער פרשה איבערגע׳חזר׳ט צוויי מאָל? חוץ לזה, פאַרוואָס ביים ערשטען מאָל ווערט געזאָגט: „בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה״, דאַגעגען ביים צווייטען מאָל סתם: „בחמשה עשר יום לחדש השביעי״, אָהן דעם וואָרט „הזה״? און דאַן, הלמאַי ווערט געזאָגט ביי דער ערשטער אזהרה: „ביום הראשון וכו׳ כל מלאכת עבודה לא תעשו״. דאַגעגען ביי דער צווייטער אזהרה, נישט מעהר, ווי: „ביום הראשון שבתון״? און פאַרוואָס ווערט די מצוה פון די אַרבעה מינים, דער „ולקחתם לכם ביום הראשון״, דערמאָהנט ערשט ביי דער צווייטער אזהרה און נישט ביי דער ערשטער?

האָט רבי מרדכי ראַזינויער געגעבען דערויף פאָלגענדע שאַרפזיניגע ערקלערונג:

דער ערשטער פסח, ווען די אידען זענען אַרויסגעגאַנגען פון מצרים, זאָגען אונז די חז״ל (שבת פ״ו), איז אויסגעפאַלען

ביום חמישי בשבת, דאָנערשטאָג, און לויט'ן סדר המועדות, ווי ס'איז ידוע, געפאַלט שטענדיג דער ערשטער טאָג סוכות (און דאָס זעלבע אויך דער ערשטער טאָג ראש־השנה) אינ'ם דריטען טאָג פון פסח. וויבאַלד, אַלזאָ, דער ערשטער פסח איז אויסגעפאַלען דאָנערשטאָג, איז דער ערשטער סוכות אויסגעקומען שבת. די תורה געפינט דעריבער פאַר נויטיג צו רעדען צוויי מאָל וועגען דעם דאָזיגען יום־טוב. פריהער ווערט ערקלערט אַז „בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה", אַז אינ'ם דאָזיגען ערשטען סוכות אין דער מדבר. „השביעי הזה", וועלכער איז גראָד אויסגעפאַלען אום שבת, איז „כל מלאכת עבודה לא תעשו", איז פערבאָטען יעדע מין מלאכה אָהן אויסנאַהם, אַפילו אוכל נפש, און דערפאַר ווערט אויך דאָ נישט דערמאָהנט די מצוה פון די אַרבעה מינים, דען „אין נוטלים לולב בשבת"... דאַגעגען אין ווייטערען פסוק קומט די אַזהרה וועגען סכות לדורות, וועלכער קאָן אויך אויספאַלען אין די איבריגע טעג פון דער וואָך, און דעריבער ווערט שוין דאָ נישט דערמאָהנט דאָס וואָרט „הזה" און נישט דער „כל מלאכת עבודה" און דאָ ווערט שוין ענדליך גערעדט וועגען דער מצוה פון די אַרבעה מינים...

כל האזרח בישראל ישבו בסכות.

אין געגענזאַץ צו פיעל אַנדערע מצוות, וואו די תורה איז אונז מזהיר, אַז זיי זענען חל אויך אויפ'ן גר, ווענדעט מען זיך מיט דער דאָזיגער מצוה דאָ, אַלס אויסנאַהם, נאָר צום אזרח.

דען דוקא איהם, דעם אזרח, דאַרף מען דער עיקר וואַ־

רענען און דערמאָהנען וועגען דירת־ארעי, מחמת גאַנץ אָפּט דוכט זיך איהם, דעם איינגעזעסענעם אידישען אזרח, וועלכער איז פערזאָרגט מיט פרנסה און געניסט פון אַלע בירגער־רעכט, אַז ער איז שוין זיכער מיט זיך, אַז זיין דירה איז שוין אַ דירת־קבע. אין וועלכער ער קאָן שוין שלאָפען רוהיג...

(רבי חיים אלפאנדרי)

כי בסכות הושבתי את בני ישראל.

פאַרוואָס די תורה האָט בעשטימט דעם זמן פון חג הסוכות אויף ט"ו תשרי, ווערען געגעבען פערשידענע טעמים; אָבער אַמאינטערעסאַנטסטען איז די ערקלערונג, וואָס עס גיט דערויף דער ווילנער גאון, נעמליך:

די סוכה, כידוע, איז מרמז אויף די „ענני־כבוד". אויפ'ן פסוק „כי פרוע הוא", נאָך דער מעשה פון עגל, זאָגט דער מדרש. „שנסתלקו הענגים ולא חזרו עד שהתחילו לבנות את המשכן", אַז די „ענני־כבוד" זענען נסתלק געוואָרען און זיי האָבען זיך צוריק בעוויזען ערשט דאַן, ווען מען האָט אָנגעהויבען בויען דעם משכן. אויף „ויקהל משה" זאָגען די חז"ל (און רש"י ברענגט עס אויפ'ן אָרט): „למח־ת יום הכפורים, דאָס הייסט, אַז דער ציווי וועגען ברענגען נדבות צום משכן איז געגעבען געוואָרען אין י"א תשרי. אויפ'ן פסוק „והם הביאו אליו בבקר בבקר" זאָגט דער מדרש, אַז דאָס ברענגען די נדבות האָט זיך געצויגען בלויז צוויי טעג — י"ב און י"ג תשרי. אַ טאָג שפּעטער, דאָס הייסט י"ד תשרי, איז „ויצו משה ויעבירו קול במחנה וכו'", האָט מען אויסגערופען, מען זאָל מעהר נישט ברענגען קיין נדבות. צומאָרגענס, אַלזאָ אום ט"ו תשרי, איז מען צוגעטרעטען צו דער אַרבייט פון משכן און

אינ׳ם זעלבען טאָג, ווי עס ווערט געזאָגט אינ׳ם אויבענדער־מאָהנטען מדרש, האָבען זיך צוריק בעוויזען די „ענני־הכבוד״, און אַלס זכר דערצו האָט דעריבער די תורה בעשטימט צו פייערען אינ׳ם דאָזיגען טאָג דעם חג־הסוכות...

וואָס איז דער טעם, וואס אום שבת חול־המועד פסח איז דער מפטיר מסיים די ברכות און לאָזט אויס בלויז: „מקדש השבת״, דאַגעגען אום שבת חול־המועד סוכות פערענדיגט ער: „מקדש השבת וישראל והזמנים״?

ווייל חול־המועד פסח ווערען יעדען טאָג אַרויסגענומען צוויי ספרים צו קריאת־התורה און שבת (אין וועלכען עס ווערען אויך אַרויסגענומען צוויי ספרים) איז דאַן נישט קיין אויסנאַהם פון יעדען אַנדערען טאָג חול־המועד, חול־המועד־סוכות דאַגעגען ווערט יעדען טאָג אַרויסגענומען נאָר איין ספר און בלויז שבת חול־המועד — צוויי ספרים, און צוליעב דעם אַלזאָ, וואָס דער שבת איז אינ׳ם דאָזיגען יום־טוב אַן׳אויסנאַהם פון אַלע אַנדערע טעג, ווערט דעריבער אונטערגעשטראָכען זיין בעזונ־דערע חשיבות און מען לאָזט אויס די ברכות מיט — „מקדש השבת וישראל והזמנים״...

(מהרי״ל)

הושענות.

הושענא למענך דורשנו.

הושענא! — האָט רבי משה לייב סאסובער געטענה'ט צום רבונו של עולם — דו האָסט דאָך בפירוש געשריבען אין דיין הייליגע תורה, אַז ווען עמיצער געפינט אַנ'אבידה, מעג ער זי האַלטען נאָר אַזוי לאַנג, „עד דרוש אחיך אותו", ביז דער בעל־הבית פאָדערט זי צוריק, און אָט איז שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר, ווי מיר, דיין פאָלק ישראל, זענען פער־לוירען און וואַלגערען זיך אַרום צווישען די אומות, בעטען מיר דעריבער: דורשנו! עס איז שוין די העכסטע צייט, דו זאָלסט מקיים זיין דעם „עד דרוש אחיך אותו" און אויסלייזען די אבידה!...

הושענא למען בריתך.

די גמרא זאָגט: „נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורים, מה מלח ממתיק את הבשר אף יסורים ממתיקים את הגוף". בעטען מיר דעריבער ביים רבונו של עולם: „הושענא למען בריתך"! זאָל דער „ברית ביסורים" בעהאַנדעלט ווערען אויפ'ן זעלבען אופן, ווי דער „ברית במלח", ביי וועלכען מען גיט אַכטונג, נישט איבערצוכאַפּען די מאָס, דען — צופיעל זאַלץ טויג אויך נישט, און דאָס זעלבע איז מיט יסורים...

(רבי שלמה לייב לענטשנער)

הושענא גולה וסורה, הושענא דמתה לתמר.

כאָטש די כנסת-ישראל איז „גולה וסורה", כאָטש דו האָסט זי פערטריבען און דערוייטערט פון זיך, דאָך — „דמתה לתמר", איז זי געגליכען צו תמר'ן, וואָס בשעת יהודה איז אוועק פון איהר, האָט זי זיך בשום-אופן נישט געוואָלט פון איהם שיידען און האָט אָנגעווענדעט די פערשידענסטע תחבולות, כדי אַריינגענומען צו ווערען צוריק אין זיין הויז, ביז זי האָט סוף-כל-סוף דאָס איהריגע אויסגעפיהרט...

(רבי ישראל קאזשעניצער מגיד)

הושענא שלש שעות.

די חז"ל דערצעהלען אונז, אַז בשעת הקב"ה האָט געזאָגט צו יצחק'ן: „בניך חטאו", האָט יצחק דערויף געענטפערט: „רבונו של עולם! כמה שנותיו של אדם — ע' שנה. דל כ' דלא ענשת עליהו פשו להו חמשין, דל כ"ה דלילותא פשו להו כ"ה, דל י"ב ופלגא דצלוי ומיכל ובהכ"ס פשו לדהו י"ב ופלגא — פלגא עלי ופ"גא עלך" (שבת פ"ט)... ווען מען זאָל נעהמען דעמזעלבען חשבון, וואָס יצחק האָט געמאַכט לויט די יאָהרען, און עס איינטיילען אויף די טעג, קומט עס אויס אַזוי: דער מעת-לעת האָט פיער-און-צוואַנציג שעה; אַראָברע-כענענדיג אַ העלפט דערפון אויף די נעכט — בלייבט-איבער צוועלף; אראָברעכענענדיג אַ העלפט דערפון אויף תפילה, אַכילה און בהכ"ס — בלייבט-איבער זעקס; אַ העלפט דערפון האָט גענומען אויף זיך יצחק — בלייבט-איבער דריי שעה. איז דאָס, אַלזאָ, בעטען מיר: „הושענא שלש שעות"!...

(החוזה מלובלין)

למען נאמן בית וכו׳ סלע הך ויזובו מים.

עהנליכעס ווערט אויך געזאָגט אין דער תפילה פון גשם: „על הסלע הך ויצאו מים – בעבורו חון חשרת מים״. איז אין פלוג: וואָס איז עס פאַר אַ זכות? דאָס איז דאָך, פערקעהרט, געווען גאָר אַ חטא, פאַר וועלכען ער איז נענש געוואָרען? — נאָר דער תירוץ איז: משה איז בכיוון דעמ־דאָזיגען חטא בעגאַנגען און האָט געשלאָגען דעם שטיין, אָנשטאָט צו רעדען צו איהם, כדי נישט צו דערוועקען דאַ־דורך קיין קטרוג אויף אידען, מען זאָל נישט זאָגען, אַז אפילו אַ שטיין איז געהאָרכזאַמער פון זיי... און דערפאַר דער־מאָהנען מיר דאָס אין דער תפילה, דען טהון אַן׳עבירה פאַר אידענס וועגען— דאָס אַליין איז אַן׳אונגעוועהנליך צדקות און אַ גרויסער זכות!...

(רבי מנחם־מענדעל מווארקע)

למען דעת כל עמי הארץ וכו׳

ביים מקיים זיין די מצוה פון אתרוג ווערט דער מענש נכשל אין דער מיאוס׳ער מדה פון גאווה. „אל תבואני רגל גאוה״ — זענען די ראשי־תיבות „אתרג״...

ומעשה שהיה, רבי מאיר תאומים, דער לעמבערגער רב, האָט איינמאָל בעמערקט, ווי אַ פראָסטאַק, אַן׳אויפגעקומענער עושר, וועלכער האָט בשעת׳ן זאָגן די „הושענות״, צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע שענע בעלי בתים, געמאַכט הקפות אַרום דער בימה, שפאַצירענדיג זיך ברייטליך, מיט אַ פעררייסענעם קאָפּ, מיט׳ן שענעם אתרוג און לולב אין דער האַנד, האָט יעדעס מאָל געשטויסען ברוטאַל מיט די עלענבויגענס די אָרימע אידען, תלמידי־חכמים, וועלכע זענען, נישט־האָבענדיג קיין אייגענעם

אתרוג און לולב, געשטאַנען אָן אַ זייט און האָבען איהם נישט אַזוי גיך אָבגעטרעטען דעם וועג.

— איצט — רופט זיך אָן רבי מאיר תאומים נאָכ'ן דאַווענען צום עולם — איז מיר ענדליך פערענטפערט געוואָרן, פאַרוואָס די „הושענות" ענדיגען זיך מיט'ן פסוק, וועלכען מען שרייט-אויס הויך, מיט אַ ספעציעלען ניגון: „למען דעת כל עמי הארץ כי ד' הוא האלקים אין עוד"! אין פלוג — ווי קומט עפעס אַהער פלוצים דערדאָזיגער פסוק און הלמאי שרייט מען איהם אַזוי אויס אויפ'ן קול? איצט איז מיר אָבער די זאַך פערשטענדליך... איהר ווייסט דאָך, רבותי, אַז אומעטום, וואו עס שטעהט אין דער תורה דאָס וואָרט „את", בעווייזט עס אויף אַ „ריבוי" און איז מרבה נאָך אַ זאַך. וואָס טהוט מען אָבער — קלערט די גמרא — מיט'ן „את ד' אלקיך תירא", ווי אַזוי און וועמען קאָן מען עס מצרף זיין צום אויבערשטען?—דערויף ווערט געענטפערט, אַז דערדאָזיגער „את" איז „לרבות תלמידי חכמים"... בשעת עס קומט אָבער צו די „הושענות", ווען די עמי-הארצים מיט די אתרוגים אין די הענד, זענען מבזה די תלמידי-חכמים, בעווייזען זיי דאָך דערמיט, אַז זיי האַלטען נישט פונ'ם דערמאָהנטען דרש אין דער גמרא, טאָ וואָס טהוען זיי מיט'ן „את"? לויט זיי קומט דאָך אויס, אַז דער „את" איז חלילה מרמז אויף „שתי רשויות"! — מוז מען דעריבער תיכף מכריז ומודיע זיין, אַז מ'זאָל חלילה נישט האָבען דעמדאָזיגען טעות און — „למען דעת כל עמי הארץ" — זאָלסט וויסען, דו עם-הארץ איינער, כאָטש דו האלסט נישט פון יענעם דרש אין דער גמרא, אַז — „כי ד' הוא האלקים, אין עוד!"...

הושענא רבה.

עס איז ביי אידען פערשפרייט געווען דער גלויבען, אַז דער, וואָס זעהט נישט זיין שאָטען אין דער נאַכט פון הושענא־רבה, איז עס אַ סימן רע, אַז ער וועט, חלילה, נישט אויס־לעבען דאָס יאָהר. דער מקור דערפון נעהמט זיך פון דער גמרא (הוריות י״ב), וואו עס ווערט געזאָגט: „האי מאן דבעי לידע אם מסיק שתיה אם לא, ניתלי שרגא בעשרה יומי דבין ר״ה ליוה״כ בביתא דלא נשיב זיקא, אי משיך נהוריה נידע דמסיק שתיה וכו׳ האי מאן דבעי למיפק לאורחא וכו׳ אי חזי בבואה דבבואה לידע דהדר ואתי לביתא״, און דערפון איז נאַכהער אָנגענומען געוואָרען, אַז דאָס בעציהט זיך אויף הושענא־רבה, הגם אין דער גמרא רעדט זיך נישט ספעציעל וועגן דעם דאָזיגען טאָג. אַזוי ווערט געזאָגט, למשל, אין „כלבו״ (ס״י נ״ב): „לפיכך נהגו בני אדם לקום ממשכבם בליל יום הערבה ומסתכלים אם יראו צל ראשם בלבנה״. און נאָך אויספיהרליכער אין „אבודרהם״, נעמליך: „יש אנשים שנוהגים בליל הושענא רבה לצאת למקום שמגיע אור הלבנה ופושטים אבריהם ואצבעותיהן, אם צלו שם — טוב הוא, ואם יחסר צל ראשו — בנפשו הוא, ואם יחסר צל אחד באצבעות ידיו — סימן באחד מקרוביו שימות, ואם יד ימין הוא — סימן לבניו הזכרים, ויד שמאל — סימן לבניו הנקבות״...

און מערקווירדיג! אויך דער רמב״ן אויפ׳ן פסוק „סר צלם מעליהם״, שרייבט דאָס זעלבע און זאָגט: „יתכן שירמוז

הכתוב למה שנודע כי בליל החותם (הושענא־רבה) לא יהיה צל ל־ראש האיש אשר ימות בשנה ההוא, לכן יאמר כי סר צלם מעליהם, כי כבר נגזר עליהם מיתה״...

אַ זעהר אָרגינעלען טעם אויפ׳ן מנהג פון חבוט־הערבה, צו קלאַפּען די ערבה (אום הושענא־רבה, נאָך די הושענות) אָן דער ערד, ברענגט דער בעקאַנטער חוקר א. ש. הערשבערג, און נעמליך:

ביי פיעל פון די פּאַרצייטישע פעלקער איז די ערבה געווען פערהייליגט אַלס געטין, וואָס האָט צו שאַפען איבער דער פרוכטבאַרקייט פון דער ערד. אין אַ הונגער־יאָהר פלעגט מען קושען די ערבה און מתפלל זיין צו איהר, אַז זי זאָל פייכט מאַכן די ערד און איהר בענשען מיט גערעטעניש. אַ געוויסער היסטאָריקער פערזיכערט זאָגאַר, אַז דעריבער הייסט אַראַביען „ערב״, אויפ׳ן נאָמען פון דער געטין „ערבה״...

דער דאָזיגער גלויבען — ווי עס שטעלען פעסט די עגיפּטיאָנער — האָט אויך געהערשט אין מצרים, און צוליב דעם אַלזאָ האָט מען ביי אידען בעת׳ן חג־האסיף, בשעת מען האָט מתפלל געווען אויף רעגען, געקלאַפּט די ערבות און געוואָרפען זיי אויף דער ערד, בכדי אויסצולאַכן און אויסצוּוואַרצלען דעם נאַרישען אַבערגלויבען וועגען דער הייליגקייט פון דער ערבה, אַלס משפיע פון רעגען און גערעטעניש...

קהלת.

דברי קהלת בן דוד (א.א.)

אַ חזן — פלעגט זאָגען דער קעלעמער מגיד — אַז ער קומט אין אַ שטאָדט אַריין, חקר'ענט מען זיך נישט, ווער ער איז און פון וואַנען ער שטאַמט. אויב ער האָט נאָר אַ גוטע שטימע און זינגט שען — איז דער עולם צופרידען. אַנדערש אָבער איז מיט אַ מגיד, וועלכער שטעלט זיך אַוועק זאָגען דעם עולם מוסר. ער מוז זיך פריהער לעגיטימירען און אָנגעבען דעם יחוס זיינעם: „קהלת בן דוד מלך בירושלים", אַנדערש לאַכט מען זיך אויס פון איהם און מען וויל זיין מוסר נישט הערען...

„קהלת" — אַ זאַמלונג פון כל מיני חרטות... דען געוועהנליך איז דער שטייגער ביי יעדען מענשען, אַז בשעת ער קומט אויף דער עלטער און ער הויבט־אָן צו מאַכען מיט זיך אַ שטיקעל חשבון־הנפש, דוכט זיך איהם, אַז בלויז ע ר האָט געהאַט אַ טעות אין חשבון, בלויז ע ר האָט שלעכט געלעבט; דאַגעגען י ע נ ע ר, דער צווייטער, האָט אודאי געלעבט קלוגער און גליקליכער פון איהם. דאָסזעלבע טראַכט אויך י ע נ ע ר, יעדער איינער... אין „קהלת" זענען, אַלזאָ, צונויפגעזאַמעלט די חרטות פון כל מיני טיפען מענשען, פון יעדען אַרט און שטייגער לעבען... משל למה הדבר דומה? צו אַ חברה בלינ־

דע בעטלער, וועלכע שטעהען אין גאַס און בעטען אַ נדבה. געהט פאַרביי איינער אַ לין און רופט־אויס: נאַט אייך, בלינדע, נעהמט! אַט האַט איהר דאָ צעהן גילדען!... יעדער פון די בלינדע איז זיכער, אַז דאַס האַט אַודאי דער צווייטער, דער חבר זיינער, דידאָזיגע גראָבע מטבע בעקומען; אָבער באמת איז „לא דובים ולא יער"! — ק יי נ ע ר פון זיי האַט נישט!...

(דובנער מגיד)

הבל הבלים אמר קהלת (א. ב.)

ווען אַנ'אַנדערער וואָלט געזאָגט „הבל הבלים", וואָלט איך געקענט זאָגען: דער דאָזיגער מענש, וועלכער רעדט מיט אַזאַ פעראַכטונג וועגען געלד, האָט אַודאי אין זיין לעבען קיינ־מאָל קיין צוויי פרוטות נישט פערמאָגט... אָבער שלמה וועגען וועלכען עס שטעהט געשריבען „אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה" — פאַר איהם פאַסט צו זאָגען „הבל הבלים"!...

(קהלת רבה פרשת ג׳)

הבל הבלים אמר קהלת, הבל הבלים הכל הבל.

אָבער — זאָגט דערויף קהלת אין אַ צווייטען פסוק — „הכסף יענה את הכל", דער „כסף" פיינינט דעם „הכל", דעם „הכל הבל". ווי נור עס קומט צו געלד פערגעסט מען אין אַט דעם גאַנצען מוסר, אפילו — „צדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם"...

(רבי אלעזר שפירא)

מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש (א. ג.)

עס שטעהט נישט „מה יתרון לעולם", נאָר „מה יתרון לאדם". די וועלט פונ'ם מענש האָט אַ גאַנץ סך, דער מענש האַלט אין איין אַרבייטען, אין איין טראַכטען, אין איין אויס-קלערען אַלץ נייע און נייע ערפינדונגען, בכדי אויסצובעסערען און אויסצושענערען די וועלט, אָבער דער מענש פון דער וועלט וואָס האָט ?...

(קול יעקב)

כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. (א. ז.)

און אזוי איז אויך דער מ ע נ ש: וויפיעל עשירות דער מענש זאָל נישט ערווערבען, וויפיעל ער זאָל נישט פער-מאָגען און וויפיעל ער זאָל נישט באַכגעבען זיינע תאוות — שטענדיג וועט ער בלייבען אונבעפרידיגט...

(עוללות אפרים)

ואין כל חדש תחת השמש. (א. ט.)

אין אַ בריעף צו איינעם פון זיינע תלמידים קלאָגט זיך דער רמב"ם דערויף, וואָס ער איז אַ גאַנצען טאָג געוואַלדיג בעשעפטיגט מיט פערשיעדענע שתדלנות'ן, כלל-זאַכען און דער-צו איז ער אָנגעשטעלט אַלס הויף-דאָקטאָר ביים סולטאַן און די איינציגע פרייע צייט, וואָס עס בלייבט איהם אויף צו לערנען און מחדש צו זיין חדושים, איז נאָר די נאַכט, און ער דריקט זיך אויס וועגען דעם בדרך מליצה: „ואין כל חדש תחת השמש".

אַז „תחת השמש”, בייטאָג, בעת די זון שיינט, איז „אין כל חדש”, האָט ער קיין צייט נישט און ער איז נישט אימשטאַנד עפּעס מחדש צו זיין...

„ואין כל חדש תחת השמש”...

ווען אַ סך פון די לעצטע וויסענשאַפטליכע ענטדעקונגען, ווערט פעסטגעשטעלט און אָנגעוויזען, אַז זיי זענען אין אַ געוויסער מאָס שוין געווען בעקאַנט אונזערע חכמי התלמוד, מיט קרוב צוויי טויזענד יאָהר צוריק.

וועגן דער גרויס פון אונזער ערד-קוגעל, מיט וועלכער עס האָבען זיך זעהר פיעל בעשעפטיגט די אַלטע גריכישע געלעהרטע, פון וועלכע יעדער פון זיי האָט אָנגעגעבען פערשידענע ציפערען, איז מען ערשט אין די לעצטע יאָהר-הונדערטער מיט דער הילף פון די גרייסטע מעסטונגס-אינסטרומענטען און אַסטראָנאָמישע אויסרעכנונגען, דערגאַנגען, אַז דער אומפאַנג פון דער ערד בעטרעפט פיערציג טויזענד קילאָמעטער (אונגעפעהר 24 טויזענד מייל). און אָט געפינען מיר עס בפירוש אין תלמוד: „שיתא אלפי פרסי הוי עלמא” (פסחים צ”ד). די אַמאָליגע פרסה, ווערט געזאָגט אין דער גמרא, האָט געהאַלטען פיער מילין, און אַ מיל איז דאָן געווען אונזערס אַ מייל, דאָס הייסט לערך פיערציג טויזענד קילאָמעטער, גענוי ווי עס וויל האָבען די מאָדערנע וויסענשאַפט...

— ביי די אסטראָנאָמען פון די אַלטע צייטען איז געווען אָנגענומען, אַז די צאָהל שטערען בעשטעהט סך-הכל פון עטליכע טויזענד. ערשט מיט דער ענטדעקונג פון די ריזיגע טעלעסקאָפּען איז מען געקומען צו דער מסקנא, אַז די שטערען זענען אונצעהליג און זיי דערגרייכען אין די מיליאָנען, און, ווי

עס איז צו זעהן, האָבען שוין אויך אונזערע אַלטע אידישע חכמים געוואוסט דערפון און אין ברכות (ל״ב) ווערט די צאָהל שטערען אָנגעגעבען אין די צענדליגער מיליאָנען...

— אויך די מיינונג, אַז יעדער שטערן איז אַ גאַנצע וועלט פאַר זיך, איז שוין די חז״ל נישט פרעמד געווען און זיי זאָגען דייטליך: „כל הישוב כולו תחת כוכב אחד הוא עומד״ (פסחים צ״ד)... אויך די געוואַלדיגע ענטדעקונג פונ׳ם בעריהמטען אַסטראָנאָם קאָפּערניק, אַז אונזער ערד מיט אַלע אַנדערע פּלאַנעטען דרעהען זיך אַרום דער זון, וואָס האָט בשעתו אַרויסגערופען אַנ׳איבערקעהרעניש אין דער גאַנצער אַסטראָנאָמיע און אין אַ רייה אנדערע וויסענשאַפטען, ווערט שון אייגענטליך אָנגעוויזען אין זוהר (ויקרא י׳) וואו עס ווערט געזאָגט: „כל ישובא מתגלגלא בעיגולא ככדור, אילין לתתא ואילין לעילא וכו׳״...

— זאָגאַר די לעהרע פון דער דער מאָדערנער געאָלאָגיע אַז אונזער ערד איז נישט בעשאַפען געוואָרען אין די ששת ימי בראשית אין דער פאָרם, אַזוי ווי זי איז איצט, נאָר אַז זי איז פריהער דורכגעגאַנגען פערשיעדענע עפּאָכען פון ענטוויקלונגען און איבערקעהרענישען און אַז עס האָבען שוין פאַר איהר עקזיסטירט וועלטען מיט לעבעדיגע בעשעפענישען, וועלכע זענען חרוב געוואָרען, אויך וועגען דעם געפינען מיר אַ דייטליכע אָנצוהערעניש אין די חז״ל, ווי עס ווערט געזאָגט אין מדרש רבה בראשית אויפ׳ן פסוק „ויהי ערב ויהי בקר״ — „הקב״ה בונה עולמות ומחריבן, דין הניין לי וירתהון לא הניין לי״, און זעה וואָס עס זאָגט וועגען דעם דער „תפארת ישראל״ אין סוף פון זיין פירוש אויף נזיקין...

— אָדער נעהמען, מיר צום ביישפּיל, די ענטדעקונג וועגען דעם בליץ־אָבלייטער. ווי בעקאַנט איז דער אמעריקאַנער געלעהרטער, בענדזשאַמין פראַנקלין, געווען דער ערשטער,

וועלכער האָט וויסענשאַפטליך אויסגעפאָרשט די אייגענשאַפטען פון בליץ און ער איז דערגאַנגען, אַז דאָס איז די אויסלאָדונג פון עלעקטרי און צו דעם צוועק האָט ער געשאַפען דעם בליץ־אַבלייטער, וועלכער בעשטעהט פון אַ שטיק אייזען, וואָס ווערט אַרויפגעשטעלט אויפ׳ן דאַך פון יעדען הויז. דער אייזען ציהט־צו צו זיך דעם בליץ און פערהיט אַזוי אַרום פון אַנ׳אומגליק. און אָט האָבען מיר עס בפירוש אין די חז״ל: „הנותן ברזל בין האפרוחים מפני הרעמים ומפני הברק, הרי זה מותר ואין בו משום דרכי האמורי״ (תוספתא שבת פרק ו׳) ד. ה. אַז מען מעג אַוועקלעגען אַנ׳אייזען צווישען היהנער, כדי צו שיצען זיי געגען דונערען און בליצען, און עס הייסט נישט קיין אַבערגלויבען...

— דעסגלייכען, מיט אַ יאָהר זעכציג צוריק האָט די מעדיצין נישט געוואוסט קיין שום מיטעל אין פאַל, ווען אַ מענש איז געביסען געוואָרען פון אַ משוגענעם הונד, אָדער אַנ׳אַנדער משוגע בעשעפעניש און די מענשען, וואָס זענען דערפון קראַנק געוואָרען, פלעגען שטאַרבען אין די שרעקליכסטע יסורים. ערשט דער בעריהמטער פראַנצויזישער מעדיצין־פאָרשער, פאַסטער, האָט מיט עטליכע צענדליג יאָהר צוריק אויסגעפינען די טעאָריע, אַז איג׳ם בלוט פון אַ משוגענעם הונד זעלבסט געפינט זיך אַ געגען־גיפט, וואָס ווירקט צו בעזייטיגען די קראַנקהייט. פאַסטער האָט אויסגעאַרבייט עקסטראַקטען פונ׳ם דאָזיגען בלוט און האָט עס אַריינגעשפריצט אין די קראַנק־געוואָרענע מענשען און זיי זענען ווירקליך געוואָרען אויסגעהיילט. און אָט האָבען מיר עס אין דער גמרא: „מי שנשכו כלב שוטה אין מאכילין אותו מחצר כבד שלו״ (יומא פ״ג) און דערויף זאָגט רש״י „ואעפ״י שנוהגין הרופאים ברפואה זו אינה רפואה גמורה להתיר לו איסור בהמה טמאה על כך״. די חכמי־התלמוד האָבען שוין, אַלזאָ, דאַן געוואוסט פון דער מעדיצינישער השערה, אַז איג׳ם

בלוט פונם משוגענעם הונד, געפינט זיך דער געגען-גיפט צו דער קראַנקהייט...

מיר געפינען אויך אין די אַלטע פּאַרצייטישע ספרים, ווי אויך אין תלמוד, דייטליכע רמזים וועגען אַ גרויסען טייל פון די מאָדערנע טעכנישע ערפינדונגען.

וועגען טעלעגראַף ווערט אָנגעוויזען אין אַנ'אַלט ספר „מנחת יהודה", אין וועלכען עס ווערט געזאָגט:

„ויש לזה רמז גדול בטבע, בענין אבן מגניטיזם השואבת ברזל, כי כשתחזיקנה היטב ותסיר מעליה סיגיה ואח"כ תשבר אותה לשתים, ותשים החתיכה האחת בקרן זוית אחד והחתיכה השניה בקרן אחר, ואפילו מרוחקות זה מזה אלף מילין, ותניח הברזל סמוך לאחת החתיכות האלה, תמצא כי כל תנועה שעושה אותה החתיכה, באותה שעה עושה האחרת תנועה זו"...

געדרוקט איז דאָסדאָזיגע ספר אין יאָהר שי"ח, אַלזאָ מיט דריי הונדערט פינף און זיבעציג יאָהר צוריק!...

וועגען טעלעפאָן געפינען מיר אין „שבות יעקב" אַ שאלה-ותשובה, צי מען מעג רעדען אום שבת אויף אַ ווייטען מרחק, צי עס איז נישט פאַרהאַן דערביי קיין איסור תחומין. וועגען דעם ווערט דאָרט געזאָגט:

„וביחוד ע"י כלים המיוחדים לדבר ומשמיעים קול, על כמה וכמה מילין ברחוק-מקום יכול אָדם לדבר עם חבירו"...

דער „שבות-יעקב" איז געדרוקט אין תפ"ב, אַלזאָ מיט איבער צוויי הונדערט יאָהר צוריק!...

וועגען כעמיע ווערט אָנגעוויזען, אַז שוין דער מקובל רבי חיים וויטאַל האָט זיך בעשעפטיגט מיט דערדאָזיגער וויסענשאַפט. אינ'ם ספר „שבחי ר"ח וויטאַל" ווערט בפירוש געזאָגט: „לרמז על שתי שנים ומחצה שבטלתי מן התורה ועסקתי בכימי"...

אָבער דאָס אינטערעסאַנטסטע איז, וואָס אַפילו די ער-

פינדונג פון „אינטערוואַסער-שיפען", מיט וועלכע דייטשלאַנד האָט זיך צום ערשטען מאָל בענוצט אין דער לעצטער וועלט-מלחמה, אַפילו דאָס איז שוין דאַמאָלס קיין נייעס נישט געווען.. פאַרהאַן אַ בפירוש'ער „מדרש שוחר טוב", וואו עס ווערט דערצעהלט וועגען אַדריאַנוס קיסר, אַז „עשה תיבה של זכוכית והושיב בני-אָדם לתוכה והורידם לעומק אוקינוס"...

מיט איין וואָרט : „אין כל חדש תחת השמש" !...

(„התלמוד ומדעי התבל", „מקור ברוך" און אַנדערע קוועלען)

ויוסיף דעת יוסיף מכאוב (א. יח.)

— איז מאי כולי האי ! ? — האָט דערויף אויסגעשריען רבי מענדעלע קאָצקער : — זאָל באַדיי וועה טהון — אַבי וואָס-מעהר דעת !...

וואָס מעהר וויסען און דעת דער מענש ערווערבט, אַלץ גרעסער איז זיין וועהטאָג, אַלץ מעהר איבערצייגט ער זיך, ווי בעגרעניצט און נישטיג עס איז דער מענשליכער שכל צו פערשטעהן די רעטענישען פון דער וועלט און דעם תכלית פון מענשליכען לעבען, און עס איז בעקאַנט דאָס וואָרט פון אַ בעריהמטען פילאָזאָף, וועלכער האָט זיך אויסגעדריקט : „דאָס איינציגע, וואָס מיר וויסען, איז — אַז מיר וויסען גאָרנישט"...

(תולדות אדם)

ולבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות. (ב. ג.)

דערויף ווערט געזאָגט אין מדרש: „מהו בסכלות—בסכלנותא".

איז דאָך עס אין פלוג אונפערשטענדליך. וואָס איז דאָ דער מדרש מחדש ?

נאַר אין אַראַמיש ז״ו „סכלנותא״ דער טייטש : שכל, פערשטענדניש. אויפ׳ן פסוק „ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה״ (שמות ל״א ג.) מאַכט דער תרגום : ״בחכמתא ובסוכלתנו״, ווי אויך אין דער גמרא : „אן סוכלנותך״ (שבת צ׳) און אין פיעל אַנדערע ערטער.

דעם בעל־המדרש איז דאָ קשה געווען, ווי קומט עס, אַז שלמה המלך זאָל זאָגען אויף זיך, אַז ער איז געווען אַנ־ אוחז בסכלות ? און דערויף קומט די ערקלערונג. אז „סכלות״ ווערט דאָ געמיינט אין אַראַמישען זין — „סוכלנותא״, שכל...

(גשמי ברכה)

עשיתי לי גנות ופרדסים. (ב. ה.)

דערויף מאַכט דער תרגום : „ותחומיה מן שור קרתא דירושלים״. ד. ה. אַז די פרדסים זענען געווען מחוץ דער חומה פון ירושלים ?

צוליב וואָס זאָגט דאָס דער תרגום ?

ווייל די גמרא זאָגט : „עשרה דברים נאמרו בירושלים וכו׳ ואין עושין בה גנות ופרדסות״ (בבא־קמא פ״ב)...

וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן־הסכלות. (ב. ג.)

דען דער חכם קאָן זיין אַ נאַר, אויב ער וויל : אָבער דער נאַר קאָן נישט זיין קיין חכם...

(רבי לייבוש חריף)

לכל זמן. (ג. א.)

אין אַלעם מאַכען די מענשען שולדיג די צייט. אויף אַלע עוולות און אינרעכטען, וואָס זיי בעגעהען, האָבען זיי שטענדיג אַ פאַרטיגען תירוץ: — די צייט נעבעך, די צייט איז שולדיג!..

(חתם סופר)

עת ספוד ועת רקוד. (ג. ד.)

„ספוד" און „רקוד" האָבען צווישען זיך די עהנליכקייט, וואָס אין ביידע פאַלען איז מען שטאַרק מגזם; סיי ביי „עת רקוד", ווען מען איז משמח חתן וכלה, סיי ביי „עת ספוד", ווען מען איז מספיד אַ נפטר. האַלט מען אין איין זאָגען שבחים, וועלכע שטימען זעלטען מיט'ן אמת...

(הר"ב סאגאלאוויטש)

עת לחשות ועת לדבר. (ג. ז.)

בשעת דער מלבי"ם איז געוועזן אין בערלין, האָט ער געהערט אין סינאַגאָגע אַ דרשה פון אַ ראַבינער, וועלכע האָט געדויערט איינינע שעה און האָט קיין שום אינהאַלט און טעם נישט געהאַט. אַרויסגעהענדיג פון דאָרט, זאָגט דער מלבי"ם צו זיינע מקורבים: אין אַלע אַכט-און-צוואַנציג „עתים", וואָס קהלת רעכענט-אויס, איז ביי יעדע פון זיי פאַרהאַן אַ מיטעלוועג. למשל: „עת לאהוב ועת לשנוא", איז דער מיטעלוועג — גלייכגילטיגקייט, נישט ליעב און נישט פיינט האָבען, „עת לבכות ועת לשחוק", איז דער דרך הממוצע — נאָרמאַלקייט, נישט וויינען און נישט לאַכען, א. אַ. וו. א. אַ. וו. וואָס פאַר אַ

מיטעלוועג אָבער, איז מיר שטענדיג קשה געווען, איז פאַרהאַן צווישען „עת לחשות ועת לדבר״ ? — איצט איז עס מיר קלאָר געוואָרען : דער מיטעלוועג צווישען זיי איז אַ ראַבינערשער „פרעדיגט״ — עס איז נישט געשוויגען און נישט גערעדט !...

את הכל עשה יפה בעתו. (ג יא.)

דערויף ווערט געזאָגט אין מדרש רבה : „רבי אומר, אַפילו לדבר עבירה יפה בעתו״.

דער זין פונ׳ם דאָזיגען, אין פלוג אונפערשטענדליכען מאמר, איז, אַז אַפילו ביים טהון אַנ׳עבירה איז אַנ׳אונטערשיד אין דער צייט, ווען דאָס ווערט געטהון. אַנ׳אַלטער מאַן, אַז ער זינדיגט, אַ „זקן מנאף״, איז זיין פערברעך לאַין־ערך גרעסער, ווי די זעלבע עבירה ווערט געטהון דורך אַ יונגערמאַן, ווי עס ווערט געדרש׳נט אין ירושלמי (יומא פ״ו) אויפ׳ן פסוק „אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו״, אַז די זינד פון מענש ווערען אָבגעשאַצט „כשנים״, לויט די יאָהרען, אין וועלכע יאָהרען פון זיין לעבען ער איז די זינד בעגאַנגען...

(עבודת הלוים)

והאלקים יבקש את נרדף. (ג. טו.)

ער זוכט איהם, דען עס איז איהם נישט אַזוי לייכט צו געפינען, מחמת יעדער איינער, מיט וועמען איהר זאָלט נישט רעדען, טענה׳ט, אַז ער איז דער נרדף. יעדער אכזר און יע־דער רשע־מרושע שפּיעלט די ראָלע פון אַ קאָזאַק הנגזל...

ומותר האדם מן הבהמה אין. (ג. יט.)

די מעלה פונ'ם מענש איז, וואָס ער קאָן געוועלטיגען איבער זיך און זאָגען: „אֵין" — ניין !...

(בינה לעתים)

ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אֲשר המה חיים עדנה. (ד.ב.)

בעת רבי הערשעלע וואָלאָזשינער איז געווען אין אויס-לאַנד אויף קוראַציע, האָט ער, דאַוועגענדיג שבת אין שוהל, בעמערקט צו זיין גרויס פערוואונדערונג, אַז אַלע מתפללים זאָגען קדיש. האָט ער צוגערופען דעם שמש און איהם געפרעגט, צי האָט אין דער שטאָט געהערשט דאָס לעצטע יאָהר אַזאַ שרעקליכע עפּידעמיע ר"ל, וואָס אַלע מתפללים זענען ל"ע געוואָרען יתומים ?

לאַכט דער שמש און ער ערקלערט איהם, אַז חס-ושלום, עס האָט ביי זיי, גאָט זאָל אויסהיטען, קיין שום עפּידעמיע נישט געהערשט. נאָר גאַנץ פּשוט — די אידען האָבען ביי זיי נישט קיין גרויס חשק צום דאַווענען און אין שוהל אַריין קומען נאָר די יעניגע, וועלכע דאַרפען קדיש זאָגען...

— איצט — שמייכעלט רבי הערשעלע — פערשטעה איך ערשט דעם ריכטיגען פשט פון האַרבען פסוק אין קהלת: „ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה", אַז די טויטע שטעהען העכער פון די לעבעדיגע, וואָס לעבען נאָך, וואָרום והא ראיה: די לעבעדיגע טאַטעס זענען נישט אימשטאַנד צו ברענגען זייערע קינדער אין שוהל אַריין און די טויטע טאַטעס בעווייזען עס יאָ...

ליבען און נאָכזאָגען שבחים אויף די געשטאָרבענע קאָן מען נור דאַמאָלס, ווען מען טהוט פריהער אַ קוק אויף די לעבעדיגע, אויף דעם דור, וואָס זיי האָבען נאָך זיך איבער־געלאָזען. לויט דער אויפפיהרונג פון די קינדער קאָן מען ווי־סען, ווער די עלטערען זענען...

(ילקוט אליעזר)

פון דור צו דור ווערען די מענשען אַלץ מעהר פער־דאָרבען, און בשעת מיר קוקען זיך צו צו די מעשים פון די לעבעדיגע רשעים, הויבען מיר אָן בענקען נאָך די געשטאָר־בענע, נאָך די רשעים פון אַמאָל, מחמת אין פערגלייך מיט די היינטיגע זענען זיי געווען אמת׳ע צדיקים...

(רוח חכמים)

דער רבי ר׳ בינם. פלעגט זאָגען: „ראיתי רשע עריץ ומתערה כאזרח רענן, ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא" (תהלים ל"ז). אויב ס׳איז „ויעבור והנה איננו", אויב דער רשע איז שוין נישטאָ, טאָ נאָך וואָס איז דער „ואבקשהו ולא נמצא", וואָס האָט איהם עפעס דוד המלך אַרומגעזוכט? ער האָט איהם אַרומגעזוכט דערפאַר, ווייל זעהענדיג די פרישע רשעים, וועלכע זענען אויסגעוואָקסען אויף זיין אָרט, האָבען די אַמאָליגע רשעים אויסגעזעהן לגבי איהם, ווי צדיקים...

ממלך זקן וכסיל (ד, יג.)

אַליין איז ער דוקא, דער יצר־הרע, אַ חכם־מחוכם — און „כסיל" הייסט ער בלויז דערפאַר, ווייל ער האַנדעלט מיט נאַראָנים...

(חרושי הרי"ם)

וקרוב לשמוע מתת (ד, יז.)

הערען תורה און כל מיני מוסר־ווערטער איז אַ סך לייב־טער „מתת", ווי — צו געבען אַ גראָשען !...

(רבי ישעיה'לע פראגער)

אם־עושק רש וגזל וכו' תראה במדינה אַל־התמה וכו' כי גבוה מעל־גבוה שומר... (ה, ז.)

„כי גבוה מעל גבוה שומר" — „איין האַנד וואַשט די צווייטע" — איין שומר און שופט שיצט און היט דעם צווייטען, אַז די בעגאַנגענע אונגערעכטיגקייטען און פאַלשקייטען זאָלען חלילה נישט אַרויסקומען אויף דער ליכטיגער שיין !...

(רבי יצחק יעקב ריינעס)

ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו. (ה, י.)

עס ווערט געזאָגט אין זוהר : „מאן דאכיל לאו דיליה בעית לאסתכלא ביה" (דער. וואָס עסט נישט זיינס, טאָר מען איהם אין פנים אַריין נישט קוקען), און דאָס איז דער זין : "ברבות הטובה רבו אוכליה", דער מענש האָט דאָס רעכט צו

עסען פונ׳ם בעסטען און פון שענסטען, צו געניסען פון אַלעם גוטען, אָבער „ומה כשרון לבעליה״, דאָס איינציגע, וואָס ווערט פון איהם דערביי געפאָדערט, איז – „כי אם ראות עיניו״, ער זאָל דערביי קאָנען די מענשען קוקען גלייך אין די אויגען אַריין, אַז דאס וואָס ער עסט, זאָל זיין זיינס, נישט פאַר פרעמדע פראַצע און פרעמד געלד, באַנקראָט־געלד...

(רבי יוסף שאול נאטאנזאָהן)

והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. (ה–יא)

די זאַטקייט פונ׳ם עושר לאָזט יענעם, דעם צווייטען נישט שלאָפען – מחמת קנאה...

(חתם סופר)

„והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון״...

דער עושר האָט שטענדיג צו טהון מיט׳ן עסען: עסט ער צופיעל, האָט ער מורא, עס זאָל איהם נישט פערשאַדען; עסט ער צו־וועניג – איז דאָך ווידער קיין תכלית נישט...

(שמע יעקב)

עושר שמור לבעליו לרעתו. (ה. יב.)

גאַנץ אָפט היט דאָס עשירות דעם בעל־הבית, אַז ער זאָל חלילה נישט געניסען און נישט נהנה זיין דערפון...

(תפארת עוזיאל)

רבי מענדעלי קאצקער האט זיך אַמאָל געווענדעט צו אַ

איד אַ קמצן, וועלכער האט נישט נהנה געווען פון זיין פער־
מעגען, און איהם געפרעגט:

— וואו איז דיין עולם־הזה?

— וואס הייסט? — פערשטעהט יענער נישט די שאלה — וועניג עולם־הזה האָב איך? וועניג געלד? וועניג פערמעגען?

— ניין — מאַכט צו איהם דער קאָצקער — דאָס איז דאָך דיין עולם־הבא, וואָרום פון דעם דאָזיגען פערמעגען האָסטו דאָך אויף דער וועלט קיין שום הנאה נישט, פרעג איך דיך דעריבער: וואו איז דיין עולם־הזה?..

ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה. (ו. ב)

עס ווערט איהם, דעם מענש, קיינמאָל נישט וועניגער פון דעם, וואָס ער גלוסט, דיען מיט'ן מאָמענט, ווי די תאוה, צו וועלכער ער האָט געשטרעבט, ווערט בעפרידיגט, פערנעהמט תיכף דאָס אָרט אַ צווייטע תאוה...

(קול יעקב)

טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

(ז—א)

„ויום המות מיום הולדו" — דער „יום־המות" הויבט זיך־אָן „מיום הולדו". דער מענש שטאַרבט ביסלעכווייז, ביס־לעכווייז; מיט יעדען איינציגען טאָג ווערט פערקירצט און אבגעשטארבען אַ טייל פון זיין לעבען...

(עוללות אפרים)

וואס פאַר אַ צוזאַמענהאַנג האבען די צוויי פערגלייכונגען ?

נאר אין די פּאַרצייטישע דורות איז געווען אַ מנהג ביי די קעניגליכע און אַריסטאקראַטישע פאמיליעס, אַז די „שליא" (דאס הייבעל) פון אַ ניי געבוירען קינד פלעגט מען האַלטען אין בוימאייל, ווי מיר געפינען אין דער גמרא: „בנות מלכים טומנות את השליא בספלים של שמן" (שבת קכ"ט), און דאס אַלזא איז דער פערגלייך: „טוב שם משמן טוב", דער גוטער נאמען וואס מען לאזט איבער ביים פערלאזען די וועלט, איז ווערטפולער פונ'ם טייערען בוימאייל, וואס ווערט בענוצט אינ'ם טאג פון געבוירען און — „ויום המות מיום הולדו".

(רבי ברוך פרידענבערג)

טוב כעס משחוק כי ברוע פנים ייטב לב (ז. ג.)

גוט איז נאר אַזאַ כעס, וואס איז „ברוע פנים" און „ייטב לב", דאס פנים איז מכלומר'שט בייז, אבער דאס האַרץ איז דערביי רוהיג און גוט. דער כעס איז נאר אַנ'אויסערליכער, אבער גישט קיין אינערליכער...

(אמתחת בנימין בשם הבעש"ט)

טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים (ז. ה.)

אין דער ערשטער דרשה, וואס רבי שמעלקי ניקעלשבורגער האט געהאַלטען, ווערענדיג אויפגענומען אַלס רב, האט ער א חוץ לומדות און גאונות אויך אַרויסגעוויזען גרויס בעהאַוועגטקייט אין ידיעות-העולם, אין פרעמדע ליטעראַטור. בעת

מען האט איהם שפעטער געפרעגט, צוליעב וואס ער האט זיך אַזוי בעמיהט אַרויסצווייזען אין דער דרשה זיינע קענטעניסען אין וועלט-זאַכען, האט ער געענטפערט: „טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים". מוסר איז גוט צו הערען פון אַזעלכען, וועלכער איז דערביי אַ „שומע שיר כסילים", וועלכער האט א ידיעה אויך אין די „נארישקייטען", כדי מען זאל איהם נישט קאנען פארווארפען, אז ער איז אנ'אבגעשטאנענער מענש א בטלן...

(שמן הטוב)

טוב אחרית דבר מראשיתו. (ז, ח.)

דעם „אחרית דבר" איז נויטיג פאראויסצוזעהען און אויסצורעכענען „מראשיתו". באלד אין אנהויב, נאך איידער מען געהט טהון די זאך...

(כתב סופר)

כי כעס בחיק כסילים ינוח. (ז, ט.)

דער שוטה בשעת ער בייזערט זיך — „ינוח", האט ער א הנאה, א נחת-רוח דערפון...

(אמרי צדיקים)

כי בצל החכמה בצל הכסף (ז, יב.)

איז אויב אַזוי, טאָ פאַרוואָס זעהען מיר, אַז געהן געהט דער חכם צום עושר און נישט פערקעהרט?

מחמת דער חכם, ווייל ער איז אַ חכם, ווייסט ער די

מעלה פון עשירות, דער עושר דאגעגען ווייסט נישט די מעלה פון חכמה...

(מכלל יופי)

ביום טובה היה בטוב (ז. יד.)

ווייז אַרויס דיין גוטסקייט — בשעת עס איז דיר גוט, דען עפ"י רוב האבען, ליידער, נאר די אריםעלייט גוטע הערצער...

(ספר הישר לרבינו תם)

למה תמות בלא עתך (ז. יז.)

מענשען האבען עפ"י רוב קיינמאל קיין צייט נישט און וועגען וואס א דבר־טוב מען זאל צו זיי נישט קומען, ענטפע־רען זיי, אז זיי זענען שרעקליך פערנומען, אַז זיי האבען אפילו קיין צייט נישט אויסצוהערען, אין וואָס עס האַנדעלט זיך... אבער אויף ווען, אייגענטליך, לעגסטו אב די אַלע זאַכען? ווען וועסטו דען יא האבען צייט ? „למה תמות בלא עתך", אין די לעצטע מינוטען, ווען דער מלאך־המות וועט זיך בע־וויזען, דאַמאלס וועסטו דאך אַודאי און אַודאי קיין צייט נישט האבען !...

(רבי ברוך מעזשבוזשער)

אָמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (ז. כג.)

אויב איך רעד מיר איין, אז איך בין קלוג, איז עס אַ סימן, אַז — „והיא רחוקה ממני" !...

(רבי מנחם מענדיל מקאצק)

ומוצא אני מר ממות את האשה. (ז. כו.)

און פאַרוואס אין משלי (י״ח) זאגט שלמה המלך פער־קעהרט: „מצא אשה מצא טוב״?

נאר — זאגען חכידים דערויף אַ ווערטעל — אמאל ווען אַ ווייב האט מען זיך נישט גענומען אליין, נאר עס איז געווען „מצא אשה״, די אשה האָט פאַר איהם אויסגעפינען אַ צווייטער, אַ שדכן, פערלאָזענדיג זיך דערביי אויפ׳ן מבינות פון די עלטערען, איז טאַקי געווען „מצא טוב״, דען די עלטערען, אַלס ערפאַהרענע, פראַקטישע מענשען, האָבען זיך די מיה געגעבען און גרויס אַכט געלעגט, אַז דער שידוך זאָל זיין אַ פאַסענדער. דאַגעגען אַבּ״ר „ומוצא אֲני את האשה״, ווען מען איז אַ „ומוצא אֲנ״י״, ווען מען נעהמט זיך אַליין און מען איז זיך נישט מישב מיט קיינעם, לאָזענדיג זיך פיהרען פון דעם איינענעם לייכטזיניגען געפיהל און מאָמענטאַלען איינדרוק, דאַן טרעפט מען עפ״י רוב אויף — „מר ממות״...

אדם אחד מאלף מצאתי. (ז. כח.)

פון טויזענד מענשען וואָלט מען אפשר געקאָנט מאַכען אײ נ ע ם. איינער איז אַ בן־תורה, דער צווייטער אַ ירא שמים, דער דריטער איז אַ בעל־צדקה, דער פיערטער — אַ סבלן, דער פינפטער — אַנ׳עניו, דער זעקסטער — אַ דובר־אמת, און אַזוי ווייטער... איז אַט פון די אַלע מענשען וואָלט מען קוים געקאָנט צונויפשטעלען איין ריכטיגען, פולקאָמענעם מענש!...

(בינה לעתים)

כי לא יוכל האדם למצוא את־המעשה אשר נעשה תחת־השמש. (ח. ז.)

אויפ'ן פסוק „ראמות לאויל חכמות“ (משלי כ״ד, ז׳) זאָגט דער מדרש (אין קהלת) דריי משלים. איין משל איז: „לככר שהיה בשמי קורה“, צו אַ ברויט, וואָס איז געלעגען אויף אַ הויכען באַלקען און קיינער האָט נישט געקאָנט דער־לאַנגען אַהין, ביז עס איז געקומען אַ חכם און ער האָט גע־זאָגט: „אני אקשר סולם בסולם“, איך וועל צונויפבינדען אַ לייטער צו אַ לייטער און אַרויפגעהן אַהין און דאָס ברויט אַראָבנעהמען... אַ צווייטער משל איז: „למים יפים שהיו בבור עמוק“, צו גוטע, זיסע וואַסער, וועלכע זענען געווען אין אַ טיעפען גרוב און מען האָט נישט געקאָנט צו זיי דערגרייכען, ביז עס איז געקומען אַ חכם און ער האָט געזאָגט: „אני אקשר חבל בחבל“, איך וועל צונויפבינדען אַ שטריק מיט אַ שטריק און אַראָבלאָזען אַנ'עמער און שעפּען דאָס וואַסער... אַ דריטער משל איז: „למלך ששכר פועלים לשאוב מים בחביות מנוקבות“, צו אַ מלך, וועלכער האָט געדונגען אַרבייטער, זיי זאָלען שע־פּען וואַסער אין לעכערדיגע עמערס, האָבען די ארבייטער גע־זאָגט צו איהם: ווי־אַזוי, מלך, קאָנען מיר עס טהון און צו־וואָס נוצט עס דען?... ביז עס איז געקומען אַ חכם און האָט געזאָגט: „מאי איכפת לי, שכרי אני נוטל“ — וואָס אינטערעסירט דאָס מיך? אַבי איך בעקום מיין שכר!...

דער אונטערשיעד צווישען דיזאָזיגע דריי חכמים — האָט דערויף בעמערקט רבי מענדעלע קאָצקער – איז אַזוי. דער ערשטער חכם האָט געזאגט: אויב דאס ברויט ליעגט אויף אַ הויכען באַלקען, האט דאך דאס עמיצער פריהער געמוזט אַהין ארויפלעגען; הייסט דאך עס, אז עס איז פאראהאן א וועג

צוצוקומען אהין — נו, וועל איך זיך בעמיהען דעם וועג צו געפינען.

דער צווייטער חכם איז געגאנגען נאך ווייטער און האט זיך אונטערגענומען צו געפינען א וועג אויך צום וואסער אין טיעפען גרוב, צו וועלכען עס איז נאך קיינער פריהער נישט צוגעקומען און קיינער פאר איהם האט דעם וועג נישט געוואוסט.

אמווייטסטען אבער פון זיי בײדע איז געגאנגען דער דריטער חכם, וועלכער האט זאגאר מסכים געווען צו שעפען וואסער אין געלעכערטע עמערס; ווארום נישט דאס, וואס מיר קליינע מענשעלעך מיינען, אז עס איז א „וועג" — איז באמת א וועג, און נישט דאָס, וואָס מיר האַלטען פאַר אַ „תכלית" — איז באמת א תכלית!

און דער קאָצקער האָט דערויף צוגעגעבען: אַט דער דריטער חכם איז געווען דער קלוגסטער פון אַלע...

ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו, וממקום קדוש יהלכו וישתכחו בעיר אשר כן עשו (ח. י.)

דאָס בית-הקברות זענען מיר געוואוינט צו רופען בלשון סגי-נהור, מיט אַ פערקעהרטען נאָמען: „בית החיים", און מעג-ליך, אַז אויך דער פסוק דאָ בענוצט זיך מיט'ן זעלבען לשון נקיה, און אַנשטאַט „מקום טמא" רופט ער אָן דאָס בית-הקברות „מקום קדוש", און דער זין פון די ווערטער איז: „ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו", בשעת די רשעים שטאַרבען און מען פיהרט זיי צו קבורה, דאַן ווי-נור „וממקום קדוש יהלכו", ווי-נור מען קומט צוריק פון בית-עולם, פון „מקום קדוש" —

„וישתכחו בעיר אשר כן עשו", ווערען זיי שנעל פערגעסען אין דער שטאָדט, וואו זיי האָבען זייער לעבען פערברענגט און אַלע זייערע מעשים דורכגעפיהרט, אין אַ גאַנץ קורצער צייט בלייבט קיין זייכער נישט פון זיי און עס ווערט דורך קיינעם זייער נאָמען נישט דערמאָהנט...

(הרב ברוך פרידענבערג)

כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה. (ט. י.)

פאַרהאַן גבירים, וואָס ביים לעבען ווילען זיי אַ גראָשען צדקה נישט געבען, נאָר ערשט פאַר׳ן טויט פועל׳ן זיי ביי זיך איבערצולאָזען אין די הענד פון פערשידענע אפוטרופסים אַ געוויסען קאַפּיטאַל אַלס פאָנד, פון וועלכען די יעהרליכע צינזען זאָלען פערווענדעט ווערען אויף פערשידענע דברים שבצדקה. צו אָט די דאָזיגע נדבנים ווענדעט זיך קהלת און וואָרענט זיי: „כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה", וואָס דו קאָנסט און ווילסט טהון — טהו אַליין, כל־זמן דו לעבסט און לאָז עס נישט איבער אויף נאָכ׳ן טויט, וואָרום „כי אין מעשה וחשבון וכו׳ בשאול אשר אתה הולך שמה", על פי רוב איז נישטאָ קיין חשבון און קיין קאָנטראָל איבער די אַלע געלדער, מיט וועלכע עס בעל־הבת׳עווען פרעמדע אַפּוטרופּסים, על פי רוב ווערט פון די אַלע געלדער אַ וויסטען תל...

(רבי אברהם בנימין קלוגער)

בכל עת יהיו בגדיך לבנים
ושמן על ראשך לא יחסר. (ט. ח.)

ווייסער שטאָף כאַפּט זעהר לייכט פלעקען פון יעדע מינדעסטע זאַך, איין טראָפּען פעטס, איין טראָפּען טינט — און עס ווערט גלייך דערפון אַ גרויסער, אַנזעהעוודיגער פּגם וועלכען עס קומט נאָכהער שווער אָן צו בעזייטיגען.

דער מענש דאַרף אין זיין אויפפיהרונג זיך תמיד פאָרשטעלען, ווי ער וואָלט געווען געקליידעט אין זויבער־ווייסע מלבושים און אויפ'ן קאָפּ וואָלט ער בעת־מעשה געטראָגען אַ פולען קרוג מיט בוימאייל און ער דאַרף זיך דעריבער שטאַרק היטען, שטעלען זעהר פאָרזיכטיגע טריט, און אויף איין מאָמענט נישט מסיח דעת זיין, אַז ביי דער מינדעסטער וואַקלעניש, ביי דער מינדעסטער אונפאָרזיכטיגקייט, איז ער עלול בעפלעקט צו ווערען פון קאָפּ ביז די פיס...

(עוללות אפרים)

כי אין מעשה וחשבון
ודעת וחכמה בשאול (ט. י.)

אויף צו זינדיגען און צו קייקלען זיך בארג אַראָב, דאַרף מען נישט זיין קיין גרויסער בעל מעשה און בעל חשבון, און עס איז נישט נויטיג דערצו, נישט קיין דעת און נישט קיין חכמה — דאָס קאָן יעדער גראָבער יונג בעווייזען...

(שמן המור)

לא להכמים לחם וגם לא לנבונים עושר. (ט. יא.)

דען עס איז הא בהא תליא: ווען די עשירים וואָלטען

זיין „נבונים״ און געהאַט שכל, דאַן וואָלטען זיי געווען גע־זאָרגט און נישט צוגעלאָזט צום „לא לחכמים לחם״, אַז די חכמים און געלעהרטע זאָלען דארפען הונגערן...

(מעט מזעיר)

משה מענדעלסאָן האָט יאָהרען־לאַנג געדיענט אַלס בוכ־האַלטער ביי אַ געוויסען בערלינער סוחר, אַ גביר אדיר, וועל־כער איז געווען אַ פּראָסטער מענש, א גרויסער עם־הארץ.

— זעה, — רופט זיך אַמאָל אָן צו מענדעלסאָנ׳ען איינער פון זיינע פריינד, — ווי נישט ריכטיג דער אויבערשטער פיהרט די וועלט: דו, וואָס דו ביסט אַזוי געבילדעט, דאַרפסט זיין אַ „מענש״ ביי יענעם; און דיין בעל־הבית, אַ פּראָסטאַק, פיהרט אַזעלכע ריזיגע געשעפטען און איז אַזוי רייך, איז עס אַ יושר אַזוי?

— אַדרבה! — ענטפערט איהם מענדעלסאָן — אָט דאָס בעווייזט טאַקע, פערקעהרט, ווי ריכטיג דער אויבערשטער פיהרט באמת זיין וועלט. איך, זייענדיג געבילדעט, קאָן האָ־בען חיונה ווערענדיג אַ בוכהאַלטער; וואָס וואָלט אָבער מיין בעל־הבית געקאָנט טהון, ווען ער וואָלט נישט געווען קיין גביר?...

„לא לחכמים לחם״... דען אויב — זאָגט דער אויבער־שטער צום מענש — דו ביסט יאָ ביי זיך אַזאַ גרויסער חכם, טאָ בעווייז דיין בריה׳שאַפט און נעהם דיר אַליין...

(רבי מנחם מענדיל מקאצק)

„לא לחכמים לחם"!... עס שטעהט נישט „לחכם", נאָר „לחכמים": דער ערגסטער משא־ומתן איז, ווען ער ווערט געפיהרט צווישען צוויי חכמים, וועלכע בעמיהען זיך איבער־צוקליגען און איבערצוכיטרעווען איינער דעם צווייטען — און דער כוף איז, אַז זיי האָבען דאַן ביידע קיין ברויט נישט!...

(א פאלקס ווערטעל)

רבי יהושע'לע קוטנער פלעגט טייטשען דעם מאמר חז"ל „חכם שמת — הכל קרוביו": מיט אַ תלמיד־חכם ווערען אַלע קרובים ערשט נאָך זיין טויט, ערשט דאַמאָלס נעהמען זיי זיך מיט איהם יחוס'ן; ווערענד ביים לעבען, אויב ער ליידט דחקות, איז קיינער פון די אַלע קרובים מיט איהם קיין מחותן נישט...

וחכמת המסכן בזויה. (ט. טז.)

די חכמה פון אָרימאַן איז: בזויה, נישט נתפעל צו ווע־רען און נישט צו נעהמען זיך צום האַרצען, וואָס מען איז איהם מבזה...

(רבי ר' בונם)

וגם־בדרך כשהסכל הולך וכו' ואָמר לכל סכל הוא. (י. ג.)

„הטפש סבר דכל־עלמא טפשין הן" (דער נאָר האַלט די

גאַנצע וועלט פאַר נאַראַנים)...

(מדרש רבה)

והכסף יענה את הכל. (י. יט.)

אויב איינער, למשל, איז אַ מחוצף אָהן געלד, זאָגט מען אויף איהם: „מדחציף כולי האי, שמע מינה ממזר הוא״; אויב אָבער ער איז אַ מחוצף מיט געלד, דאַן זאָגט מען שוין אויף איהם גאָר עפּעס אַנדערש: — „עשיר יענה עזות״...

(שיחות חולין של ת״ח)

שמח בחור בילדותך וכו׳ ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט. (יא. ט.)

אָט דאָס איז די העכסטע מדרגה, צו קענען פעראייני־גען אָט דיביידע זאַכען צוזאַמען: „שמח בחור בילדותך״ און דאַך — „ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט״, הנאה האָבען פון לעבען און דערביי אויף איין רגע חלילה נישט צו פערגעסען, אַז עס איז דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט!...

(רבי דוד׳ל קאצקער)

והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וכו׳ וסגרו דלתים בשוק. (יב. א. ד.)

דאָס טרויעריגסטע צווישען די אַלע זאַכען, וואָס ערוואַר־טען דעם מענש אויף די עלטערע יאָהרען, איז דער „וסגרו דלתים בשוק״, דאָס וואָס די אייגענע קינדער פערשליסען פאַר איהם די טהירען: די שנור שיקט איהם צו דער טאָכטער און דער איידעם צום זוהן...

(רבי מאיר׳ל פרימישלאנער)

יותר מהמה בני הזהר, עשות ספרים הרבה אין קץ. (יב. יב.)

דער ווילנער גאון האָט אַמאָל געפרעגט דעם דובנער מגיד, פאַרוואָס ער פערפאַסט נישט קיין ספר, וואָס זאָל ענטהאַלטען זיינע דרשות און פשטים אויף תנ"ך און מדרש לויט א געוויסען סדר, אַזוי ווי אַנדערע גאונים און דרשנים טהון? האָט איהם דערויף דער דובנער מגיד געענפערט, כדרכו, מיט אַ משל:

— אויף אַ גבירישער חתונה קומען צום מאָהלצייט זעהר פיעל געסט, רייכע און אָרימע, אַלע עסען און טרינקען און זענען זיך משמח, דער חילוק איז אָבער: דער געבעטענער גאַסט זיצט ביים טיש און געניסט פון די מאכלים ומשקאות מיט אַ געוויסען סדר, פריהער עסט ער די פיש, דאַן נעמט ער אַ ביסעלע משקה, דערנאָך זופ, פלייש, קאָמפּאָט און דאַן אַ גלעזעל וויין. דאַגעגען דער אָרימאַן שטעהט אָן אַ זייט און עסט שנעל וואָס עס בלייבט אויף די טעלערס, אָדער וואָס מען וואַרפט איהם צו, אויף קיין סדר קאָן ער זיך נישט פערגינען צו וואַרטען און ער מישט אויס פיש מיט זופ, פלייש מיט הערינג, קאַלטס מיט וואַרימס, אַבי ווייטער צו קאָנען נעמען וואָס מען דערלאַנגט איהם.

— דאָס זעלבע — האָט דער דובנער מגיד אויסגעפיהרט — איז אויך מיט מיר. דער גרויסער גאון, וועלכער זיצט שטענדיג ביי זיין הייליגען טיש על התורה ועל העבודה, איז ביכולת צו געניסען פון דער חכמה און חריפות, מיט וועלכע השי"ת האָט איהם געבענשט, מיט אַ סדר און אָרדנונג, אָבער איך, אַ וואנדער-מגיד, וואָס שלעפט זיך אַרום איבער שטעדט און שטעדטלעך, איך מוז זיך בעגנוגענען דערמיט, וואָס השי"ת וואַרפט מיר צו פון צייט צו צייט. אָט פאַלט מיר איין אַ

פּשט אויף אַ פּסוק פון חבקוק און באַלד דערנאָך אַ משל אויף די רייד פון בלק צו בלעמ'ן, אָדער גאָר אַ דרש אויף פּרשת נח. איך מוז די אַלע זאַכען פערצייכענען כאַפּענדי־געררהייד אָהן אַ סדר און זיך לאָזען ווייטער אין וועג אַריין...

ספרים הרבה אין קץ.

„שלשה ספרים — זאָגען די חז"ל — נפתחין בראש־השנה, אחד של רשעים גמורין ואחד של בינונים"... אויך ווערט געזאָגט: „אין משיח בן־דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כלו חייב".. קומט אַלזאָ ממילא אויס, אַז כל־זמן עס וועלען זיין „ספרים הרבה", כל־זמן עס וועלען דאַרפען עקזיס־טירען פאַר די מענשען „דריי ספרים", פאַר צדיקים, רשעים און בינונים, אַזוי אַז נישט די צדיקים וועלען קאָנען מכריע זיין די רשעים און נישט פערקעהרט, דאַן איז — „אין קץ", וועט דער „קץ" נישט קאָנען קומען...

(אלשיך)

„עשות ספרים הרבה אין קץ"

דער אונטערשיד — האָט זיך אַמאָל אויסגעדרוקט רבי העניך, דער רבי פון אַלעקסאַנדער — צווישען ווילנער גאון און דעם בעל־שם־טוב איז דער, וואָס דער ווילנער גאון האָט איבערגעלאָזט ספרים און דער בעש"ט — מענשען...

צו רבי אייזיל חריף איז אַמאָל געקומען אַ מחבר בעטען אַ הסכמה אויף א ספר. היות, האָט ער זיך געקלאָגט, ער איז ל"ע קראנק און ער דארף זיך קורירען און האָט קיין

געלד נישט. לכן האָט ער בעשלאָסען ארויסצוגעבען א ספר און אויב ער וועט האָבען א הסכמה פון איהם, דעם סלאָנימער גאון, וועט מען עס זיכער קויפען און וועט האָבען געלד צו קורירען זיך. דערויף האָט איהם רבי אייזיל, דורכבלעטערענ־דיג דאָס ספר און זעהענדיג, אז עס האט קיין שום ווערט נישט, געענטפערט, אז לפי דעתו איז בעסער צו זיין קראנק, איידער צו זיין אַ מחבר. אַ ראיה איז פון דער גמרא אין ברכות, אין דער גמרא ווערט דערצעהלט וועגען אַ סכסוך, וואָס איז ענטשטאַנען צווישען ישעיה הנביא און חזקיהו המלך. חזקיהו האָט געזאָגט: „ליתי ישעי' גבאי", זאָל ישעי' קומען צו מיר און ישעי' האָט געהאַלטען, אַז חזקיהו דאַרף קומען צו איהם, „מה עשה הקב"ה? הביא יסורים על חזקיהו ואמר ליה לישעי': „לך ובקר את החולה" (ברכות י'). איז דאָך אין פלוג קשה: צוליב וואָס איז נויטיג געווען, אַז חזקיהו זאָל קראַנק ווערען בכדי ישעי' זאָל איהם קומען מבקר חולה זיין, עס איז דאָך מעגליך געווען אַ לייכטערער אויסוועג. אַז חזקיהו, וועלכער איז געווען אַ גדול בתורה, זאָל מחבר זיין אַ ספר, צוליב וואָס ער וואָלט געמוזט געהן צו ישעיה'ן, אַלס צום נביא און גדול הדור, נעמען ביי איהם אַ הסכמה, און אַזוי אַרום וואָלט גע־ווען אַ געלעגענהייט, זיי זאָלען זיך טרעפען? נאָר מוז זיין, אַז דערפאַר איז נישט בענוצט געוואָרען דאָס דאָזיגע מיטעל, ווייל עס איז שוין בעסער צו זיין קראַנק, איידער צו זיין אַ מחבר, וואָס דאַרף בעטען הסכמות...

רבי ישראל סאַלאַנטער פלעגט זאָגען: נישט אַלץ, וואָס מען טראַכט, מעג מען אַרויסריידען; נישט אַלץ, וואָס מען רעדט, מעג מען שרייבען, און נישט אַלץ, וואָס מען שרייבט, מעג מען דרוקען...

שמיני עצרת.

פערשיעדענע ערקלערונגען ווערען געגעבען וועגען דעם, פאַרוואָס מען זיצט נישט שמיני עצרת אין סוכה (הגם די גמרא זאָגט: „מיתב יתבינן, ברוכי לא מברכינן"), אָבער דעם איינפאַכסטען און פשוט'סטען טעם געפינען מיר אין תנחומא פ' פנחס. עס איז דערפאַר, ווייל שמיני עצרת איז מען מתפלל אויף גשם, און אויב מען זאָל דאַן זיצען און סוכה, וועט מען דאָך נישט מתפלל זיין אויפ'ן גשם בלב שלם. מען וועט דאָך באמת נישט וועלען, אַז עס זאָל איג'ם דאָזיגען טאָג רעגענען...

וועגען שמיני-עצרת זאָגען די חז"ל (סוכה נ"ה): „משל למלך שעשה סעודה וכו' לאחר שבעה ימים אמר קשה עלי פרידתכם".

דערויף ווערט געטייטשט: „קשה עלי פרידתכם", ס'איז מיר שווער דער פירוד, וואָס הערשט ביי אידען... און דעריבער, כדי צו בעזייטיגען דעם פירוד, איז אַ מנהג, מען זאָל זיך שמיני עצרת צונויפקומען און משמח זיין בחברותא, וואָס ברענגט צו התקרבות, צו אהבה ואחוה...

(צרור החיים)

און דאָס — פלעגט זאָגען רבי ישראל ריזשינער — איז

דער פשט אין דער גמרא (שבת ל״א), וואו עס ווערט דער־צעהלט וועגען דעם גר, וועלכער האָט פערלאַנגט פון הלל: „גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה על רגל אחת״ און הלל האָט איהם דערויף געענטפערט: „מה דעלך סני לחברך לא תעביד״.

דען וועגען יעדען יום־טוב ווערט געגעבען אין דער תורה אַ טעם, פאַרוואָס און צוליעב וואָס דער יום־טוב ווערט געפיי־ערט. דער טעם ווערט אָנגעוויזען אין יעדען נאָמען גופא: חג־המצות, חג־השבועות, חג־הסוכות. בלויז איין יום־טוב איז פאַרהאַן, שמיני־עצרת, וועגען וועלכען עס ווערט אין דער תורה קיין שום טעם נישט אָנגעוויזען. דער גר האָט אַלזאָ פערלאַנגט פון הלל ער זאָל איהם לערנען די תורה. דעם זין און דער טעם פון יענעם „רגל אחת״, פונ׳ם דאָזיגען איינעם יום־טוב, שמיני־עצרת, וועלכער איז לגמרי נישט קלאָר. דערויף האָט ער איהם געענטפערט: „מה דעלך סני לחברך לא תעביד״, אַז דער טעם פונ׳ם דאָזיגען יום־טוב איז, אַז עס זאָל בעזייטיגט ווערען דער פירוד ביי אידען, עס זאָל אויפגעוועקט ווערען אינ׳ם דאָזיגען טאָג אַ התעוררות פון אהבה און אחדות פון איין איד צום צווייטען, דען — „קשה עלי פרידתכם״...

אויפ׳ן פסוק „והיית אך שמח״, דרשנ׳ען די חז״ל: „לרבות לילי יו״ט האחרון לשמחה״, הגם אומעטום איז דאָס וואָרט „אך״ אַ מיעוט. דאַגעגען אויפ׳ן פסוק „ארבעים יכנו״ געפינען מיר פערקעהרט: „אתו רבנן ובצרי חדא״, הגם אין פסוק שטעהט בפירוש „ארבעים״.

אָט דאָס איז דער כח פון די חכמים: דאָרט, וואו עס האַנדעלט זיך מהנה צו זיין אידען און זיי משמח צו זיין,

מאַכען זיי פון אַ מיעוט אַ רבוי, דאַגעגען אָבער וואו עס האַנדעלט זיך וועגען מלקות, מאַכען זיי פון אַ רבוי — אַ מיעוט...

(בית יעקב)

סוכות, ווי עס ערקלערט דער מדרש. האָט מען מקריב געווען שבעים פרים פאַר׳ן וואויל און שלום פון די שבעים אומות. ערשט דעם לעצטען טאָג, שמיני־עצרת, האָט מען מקריב געווען אַ קרבן פאַר אידען.

אַזוי איז שוין די אייביגע טראַגעדיע אונזערע: מיר זאָרגען רק פאַר פרעמדע, רק פאַר דער וועלט. אונזערע איי־גענע אינטערעסען לאָזען מיר צום סאַמע סוף... און דערפאַר טאַקי האָבען מיר אַזאַ שעהן פנים.

כן נזכה לישב בסכת עורו של לויתן.

— ווי אַזוי — האָט זיך אַמאָל אַ געוויסער משכיל גע־ווענדעט מיט אַן אירא:נישער שאלה צו רבי ישעיה׳לע פראַגער — וועט מען מעגען מאַכען אַ סוכה פונ׳ם „עורו של לויתן״? „עור״ איז דאָך פון די „דברים המקבלים טומאה״, מיט וועל־כען מען טאָר עפ״י־דין נישט מסכך זיין?

— איהר האָט פערגעסען — האָט איהם דערויף רבי ישעיה׳לע אָבגעענטפערט — אַז עס איז אַ בפירוש׳ע משנה אין כלים: „כל שבמים — טהור״!...

שמחת תורה.

פון־ווען־אָן עקזיסטירט דער יום־טוב פון שמחת תורה? וואו געפינען מיר דעם ערשטען מקור וועגען דעם? —

עס ווערט אָנגעוויזען אויפ'ן זוהר פ' פינחס, וואו עס ווערט געזאָגט: „ונוהגין למעבד ישראל יומא חדוה ומתקריאת שמחת־תורה ומעטרין לספר־תורה בכתר דיליה". עהנליכעס אין „תיקוני זוהר" (תקונים חד ועסרין).

דאַנעגען ווערט לגמרי וועגען דעם נישט דערמאָהנט אין תלמוד. אַ חוץ די עטליכע ווערטער אין מגילה ל"א: „והאידנא דאיכא תרי יומין — למחר קורין וזאת הברכה"; אָבער קיין איין וואָרט נישט וועגען אַ ספעציעלען יום־טוב מיט'ן נאָמען „שמחת־תורה".

גענוי ווערט דער דאָזיגער יום־טוב דערמאָהנט ערשט דורך די גאונים און בעלי־התוספות. אין „אור־זרוע" ווערט געבראַכט אין נאָמען פון רבי עמרם גאון, אַז מען איז נוהג צו מאַכען אַ יום־טוב שמחת־תורה, שטיצענדיג זיך אויפ'ן מדרש שיר־השירים: „ויעש משתה, א"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה".

אין מהרי"ק, שורש ט', ווערט עהנליכעס געזאָגט אין נאָמען פון רב האי גאון.

אין תוספות ביצה ל': „ומזה הטעם, שנזהרים כשחל שמחת־תורה אחר השבת וכו'".

און דאַן אין הגהות אשר"י סוף סוכה, אין טור אורח־חיים, אין בית־יוסף, וועלכער דערמאָהנט עס אַלס מנהג אשכנזים

(„מנהג אשכנזים לסיים התורה ביום טוב שני של גליות ולשמוח בסיומה”) און אין רמ״א.

ווי עס איז אַלזאָ אָנצוּנעהמען, איז דערדאָזיגער יום־טוב איינגעפיהרט געוואָרען ערשט בימי הגאונים; דאָגעגען אין די צייטען פון תלמוד, וואו עס ווערט געזאָגט אין אַן אָרט: „בני מערבא סיימו את התורה חד לתילתי שנין”, האָט מען נאָך פונ׳ם דאָזיגען יום־טוב נישט געוואוסט.

רבי משה קאָברינער פלעגט זאָגען: דער גאַנצער חודש אלול, דער ראש־השנה, תקיעת־שופר, די עשרת ימי תשובה, דער יום־כפור, דער סוכות, די מצוה פון סוכה און די ארבעה מינים, דער הושענא רבה און דער חבוט הערבה, דאָס אַלץ איז בלויז אַ הקדמה און אַ הכנה צום — „אתה הראית לדעת”!..

„שישו ושמחו בשמחת תורה”...

אַ שמחה, אויף וועלכער נאָר איין צד איז זיך משמח און דער צווייטער צד געהט אַרום פער׳מרה־שחורה׳ט, איז נישט קיין עכטע, אמת׳ע שמחה.

שישו ושמחו בשמחת תורה.ביידע צדדים, ביידע מחותנים זאָלען זיך משמח זיין. נישט־נאָר איהר זאָלט זיך פרעהען מיט דער תורה, נאָר די תורה זאָל זיך אויך פרעהען מיט אייך...

(פנינים)

אין רוקח (סימן שע״א) ווערט געפּסק׳נט, אַז דער חתן בראשית, וועלכער הויבט־אָן די תורה, איז מחויב צו מאַכען אַ שהחיינו, און די שפּעטערע מפרשים וואונדערען זיך, פאַרוואָס דאָס איז ביי אונז נישט איינגעפיהרט און מיר ווייסען גאָר־נישט פון׳ם דאָזיגען מנהג.

ענטפערט דערויף דער „זר זהב״, אַז די ברכה פון „שהחיינו״ איז שייך נאָר אויף אַזאַ זאַך, ווי אַ פרישע צייטיגע פּרי, וואָס אַ געוויסע צייט איז עס נישט געווען און מען מאַכט דעריבער אַ „שהחיינו״, וואָס מיר האָבען דערלעבט און זיך דערוואַרט אויף דער דאָזיגער צייט. אויף דער תורה אָבער איז נישט שייך צו מאַכען „שהחיינו״, וואָרום אין איהר זמן איז גאָר קיין הפסקה נישטאָ — והגית בה יומם ולילה״!...

רבי נפתלי ראָפּשיצער פלעגט זעהר אָפט דערצעהלען פאַר זיינע מקורבים און ריהמען פאַר זיי דעם „אַבשניט״, וואָס ער האָט אַמאָל בעקומען פון אַ פּראָסטען מענש, אַ טרעגער. ער האָט אַמאָל בעמערקט, ווי דער דאָזיגער טרעגער, אַ גרויסער עם־הארץ, האט זיך גאָר געוואַלדיג משמח געווען אום שמחת־תורה, האַלטענדיג אין איין זינגען און טאַנצען. האָט איהם רבי נפתלי צוגערופען און געפרעגט:

— וואָס איז מיט דיר די שמחה אַזוי גרויס? אַזוי פיעל תורה האסטו עס געלערענט דאס יאהר, וואס דו פרעהסט זיך אַזוי?

דערויף האט איהם דער טרעגער געענטפערט:

— רבי! און אַז מיין ברודער מאַכט אַ שמחה, דאַרף איך מיך נישט פרעהען?...

מיט „חתן תורה״ איז מען עפ״י־רוב מכבד די גבירים, אַזעלכע, וועלכע נעהמען זעלטען אַ ספר אין האַנד... אַזאַ איינער איז אַ „חסידי׳שער חתן״ — ער זעהט זיך נישט אַ גאַנץ יאהר מיט דער כלה!...

(אַ פאלקס ווערטעל)

עס איז אַ מנהג אין די אידישע קהלות, אַז שמחת־תורה געהען אַלע בעלי־בתים מיט וויזיטען צום רב. דער נודע־ביהודה אָבער איז געווען אַ געגנער פונ׳ם דאָזיגען מנהג און ער האָט איהם ביי זיך אין פראָג אָבגעשאַפט. דער דאָזיגער מנהג, האָט ער ערקלערט, נעהמט זיך פונ׳ם מאמר אין דער גמרא: „חייב אדם להקביל פני רבו ברגל״ (ר״ה ט״ז), ווייל פונקט אַזוי, ווי מען דאַרף אום יו״ט עולה זיין קיין ירושלים און מקבל זיין פני השכינה, דאַרף מען אויך מקבל זיין פני רבו. היות אָבער, ווי מיר זענען דאָך בזמן־הזה נישט ביכולת מקיים צו זיין די מצוה פון „ראיה״, פון „לעלות ולראות״, דאַרף מען אויך די מצוה פון „להקביל פני רבו״ מבטל זיין, כדי דער כבוד רבו זאָל נישט זיין גרעסער, ווי דער כבוד שמים... און אַזוי ווערט טאַקי געפסק׳נט אין „נודע ביהודה״ (מהדורא תנינא או״ח סי׳ צ״ד), אַז בזמן הזה איז נישט שייך די מצוה פון „חייב אדם להקביל פני רבו ברגל״...

יום־טוב נאָכ׳ן דאַוונען זענען עטליכע סלאָנימער בעלי־בתים אַריינגעקומען צו רבי אייזלען מקיים זיין דעם חוב פון „כיבוד יום־טוב״ און פון „חייב אדם להקביל פני רבו ברגל״. אָבגעזעסען עטליכע מינוט בעמערקט רבי אייזיל, ווי

זיי איילען זיך און ווילען שוין געהן אַ היים. מאַכט ער צו זיי: היות, ווי איהר איילט זיך און עס איז איצטער נישט קיין זמן צו זאָגען תורה, וועל איך אייך בלויז זאָגען אַ טעם אויף דעם מנהג, וואָס איז אָנגענומען ביי די בעלי-בתים, צו מאַכען די יום-טוב'דיגע וויזיטען ביים רב פאַר'ן עסען, געהענדיג אַ היים פון שוהל. דאָס ערקלערט זיך דערמיט, וואָס יום-טוב, ווי איהר ווייסט, דאַרף זיין „חציו לד' וחציו לכם", און פון איין העלפט צו דער צווייטער העלפט קאָן מען נישט אַריבער-שפרינגען אַזוי לייכט, עס מוז דערביי זיין אַ געוויסער איבער-גאַנג, פונקט, למשל, ווי צווישען ווינטער און זומער איז דער איבערגאַנג — דער פריהלינג, צווישען זומער און ווינטער — דער הערבסט, צווישען טאָג און נאַכט — דער בין-השמשות און שקיעת-החמה, און צווישען נאַכט און טאָג — דער עמוד-השחר און נץ-החמה. הי אַזוי זשע געהט מען איבער פון „חציו לד'" צום „חציו לכם"? — איז די עצה דערצו, מען זאָל אין דער צווישען-צייט, געהענדיג פון שוהל, אַריינגעהן צום רב; היות ווי דער רב לערנט נישט און די בעלי-בתים צאָהלען איהם נישט. איז ער דער ריכטיגער איבערגאַנג, דער אמת'ער פערמיטלער צווישער די צוויי העלפטען, מחמת ער איז נישט „לד'" און נישט „לכם"...

(שיחות חכמים)

◆◆◆◆

פון אונזער אלטן אוצר

פסח

Druk. „Grafia", Warszawa, Nowolipki 7.

קריאת התורה. (ליום א׳ של פסח)

ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף

(פ׳ בא יב. כג.

אין פלוג איז עס דאָך א סתירה צו די ווערטער פונ׳ם בעל־הגדה און בעלי־המדרש, וועלכע זאגען: „אני ולא מלאך אני ולא שליח״!... נאָר דער פשט איז, אַז כדי די מצריים זאָלען נישט זאָגען, אז אויך די אידען שטאַרבען פון דער מגפה, וועט אין דערדאָזיגער נאַכט אַפילו דער געוועהנליכער, נאַטירליכער „משחית״, דער טאָג־טעגליכער מלאך־המות, אויף די אידען קיין שליטה נישט האָבען...

(ווילנער גאון)

והי׳ כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם. (יב.כו.)

ביי דער שאלה פון חכם ווערט געזאָגט בלשון יחיד: „כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות וכו׳״, דאס זעלבע אויך ביי דער שאַלה פון תם: „והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה זאת״. בלויז דאָ, ביי דער שאלה, וועלכע בעציהט זיך, לויט די חז״ל, אויפ׳ן רשע, ווערט געזאָגט: „והי׳ כי יאמרו אליכם בניכם״, א לשון רבים.

דען, ליידער, איז דער דאזיגער טיפ קינדער ביי אונז דער רבים, די מערהייט...

(הרב מ א. עמיאל)

מה העבודה הזאת לכם.

„לכם — ולא לו״. צו איהם געהער נישט דאָס אידישקייט, ער האָט זיך שוין דערפון לאַנג בעפרייט, און דאַך רופט ער עס אָן „עבודה״, דאַך איז עס איהם נאָך אַלץ לעול ולמשא...

(ברכת השיר)

דער זשיטאָמירער רב, רבי צבי הירש סעגאַל, דער בעל „עטרת צבי״, האָט געהאַט אַ זוהן, וועלכער איז אַוועק אויף גאָר אַנדערע וועגען, האָט געוואוינט אין פעטערבורג און זיך גערופען דר. גריגאָרי פעטראָוויטש. אייגמאָל איז ער געקומען צום טאַטען צו־גאַסט און פערבראַכט ביי איהם שבת. אין שוהל אַריין איז ער נישט געגאַנגען, דאַוונען האָט ער נישט געוואָלט, דערפאַר אָבער די שבת'דיגע סעודה האָט ער געפראַוועט כהלכתה, געסמאַקעוועט פון די פיש, געגעסען מיט גרויס אַפּעטיט דעם קוגעל, שטאַרק הנאה געהאַט פונ'ם שבת'דיגען צימעס. נאָכ'ן עסען איז ער אַריין אין אַ חדר־מיוחד און אויסגערויכערט אַ ציגאַר און נאָכהער האָט ער זיך אַוועקגעזעצט און פערפיהרט מיט'ן טאַטען אַ שמועס וועגען דער נויטיגקייט צו רעפאָרמירען דאָס אידישקייט.

— אַ מאָדנע זאַך — מאַכט צו איהם דער פאָטער — מיר איז דאָס אידישקייט לגמרי נישט שווער, און דוקא דו, וואָס קיין שום עול פון תורה ומצוות טראָגסט דו נישט אויף זיך, דאַוונען דאַווענסטו נישט, רופען רופסטו זיך גריגאָרי פּעטראָוויטש, רויכערסט אום שבת, און דערביי געניסטו סיי פון די גוי'אישע, סיי פון די אידישע בעקוועמליכקייטען, עסענדיג אי חזיר, אי שבת'דיגען קוגעל — דוקא פאַר אַזעלכע

ווי דו איז דאָס אידישקייט אַזוי שווער און רק זיי פערלאַנגען רעפאָרמען ?...

וה׳ הכה כל בכור בארץ מצרים. (יב. כט)

ביי די אַלטע פעלקער זענען די בכורים געווען שטאַרק פערהייליגט. אין וויכטיגע פאַלען פלעגט מען זאָגאַר דעם בכור מקריב זיין אַלס קרבן, גלויבענדיג, אַז דער דאָזיגער הייליגער קרבן איז עלול אויסצוקויפען די זינד פון גאַנצען פאָלק און איהם צו רעטען פון דער דראָהענדער געפאַהר, ווי מיר געפי־נען אין מלכים ב׳ (ג, כז.), אַז דער מלך פון מואב, בשעת זיין מלחמה מיט ישראל, האָט גענומען זיין עלטסטען זוהן, דעם בכור, און — „ויעלהו עולה על החומה", און דאָס האָט אויך געמיינט דער נביא מיט די ווערטער: „האתן בכור פשעי" (מיכה ו, ז.), צי דען — האָט ער איראָניזירט — וועל איך אויסקויפען מיינע זינד מיט׳ן קרבן פון אַ בכור ?... אַממעהר־סטען זענען די בכורים געווען פערהייליגט אין מצרים, וואו מען האָט זיי אָבגעגעבען געטליכען כבוד און מען פלעגט זיך זאָגאַר בוקען צו זיי און דינען, און דאָס, אַלזאָ, איז געווען דער זין פון מכת־בכורות, דען — „כשהקב״ה נפרע מן האומה נפרע באלהיה תחלה"...

וגם צדה לא עשו להם. (יב. לט.)

ווייזט אויס, אַז ביז דער לעצטער מינוט האָבען די אי־דען נאָך אַלץ געטראַכט, אַז פונ׳ם גאַנצען עסק וועט גאָרנישט ווערען...

(רבי אהרן שמואל תמרת)

זאת חקת הפסח, כל בן נכר לא יאכל בו. (יב. מג.)

„בן נכר — שהתנכרו מעשיו לאביו שבשמים" (רש"י).

פאַרוואָס איז איהם די תורה מדחה, אַז אַזאַ איינער טאָר זיך נישט בעטייליגען אין קרבן פסח, ווערענד די תורה אַליין הייסט דאָך, אַז מען זאָל אויך חלבנה מצרף זיין צו די סימני קטרת, אַלס רמז אַז מען דאַרף אויך די פושעי־ישראל נישט אויסשליסען פון כלל, און אויך יום כפור צו כל נדרי ווערט פייערליך אויסגערופען: „אנו מתירים להתפלל עם העבריינים"!?

נאָר מקרב צו זיין דעם פושע־ישראל און אויסצושטרעקען צו איהם פריינדליך די הענד דאַרף מען נאָר דאַמאָלס, ווען ער איז גרייט מיטצולריידען מיט'ן כלל און, לויט'ן ביישפיעל פון חלבנה, צו ווערען צונויפגעמאָלט און צונויפגעגאָסען אָרגאַניש מיט אַלע איבריגע סממנים. ווען אַזאַ איינער קומט אַליין יום־כפור ביינאַכט אין שוהל בכדי צו דאַווענען און צו פאַסטען מיט'ן כלל, איז ער דאַן אַן'אָנגעלעגטער גאַסט, פאַר וועלכען עס ווערען פריינדליך די טהירען געעפענט, אָבער ווען אַזעל־כער איז גרייט צו ווערען אַ מחותן מיט אונז נאָר צום עסען, צו דער סעודה, צום קרבן פסח, דאַן זאָגט מען צו איהם: מוחל, „כל בן נכר לא יאכל בו"!...

(פרדס יוסף)

ומלתה אותו אָז יאכל בו. (יב. מד.)

דעריבער האָט מען זיי געהייסען, זיי זאָלען זיך מל זיין פאַר'ן אַרויסגעהן פון מצרים, כדי זיי זאָלען זיך נישט סומך זיין אויף זייערע אייגענע כחות. דוקא פערשלאַפטע, אָבגעשוואַכטע, זאָלען זיי זיך לאָזען אויף דעם געפעהרליכען

מדבר־וועג, בעווייזענדיג דערמיט זייער אמונה און בטחון אינ'ם אויבערשטען...

(קטורת סמים)

לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו. (יב. מו.)

פאַרוואָס הויבט אָן דער פסוק בלשון יחיד: „לא תוציא מן הבית" און ענדיגט בלשון רבים: „ועצם לא תשברו"?

ווערט דערויף גאָכגעזאָגט אַ שאַרפזיניגען ענטפער אין נאָמען פון רבי זלמן ווילנער:

דער רמב"ם (אין פרק ט' קרבן פסח הלכה א') פסק'נט, אַז „אין מוציא אחר מוציא", אַז אויב איינער האָט אַרויסגע־טראָגען דאָס פלייש פון קרבן פסח מחוץ לבית, עובר זייענדיג דערמיט אויפ'ן לאו „לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה", און נאכהער איז געקומען אַ צווייטער און האָט דאָס זעלבע פלייש איבערגעפיהרט אין דרויסען אויף אַ צווייט אָרט, איז נור דער ערשטער חייב, אָבער דער צווייטער איז פטור, דאַ־געגען „יש שובר אחר שובר", אויב איינער האָט אינ'ם פלייש פון קרבן פסח איבערגעבראָכען אַ ביין, און דאַן האָט אַ צווייטער צום צווייטען מאָל איבערגעבראָכען דעם זעלבען ביין, האָבען ביידע גלייך עובר געווען אויפ'ן „ועצם לא תשברו בו" און ביידע זענען חייב.

איז דעריבער ביים ערשטען לאו פון הוצאה שטעהט „לא תוציא", בלשון יחיד, דען אין פאַל פון אַ „מוציא אחר מוציא" איז נור איינער, אַ יחיד, חייב, און די איבעריגע זע־נען פטור, דאַגעגען דער לאו פון „ועצם לא תשברו בו" איז געשריבען בלשון רבים, דען דערביי איז חייב אַפילו אַ „שובר אחר שובר"...

תורה אחת יהיה לאזרח ולגר. (יב. מט.)

עס זענען פאַרהאַן דריי קאַטעגאָריעס גרים. אַ גר, וועלכער איז זך מגייר צוליב אַ פרוי — וועגען אַזעלכען איז געזאָגט געוואָרען: „לגר אשר בשעריך תתננה", אַזאַ גר פערדיענט, מען זאָל איהם אָוועקשענקען די נבילות... אַ צווייטער, וועלכער איז זיך מגייר צוליב פרנסה — וועגען אַזעלכען ווערט געזאָגט: „ובקצרכם את קציר", בעת מען שניידט די תבואה אויפ'ן פעלד, זאָל מען אויך דעמדאָזיגען גר אין זינען האָבען... און אַזעלכער, וועלכער איז זיך מגייר לשם שמים, צוליב איבערצייגונג — דאָס איז דער אמת'ער גר, און וועגען איהם זאָגט די תורה: „הקהל! חוקה אחת לגר ולאזרח"... — „תורה אחת יהיה לאזרח ולגר"!...

(אליהו זוטא)

חג שבעת ימים (כח. יז.) (מפטיר ליום א)

אינטערעסאַנט איז די ערקלערונג פון ספרי אויפ'ן דאָזיגען פסוק: פסח און סוכות, ווייל זיי זענען נישט קיין צייט פון אַרבייט, האָט די תורה געזאָגט: מאַך דיר אַ יום-טוב פון זיעבען טעג און אַ יום-טוב פון אַכט טעג, אָבער שבועות, ווייל עס איז דאַן אַ צייט פון אַרבייט, האָט די תורה געהייסען פייערען נור איין טאָג. „כאן שחסה התורה על זמנן של ישראל"...

(ליום ב׳ של פסח)

שור או כשב או עז כי יולד. (פ׳ אמור כב. כז.)

מיר האָבען דא פאַר זיך דריי פסוקים, אין וועלכע עס רעדט זיך וועגען דריי פערשידענע מיני־קרבנות און אין יעדע פון זיי ווערט דער זמן פון דער נאַכט גערעכענט לויט אַ גאַנץ אַנדער אופן... אין ערשטען פסוק ווערט געזאָגט: „שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו" און ערשט אויפ'ן אַכטען טאָג מעג מען עס מקריב זיין אַלס קרבן, וואָס שייך אָבער די נאַכט צווישען זיבעטען און אַכטען טאָג, איז דער דין, אַז מקריב זיין טאָר מען נאָך דאַן נישט, אָבער עס מקדיש זיין פאַר אַ קרבן מעג מען שוין יאָ. אויף אַזאַ אופן איז, אַלזאָ, די נאַכט אַ זמן בפני עצמה, נישט זי געהער צום פערגאַנגענעם טאָג, ווארום דאַן טאָר מען דאָך אפילו נישט מקדיש זיין, און נישט צום מאָרגענדיגען, אַכטען טאָג, אין וועלכען מען מעג דאָך שוין זאָגאַר מקריב זיין... אין צווייטען פסוק רעדט זיך וועגען „אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד", און דאָ איז דער דין, אַז וויבאַלד מען האָט די מוטער געשאָכטען בייטאָג מעג מען שוין אויפדערנאַכט שעכטען דעם ולד. הייסט עס, אַלזאָ, אַז די נאַכט ווערט צוגערעכענט צום מאָרגענדיגען טאָג... אין דריטען פסוק רעדט זיך וועגען אַ קרבן תודה, אַז „ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר", מען מעג עס עסען אַ גאַנצען טאָג און ביינאַכט (אַ תודה — ביז האַלבע נאַכט, און שלמים — אַ גאַנצע נאַכט), אָבער צומאָרגענס נישט. הייסט עס, אַז די נאַכט געהער נישט צום מאָרגענדיגען, נאָר צום פערגאַנגענעם טאָג... אין יעדען פסוק ווערט אַלזאָ אַנדערש גערעכענט דער זמן פון דער נאַכט, און דעריבער

קומט נאָך די דאָזיגע פסוקים דער אויספיהר — „אני ד׳“, אַזוי איז דאָס געזעץ, „ואין לך רשות להרהר אחריו!“...

(רבי חיים זונדעל)

ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל. (כב. לב.)

רבי עקיבא גראָניצער האָט אַמאָל געמוסר׳ט איינעם, הלמאי ער שיקט זיין זוהן שטודירען אין אַ גוי׳אישע שול און דערצו נאָך אויך אום שבת. דערויף האָט איהם יענער געענטפערט, אַז ער טהוט עס פאַר׳ן אידישען פאָלק, פאַר וועלכען עס איז נויטיג צו האָבען געבילדעטע אידען, וועלכע זאָלען קענען פערטיידיגען דעם אידישען כבוד. אַלס ביישפיעל האָט ער איהם דערביי אָנגעוויזען אויפ׳ן דאַמאָלסדיגען ד״ר נתן בלאָך פון וויען, וועלכער האָט זיך קונה שם געווען מיט זיין פערטיידיגען דעם תלמוד געגען אַנטיסעמיטישען גלח ד״ר ראָהלינג. אויך זיין זוהן, האָפט ער, וועט אַלס געבילדעטער מאַן קענען שפעטער מקדש השם זיין און פערטיידיגען דעם אידישען כבוד געגען די שונאי ישראל.

— געגען אַזאַ מין היתר — ענטפערט איהם דערויף רבי עקיבא — צו זיין שוין איצט אַ מחלל את השם און אַ מחלל את השבת, ווייל שפעטער וועט ער אפשר זיין אַ מקדש השם, וואָס עס איז נאָך אַלענפאַלס אַ גרויסער ספק, וואָרענט אונז טאַקי די תורה. אָט זאָגט זי אונז טאַקי בפירוש: „ושמרתם מצותי ועשיתם אותם וכו׳ ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל“. זייט נישט מחלל דעם אויבערשטענס נאָמען מיט׳ן אויסרייד און אויף דער קאנטא פון „ונקדשתי בתוך בני ישראל“, אַז שפעטער וועט איהר מכלומרשט זיין אַ מקדש את השם...

אלה הם מועדי – ששת ימים תעשה מלאכה. (כג. ב.)

עס איז אַ בעקאנטער האַרבער פסוק. אָנהויבען הויבט זיך אָן: „אלה הם מועדי", דאָס זענען די ימים־טובים, און געהערט ווערט גאָר וועגען שבת: „ששת ימים תעשה מלאכה"!?.. און דאַן, נאָכוואָס ווערט אין צווייטען פסוק נאָכאַמאָל איבערגע־חזר׳ט: „אלה מועדי ד׳ מקראי קדש" וכו׳?

לויט דער ערקלערונג פון „אור החיים", מיינט דאָ די תורה פעסטצושטעלען דעם אונטערשיעד צווישען די ימים־טובים און שבת: די בעשטימונג פון די ימים־טובים ווערט איבערגע־געבען אין רשות פון בית־דין, וועלכע האָבען דאָס רעכט, אויב זיי געפינען פאַר נויטיג, מעבר צו זיין די חדשים און דאָס יאָהר, דורך וואָס די ימים־טובים ווערען אַזוי־אַרום איבערגע־רוקט אויף אַ שפּעטערער צייט; דאַגעגען דער טאָג פון שבת לאָזט זיך אויף קיין פאַל נישט ענדערן און איבעררוקען, און דאָס, אַלזאָ, אין דער פשט: „אלה הם מועדי" — מיין „מועד", וועלכער איז פעסט בעשטימט אויף שטענדיג, איז „ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון" — דערדאָזיגער „מועד", שבת, לאָזט זיך אויף קיין פאַל נישט אונטערוואַרפען אונטער קיין שום ענדערונג; דאַגעגען „אלה מועדי ד׳ מקראי קדש", די ווייטער אויסגערעכענטע ימים־טובים, ווי פסח, שבועות, ראש־השנה א. א. וו. אויף זיי ווערט געזאָגט: „אשר תקראו אותם במועדם" – „אל תקרי אותם, אלא אתם", זיי ווערען בעשטימט לויט דעם איינזעהן פון בית־דין...

דער ווילנער גאון ערקלערט דעמדאָזיגען פסוק אויף אַן־אַנדער אופן, געמליך: אינ׳ם פסוק „ששת ימים תעשה מלאכה" רעדט זיך דא נישט וועגען שבת, נאָר טאָקע וועגען די ימים־טובים, וועלכע, לויט דער תורה, ענטהאַלטען זיי צוזאַמען זיבען

טעג: צוויי טעג פסח (דער ערשטער טאָג און דער זיבעטער), צוויי טעג סוכות (דער ערשטער און דער אַכטער, שמיני עצרת), איין טאָג שבועות, איין טאָג ראש־השנה און איין טאָג יום־כפור. אָבער נישט אַלע ימים־טובים זענען גלייך און נישט אַלע האָבען זיי דעמזעלבען דין. אַלזאָ: „אלה הם מועדי", פון אָט דידאָזיגע ווייטער אויסגערעכענטע ימים־טובים, איז „ששת ימים תעשה מלאכה", זענען זעקס טעג, פסח, שבועות, ראש־השנה, סוכות, ערלויבט צו טהון אין זיי אַ מלאכה פון „אוכל־נפש"; אָבער „וביום השביעי", איין טאָג יום־טוב איז פאַרהאַן, יום כפור, וועלכער איז „שבת שבתון מקרא קדש, כל־מלאכה לא תעשו"...

און לויט אָט דעם אופן לאָזט זיך אויך ערקלערען, פאַר־וואָס אין נוסח פון „ותודיענו", וואָס ווערט געזאָגט אין דער נאַכט פון יום־טוב, וואָס געפאַלט אום מוצאי־שבת, חזר'ט־זיך־איבער צוויי מאָל: „ותבדל וכו' בין יום השביעי לששת ימי המעשה", און דאַן — „ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת"... לויט דער דערמאָהנטער ערקלערונג פון ווילנער גאון, בעציהט זיך דערדאָזיגער צווייטער זאַץ אויף די ימים־טובים — און דער פשט איז: „ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת", אַז דער זיבעטער טאָג יום־טוב, יום־כפור, איז מיט זיין הייליגקייט אַן אויסנאהם פון די איבעריגע זעקס יום־טוב־טעג!...

(נתינה לגר)

ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום זה (כג. יד.)

אין קידושין ל״ח ברענגט תוספות די קשיא פון ירושלמי: פאַרוואָס האָט מען נישט מתיר געמאַכט, אַז מצה זאָל מען מעגען עסען אויך פון דער נייער תבואה? די עשה פון „בערב תאכלו מצות" דאַרף דאָך דוחה זיין דעם לא תעשה פון „חדש"?

ענטפערט דערויף ר' יונתן אייבעשיץ:

די גמרא זאָגט, אַז בימי אבלו של משה זענען פארגעסען געוואָרען דריי הונדערט הלכות. איינע פון זיי איז געווען די הלכה פון „שיעורין", ווי גרויס עס דאַרף זיין דער שיעור פון יעדע מצוה. מען האָט דעריבער נישט געקאָנט מתיר מאַכען, אַז מען זאָל קאָנען יוצא זיין די מצוה פון אכילת מצה מיט דער תבואה פון חדש, וואָרום וויפיעל זאָל ער מעגען עסען? זאָל ער עסען אַ כזית? טאָמער איז גאָר דער שיעור פון אכילת מצה צוויי זתים, האָט ער דאָך דאָן נישט מקיים געווען די מצוה און איז עובר אויף אַ חצי שיעור. זאָל ער עסען צוויי זתים? אפשר איז דער שיעור פון דער מצוה אַ כזית, טאָר ער דאָך שוין דעם צווייטען כזית נישט עסען! און אָט דערפאַר האָט מען נישט מתיר געמאַכט צו עסען מצות פון חדש...

וספרתם לכם ממחרת השבת. (כג. טו.)

די ספירה, האָט די תורה בעשטימט, דאָס צעהלען די טעג ביז צום יום-טוב פון קבלת-התורה, זאָל מען אָנהויבען דאָן, ווען מען ברענגט דעם עומר און מען שניידט די נייע תבואה, און פערקעהרט ווידער, דער עומר איז בעשטימט גע-

וואָרען צו ברענגען דאַן, ווען מען וועט אָנהויבען צעהלען די ספירה צו קבלת־התורה, עס איז הא בהא תליא — „אם אין קמח אין תורה״ און „אם אין תורה אין קמח״...

(מהר״ל מפראג)

דעריבער זאָגען מיר אינ׳ם ערשטען ספירה־טאָג: „היום יום אחד לעומר״, נישט „יום ראשון״, אַזוי ווי מיר זאָגען אין די ווייטערע טעג—„יום שני״, „יום שלישי״ וכו׳, כדי דערמיט אָבצוווענדען די מיינונג פון די קראים, וועלכע טייטשען, כידוע, אַז „ממחרת השבת״ מיינט מען זונטאָג, אַז אין וועלכען טאָג דער פסח זאָל נישט געפאַלען, דאַרף מען אָנהויבען צו צעהלען ספירה אינ׳ם ערשטען זונטאָג׳דיגען טאָג פון דער נעכסטער וואָך... איז דערפאַר זאָגען מיר נישט „יום ראשון״, פון וועל־כען עס וואָלט דאַך געקאָנט זיין משמע, אַז עס ווערט דערמיט געמיינט — זונטאָג...

(רבי צבי הירש חיות)

אינטערעסאַנט איז די ערקלערונג וואָס ווערט געבראַכט אין ספר „מטה משה״ אין נאָמען פון רבינו יהודה החסיד, אַז דער טעם, פאַרוואָס די תורה האָט געהייסען צעהלען ספירה איז, ווייל אין די דאָזיגע טעג, צווישען פסח און שבועות, איז דאָס פאָלק בעשעפטיגט ביי דער אַרבייט אויפ׳ן פעלד, און זייענדיג די גאַנצע צייט דערווייטערט פון שטאָדט און היים קאָן אַמאָל פּאַסירען, אַז זיי זאָלען פערגעסען די צייט־רעכנונג און זיך טועה זיין אינ׳ם חשבון, ווען עס דאַרף אויספאַלען דער יום־

טוב שבועות, האָט מען זיי דעריבער געהייסען די גאַנצע צייט צעהלען יעדען טאָג ספירה, כדי זיי זאָלען קיין טעות נישט האָבען...

פאַרוואָס מאַכט מען נישט קיין „שהחיינו" איבער דער מצוה פון ספירת-העומר?

ווייל — ערקלערט דערויף דער רשב"א — די ספירה אַליין איז נור געווען אַ מיטעל און אַ פאָרבערייטונג צו דער הויפט-מצוה. דער זין פון דער ספירה איז געווען, אַז נאָך די אָבגעצעהלטע צאָהל טעג זאָל מען מקריב זיין די „שתי הלחם". מיר אָבער בעגנוגענען זיך היינט בלויז מיט'ן צעהלען, אָהן מקיים צו זיין דערביי די עיקר מצוה, און דעריבער קענען מיר נישט זאָגען: „שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה", דען דער „זמן הזה" פערשאַפט אונז בלויז צער, דערמאָהנענדיג אונז אין'ם חורבן בית-המקדש...

נאָך ספירת העומר זאָגען מיר: „הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בית המקדש למקומה במהרה בימינו". פאַרוואָס עפיס זאָגען מיר דאָס נור ביי דער דאָזיגער מצוה?

דען מדאורייתא איז די מצוה פון ספירת-העומר נור נוהג בזמן המקדש, בשעת מען האָט מקריב געווען דעם עומר. בזמן הזה דאַגעגען איז עס נור מדרבנן אַלס זכר, און דערי־בער זענען מיר מתפלל: „הרחמן הוא יחזיר לנו עבודת בית המקדש" און דאַמאָלס וועלען מיר צוריק קענען מקיים זיין די מצוה פון ספירת-העומר לויט איהר אמת'ן זין און תכלית...

(ילקוט יצחק)

וקראתם בעצם היום הזה מקרא קודש וכו׳. (כג. כא.)

בלויז ביי שבועות און יום־כיפור שטעהען די ווערטער „בעצם היום הזה״, און נישט ביי אַלע אַנדערע ימים־טובים. מיט וואָס ערקלערט זיך עס ?

עס איז מעגליך דערפאַר, ווייל אלע אַנדערע ימים־טובים זענען אַ זכר צו זאַכען, וואָס זענען אַמאָל געווען: יציאת־מצרים, ענני הכבוד וכו׳ און וואָס היינט האָבען מיר עס נישט מעהר. אַנ׳אויסנאַהם זענען בלויז שבועות און יום־כפור, דען די תורה, וואָס מיר האָבען מקבל געווען אום שבועות האָבען מיר ב״ה ביז׳ן היינטיגען טאָג און יום־כפור איז עד־היום גילטיג אַלס טאָג פון מחילת עוונות, און דעריבער שטעהט געשריבען ביי אָט די צוויי ימים־טובים: „בעצם היום הזה״. מיר פייערען זיי, הייסט עס, נישט בלויז אַלס זכר, נאָר זיי זענען פאַקטישע ימים־טובים פאַר אונז אויך היינט — „בעצם היום הזה״...

(רבי יצחק אליהו לאַנדוי)

בחודש השביעי באחד לחודש וכו׳. (כג. כד.)

„בכסה ליום חגנו, איזהו חג שהחודש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש־השנה״. (ר״ה ח׳)

וואָס מיינט מען „שהחודש מתכסה בו״? אין רש״י און אין תוספות ווערען געבראַכט דערויף פערשיעדענע פירושים. מען קאָן עס אָבער אויך ערקלערען גאַנץ איינפאַך:

ראש־חודש איז אַמאָל געפייערט געוואָרען ביי אידען אַלס אמת׳ער יום־טוב. אַנ׳עדות דערויף איז דער פסוק „חדשיכם

ומועדיכם שנאה נפשי״, פון וואָס עס איז צו זעהן, אַז אויך ראש־חודש איז געווען אַ פייער־טאָג, אַ מועד. יעדער ראש־חודש האָט געהאַט אַ מעגליכקייט געפייערט צו ווערען אַלס בעזונדע־רער יום־טוב, אַ חוץ ראש־חודש תשרי, ווייל אינ׳ם דאָזיגען טאָג איז דער יום־טוב פון ראש־השנה און צוליב דעם גרויסען יום־טוב האָט מען ממילא דעם קלענערען יום־טוב, דעם ראש־חודש, נישט אָנגעזעהן, און דאָס איז דער פשט: „חג שהחודש מתכסה בו״, אַ יום־טוב, אין וועלכען דער ראש־חודש ווערט פערדעקט, פערטונקעלט, און וועלכער יום טוב איז דאָס — „הוי אומר זה ראש־השנה״...

(שפת הידיעה)

שבתון זכרון תרועה מקרא־קדש. (כג. כד)

צו רבי ברוך מעזשיבוזשער איז אַמאָל געקומען אַ גע־וויסער מתנגד׳ישער רב, וועלכער האָט זיך גרויס געהאַלטען מיט זיין לומדות, און רבי ברוך, הגם ער איז געווען בעקאַנט אַלס גרויסער מכניס־אורח, האָט איהם אויפגענומען זעהר קאַלט, אָהן שום כיבוד. די מקורבים האָט עס שטאַרק געוואונדערט — האָט זיי רבי ברוך געענטפערט דערויף:

— ווי בעקאַנט, צייכענט זיך שבת אויס מיט דער זעל־טענער מדה פון הכנסת־אורחים: קומט צו איהר ראש־חודש (שבת ראש־חודש) — גיט זי איהם אָוועק דעם מפטיר; קומט יום־טוב — דערלאַנגט זי איהם דאָס גאַנצע קריאת־התורה; יום־כפור — גיט זי איהם אפילו דאָס עסן אָוועק; בלויז דעם תקיעת־שופר אום ראש־השנה וויל זי נישט אוועקגעבען, און אַז ראש־השנה געפאַלט אום שבת, לאָזט זי נישט בלאָזען קיין שופר. פאַרוואָס? — דער תירוץ איז, ווייל מען האָט פיינט אַנ׳אורח, וואָס בלאָזט זיך!...

כי כל־הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה מעמיה (כג. כט.)

אַ איד, וואָס פיהלט נישט אינ'ם דאָזיגען הייליגען טאָג קיין פיינליכקייט און אונרוהיגקייט אין האַרצען, קיין חרטה און הרהור־תשובה, איז עס אַ בעווייז אַז „ונכרתה מעמיה״ אַז זיין נשמה איז שוין לגמרי אָבגעריסען פון אידען !...

(לב שמח)

ולקחתם לכם ביום הראשון. (כג. מ.)

דערויף ווערט געזאָגט אין אבן־עזרא : „אנחנו נאמין בדברי המעתיקים כי לא יכחישו הכתוב, אף על פי שמצאנו ויקחו להם שה לבית אבות״.

דער זין פון די דאָזיגע ווערטער ווערט דורך די מבארים ערקלערט אויף פערשיעדענע אופנים, וועלכע בעפרידיגען אָבער נישט. דער ריכטיגסטער און איינפאַכסטער פשט שיינט צו זיין פאָלגענדער : די מצוה פון אתרוג איז, לויט דעם אופן ווי זי ווערט אויסגעפיהרט, אַנ'אויסנאַהם פון אַלע אַנדערע מצוות, מחמת מיר געפינען נישט נאָך אַזאַ עהנליכע מצוה, וועלכע זאָל בעשטעהן בלויז פון נעהמען דעם אָנגעוויזענעם געגענשטאַנד אין דער האַנד און דערמיט אַליין זאָל מען שוין האָבען מקיים געווען די מצוה, און ווען נישט די „מעתיקים״, די חז״ל הייסט עס, וועלכע לערנען אונז, אַז די דאָזיגע מצוה דאַרף אויסגעפיהרט ווערען נור אויף אַזאַ אופן, וואָלט מען געקאָנט זאָגען, אַז דאָס וואָרט „ולקחתם״ האָט דאָ די זעלבע בעדייטונג ווי דער „ויקחו להם איש שה לבית אבות״, וואו

מען מיינט נישט בלויז געהמען, נאָר עסען, אָבער — „אנחנו נאמין בדברי המעתיקים"...

(ח. סלוזעווסקי)

ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכו'

אַרויסגעהענדיג פון דער מדבר, פון די וויסטעניישען, אָהן יעדע פרוכט און געוויקס און אָהן וואַסער צום טרינקען, און אַריינקומענדיג אינ'ם בליהענדען און פרוכטבאַרען לאַנד, האָט די תורה אינ'ם חג-האסיף געהייסען געהמען אַלס צייכען פון פרייד די שענסטע פון צווישען די פירות (אתרוג), די הערליכסטע פון די צווישען די בלעטער (לולב), די אויסגעצייכענטע פון צווישען די ריחות (הדס) און די בעסטע פון צווישען די גראָזען (ערבה)...

(מורה נבוכים ח"ג פרק מ"ג)

||||||||||||||||||||||

(לשבת חול המועד)

פסל לך שני לוחות אבנים. (פ' תשא לד. א.)

„לא העשיר משה אלא מפסלתן של לוחות, שנאמר פסל לך, פסלתן שלך יהא, אמר רבי יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו, וכולן ממשה". (נדרים לח)

צי דען זענען גבורה און עשירות אַזעלכע מעשים טובים, אַז צוליעב זיי איז דער מענש אַוש זוכה צו השראת השכינה?

גר פון די אַלע אויסגערעכענטע מדות איז די וויכטיגס־טע באמת די מדה פון ענייות, אָבער בשעת דער עניו איז אַ קרענקליך שוואַכע בריאה, און דערצו איז ער אויך אַ קבצן און אַ שוטה, האָט זיין ענייות קיין שום ווערט נישט וואָרום זאָל ער פרובען, אדרבה, און זיין אַ בעל־גאוה און זיך גרויס האַלטען, מען וועט דאָך מאַכען פון איהם ליצי־ליצנות!... אַ רבותא איז, ווען דער מענש האָט זיך מיט וואָס גרויס צו האַלטען, ער איז אַ גבור, אַנ'עושר, אַ חכם, און דאָך מאַכט ער פון זיך קיין ווזען נישט און צייכענט זיך אויס מיט ענייות — אַזאַ איינער פערדיענט, אַז די שכינה זאָל רוהען אויף איהם!...

(משל ומליצה)

עהנליך טייטשט דער דובנער מגיד: „כספו לא נתן בנשך ושוחד על נקי לא לקח, עושה אלה לא ימוט לעולם".

עס איז נישט קיין רבותא, ווען איינער ריהמט זיך, אַז ער האָט נאָך קיינמאָל קיין רבית נישט גענומען, אין דער צייט, וואָס דער דאָזיגער פּאַרשוין טרויט בכלל נישט אַרויס קיין גראָשען פון האַנד און ער האָט נאָך אין זיין לעבען קיי־נעם קיין גמילות־חסד נישט געבאָרגט. עס איז אויך קיין רבותא נישט, ווען אַ פּראָסטער מענש, צו וועלכען עס וועט גאָר קיי־נעם נישט איינפאַלען צו ווענדען זיך מיט משפטים און בוררות'ן ריהמט זיך, אַז ער האָט נאָך קיינמאָל נישט גענומען קיין שוחד.

אַ רבותא איז, ווען ער איז „עושה אלה", ווען ער באָרגט געל"ד און פיהרט משפטים און פונדעסטוועגען ד"האָט ער נאָך קיינמאָל נישט גענומען קיין נשך און קיין שוחד — אַזעלכען קומט געלויבט צו ווערען און אַזעלכער פערדיענט די ברכה, אַז „לא ימוט לעולם!"...

רבי ישראל'טשע ריזשינער האָט זיך אַמאָל צונויפגעטראָפען מיט רבי מאיר'ל פּרעמישלאַנער. דער ריזשינער האָט, כידוע, געפיהרט אַ רייכען ברייטען שטאַאַט און דער פּרעמישלאַנער האָט איהם אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז לפי דעתו, דאַרפען צדיקים נישט לעבען אין אַזאַ הרחבה, דערויף האָט איהם דער ריזשינער געענטפערט, אַז אויך משה רבינו האָט געלעבט אין עשירות, ווי די חז"ל זאָגען און ווי רש"י ברענגט אויפ'ן פּסוק „פסל לך" — „הראהו מחצב של סנפירין מתוך אהלו ואמר הפסולת יהי' שלך ומשם נתעשר הרבה".

רופט זיך אָן רבי מאיר'ל פּרעמישליאַנער:

— ריזשינער צדיק! אויב השי"ת האָט געוויזען משה'ן אין ווין געצעלט אַ „מחצב של סנפירין", אַ גאַנצע שיכט מיט ברילאַנטען, טאָ נאָכוואָס האָט ער איהם געהייסען רייך ווערען פונ'ם פסולת פון די לוחות? פונ'ם „מחצב של סנפירין" האָט ער דאָך געקענט האָבען אַ סך מעהר עשירות? נאָר דער פשט איז, הגם ער האָט איהם געוויזען אַ „מחצב של סנפירין" האָט ער איהם נישט געהייסען דערפון נהנה זיין, דען אַ צדיק דאַרף נישט קיין עשירות, אַ צדיק דאַרף נישט קיין ברילאַנטען, נאָר „הפסולת יהי' שלך", ערנעהרען זאָל ער זיך פון „פסולת", פון קלייניגקייטן און — „משם נתעשר הרבה". דען נאָר דאָס איז די אמת'ע עשירות פאַר אַ צדיק, „איזהו עשיר — השמח בחלקו"...

וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו. (לד. ח.)

וואָס עפּעס „וימהר", פאַרוואָס האָט ער זיך געאיילט? נאָר ווי משה האָט דערהערט, ווי השי"ת רעכענט אויס,

אַז די זינד פון עגל וועלען איבערגעטראָגען ווערען „על בנים ועל בני בנים, על שלשים ועל רבעים"... האָט זיך משה צוגע-איילט און זיך גענומען בוקען, כדי מפסיק צו זיין די דברי השם, דער חשבון זאָל זיך נישט ציהען נאָך ווייטער...

(יערות דבש, אויך אין כלי יקר)

ילך נא ד׳ בקרבנו כי עם קשה עורף הוא. (לד, ט)

„והנה עם קשה עורף הוא, א"ר יקים שלשה חצופים הם, חצוף בחיה כלב, בעוף — תרנגול, ובאומות — ישראל... אתה סבור שהוא לגנאי — ואינו אלא לשבחן". [שמות רבה פ׳ מ"ב]

די מדה פון עקשנות, פון קשיות עורף, האָט איהרע שלעכטע, אָבער פיעל מעהר נאָך איהרע גוטע זייטען, און ווי מיר זעהען פון פסוק, האָט סיי השי"ת, סיי משה רבינו, זיך בענוצט מיט דער זעלבער טענה. השי"ת האָט געזאָגט: „כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה!" דערויף האָט משה רבינו געענטפערט: אדרבה! „ילך נא ד׳ בקרבנו כי עם קשה עורף הוא!" די מדה פון עקשנות, דאָס איז דוקא די גרויסע מעלה פון פאָלק ישראל, הגם ער מאַכט אַמאָל אַן עגל, איז ער אָבער אויך גרייט, ווען מען דאַרף, זיך מוסר נפש צו זיין פאַר זיין גאָט און פאַר זיין תורה, איבערצוטראָגען די שווערסטע עגוּיים און נסיונות און זיך נישט אונטערצוגעבען!...

(חומר לדרוש)

שיר השירים.

שיר השירים אשר לשלמה. (א. א.)

דערויף ווערט געזאגט אין זוהר: „שיר השירים תתר״ו סימן״.

וואָס ווערט געמיינט דערמיט?

דער ווילנער גאון ערקלערט עס גאַנץ איינפאַך:

אין פסוק ווערט געזאגט: „ויהי שירו חמשה ואלף״ (מלכים א׳ ה, יב), און אויף דעם בעמערקט דער זוהר, אַז דאס איז אַ חוץ שיר־השירים, אַז צוזאַמען מיט שיר־השירים איז עס תתר״ו — אלף וששה...

בעת דער עולם האָט דערהערט געזאַנג, „שיר השירים״, כאָטש עס איז דערביי נישט אָנגעגעבען דער יחוס פון מחבר און עס ווערט געזאָגט סתם: „אשר לשלמה״ — האָט עס פונדעסטוועגען ביי איהם שטאַרק אויסגענומען און ער האָט גלייך אָבגעענטפערט: „ישקני מנשיקות פיהו, כי טובים״...

אבער ווען דערזעלבער מחבר איז געקומען צו זיי מיט מוסר, מיט שטראָף־רייד, מיט׳ן ספר „קהלת, כאָטש עס ווערט דערביי אנגעוויזען זיין גרויסער יחוס: „קהלת בן־דוד״, און זיין הויכער שטאַנד: „מלך בירושלים״ — האָט איהם דער עולם אויפגענומען קאַלט, מיט ביטול, ענטפערענדיג:

עט!... „הבל הבלים אָמר קהלת, הבל הבלים. הכל הבל״!

(רבי ישראל סאַלאַנטער)

צו רבי אייזיל חריף איז אַמאָל געקומען אַ מחבר בעטען אַ הסכמה אויף אַ ספר און ער האָט דערביי גענומען דערצעה־לען, וואָס פאַר אַ גרויסער יחסן ער איז.

מאַכט צו איהם רבי אייזיל:

אין שיר השירים האָט שלמה המלך נישט אָנגעגעבען זיין יחוס. ערקלערענדיג קורץ: „שיר השירים אשר לשלמה״ און דאָך האָט דאָס ספר שטאַרק אויסגענומען און מען האָט דעריויף אַרויסגעגעבען אַ הסכמה, אַז „כל הכתבים קדש ושיר השירים קדש קדשים״ (מגילה ו׳). אין קהלת דאַגעגען ווערט שוין אויסגערעכענט דער גאַנצער יחוס פון מחבר: „דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים״, און פונדעסטוועגען — „בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת״ (שבת ל׳)... וואָרום ביי הסכמה אויף ספרים, ליעבער איד, רעכענט מען זיך נישט מיט קיין יחוס...

שחורה אני ונאוה. (א. ה.)

דעריויף דרש׳נען די חז״ל: „שחורה אַני במעשי ונאוה במעשי־אַבות״...

אין דער אידישער אויפפיהרונג בעמערקט מען אָפט שרייענדע קאָנטראַסטען: פון איין זייט — מעשים־טובים, זעל־טען־איידעלע מעשים. וואָס מען זעהט נישט ביי קיין שום אומה ולשון; און פון דער צווייטער זייט, גלייכצייטיג — מדות מגונות, וועלכע פערשאַפען אונז גאָר קיין כבוד נישט... אין פלוג זעהט עס אויס אונפעסשטענדליך: ווי־אַזוי פּאַרט זיך

דאָס ? ווי קומט צו דיזעלבע מענשען אַזאַ „תרתי דסתרי" ?... דערויף ערקלערען אונז די חז"ל: וואונדער זיך נישט — „שחורה אני במעשי ונאוה במעשי־אָבות"; די גוטע מעשים האָבען מיר בעקומען בירושה פון די עלטערען, די דאָזיגע ירושה איז אַזאַ רייכע געווען, אַז עד־היום ערנעהרען מיר זיך פון איהר; דאַגעגען די מעשים־רעים — דאָס איז שוין אונזער א ייגענע אַרבייט!...

(דובנער מגיד)

כאהלי קדר כיריעות שלמה. (א. ה.)

אַזוי זעהען אויס, ליידער, אַ סך אידישע הייזער: אויסערליך זעהען זיי „כיריעות שלמה", מאַכען זיי דעם איינדרוק, ווי עס וואָלט דאָרט געווען העל און ליכטיג אין אַלע ווינקעלען און פול מיט כל־טוב, און אינוועניג איז „כאהלי קדר", הערשט חשכות, מרה־שחורה און עס ביימט אין זיי דער דלות...

(מחנה לוי)

שמוני נוטרה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי. (א. ו.)

כל מיני וויינגערטנער בעאַרבייט, אינדוסטריען געשאַפען, פאַבריקען אויפגעשטעלט, שטעדט געבויט, אָבער — „כרמי שלי לא נטרתי", די אלע זאכען וועלען קיינמאָל נישט אָנערקענט ווערען אלס „כרמי שלי", שטענדיג וועלען זיי געהן אויף פרעמדען חשבון...

(בית דוד)

אם לא תדעי לך היפה בנשים —
צאי לך בעקבי הצאן. (א. ח.)

אויב דו ווייסט נישט און דו ווילסט וויסען און דער־קענען דעם אמת׳ן מהות פון דער פרוי, צי זי איז ווירק־ליך שען און איידעל אין איהר אויפפיהרונג — „צאי לך בעקבי הצאן", טהו דאַן אַ קוק אויף די קינדער אידהרע, ווי אַזוי זי האָט זיי מחנך געווען, וואָס פאַר אַ ערציהונג זי האָט זיי געגעבען. וואָס פאַר אַ מאַמע — אַזעלכע קינדער...

(פרחי אהרן)

לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי.

די מפרשים מאַטערען זיך צו ערקלערען דעם זין און בעדייטונג פונ׳ם דאָזיגען משונה׳דיגען פערגלייך, באמת אָבער איז עס גאַנץ איינפאַך:

פערגלייכענדיג אין די ווייטערע פסוקים דעם געליעב־טען צו אַ קעניג — „עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו", ווערט די געליעבטע, אַלס ביישפיעל פון איהר טרייהייט און איבערגעגעבענהייט צו איהם, פערגליכען צום קעניגליכען רייט־פערד אין טאָג פון זיין קרוינונג, וועלכע איז שטרענג פער־באָטען פאַר אַנדערע, צו וועלכע קיין שום מענש טאָר זיך מעהר נישט צוריהרען...

(הרב ברוך פרידענבערג)

הנך יפה עיניך יונים. (א. טו)

די אויגען פון דער כנסת־ישראל זענען געגליכען צו די

אויגען פון טויבען, דען די טבע איז פון דער טויב, אַז בעת זי פליהט דרעהט זי יעדעס מאָל אויס דעם קאָפּ און קוקט כסדר הינטער זיך, אין דער ריכטונג צו דער נעסט פונוואַנען זי איז אַוועקגעפלויגען. אויך דער איד, ווי דערוויטערט ער זאָל נישט זיין פון זיין נעסט, סיי אין צייט, סיי אין אָרט, סיי אין מעשים — שטענדיג וועט עס איהם ציהען צוריק צום מקור, צו זיין אַלטער, אַמאָליגער נעסט...

(רבי ישראל סאַלאַנטער)

קורות בתינו ארזים. (א. יז.)

„שבח המשכן הוא זה" (רש"י)

אַ פלא! אין משכן זענען דאָך נישט געווען קיין קורות, קיין באַלקענס?

מעגליך, אַז עס איז דאָ אַריינגעפאַלען אַ טעות און עס דאַרף זיין: „שבח המקדש".

(דברי חכמים)

כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות. (ב. ב.)

דער רמב"ן האָט אַמאָל שפּאַצירט אין גאָרטען מיט זיינעם אַ פריינד, אַ כומר, און עס האָט זיך פערבינדען צווישען זיי אַ שמועס וועגען אידען.

— איהר אידען — זאָגט דער כומר — מוזט ווירקליך זיין אַ שלעכט פאָלק, אַנדערש וואָלט מען אייך נישט אַזוי פיינד געהאַט אין דער וועלט.

אַלס ענטפער נעהמט איהם דער רמב"ן אַרומפיהרען איבער'ן גאָרטען און ווייזט איהם:

— אָט האָט איהר דאָ שענע, שמעקעדיגע רויזען, וועל-

כע זענען צופרעסען פון די פליגען און ווערים, און אַט האָט איהר דאַגעגען שטעכיגע דאָרניגע בלומען, אויף וועלכע די פליגען און ווערים האָבען קיין שליטה נישט, צי בעווייזט דאָס, אַלזאָ, אַז די דערנער זענען בעסער ווי די רויזען? — זיכער נישט, דאָס בעווייזט בלויז, אַז די רויזען, אַלס איידעלע און צאַרטע געוויקסען, זענען ליידער נישט בכח אַנטקעגענצושטע־לען זיך זייערע פיינד, ווי דאָס זענען אימשטאַנד צו טהון די שטעכעדיגע דערנער... און דאָס זעלבע — האָט דער רמב״ן צוגעגעבען — איז מיט אונז. נישט דערפאַר, ווייל מיר זענען שלעכט, רודפ׳ט מען אונז, נאָר ווייל כיר זענען שוואַך און האָבען נישט קיין מעגליכקייט צו פערטיידיגען זיך...

סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים
כי חולת אהבה אני. (ב. ה.)

ביי די מזרח פעלקער איז געווען אַ מנהג, אַז יעדע כלה פלעגט פאַר׳ן געהן צו דער חופה עסען אַנ׳עפעל. דער עפעל איז געווען דער סימבאָל פון ליבע (אין דער גריכישער מיטאָלאָגיע ווערט עראָס, דער גאָט פון ליבע, פאָרגעשטעלט מיט אַנ׳עפעל אין האַנד), און דערמיט ווערט אַלזאָ פערשטענד־ליך דער בילדליכער אויסדרוק: „רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני״...

(יצחק בער לעווינזאהן)

כי חולת אהבה אני. (ב. ה.)

פון ליעבע צו דיר זענען מיר קראַנק, דערפאַר, וואָס מיר זענען צוגעבונדען צו דיר און מיר האָבען דיך ליעב — האָ־

בען אונז אַלע פעלקער פיינד, האָבען מיר פון זיי אַזוי פיעל צרות און ליידען אויסצושטעהן...

(ספורני)

רבי יחזקאל ליפשיץ, דער קאַלישער רב, האָט עטליכע מאָל בעמערקט, ווי ביי זיינע דרשות אין בית-המדרש, צו וועלכע עס קומט יעדעס מאָל אַ גרויסער עולם, זעהט מען קיינמאָל נישט די נגידים פון דער שטאָדט, האָט ער זיך איינמאָל גע-ווענדעט צום עולם און געזאָגט:

די חז"ל דרש'נען (מס' סופרים פט"ז, ווי אויך אין מדרש רבה שה"ש): „סמכוני באשישות אלו הלכות, רפדוני בתפוחים — אלו אגדות, כי חולת אהבה אני — לשעבר כשהיתה הפרוטה מצווה היו מתאוים לשמוע דברי הלכה, עכשיו שאין הפרוטה מצויה מתאוים לדברי אגדה".

איז דעריבער, אַפנים — האָט ער אויסגעפיהרט — ווילען די נגידים נישט קומען הערען מיינע דרשות, כדי מען זאָל דערפון נישט דערקענען, אַז „אין פרוטה מצויה בכיסם", מחמת עס קאָן זיי חלילה שאַדען צום קרעדיט...

השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו' אם תעירו ואם תעוררו (ב. ז.)

די חיבת ציון בעוועגונג איז, כידוע, אין די ערשטע צייטען גאָר שטאַרק בעקעמפט געוואָרען דורך פערשיעדענע רבנים, וועלכע האָבען זיך אין זייער געגנערשאַפט געשטיצט אויפ'ן בעקאַנטען מאמר אין מדרש רבה, וואו אויפ'ן פסוק

„השבעתי אתכם בנות ירושלים" ווערט געזאגט: „ארבע שבועות יש כאן, השביע לישראל שלא ימרדו עול המלכיות ושלא ידחקו על הקץ וכו' ושלא יעלו חומה מן הגולה".

דערויף האט ר' בן-ציון אלפס, אין א בראשור, וואס ער האט דאן ארויסגעלאזען, אנגעוויזען, אז אין דער זעלבער שטע־לע אין מדרש ווערט אויך געזאגט: „נשבע לישראל שלא ימרדו עול המלכיות ונשבע למלכיות שלא יקשו עול על ישראל". די שבועה איז, אלזא, א געגענזייטיגע און קוים האלטען נישט די מלכיות זייער התחייבות — ווערט ממילא אויך אונזער התחייבות בטל...

דער רמב"ן ארומרעדענדיג באריכות דעם זין פון דער־מאהנטען מאמר קומט צום אויספיהר און זאגט:

„ראשית הגאולה העתידה תהי' על פי רשיון המלכיות ויהי' קצת קיבוץ גליות ואח"כ יוסיף השי"ת שנית ידו, כדכתיב „ושב את שבותך" ואחר כך — „ושב וקבצך מכל העמים"...

(פירוש המיוחס להרמב"ן על שה"ש)

„ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה"... מרומז בזה, עס ווערט געמיינט דערמיט, אז אלע מלכיות וועלען זיך פערזאמ־לען למשפט וועגען ציון און זיי וועלען מסכים זיין, אז זי זאל אויסגעלייזט ווערען פון די פעלקער און צוריקגעגעבען ווערען די אידען...

(כוס ישועות)

„א״ר אבא אין לך קץ מגולה יותר מזה, שנאמר (יחזקאל ל״ו) ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא״ (סנהדרין צ״ח)

דערויף זאָגט רש״י: „כשתתן א״י פריה בעין יפה, אָז יקרב הקץ ואין קץ מגולה יותר״...

עס איז בעקאַנט די שטעלע אין „אהבת יונתן״ אין פ׳ ואתחנן, וואו עס ווערט געזאָגט, אַז דער מאַמר אין תלמוד: „השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו׳ שלא יעלו ישראל בחומה״ (כתובות קי״א), ווערט געמיינט „אַפילו ברשות האומות״, אַז די אידען ווערען געוואָרענט נישט צו געהן קיין ארץ־ישראל און עוסק צו זיין בבנינה אַפילו ווען די אומות וועלען זיי דערויף אַנ׳ערלויבניש געבען... די געגנער פון ישוב ארץ־ישראל פלעגען זיך, ווי בעוואוסט, שטאַרק שטיצען אויפ׳ן דאָזיגען „אהבת יונתן״, איבערהויפט פלעגט ער ווערען זעהר אָפט ציטירט בשעת עס האָט זיך אָנגעהויבען ביי אידען די חבת־ציון בעוועגונג... אָבער דער גאון רבי אַברהמ׳על סאָ־כאַטשאָוער שרייבט וועגען דעם אין „אבני נזר״, אַז די הלכה בלייבט ווי רש״י, וועלכער ערקלערט אויף די ווערטער „שלא יעלו בחומה״ — „יחד ביד חזקה״... דער „אבני נזר״ פיהרט דערביי אויס, אַז — „שאלף כיוצא בו לא יזיזו דברי רש״י בזה״... בפרט אַז די דערמאָהנטע שטעלע אין „אהבת יונתן״

איז געגען רמב"ן און געגען אור־החיים. חוץ־לזה איז צו זעהן אין „אהבת יונתן" גופא, אין פ' עקב, אַ סתירה צו דעם, וואָס ער שרייבט אין פ' ואתחנן...

איבעריגענס, אין „שם הגדולים" פון חיד"א ווערט גע־בראַכט, אַז דעם ספר „אהבת יונתן" האָט נישט געשריבען רבי יונתן אייבעשיץ זעלבסט, נאָר זיינער אַ תלמיד...

רבי שמואל מאָהילעווער איז אמאָל געקומען אין אַ שטאָדט זאַמלען געלד פאַר ישוב א"י. עס האָבען זיך פער־זאַמעלט אַלע חשובי־העיר, פאַר וועלכע רבי שמואל האָט גע־האַלטען אַ וואַרימען דרוש וועגען דער וויכטיגקייט פון ישוב־הארץ, וועגען דער חשיבות פון דער דאָזיגער מצוה, וועלכע איז שקולת כנגד כל המצוות, און ווי גרויס עס איז דעריבער דער חוב אויף יעדען איד, ובפרט די עשירים, צוצוהעלפען מיט זייער געלד צו דער אויפבויאונג פון א"י.

אַז רבי שמואל האָט געענדיגט זיין דרשה האָט זיך אויפגעשטעלט איינער פון די בעלי־בתים, אַ איד אַ גביר און אויך אַ גרויסער ירא־שמים און ערקלערט, אַז אַודאי איז ביי איהם א"י הייליג און טייער און אַודאי וואָלט ער אויף אַזאַ וויכטיגע זאַך קיין געלד נישט געזשאַלעוועט, אָבער וואָס זאָל ער טהון, אַז אַ סך פון די גדולי־הדור זענען מתנגדים צום רעיון פון א"י, איינגעפינענדיג, אַז מען איז דערמיט דוחה דעם קץ, וחוץ לזה ווערט דערצעהלט, אַז די וואָס זענען עוסק אין ישוב הארץ זענען ליידער ווייט פון יראת־שמים און היטען נישט אָב קיין אידישקייט, על־כן – על־כן קאָן ער דעריבער נישט פועל'ן ביי זיך צו געבען געלד אויף אַזעלכע זאַכען, מחמת

ער האָט מורא, אַז עס זאָל חלילה נישט זיין קיין מצוה הבאה בעבירה...

הערט רבי שמואל אויס די תשובה און ער ענטפערט:

— הערט, רבותי, וועל איך אייך דערצעהלען אַ מעשה שהיה: אין דער ישיבה ביי אונז אין שטעדטעל האָט געלערנט אַ נגידישער בחור פון אַ צווייטער שטאָדט, וועלכער פלעגט זעהר אָפט בעקומען פון דער היים געלד. דאס געלד פלעגט מען איהם שיקען אויף דעם אַדרעס פון שוחט.

ויהי היום, דערהאַלט איינמאָל דער בחור אַ בריעף פון פאָטער, וועלכער שרייבט איהם, אַז שוין עטליכע וואָכען, ווי ער האָט איהם געשיקט אויפ׳ן שוחט׳ס אַדרעס פינף און און צוואַנציג רובל און עס איז איהם אַ גרויס חידוש, פאַרוואָס ער האָט נאָך פון איהם ביז איצט נישט דערהאַלטען קיין קבלה. לויפט דער בחור אַוועק צום שוחט און ווייזט איהם דעם בריעף, אָבער יענער הויבט מיט די פּלייצעס: ער ווייסט נישט פון וואָס צו זאָגען, ער האָט פאַר איהם קיין שום געלד נישט ערהאַלטען. אין עטליכע טעג אַרום בעקומט ער אַ צוויי־טען בריעף מיט נאָך מעהר אויספיהרליכע פרטים. אָט אין דעם און אין דעם טאג האָט ער איהם געשיקט געלד און טאַקי בפירוש אויפ׳ן שוחט׳ס אַדרעס. בקיצור, מען רופט דעם שוחט צו אַ דין־תורה און דער רב טראָגט אַרויס אַ פסק, אַז דער שוחט איז מחויב אַ שבועה. דערהערט אַזעלכע ווערטער, האָט דער שוחט אַרויסגענומען פינף און צוואַנציג רובל און אַוועק־געלעגט פאַר׳ן דיין, ער זאָל דאָס געלד איבערגעבען דעם תובע, דעם בחור הייסט עס, און דאַן האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט און געשוואוירען בנקיטת־חפץ, אַז ער האָט דאס געלד נישט בעקומען...

שטעהט דער עולם אַרום פערגאַפט, פער'חידושט און הויבט מיט די פּלייצעס.

— היתכן? — פרעגט מען איהם — ממה נפשך, אויב דו האָסט בעצאהלט, נאך וואס האסטו געשוואוירען? האסטו ווידער געשוואוירען, טא נאך וואס האסטו בעצאהלט?

— איך וועל אייך זאגען — ענטפערט זיי דער שוחט — ווען איך וואלט געווען בלויז געשוואוירען און מיט דער שבועה זיך גע'פּטר'ט פון בעצאהלען, וואלט מען מיר אפשר חושד געווען, אַז איך האָב געשוואוירען פאַלש. ווען ווידער איך וואָלט בעצאָהלט און נישט געשוואוירען, וואָלט מען מיך ווי־דער חושד געווען, אַז לעולם האָב איך טאַקי דאָס געלד גע־נומען, נאָר דערשרעקענדיג זיך פאַר דער שבועה האָב איך צוריקגעגעבען די גזילה. איצט אבער, אַז איך האב אי בע־צאהלט, אי געשוואוירען, איז פאַר אַלעמען קלאר, אַז איך האב דאס געלד נישט גענומען און אַז איך האב געשוואוירען אמת...

— דאס זעלבע — פיהרט אויס רבי שמואל מאהילעווער — איז אויך מיט אונזער ענין. אַז אַ איד טענה'ט געגען א"י און וויל דערביי קיין געלד נישט געבען, האבען מיר איהם דאס רעכט חושד צו זיין, אַז ער מיינט נישט עהרליך מיט זיינע טענות און אַז זיין בצנוצען זיך מיט די מאטיווען פון פרומ־קייט און יראת־שמים זענען בלויז אַן'אויסרייד פאַר דער קעשענע. קודם־כל, ליעבע אידען, דאַרפט איהר געבען געלד און נאָכהער טענה'ן, וועט מען צמאָל דאס וויסען. אַז איהר טענה'ט עהרליך...

(מדור דור)

„ד׳ שבועות כאן וכו׳ והשביע הקב״ה את העכו״ם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי״. (כתובות קי״א).

פארוואָס שטעהט עפּיס: „שלא ישתעבדו בהן בישראל״, עס וואָלט דאָך גענוג געווען: „שלא ישתעבדו בישראל״?

געפינען מיר דעריויף אין כפר „עלה דיונה״ פון רבי ישראל יונה מקעמפנא, דעם מחבר פון „מעון הברכות״, פאָל־גענדע מערקווירדיגע ערקלערונג:

השי״ת — שרייבט ער — האָט געטהון אַ חסד גדול, וואָס ער האָט אַריינגעגעבען אין די הערצער פון די מלכים ושרים, אַז זיי זאָלען נישט איבערגעבען צו אַ איד קיין שום ממשלה... ווייל די ערפאַהרונג ווייזט אונז, אַז אין די זעלטענע פאַלען, ווען אַ איד בעקומט מצד די ממשלה די מינדעסטע התמנות, האָט מען פון איהם אויסצושטעהן גרויסע צרות און דאָס איז דאָס שווערסטע פורעניות... און דאָס איז די כונה פון מאמר, אַז השי״ת האָט בעשוואוירען די עכו״ם „שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי״. עס ווערט געמיינט: „שלא ישתעבדו בהן״, זייז אָלען זיי נישט אונטערדריקען און פייניגען, „בישראל״, דורך אידען, מיט דער הילף פון אידישע בעאַמטע, מחמת ווען דאָס וואָלט געשעהען אין אַ צו־גרויסער מאָס, „יותר מדאי״, וואָלטען די אידען חלילה קיין תקומה נישט געהאַט...

הנה זה עומד אחר כתלנו, משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים. (ב. ס.)

זינט עס איז חרוב געוואָרען דאָס בית־המקדש — זאָגען די חז״ל — איז אוועקגעשטעלט געוואָרען אַן אייזערנע מחיצה בין ישראל ובין אביהם שבשמים.

און דאָס — האָט געזאָגט דעריויף רבי ישראל סאַלאַנטער

— איז דער חילוק צווישען „משגיח מן החלונות" און „מציץ מן החרכים".

פאַר'ן חורבן זענען מיר געווען בבחינת „משגיח מן החלונות". בשעת אַ פאָטער קוקט אויף זיין זוהן דורכ'ן פענסטער זעהען זיי זיך ביידע: דער פאָטער דעם זוהן און דער זוהן — דעם פאָטער.

דאַגעגען נאָכ'ן חורבן, ווען סאיז צווישען אונז אַוועקגעשטעלט געוואָרען אַנ'אייזערנע וואַנד, קוקט כביכול אויף אונז דורך „חרכים", דורך די שפּאַרעס. דער פאָטער זעהט דאָס זעלבע, וואָס פריהער, דער זוהן אָבער זעהט נישט דעם טאַטען און ער שטעהט אַ דערשראָקענער, אַ פערצווייפעלטער, מיינענדיג, אַז ער איז חלילה איבערגעלאָזט געווארען איננאַנצען אויף הפקר...

יונתי בחגוי הסלע. (ב. יד.)

„כנסת ישראל נמשלה ליונה". (ברכות י"ב)

דער גורל פון דער כנסת ישראל, רעכענען אויס די חז"ל, איז אין אַ סך זאַכען עהנליך צום גורל און צו די אייגענשאַפטען פון דער טויב.

אָבער אַ חוץ די אַלע אויסגערעכענטע טעמים זענען זיי עהנליך צווישען זיך מיט נאָך עפּיס: די טויב, אָט דאָס בעשיידענע שטילע בעשעפעניש, וואָס ווערט גע'רודפ'ט פון אַלע רויב-פויגעל, האָט אין העברעאיש, אויסער דער נאָמען „יונה", נאָך אַ צווייטען מערקווירדיגען נאָמען — „גוזל", וואָס האָט די בעדייטונג פון גזלן... און דעם זעלבען שיקזאַל האָבען אויך די אידען, אַממעהרסטען ווערען זיי בע'עול'ט און בע'גזל'ט און דאָך — שטענדיג בלייבען זיי די „גוזלים" און גזלנים...

(נחמת ציון)

אין מדרש רבה (לך לך פ' ל"ט) ווערט געזאָגט, אַז „כל ה־עופות כשהן יגעין ביגוחין על גבי סלע והיונה בשעה שהיא יגעה פורחת באחת וניגוחת באחת". אַלע עופות, בשעת זיי ווערען מיעד פליהענדיג, שטעלען זיי זיך אַוועק אָברוהען אויף אַ שטיין, מיט'ן אויסנאַהם פון דער טויב, וועלכע שטעלט זיך נישט אָב בעת זי ווערט מיעד, נאָר זי פליהט דאַן מיט איין פליגעל און דער צווייטער פליגעל רוהט.

און אויך דערמיט ווערען אידען געגליכען צו אַ טויב. אויך אידען, אפילו ווען זיי רוהען, רוהען זיי נאָר מיט איין פוס. דעם צווייטען ד־האַלטען זיי שטענדיג גרייט צו לאָזען זיך ווייטער אין וועג אַריין...

(רבי יוסף גאטאנזאָהן)

בסתר המדרגה הראיני את מראיך. (ב. יד.)

מען קאָן נישט דערקענען דעם מענש און מען קאָן נישט אורטיילען וועגען זיין פרומקייט און עהרליכקייט לויט זיין אויפפיהרונג אין דער עפענטליכקייט, צווישען מענשען. זעהען וואָלט איך געוואָלט דיין געשטאַלט דאַן ווען דו געפינסט זיך „בסתר המדרגה", ווי אַזוי דו פיהרסט זיך אויף בחדרי חדרים, בשעת קיינער זעהט נישט...

(עוללות אפרים)

הראיני את מראיך.

ווייז מיר דיין געזיכט – און איך וועל דיר זאָגען, ווער

און וואָס די ב״זט. דאָס פּנים פון׳ם מענשען איז זיין גרעסטער מסור — „בפני נכתב ובפני נחתם״...

(רבי ברוך מעזשיבוזשער)

השמיעיני את קולך.

די עקזיסטענץ פון אַ פאָלק איז אָבהענגיג פון זיין לשון — און דאָס איז דער פשט: „החיים והמות ביד הלשון״. כל־זמן אַ פאָלק האָט נאָך זיין שפּראַך, זיין לשון נישט פערלוירען, האָט עס האָפנונג צו בלייבען לעבען, און דעריבער — „השמיעיני את קולך״, לאָמיר הערען דיין קול, צי בענוצטו זיך נאָך מיט דיין לשון? צי רעדסטו נאָך אויף דיין שפּראַך?...

(רבי משה חיים לוצאטו)

הראיני את מראיך השמיעני את קולך.

די ראשי־הקהלה אין אַנ׳אונגאַריש שטעדטעל האָבען זיך געווענדעט מיט אַ שאלה צום חתם־סופר, צי מעגען זיי צונעהמען אַלס חזן אַזעלכען, וועלכער איז מיט זיין דאַווענען און מיט זיין זיסע שטימע שטאַרק נושא־חן ביים עולם, ער האָט אָבער אַ חסרון, וואָס ער איז נישט קיין איבריגער ירא־שמים און טראָגט נישט קיין באָרד.

האָט זיי דער חתם־סופר געענטפערט: „הראיני את מראיך״ און ערשט דאַן — „השמיעני את קולך כי קולך ערב״. קודם־כל דאַרף מען אַ קוק טהון, ווי אַזוי די מראה זיינע זעהט אויס...

דודי לי ואני לו (ב. טז.)

אַזוי ווי איך וועל זיין צו גאָט, אַזוי וועט גאָט זיין צו מיר...

(חדושי הרי״ם)

בשוקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי (ג. ב.)

אין שוהל, אין בית המדרש, זענען אַלע אידען וואוילע, ליעבע אידען; איך זוך אָבער און וואָלט וועלען געפינען דידאָ־זיגע ליעבע אידען אויך אין גאָס, אין האַנדעל, אין די ענינים „שבין אדם לחברו״...

(צרור המור)

הנך יפה רעיתי וכו׳ עיניך יונים (ד. א.)

דערויף ווערט געזאָגט אין מדרש רבה: „מה יונה אף על פי שאתה נוטל גוזליה מתחתיה אינה מניחה שובכה לעולם. כך ישראל אעפ״י שחרב בית־המקדש לא בטלו ג׳ רגלים״.

און אַזוי ווערט אויך געזאָגט אין מדרש אויפ׳ן פסוק „ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז״, און דערפון — דרינגט דער תשב״ץ און שו״ת ח״ג סימן ר״א — איז אַ בעווייז, אַז אויך בזמן הזה איז פאַראַן אַ חיוב עולה רגל צו זיין אויף יו״ט קיין ירושלים.

און דאָס איז דאָך אַ סתירה צו דער גמרא אין גטין, וואו אויף דער מימרא: „לעולם ממדינה למדינה בארץ ישראל נמי לא צריך, דכיון דאיכא עולי רגלים מישכח שכיחי״, פרעגט די גמרא: „תינח בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין

בית המקדש קיים מאי איכא למימר״? איז דאָך דערפון צו זעהן, אַז בזמן שאין בית המקדש קיים איז מען נישט מחויב עולה רגל צו זיין?...

(רבי יוסף שאול נאַטאַנזאהן)

כחוט השני שפתותיך. (ד. ג.)

לויט׳ן מדרש איז דאס מרמז אויף תפלה: „אמרו ישראל לפני הקב״ה. רבונו של עולם! אין לנו לשון של זהורית ושעיר המשתלח, אמר להם: כחוט השני שפתותיך — רחישת פיך חביבה עלי כחוט של זהורית״ (שיר השירים רבה).

תפלה — האט דערויף געזאגט רבי שניאור זלמן מלאַדי — דאַרף זיך ציהען ווי אַ פאדעם; דער מינדעסטער הפסק, די מינדעסטע שיחה קלה אין מיטען דאַווענען — און דער פאדעם ווערט איבערגעריסען...

„כחוט השני שפתותיך״ — דער חוט השני האָט אין בית-המקדש געדיענט אַלס צייכען, צי מען האָט די אידען מכפר געווען זייערע זינד, אָדער נישט. „הלבין היו שמחין, לא הלבין — היו עצבין ומתביישין״ (יומא ס״ז), און דאָס זעלבע איז אויך מיט די ליפען פון מענש, אויך פון זיי איז קענטיג צי ער איז זינדיג. די צונג איז דער גרעסטער מסור...

(שפתי צדיקים)

און דאָס איז אויך דער טייטש: „רב בדק בלישנא״ (חולין י״ז).

רב פלעגט בודק זיין יעדען מענש לויט דער צונג, וואָס ער האָט, לויט זיין ריידען...

(בינת יששכר)

כפלח הרמון רקתך. (ד. ג.)

„רקנים שבך מלאים מצ'ות כרמון" (סנהדרין לז)

אין פסחים, אין פרק „כיצד צולין", זאָגט די משנה: „מביא שפוד של רמון ותוחבו לתוך פיו". פאַרוואָס עפעס גראָד „שפוד של רמון"? ווערט געזאָגט דערויף אין ירושלמי: „מפני שכל העצים כשהם יבשים — יבשים מבחוץ ולחים מבפנים, והרמון — יבש מבחוץ ויבש מבפנים". און דאָס, אַלזאָ, איז דער פערגלייך; „רקנים שבך מלאים מצות כרמון". די ריקנים שבך, כאָטש זיי זענען אָנגעשטאָפּט מיט מצוות, איז עס ביי זיי נישט מעהר ווי „מצות אנשים מלומדה", אָהן טעם, אָהן פייער, אָהן נשמה, אויסערליך טרוקען און אינערליך טרוקען...

(הרב שלמה גרינשפאַן)

„רקנים שבך מלאים מצוות כרמון".

אַ באמת פרומער און עהרליכער איד — פלעגט זאָגען דערויף רבי אלי' חיים מייזיל — איז קיינמאָל נישט פאַרטיג מיט זיך. שטענדיג געדענקט ער אָרום מיט פחד און עס דוכט זיך איהם, אַז ער איז פול מיט עבירות. דאגעגען רקנים שבך, די פוסטע לייט און גראָבע יונגען, זענען תמיד מלאים מצוות כרמון און ווען וואָס אַ דבר־מצוה דו זאָלסט צו אַזא איינעם

נישט קומען ענטפערט ער דיר, אַז ער טהוט געניג, ער האָט גענוג מצוות...

„ריקנים שבך", דאָס איז געזאָגט געוואָרען נאָר וועגען אַזעלכע, וועלכע האַלטען זיך אָן דיר און ביי דיר, וועלכע האָבען זיך פון דיר נישט דערווייטערט און נישט אָבגעריסען און זיי בעטייליגען זיך אין אַלע עניני הכלל, נאָר אויף אַזעלכע בעציהט זיך דער שבח, אַז זיי זענען „מלאים מצוות כרמון", אָבער נישט די ריקנים, וועלכע זענען ווייט סיי פון אידישקייט, סיי פון אידען...

(תולדות ישראל)

נופת תטופנה שפתותיך כלה. (ד. יא.)

דער „פרי מגדים" האָט נישט ליב געהאַט קיין אריכות און, ווי עס איז צו זעהן פון זיינע ספרים, איז ער געווען אַ שטאַרקער בעל מקצר. איידער ער איז געוואָרען רב האָט ער אַ געוויסע צייט געלערנט אין בערלין אינ'ם בית-מדרש פון גביר ר' דניאל יפה, וואו עס איז דאַן געווען אַ צענטער פון תלמידי חכמים, וועלכע ר' דניאל האָט אויסגעהאַלטען אויף זיין חשבון, און אָט האָט איהם ר' דניאל איינמאָל פאַרגעהאַלטען, באשר די חברים, וועלכע לערנען מיט איהם צוזאַמען, קלאָגען זיך אויף איהם, אַז ער איז ביים לערנען שטאַרק מקצר אין ווערטער און ס'איז זיי אָפט שווער צו כאַפען, וואס ער מיינט.

ענטפערט איהם דער „פרי מגדים" בדרך הלצה: דער תלמיד חכם ווערט אין פסוק געגליכען צו אַ כלה: „נופת

תשופנה שפתותיך כלה" און דער דרך פון אַ כלה איז צו זיין בעשיידען, נישט צו ריידען קיין סך, אַזוי ווייט, אַז זאָגאַר דאַן ווען דער חתן זאָגט צו איהר: „הרי את", ענטפערט זי איהם אפילו נישט...

דער נצי"ב פון וואלאזשין פלעגט זעהר נישט צופרידען זיין פון די מחברים, וואס זענען מקצר אין זייערע ספרים ביים בעגרינדען אַ סברא און זיי זענען יוצא מיט „מראי מקומות", אבשיקענדיג דעם לעזער, ער זאל מעיין זיין דא און דארט.

— די דאזיגע „מראי מקומות" — פלעגט ער זאגען — זענען עפ"י רוב משעקען אהן דעקונג...

מען האָט אמאל געפרעגט רבי יאָשע בער'ן, הלמאי אין זיין ספר „בית הלוי" בעגעגענט מען אַ סך חדושי תורה, וועלכע געפינען זיך שוין אין אַנדערע ספרים?

האָט ער געענטפערט: בשעת אַ מענש געהט אין גלייכען וועג בעגעגענט ער זיך מיט אַ סך דורכגעהער, וועלכע געהען אינ'ם זעלבען וועג, וואָס ער. דאגעגען אַז איינער לאָזט זיך אַוועק אין קרומע וועגען, קאָן ער אָפגעהן אַ מהלך רב און קיינעם נישט בעגעגענען...

דבש וחלב תחת לשונך (ד. י"א)

„כל האומר דברי תורה ברבים יהיו ערבים לשומעיהם כדבש וחלב (מדרש חזית).

וואָס איז דער פערגלייך „כדבש וחלב״ ?

האָט עס דער קעלמער מגיד מסביר געווען:

ביי דבש איז דער פסולת, דער וואַקס, אין דער הויך, און דער האָניג — פון אונטען, ביי חלב דאַגעגען איז פער-קעהרט. דאָס פסולת פון דער מילך בלייבט פון אונטען און דאָס פעטס — אין דער הויך; און די כונה איז, אַז דער דורש ברבים דאַרף זיך בעמיהען, אַז זיינע ווערטער זאָלען האָבען אין זיך די מעלות פון חלב ודבש צוזאמען. זיי זאָלען זיין גוט פון אָנהויב ביז׳ן סוף, נישט ווי מאַנכע דרשנים, וועלכע הויבען אָן גוט און פערענדיגען שלעכט, אָדער פערקעהרט...

עורי צפון ובואי תימן. (ד, טז)

„מלמד שהרוחות עתידות להכניס קנאה זו עם זו, רוח דרום אומרת אני מביא גלות דרום, ורוח צפון אומרת אני מביא גלות צפון, והקב״ה נותן שלום ביניהם והם נכנסים בפתח אחד, לקיים מה שנאמר: אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי״ (שה״ש רבה).

עס איז אַן אָנדייטונג אויף דער אַלטער שטרייט-פראַגע צווישען די צוויי שטרעמונגען ביי אידען, די צוויי אויפפאַסונגען וועגען דעם אופן און דרך הגאולה. זינט דורות פיהרט זיך אַ קאַמף, אַ „רוח קנאה״, צווישען די אונרוהיגע, טעמפעראַמענטפולע אידען, וועלכע זענען אַדורכגעדרונגען מיט פייער, מיט ברען, מיט׳ן „רוח דרום״, האַלטענדיג, אַז מען טאָר נישט זיצען מיט פערלייגטע הענד, אַז מען מוז אַליין עפעס אָנהויבען טהון און מיט אַלע כוחות צוטרעטען צום אויפבוי פון אידישען לאַנד, און צווישען די געלאַסענע, קאַלטע אידען פון „רוח צפון״, וועלכע האַלטען, אַז מיר אַליין טאָרען גאָרנישט טהון, נאָר מען דאַרף זיצען און וואַרטען, און האָבען בטחון,

אָבער סוף־כל־סוף „הקב"ה נותן שלום ביניהם", וועלעןביידע שטרעמונגען צווישען זיך שליסען שלום, „והם נכנסים בפתח אחד", קומענדיג צו אַ הסכם, אַז עס זענען נויטיג ביידע זאַכען צוזאַמען: צום בטחון זענען נויטיג — מעשים, און צו די מעשים — בטחון...

(גאולת ישראל)

„דרום", ווי בעקאַנט, איז מרמז אויף חכמה („הרוצה להחכים — ידרים"), „צפון" איז דער סימבאָל פון עשירות („מצפון זהב יאתה"); צווישען זיי ביידע קומט פאַר, אַלזאָ, אַ ויכוח, ווער פון זיי עס וועט מקרב זיין די גאולה. „צפון" זאָגט: „אַני אָביא את הגליות!" — צו שיבת ציון איז נויטיג עשירות, געלד, אונאויפהערליכע נתינות, וואָס מעהר נדבות, דען „ציון במשפט תפדה ושביה ב צ ד ק ה!"... דאַגעגען „דרום" זאָגט: „אַני אָביא!" — די אויסלייזונג פון גלות וועט קומען דער־עיקר דורך דער גייסטיגער דערהויבונג פון פאָלק, דורך תורה, אמונה, טהרת־המדות... אַבער „ד' עושה שלום ביניהם ונעשבות כאחד" — די גאולת־ישראל נויטיגט זיך אין ב יי ד ע זאַכען צוזאַמען און גלייכצייטיג — „עורי צפון ובואי תימן"...

(עין אליהו)

דער ביאַלער רבי, רבי שמואל לייב זאַק, האָט געטייטשט:
„וזרע עבדיו ינחלוה ואוהבי שמו ישכנו בה" (תהלים ס"ט), ארץ־ישראל וועט ערוואָרבען ווערען דורך „זרע עבדיו", דורך די קינדער פון זייגע קנעכט, זיי וועט בעשערט זיין אויסצו־

לייזען דאָס לאַנד און עס צו בעאַרבייטען, און ערשט דאַן — „ואוהבי שמו ישכנו בה", וועלען זיי, די קינדער, צוגרייטען דעם פלאַץ פאַר די „אוהבי שמו", פאַר די פרומע עלטערען...

פתחי לי אחותי רעיתי. (ה. ב.)

„אָמר הקב"ה לישראל: פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" (שה"ש רבה).

עס איז געגוג טאקי — האָט דערויף געזאָגט רבי מענ־דעלי קאָצקער — צו עפענען בלויז אַ קליינעם פתח, אַבער זיין זאָל ער „כחודו של מחט", שאַרף אַ דורך און אַ דורך — עס זאָל שטעכען ווי אַ נאָדעל...

דודי שלח ידו מן החור. (ה. ד.)

דער אויבערשטער שטרעקט־אויס, כביכול, זיין האַנד און איז מקבל פון אונז די תשובה אויף אונזערע חטאים — „מן־ה ח ו ר", ווייל ער ווייסט, אַז „לאו עכברא גנב, אלא חורא גנב", אַז ניִשט מיר זענען שולדיג, נאָר די בעדינגונגען, די צרות אַרום...

(מגלת ספר)

עיניך כיונים על אפיקי מים. (ה. יב.)

ווי עס פערזיכערען די חכמי המחקר, בעזיצט די טויב אַזאַ שאַרפע ראיה, אַז בשעת זי שטעהט ביים ברעג פון אַ טיעפען טייך, איז זי אימשטאַנד צו זעהען, וואָס עס טהוט זיך אויפ'ן באָדען אונטער'ן וואַסער.

און דאָס איז דער זין פון דער מליצה: „עיניך כיונים

על אפיקי מים", די בליקען פון דיינע אויגען זענען אזוי דורכדרינגענד, ווי די אויגען פון די טויבען, וועלכע שטעהען ביי די וואסער-ברעגען.

(רבינו סעדיה גאון)

אל גנת אגוז ירדתי. (ר. יא.)

פונקט ווי די ניס, וועלכע מען קאָן נישט דורכ'גנב'ענען דורך דער צאָל-גרעניץ, ווייל זיי לאָזען זיך הערען און זעגען קענטיג, אַזוי איז אויך מיט ישראל: וואוהין איינער פון זיי זאָל נישט קומען, איז ער נישט אימשטאַנד זיך צו פערלייקענען און צו זאָגען אויף זיך, אַז ער איז נישט קיין איד, ווי עס ווערט געזאָגט (ישעי' ס"ד): „כל רואיהם יכירו"...

(שה"ש רבה)

פונקט ווי די ניס, בשעת דו נעהמסט אַראָב פון אַ קופע ניס איינע פון זיי, בעוועגען זיך אַלע איבריגע און ריהרען זיך פון אָרט, אַזוי' איז אויך מיט ישראל: אַז מען שלאָגט איין יוד — דערשפירען אלע מיט איינמאָל דעם וועהטאָג...

(דאָרט)

ששים המה מלכות ושמונים פילגשים (ר. ח.)

דערויף ווערט געזאָגט אין מדרש: „ששים המה מלכות — כנגד ששים מסכתות ושמונים פילגשים — כנגד פתיחות".

וואס מיינט מען „כנגד פתיחות״?

נאר פון די ששה סדרים הויבט זיך אן דער סדר זרעים מיט אַ מ׳ — „מאימתי קורין את שמע״, סדר מועד מיט א י׳ — „יציאות השבת״, סדר נשים מיט אַ ח׳ — „חמש עשרה נשים״, סרד נזיקין מיט אַנ׳א׳ — „ארבעה אבות נזיקין״, סדר קדשים מיט אַ כ׳ — „כל הזבחים״, סדר טהרות מיט אַנ׳א׳ — „אבות הטומאה״, און דאָס איז דער פשט: „ושמונים הם פלגשים כנגד פתיחות״ צוזאמען בעטרעפען די אַלע פתיחות, די התחלות— אַכציג...

(רבי ר׳ העשיל)

מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים (ז. ז.)

עס איז קיין רבותא נישט, ווען מען דיענט דעם אויבערשטען בשעת מען איז אָרים און מען וואַרט אויף זיין הילף; אַ רבותא איז איהם צו דיענען און ליעב צו האבען בעת עס געהט גוט און מען באָדט זיך אין תענוגים!...

(רבי נפתלי ראָפשיצער)

און דאָס איז אויך דער זין פון׳ם מאמר: „צדיק וטוב לו — צדיק גמור; צדיק ורע לו — צדיק שאינו גמור; רשע וטוב לו–רשע שאינו גמור, רשע ורע לו–רשע גמור״ (ברכות ז׳).

אויב אַ מענש איז א „צדיק וטוב לו״, כאָטש עס געהט איהם גוט, דאך איז ער אַ צדיק — אַזעלכער איז אונבעדינגט אַ „צדיק גמור״; אויב אבער ער איז אַ „צדיק ורע לו״, עס געהט איהם שלעכט, ער לעבט אין אָרימקייט — אויף אַזעלכען איז קיין רבותא נישט, וואָס ער איז פרום, און דעריבער איז

ער אַ „צדיק שאינו גמור"... דאַגעגען ווידער אויב „רשע וטוב לו", אויב דער רשע לעבט אין וואוילטאָג — איז קיין חידוש נישט, וואָס ער איז אַ רשע, הייסט ער דעריבער אַ „רשע שאינו גמור"; אויב אָבער „רשע ורע לו", אויב ער איז אַ רשע, כאָטש עס איז איהם אַליין שלעכט — דאָס איז שוין דער אמת׳ער „ר ש ע ג מ ו ר"!...

(נחפה בכסף)

„מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים".

עס איז זעהר שעהן און גוט צו זיין אַן־אוהב השם, צו דיענען דעם אויבערשטען — „בתענוגים", מתוך הרחבה, מתוך עשירות, נישט חלילה אין אָרימקייט.

(בית יצחק)

וחכך כיין הטוב (ז. ד.)

צו רבי שמואל סאַלאַנט האט זיך אַמאָל געווענדעט איינער פון די שטאָדטישע משכילים, וועלכען מען האָט געהאַל־טען פאַר אַן־אַפּיקורס און ער איז געווען אין שטאָדט דער אָנפיהרער פון דער חברה „חובבי שפת עבר", און איהם גע־פרעגט, הלמאי ער איז אַ געגנער פון דער דאָזיגער חברה, וואָס איהר צוועק איז דאָך צו פעשפרייטען לשון־הקודש צווישען אידען.

— די שפּראַך — האָט איהם דערויף רבי שמואל געענ־טפערט — ווערט אין פסוק געגליכען צו ווין: „וחכך כיין הטוב", ווייך, ווי איהר ווייסט, ווערט בענוצט צו פערשידענע תשמישי קדושה, ווייך האָט מען מנסך געווען אויפ׳ן מזבח, ווייך געברויכט מען צו קידוש והבדלה, געוועסטוועגען ביי זיין גאַנץ

חשיבות און קדושה, אויב צום ווין ריהרט זיך צו אַ גוי — ווערט דער ווין אומריין...

אויך מיט׳ן נצי״ב (רבי נפתלי צבי יהודא בערלין) האָט אַמאָל אַ געוויסער משכיל פערפיהרט אַנ׳עהנליכען שמועס וועזען נאַציאָנאַליזם און וועגען דער העברעאישער שפּראַך, אויף וואָס דער נצי״ב האָט איהם געענטפערט: געוויס, אויך איך בין אַנ׳אנהענגער פון די אַלע זאַכען. אָט זאָגען מיר דאָך טאַקי אין יום־טוב׳דיגען קידוש מיט אַ פייערליכען ניגון: „אשר בחר בנו מכל עם״ — מיר דאַרפען שטאָלצירען מיט אונזער פאָלק, מיט אונזער נאַציע, „ורוממתנו מכל לשון״ — מיר דאַרפען זיך גרויס האַלטען מיט אונזער שפּראַך, מיט אונזער לשון, אָבער צו דעם אַלעם מוז נאָך צוקומען אַ דריטע זאַך — „וקדשנו במצוותיו״, מען דאַרף אויך זיין אַ שומר־תורה, אויך אָבהיטען די מצוות...

לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים. (ז. יב.)

„בוא ואראך בני עשו שהשפעת להם טובה וכופרים בך, נשכימה לכרמים — אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות״ (רש״י)

זיי מוחל, רבונו של עולם, און שפּאַציר זיך דורך פריהער צווישען די בני־עשו און דו וועסט דאַן זעהן, אַז וואָס מיר זאָלען נישט זיין, אָבער געגען אַנדערע פעלקער זענען מיר נאָך צו יעדער צייט צדיקים גמורים...

און דאָס האָט אויך געמיינט הושע הנביא, בשעת ער

האָט אויף דער טענה פון השי״ת, אַז די אידען האָבען געזינדיגט, געענטפערט: „לך והחליפם באומה אחרת״. אין פלוג איז היתכן? ווי קומט עס, אַז אַ נביא זאָל ענטפערען אַזעלכע ווערטער: נאָר ער האָט געמיינט דערמיט פערקעהרט: פרוב, רבונו של עולם, געגענשטעלען דאָס אידישע פאָלק און אויסבייטען עס אויף אַנ׳אומה אחרת, ווי אַזוי אַנדערע פעלקער זעהען אויס, און דו וועסט זעהן, אַז ווי גרויס עס זאָלען נישט זיין אונזערע חסרונות, זענען מיר נאָך אַלץ בעסער פון זיי...

(רבי ברוך קאסאוור)

דער קעלעמער מגיד פלעגט זאָגען:

קומענדיג אין אַ שטאָדט אַריין און וועלענדיג זיך בעוואָרענען, אַז כ׳זאָל אין מיינע דרשות נישט אַריינפאַלען אין אַ צו-גרויסען כעס אויף אונזערע אידען, געה איך פריהער אַרויס אויפ׳ן פּויערישען יריד און אין די שענקען און ערשט שפּעטער קום איך אין בית-המדרש אַריין, זעה איך דאַן אַנ׳אונטערשיעד... פריהער איז „בוא וראך בני עשיו שהשפעת להם טובה והם כופרים בך״, און ערשט דערנאָך — „נשכימה לכרמים, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות״...

קריאת התורה.

(ליום שביעי של פסח)

ולא נחם אלקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא (פ׳ בשלח יג. יז.)

„כי קרוב הוא״ — עס איז צו-נאָהענט, צו-שנעל, און עס איז נישט אין דער טבע פון מענש, וועלכער איז ערצויגען געוואָרען אויף קנעכטשאַפט, אויף עבדות פון חומר ולבנים, צו קאָנען מאָמענטאַל זיך פערוואַנדלען אין אַ גבור, אין אַ העל-דישען קעמפער... עס איז דעריבער געווען דער רצון פון השי״ת, זיי זאָלען וואַנדלען פיערציג יאָהר אין מדבר, וואו דאָס שווערע לעבען זאָל זיי פערהאַרטעווען און אָנזאַפען מיט גבורה, און עס זאָל געבוירען ווערען פון זיי אַ דור, וועלכער זאָל נישט געוואוינט זיין צו קיין שפלות און עבדות...

(מורה נבוכים)

כי אמר אלקים פן ינחם העם (יג יז.)

ווירקען ווירקט שטענדיג אויפ׳ן מענש דער לעצטער איינדרוק; אויב דער לעצטער איינדרוק איז אַ גוטער, פער-געסט ער דאָס פריהערדיגע, דאָס שלעכטע. אויך דער לעצטער מאָמענט אין מצרים האָט אויף זיי אַ גאַנץ גוטען רושם אי-בערלאָזען: פרעה איז געווען צו זיי אַזוי ווייך, אַזוי ליעבהאַר-ציג, ער האָט זיך אַזוי פיין געזעגענט מיט זיי („וברכתם גם

אותי"), די מצריים האָבען זיי מיטגעגעבען אויפ'ן וועג „כלי־כסף וכלי־זהב"... און דעריבער — „פן ינחם העם"...

(שער בת רבים)

ד' ילחם לכם ואתם תחרישון. (יד יד.)

גאַנץ פשוט: איהר זאָלט גישט שרייען, כדי די מצריים זאָלען זיך נישט דערוויסען פון אייערע קולות, וואו, אויף וועלכען אָרט איהר געפינט זיך...

(רלב"ג)

מה תצעק אלי. (יד. טו.)

פאַניק און היסטעריע זענען נישט קיין מיטעל, מיט אזעלכע זאַכען דערגרייכט מען גאָרנישט. נישט קיין סתם גע־שרייען און געוואַלדען, נאָר מעשים, אַקטיווע מעשים זענען נויטיג אין אַזאַ מאָמענט — „דבר אל בני ישראל ויסעו!"...

(רבי משה חפץ)

ויבואו בני ישראל בתוך הים. (יד. כב.)

דערויף זאָגט דער מדרש: „רבי מאיר אומר זה אומר אני יורד תחילה לים וזה אומר אני יורד תחילה לים, רבי יהודה אומר לא כך היה מעשה, אלא זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים"...

אויף דעם דאָזיגען באמת זעהר מערקווירדיגען מדרש פלעגט זאָגען רבי יהושע'לע קוטנער, אַז רבי מאיר און רבי יהודה זענען לגמרי נישט מחולק צווישען זיך. רבי מאיר דער־צעהלט, אַז יעדער איד האָט זיך געריהמט און געזאָגט: „אני יירד תחילה לים", דערויף איז מוסיף רבי יהודה, אַז דאָס

אַלץ איז זעהר ריכטיג, אין תחילת האָט טאַקי יעדער פון זיי אַזוי געזאָגט, אָבער — „לא כך היה מעשה", ווי נור עס איז געקומען למעשה, ווען מען האָט טאַקי אויף אַנ'אמת געדאַרפט אַריינשפּרונגען אין ים אַריין, דאַמאָלס האָט זיך שוין יעדער איינער גענומען צוריקציהען — „זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים"...

וישב הים לפנות בקר לאיתנו. (יד. כז.)

הלמאי האָט זיך דער ים אַזוי מקדים געווען און ווי נאָר עס האָט אָנגעהויבען צו טאָגען האָט ער זיך תיכף אומגעקעהרט צו זיין פריהערדיגען צושטאַנד ?

ווייל טראָץ אַלע נסים וואָס מען האָט די אידען געוויזען, איז מען גאָך אַלץ מיט זיי נישט זיכער געווען, זיי זאָלען זיך נישט וועלען אומקעהרען קיין מצרים צום סיר־הבשר, און דעריבער, ווי נאָר עס איז געוואָרען ליכטיג, האָט זיך דער ים שנעל צוריקגעקעהרט לאיתנו, כדי אָבצושניידען זיי דעם וועג...

(רבי שמואל מאָהילעווער)

ויסר את אופן. (יד. כח.)

צו שחרית פון יעדען יום־טוב ווערט געזאָגט דער פּיוט, וועלכער רופט זיך „אופן" (ווייל מען זאָגט עס פאַר דער תפלה פון „והאופנים וחיות־הקודש"), מיט'ן אויסנאַהם פון שביעי של פסח. דער „חוות יאיר" זאָגט דערויף בדרך־הלצה, אַז דער מנהג, נישט צו זאָגען אינ'ם דאָזיגען טאָג קיין „אופן", איז מרומז אין דער תורה: ביי קריעת־ים־סוף (וואָס דאָס איז דאָך געווען אום שביעי של פסח) שטעהט בפירוש — „ו י ס ר את אופן"...

ויירא ישראל את היד הגדולה וכו׳ ויאמינו בד׳. (יד, לא.)

כאָטש זיי האָבען אַליין געזעהען די נסים, דאָך האָבען זיי זיך אויך געבויטיגט אין אמונה, דען אמונה איז העכער ווי זעהן. דורך אמונה זעהט מען מעהר, ווי מיט די אויגען...

(חידושי הרי״ם)

שם שם לו חק ומשפט (טו, כה.)

„שבת ופרה אדומה ודינין״. (רש״י)

די מפרשים בעמיהען זיך צו געפינען דעם מקור, פון וואַנען רש״י האָט גענומען, אַז אויך די מצוה פון פרה־אדומה איז געגעבען געוואָרען אין מרה, דען אין דער גמרא (סנהדרין נ״ו) איז דער נוסח אַביסעל אַנדערש, געמליך: „והוסיפו עליהם דינין ושבת וכיבוד אב ואם״. און אַזוי איז אויך אין מכילתא.

אָבער, ווי עס איז העכסט וואַהרשיינליך, איז דאָ אַריינגעפאַלען אַ טעות־הדפוס. די ווערטער „וכיבוד אב״ זענען געשטאַנען פערקירצט, אין ראשי־תיבות: „וכ״א״. אָבער דער הבחור הזעצער, ווי עס טרעפט אָפט, האָט די כ׳ פערביטען אויף אַ פ׳ און עס איז אַרויסגעקומען: ופ״א, און דערפון האָט זיך גענומען דער גרייז — „ופרה־אדומה״...

(תורה תמימה)

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. (טו, כו.)

ווי בעקאַנט, איז דער רמב״ם געווען דער לייב־דאָקטאָר פון סולטאַן צלאחי אַלדין, צו וועלכען ער איז רעקאָמענדירט

געוואָרען דורך זיין פריינד, דער גרויס-וועזיר, אלפאצל, אין די גאַנצע צייט, וואָס דער סולטאַן האָט זיך געפונען אונטער דעם רמב״מ׳ס אויפזיכט, איז ער קיינמאָל נישט קראַנק געווען.

איינמאָל האָט זיך דער סולטאַן פאַר איהם אויסגעדריקט, אַז צוליעב דעם, וואָס ער איז שטענדיג געזונד, האָט ער נישט געהאַט נאָך די געלעגענהייט צו איבערצייגען זיך, צי דער רמב״ם איז ווירקליך אַ גוטער דאָקטאָר, און צי וואָלט ער אימשטאַנד געווען איהם אויסצוהיילען, ווען ער וואָלט געוואָרען קראַנק... דערויף האָט איהם דער רמב״ם געענטפערט:

— דער גרעסטער רופא אין דער וועלט איז דער אויבערשטער, ווי עס ווערט געזאָגט אין תורת-משה: „אני ד׳ רופאך״, איך, גאָט, בין דיין דאָקטאָר, און אַלס בעוויז, וואָס פאַר אַ גרויסער רופא ער איז, ווערט דערביי ערקלערט: „כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך״, דען דער ווירקליך גרויסער דאָקטאָר איז נישט דער, וואָס היילט דעם קראַנקען, נאָר דער יעניגער, וועלכער לאָזט איהם באַלד נישט קראַנק ווערען...

די דאָזיגע מיינונג דריקט אויך אויס דער רמב״ם אין זיין „מכתב בדבר הנהגת האדם״ (געדרוקט אין כרם חמד מחברת ג׳), וואו עס ווערט געזאָגט: „רב המחלות הבאות על האדם אך הוא בעצמו אשם בהם בהעדר ידיעתו איך להתנהג בימי בריאותו, כמו שהסומא מפני שהוא חסר-הראות נכשל תמיד ומחבל בעצמו ועושה חבורות גם לזולתו״ (אינ׳ם רוב קראַנקהייטען, וואָס קומען אויפ׳ן מענשען, איז ער זעלבסט אין זיי שולדיג, צוליעב דעם, ווייל ער ווייסט נישט, ווי אַזוי זיך אומצוגעהן בשעת ער איז געזונד. פונקט ווי דער בלינדער, ווייל עס פעהלט איהם די ראיה, ווערט ער שטענדיג געשטרויכעלט און דערפון ליידען אויך אַנדערע)...

ואהיה תמים לו ואשתמרה מעוני.

(הפטרה לשביעי של פסח)

צווישען השי"ת און דעם מענש — האָט געזאָגט דערויף רבי משה לייב סאַסובער — איז עפ"י רוב נישטאָ קיין אחדות: איז השי"ת גוט צום מענש און ער פערזאָרגט איהם מיט עושר וכבוד — איז דאַן דער מענש שלעכט צו השי"ת, זינדיגט ער, וישמן ישורון ויבעט... איז ווידער דער מענש גוט צו השי"ת און ער טהוט מצוות ומעשים טובים — איז דאַן השי"ת נישט שטענדיג אין אַזעלכע פאַלען גוט צו איהם, דען עפ"י רוב איז „צדיק ורע לו"... דוד המלך האָט דעריבער געבעטען ביים אויבערשטען: „ואהיה תמים לו", זיי זאָלען ביידע זיין גלייך אויף גלייך, איך מצדי וועל זיך בעמיהען צו זיין „ואשתמרה מעוני", צו היטען זיך פון זינד, און דערפאַר זאָל זיין „וישב ד' לי כצדקתי", זאָל השי"ת אויך איהם גוט בעהאַנדלען...

ולקיום אחרון של פסח)

ואָכלת לפני ד' אלקיך במקום אשר יבחר וכו' למען תלמד ליראה את ד' אלקיך. (פ' ראה יד. כג.)

וואָס פאר א שייכות האָט צום „ואכלת לפני ד' א'" דער אויספיהר: „למען תלמד ליראה"?

נאָר די תורה איז אונז מזהיר — האָט געזאָגט דערויף דער רבי ר' בונם פון פשיסכע — אז בשעת מען זעצט זיך אוועק עסען מיט א חברותא זאָל מען מדקדק זיין מיט וועמען מען זיצט, זיצען זאָל מען נאָר מיט אזעלכע אנשים מהוגנים

פון וועלכע „למען תלמד ליראה את ד׳ אלקיך״, פון וועלכע מען קען זיך אראָבלערנען א ביסעל יראת־שמים...

כי לא תוכל שאתו כי ירחק ממך המקום. (יד. כד.)

אויב דו פיהלסט אויף זיך דאָס אידישקייט ווי אַ משא, וועלכע עס איז שווער צו טראָגען, איז אַ סימן, אַז — „כי ירחק ממך המקום״, אַז דער אויבערשטער איז פון דיר ווייט, פאַר אַן־אמת גלויביגען און פרומען איד איז דאָס אידישקייט כלל נישט שווער...

(אלשיך)

צו די דאָזיגע ווערטער פון אַלשיך ווערט צוגעגעבען פון דובנער מגיד אַ משל: אַ בריליאַנטען־סוחר האָט געשיקט דעם משרת זיינעם, ער זאָל איהם ברענגען פון אַן־אָרט אַ וואַליזע, וואָס ער האָט דאָרט איבערגעלאָזט און אין וועלכער עס האָבען זיך געפונען טייערע איידעל־שטיינער, און ער האָט זיך אָוועקגעשטעלט מיט אונגעדולד ביים פענסטער וואַרטען, ביז דער משרת וועט צוריקקומען מיט די ווערטפולע חפצים. פלוצים זעהט ער פון ווייטען, ווי דער משרת קרעכצט און שלעפט זיך אַ פערסאָפּעטער, אַ פערשוויצטער, טראָגענדיג אויף די פלייצעס עפּעס אַן־אונגעהויערע שווערע משא.

— אוי וועה! — האָט דער סוחר פערבראָכען מיט די הענד און זיך גענומען רייסען די האָהר פון קאָפּ — אַן־אומגליק איז געשעהען. נישט אַנדערש, נאָר גנבים האָבען פערטוישט די וואַליזע און אַנשטאָט בריליאַנטען האָבען זיי אונטערגערוקט דעם משרת אַ זאַק מיט שטיינער. ביים טראָגען

בריליאַנטען סאַפּעט מען נישט אַזוי, מען שוויצט נישט און מען קרעכצט נישט...

דער נמשל איז: אויב די היינטיגע אידען קרעכצען אַזוי אונטער׳ן עול פון אידישקייט איז עס דערפאַר, ווייל זיי האָבען פערטוישט דעם רבונו של עולמ׳ס בריליאַנטען אויף שטיינער, אַנשטאַט די ריינע געטליכע מצוות, האָבען זיי זיך געשאַפען שווערע, שטיינערנע מצוות... פון ריינע מצוות קרעכצט מען נישט, זיי זענען נישט שווער...

דער דאָזיגער משל — זאָגט די וועלט — איז איינער פון די דריי דובנער מגיד׳ס משלים, וועלכע רבי מענדעלי, דער רבי פון קאָצק, האָט שטאַרק געריהמט...

ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון (טו. ז.)

עס האָט געמוזט קומען אַ בעזונדערער לאו — פלעגט זאָגען ר׳ אלי׳ חיים מייזעל — אויף צו געבען צדקה אַ ברודער אַנ׳אביון, ווייל עפ״י רוב וויל מען דוקא אַנ׳אייגענעם ברודער נישט געבען, מחמת דערפון האָט מען דאָך נישט קיין כבוד...

עס איז אַנ׳ אַלט-בעקאַנטער תירוץ, וועלכער איז זעהר אָנגענומען ביים עולם; גאַנץ אָפט בשעת מען קומט צו וועמען נאָך אַ נדבה און ער זוכט אַ וועג, ווי אַזוי אַרויסדרעהען זיך, ענטפערט ער מיט אַ קרעכץ: כ׳האָב נעהגטערע און בילכערע צו געבען, כ׳האָב אַ לייבליכען ברודער, אַנ׳אָרימען ברודער, ווערענד באמת, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, העלפט ער דעם אייגענעם אָרימען ברודער אויך נישט...

אַנטקעגען אָט דעם פאַלשען תירוץ וואָרענט אונז די

תירה: „השמר לך", היט דיך פאר אַזעלכע דרכים. בשעת מען וועט בעטען פון דיר אַ נדבה פאר אַנ'אָרימאַן, „ורעה עינך", און דו וועסט נישט וועלען געבען און זיך בענוצען מיט דעם תירוץ פון „באחיך האביון", אַז דו האָסט נעביך אַנ'אייגענעם ברודער אַנ'אביון און קרובים זענען בילכער, בעת דער אמת איז, אַז „ולא תתן לו", אַז דו גיסט דעם אייגענעם ברודער אויך נישט, דאַן, געדענק — וקרא עליך אל ד', וועט דיין ברו־דער דאַמאָלס שרייען צו גאָט, הלמאי דו בענוצסט זיך מיט איהם אַלס אויסרייד און ביסט איהם אומזיסט מבזה פאַר מענשען...

(לחמי תודה)

והריחו ביראת ד' ולא למראה עיניו ישפוט. (הפטרה לאחרון של פסח)

יראת ד' — פלעגט זאָגען רבי מענדעלי קאָצקער — לאָזט זיך אַזוי לייכט נישט דערקענען ביי אַ מענשען, אויפ'ן „מראה עיניו" קאָן מען זיך דערביי נישט פערלאָזען. „והריחו ביראת ד'" מען דאַרף דערצו האָבען אַ בעזונדערען חוש־הריח, אַ שאַרפע נאָז, מען דאַרף קענען דערשמעקען, ווער עס איז טאַקי עאמת אַ ירא־שמים...

ושפט בצדק דלים והוכיח במישור לענוי ארץ.

נישט מיט צוואַנג און מיט פיזישע שטראָף־מיטלען וועט דער מלך־המשיח משפט'ן די מענשען, נאָר — מיט זיין אויפ־פיהרונג, מיט דעם „צדק" און „מישור", מיט וועלכע עס וועט לען זיין דורכגעדרינגען אַלע זיינע מעשים און האַנדלונגען, מיט זיין התנהגות וועט ער אַרויסרופען ביי אַלעמען צוטרוי און

געהאָרכזאַמקייט: „והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימות רשע", מיט זיינע רייד בלויז וועט ער אַלעמען איבערציינגען און ענדערען זייערע פאַלשע מיינונגען און אויסראָטען פון זיי דאָס רשעות...

(רבי ישראל סאלאנטער)

אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד.

דער נודע-ביהודה האָט געהאט פאַר זיך צוויי בעשטימטע שעה אין טאָג, אין וועלכע ער פלעגט זיצען אָבגעשלאָסען און מען האָט דאַן קיינעם צו איהם נישט צוגעלאָזען, בכדי מען זאָל איהם נישט מבטל זיין פון לערנען.

האָט עס דער בעקאַנטער געגנער זיינער אין פראָג, רבי זרח איידליץ, נישט געקענט סובל זיין.

— דאָס איז גאוה — האָט ער געטענה'ט — אָט זיץ איך אויך ב"ה און לערן און איך דאַרף זיך נישט דערביי פערשליסען, עס פעלט גאַר קיינעם נישט איין חלילה מיר צו שטערען...

האָט איהם דער נודע ביהודה דערויף געענטפערט מיט אַ שטאָך.

— וועגען משיח'ן ווערט געזאָגט אין פסוק: „והיה ביום ההוא וכו' אליו גוים ידרושו והיתה מנוחתו כבוד", וואָס איז דער פשט „והיתה מנוחתו כבוד"? נאָר אויב מען זעהט, למשל, אַז אַ רב אין אַ שטאָדט זיצט זיך במנוחה ושלוה און גאַנצע טעג איז איהם קיינער נישט מבטל פון לערנען, איז די דאָזיגע מנוחה נישט קיין סימן פון כבוד, נאָר פערקעהרט, פון בזיון. דאָס בעווייזט, אַז די בעלי-בתים האַלטען איהם נישט, נישט פאַר קיין גרויסען למדן, צו וועלכען מען זאָל קומען שמועסען און לערנען, נישט פאַר קיין גרויסען חכם,

מיט וועלכען מען זאל זיך אנ׳עצה האלטען אין מילי־דעלמא און דערפאר לאזט מען איהם צו־רוהה און ער האט מנוחה; אנדערש אבער איז ביי אזעלכען, „אשר עומד לנס עמים, אליו גוים ידרושו״, וועלכער איז מפורסם אין דער וועלט און פון אלע זייטען קומט מען צו איהם הערען א דבר־תורה און פרעגען אנ׳עצה, אזעלכער אויב ער בעשטימט פאר זיך א שטיקעל צייט אין טאג אלס מנוחה און אברוה פון דער שווע־רער ארבייט, איז עס טאקי — „מנוחתו כבוד״...

ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל.

און נאך אויסדריקליכער ווערט וועגען דעם געזאגט אין א צווייט ארט: „והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לד׳ בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים הכרכרות״ (ישעי׳ ס״ו),

— איז וועלכע אידען — האט דערויף געפרעגט רבי משה קאברינער — וועלען עס זיצען און ווארטען, ביז די גוים וועלען זיי צונויפנעהמען און ברענגען קיין ירושלים? די גאר פרומע אידען, ווי נאר זיי וועלען דערהערען, אז משיח איז געקומען, וועלען דאך זיכער אליין לויפען אין קיין איבריגע מינוט נישט בעלמוטשען, די וועניג־פרומע וועלען אפשר געהן אביסעל לאנגזאמער, אבער נעהן וועלען זיי דאך זיכער, טא וועמען דען מיינט מען? נאר מוז זיין, אז עס וועלען זיך גע־פינען דאמאלט אויך אזעלכע יודען, וועלכע וועלען זיין אזוי טיעף פערזינקען אינ׳ם טומאת־הגלות, דאס אפילו דערהערענדיג, אז משיח איז געקומען, וועלען זיי זיך נישט וועלען ריהרען פון ארט און די גוים וועלען זיי בגוואלד מוזען ארויפזעצען אויף פערד און וואגען און אוועקפיהרען זיי אלס מנחה, אלס „מתנה״, קיין ירושלים. אליין וועלען זיי באין־אופן נישט געהן...

* * *

פאַרוואָס רופט מען נישט דעם לעצטען טאָג פון שבועות און סוכות מיט'ן נאָמען „אחרון”, נאָר דעם לעצטען טאָג פסח ?

דען דער נביא זאָגט: „לכן הנה ימים באים נאום ד' לא יאמרו עוד חי ד' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים” (ירמי' כג, ז), אַז לעתיד-לבוא וועט מען מעהר נישט דערמאָהנען וועגען יציאת-מצרים, און דעריבער רופען מיר דעם לעצטען טאָג ז„אחרון של פסח”, אויסדריקענדיג דערמיט דעם וואונש, אַז אינ'ם נעכסטען יאָהר זאָל פערווירקליכט ווערען די גאולה און דאָס זאָל שוין זיין דער לעצטער פסח איבעראיאָהר זאָלען מיר נישט דאַרפען מעהר דערמאָהנען וועגען יציאת-מצרים...

(מטעמים)

פון אונזער אלטן אוצר

שבועות

DR. JACOB LEVIN

Druk. „Grafia", Warszawa, Nowolipki 7.

שבועות

דער איינפאַכער טעם, פאַרוואָס די תורה האָט געהייסען צעהלען ספירה פון פסח ביז שבועות, איז צוליב די עולי־רגל, דען כידוע האָט דער שטח פון ארץ ישראל געהאַלטען ארבע מאות פרסה על אַרבע מאות פרסה און דאָס בית־המקדש איז געשטאַנען סאַמע אין מיטען לאַנד. די איינוואוי־נער, וועלכע האָבען געוואוינט ביי די גרעניצען פון לאַנד, האָבען אַלזאָ געהאַט דורכצומאַכען אַ מאַרשרוט פון צוויי הונדערט פרסאות אהין און צוויי הונדערט פרסאות צוריק, אנגעהמענדיג, אַז דורכשניטליך קאָן אַ מענש געהן אַ טאָג נישט מעהר ווי צעהן פרסאות, איז אויסגעקומען, אַז דער וועג אַהין און דער וועג צוריק האָט געדויערט צו צוואַנציג טעג, און היות ווי קיין ירושלים האָט מען געדאַרפט עולה רגל זיין סיי אויף פסח, סיי אויף שבועות, איז אויסגעקומען, אַז בלויז אין דער צווישען־צייט פון פסח ביז שבועות האָבען די עולים געדאַרפט דורכמאַכען אַ וועג פון צוויי מאָל צו צוואַנציג טעג, איינמאָל – פון ירושלים אַהיים, און דאַן ווידעראַמאָל — צוריק קיין ירושלים אויף שבועות, צוזאַמען האָט דאָס פערנומען פיערציג טעג. צו דעם געהט־צו זעקס, אָדער זיעבען שבתים, אין וועלכע מען האָט געדאַרפט אין וועג רוהען, איז עס צוזאַמען אַ זעקס־זיבען און פיערציג טעג, אַזוי, אַז אין דער היים איז געבליבען העכסטענס צו פערברענגען אַ צוויי־דריי טעג. און כדי קיין טעות נישט צו

האָבען אין חשבון און גישט צו פערשפעטיגען זיך, האָט דע־ריבער די תורה געהייסען צעהלען די טעג...

(מנהגים בשם רבינו שמואל)

די שלשת ימי הגבלה איז אָנגענומען צו רופען: „די יחוס־טעג". פונוואַנען שטאַמט דער דאָזיגער נאָמען?

מחמת עס ווערט געזאָגט אין מדרש ילקוט: „בשעה שנתן הקב"ה תורה לישראל נתקנאו בהם אומות העולם ואמרו, מה ראו אלו להתקרב יותר מאלו, אלא שהוא חונף בהם ונושא להם פנים, סתם ד' את פיהם ואמר להם, הביאו לי ספר יוחסין שלכם, שנאמר הבו לד' משפחות עמים". און דאָס איז דער זין, פאַרוואָס מען רופט די דאזיגע טעג פאַר מתן־תורה: די „יחוס־טעג"...

(אזור אליהו)

פון די שבתים פאַר די שלש רגלים — פלעגט זאָגען דער חידושי הרי"ם — האָבען צוויי שבתים זוכה געווען צו ספעציעלע בעזונדערע נעמען, דער שבת פאַר פסח ווערט אָנגערופען — „שבת הגדול", און דער שבת פאַר סוכות — „שבת שובה", אָבער אויך דער דריטער שבת, פאַר שבועות, וואָלט געדאַרפט טראָגען אַ ספעציעלען נאָמען; דער דאָזיגער שבת וואָלט געדאַרפט הייסען: „שבת דרך־ארץ", וואָרום — „דרך ארץ קדמה לתורה"...

דער ריזשינער פלעגט אַ שבת פאַר שבועות נישט זאָ־גען קיין תורה, איך פיהל מיך — פלעגט ער דאַן זאָגען — ווי אַ פויער פאַר׳ן שניט: די אַלטע תבואה איז שוין אויס־געגאַנגען; קיין נייע איז נאָך נישטאָ!..

דעריבער — פלעגט זאָגען רבי מענדעלי קאָצקער — ווערט שבועות גערופען „זמן מתן תורתנו״ און נישט „זמן קבלת תורתנו״, מחמת מתן־תורה, דאָס געבען די תורה, איז געווען צו אַלע גלייך, דאַגעגען קבלת־התורה, דאָס אויפנע־מען די תורה, דאָס איז שוין נישט גלייך ביי אַלעמען; יע־דער איינער איז מקבל די תורה לויט זיין ערך און לויט זיינע השגות..

דערפאַר רופט זיך שבועות „זמן מתן תורתנו״ און נישט — „זמן קבלת תורתנו״, ווייל דער זמן פון „מתן תורתנו״, פון געבען די תורה, איז פאַרגעקומען נור איין מאל, מיט טוי־זענדער יאָהרען צוריק, דאַגעגען דער זמן פון מקבל זיין די תורה האָט קיינמאָל נישט אויפגעהערט, דאָס דאַרף מען טהון שטענדיג, יעדען טאָג...

(חדשי הרי״ם)

ביי יעדען יום־טוב — פלעגט זאָגען רבי לוי יצחק בער־דיטשעווער — ווערט צווישען אַלע קרבנות, וואָס מען דאַרף ברענגען, אויך אויסגערעכענט אַ שעיר חטאת, בלויז ביי

שבועות ווערט נישט דער־מאָהנט דאָס וואָרט „חטאת", ווייל אום שבועות, אין טאָג פון קבלת התורה, איז איטליכער בבחינת גר, וועלכער איז „כקטן שנולד דמי", ווי אַ ניי־גע־בוירען קינד, וואָס איז ריין פון זינד...

שבוועות איז פון לשון „שבועה". אינ'ם טאָג פון מתן־תורה האָט השי"ת און די כנסת־ישראל זיך אַ געגענזייטיגע שבועה געגעבען; מיר האָבען צוגעשוואוירען דעם אויבערשטען, אַז מיר וועלען איהם חלילה נישט פערבייטען אויף אַן אַנדערען גאָט, און ער אונז — אַז ער וועט אונז נישט פערבייטען אויף אַן אַנדער פאָלק...

(„טור ברקת" פון אור החיים)

מתן־תורה — פלעגט זאָגען רבי יעקב אהרן וואָזשינער — איז געווען אונזער חיתון און שידוך מיט השי"ת, און אַ שידוך פאָדערט גלייכע פליכטען פון ביידע צדדים. מיר האָבען דעריבער דאָס רעכט צו פערלאַנגען פון אויבערשטען, אַז פונקט אַזוי, ווי מיר האָבען געהאַט צו איהם צוטרוי און זיך מקדים געווען און געזאָגט „נעשה" פאַר „נשמע", זאָל ער אויך אונז אָבצאָהלען מיט דער זעלבער מדה און אויך בנוגע צו אונז מקיים זיין דעם „נעשה" און שיקען אונז די הילף פאַר'ן „נשמע", נאָך איידער ער הערט פון אונז די פער־זיכערונג, אַז מיר וועלען זיין גוט און פרום...

דערפאַר ווערט שבועות אָנגערופען אין די חז״ל מיט׳ן נאָמען „עצרת״, הגם אין דער תורה ווערט דאָס וואָרט „עצרת״ בלויז דערמאָהנט ביי שמיני־עצרת, ווייל יעדער יום־טוב האָט זיך זיין בעזונדערע מצוה, וועלכע מען דאַרף מקיים זיין: פסח, — די מצוה פון עסען מצה, סוכות — די מצוה פון סוכה, ראש־השנה — תקיעת־שופר, א. אַז. וו. בלויז שמיני־עצרת האָט נישט קיין ספעציעלע מצוה און זי בעשטעהט נאָר פון אויפ־האַלטען זיך („עצרת״), נישט צו טהון קיין מלאכה, און דאָס זעלבע איז אויך מיט שבועות, וועלכער האָט אויך נישט קיין ספעציעלע, בעזונדערע מצוה, און דעריבער ווערט אויך דער דאָזיגער יום־טוב אָנגערופען „עצרת״.

(קדושת לוי)

און דעריבער — ווערט דערויף צוגעגעבען אין ספר „קרבן העני״ — געפינען מיר דעם דאָזיגען אויסדרוק נור אין דער גמרא און נישט אין דער תורה, ווייל פריהער, פאַר׳ן זמן התלמוד, פאַר׳ן חורבן המקדש, האָט דער דאָזיגער יום־טוב, אויסער דעם איסור פון עשיר׳ת מלאכה, געהאַט נאָך אַ בעזונדערע מצוה, די מצוה פון שתי הלחם, וממילא האָט ער נאָך דאַמאָלס נישט געקענט הייסען „עצרת״, וועלכער בעדייט בלויז „עצירת מלאכה״...

דעריבער—פלעגט זאָגען רבי שלמה ראַדאָמסקער — זאָגען די חז״ל „הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם״ (ביצה ט״ו), ווייל בשעת משה רבינו איז געקומען מקבל זיין די תורה האָבען די מלאכים זיך געגענגעשטעלט און געטענה׳ט: „חמודה גנוזה וכו׳ אתה מבקש ליתנה לבשר ודם״? און דערויף האָט

משה געענטפערט: „רבונו של עולם, תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה וכו׳ כלום אתם עושים מלאכה וכו׳ קנאה יש ביניכם? יצר-הרע יש ביניכם?״... די תורה, איז, אַלזאָ, צוגענומען געוואָרען פון די מלאכים און געגעבען געוואָרען אונז נור צוליעב דעם, ווייל מיר זענען מענשען מיט אַלע מענשליכע שוואַכקייטען און מענשליכע בעדערפענישען, און דערייבער נויטיגען מיר זיך אין דאָזיגען יום-טוב אינ׳ם „לכם״, וואָרום ווען נישט דער „לכם״ וואָלטען מיר די תורה נישט בעקומען...

— רבונו של עולם! — האָט רבי לוי יצחק אַמאָל אויסגערופען אום שבועות ביים דאַוונען — „הכל מודים בעצרת דבעינן נמי לכם״, אויף צו קאָנען מקיים זיין די תורה מוזען מיר דורכאויס האָבען דעם „לכם״, דען — אם אין קמח אין תורה״!...

דעריבער איז די תורה געגעבען געוואָרען אין דער מדבר און נישט אין ארץ-ישראל, כדי נישט אַרויסצורופען קיין מחלוקת צווישען די שבטים; דער וואָלט געזאגט: עס איז מיין תורה, דען אין מיין חלק לאַנד איז זי געגעבען געוואָרען, און דער וואָלט געזאָגט: עס איז מיין תורה, דען אין מיין חלק לאַנד איז זי געגעבען געוואָרען, און דער וואָלט געזאָגט: עס איז מיין תורה... דעריבער איז זי געגעבען געוואָרען אין דער מדבר, אין אַ מקום הפקר, אין וועלכען אַלע האָבען אַ גלייכען חלק.

(מדרש לקח טוב)

די תורה איז געגעבען געוואָרען אין דער מדבר, נישט אין ארץ־ישראל, אַלס צייכען, אַז לעתיד וועט די תורה ווערען דאָס אייגענטום פון דער גאַנצער וועלט, פון אַלע אומות—„כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם וכו׳ (צפניה ג. ט.).

(מהר״ל מפראָג)

די תורה איז געגעבען געוואָרען אין אַנ׳אונבעשטימט אָרט — אין אַ מדבר, אין אַנ׳אונבעשטימטע צייט — מען ווייסט נישט גענוי, צי בששי בסיון, אָדער בשבעה בסיון, בכדי צו ווייזען דערמיט, אַז די תורה איז נישט אָבהענגיג, נישט פון אָרט און נישט פון צייט, מחמת גאַנץ אָפט איז זיך דער מענש מורה היתר: דאָ קאָן מען זיך נישט פיהרען ווי אין דער היים, דאָ איז אַ פריי אָרט, אַ פרייע מדינה און מען מוז זיך צופּאַסען צו די אָרטיגע בעדינגונגען, אָדער: מען מוז זיך צופּאַסען צו דער צייט, היינט איז די צייט אַנ׳אַנדערע און מען קאָן נישט לעבען, ווי מען האָט געלעבט אין די פּאַרצייטישע יאָהרען... און דערפאַר ווערט אויך געזאָגט: „שיהי׳ דברי תורה בעיניך כאלו היום ניתנו״. די תורה איז שטענדיג אַקטועל, צו יעדע צייט און אין יעדען אָרט.

(רבי ישראל סאַלאַנטער)

„החזירה הקב״ה על כל אומה ולשון ולא קבלוה, עד שבא אצל ישראל וקבלוה״. (ע״ז ב.)

און הגם עס איז געווען גלוי וידוע פאַר דעם אויבער־

שטען, אַז די אומות־העולם וועלען די תורה נישט מקבל זיין, האָט עס דאָך געהאַט אַ געוויסע פעולה: בלויז פונ'ם פּאָר־לעגען זיי צו נעהמען די תורה איז אין זיי נתדבק געוואָרען עפּעס־וואָס, אַ שמץ פון איהר...

(קדושת לוי)

אויפ'ן פסוק „ויוצא משה את העם לקראת האלקים" זאָגט דער מדרש, אַז משה איז אַרומגעגאַנגען און האָט גע־וועקט די אידען פון שלאָף, זיי זאָלען געהן מקבל־זיין די תורה... ווי קומט עס, וואָס אין אַזאַ מאָמענט, פאַר קבלת־התורה, זאָלען זיך די אידען לעגען שלאָפען? — נאָר היות ווי זיי האָבען זיך דערוואוסט, אַז „החזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון", אַז מען טראָגט זיך פריהער אַרום מיט דער תורה צו די אומות העולם, און היות ווי ס'האָט די אידען גאָרנישט געקאָנט עולה־על־דעתם זיין, אַז די גוים ווע־לען זיך אָבזאָגען און נישט וועלען נעהמען די תורה — האָבען זיי זיך דעריבער מייאש געווען און געלעגט שלאָפען... און דערפאַר טאַקע איז אַ מנהג, נישט צו שלאָפען אין דער נאַכט פון שבועות...

(הנ"ל)

„החזירה הקב"ה על כל אומה ולשון"!... הייסט עס, אַז מען האָט אונז פאָרגעלעגט צו געהמען די תורה בלויז דער־פאַר, ווייל מען האָט אויף איהר אין־ערגעץ קיין בעלנים נישט געפונען. ווי־זשע וואָלט געווען, אויב די אומות וואָלטען דאָך יאָ מסכים געווען, וואָלט מען אונז אינגאַנצען אויסגעמיטען? — ניין. חלילה! בעיקר האָט מען טאַקי געמיינט די א י ד ע ן;

און דאָס, וואָס מען האָט די תורה פריהער אַרומגעטראָגען צו די אומות, איז מען דערמיט אויסען געווען, אַז פערקוקענדיג זיך אויף זיי, זאָלען אויך די אידען מרוצה ווערען מקבל צו זיין די תורה, — וויסענדיג, אַז די אידען האָבען אין אַלעם ליעב נאָכצוטהון די גוים...

(מחנה לוי)

דער מלבי״ם האָט אַמאָל אין שוהל בעמערקט, ווי אויפרופענדיג צום ספר איינעם פון די שטאָדטישע משכילים, וועלכער איז געווען בעקאַנט אַלס נישט-איבריגער זהיר במצוות, האָט יענער מיט אַ זעהר מתיקות׳דיגען ניגון געמאַכט די ברכה „אַשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו״, ווי קווי־קענדיג זיך מיט יעדען וואָרט.

— נישט אומזיסט — האָט זיך דער מלבי״ם נאָכדעם אָנגערופען: — פרעהט ער זיך אַזוי; עס איז טאַקע באמת אַ גליק, „אַשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו״, וואָס די תורה איז געגעבען געוואָרען בלויז אונז אַליין, זענען מיר פטור פון אָבצוהיטען זי און מיר קאָנען טהון, וואָס מיר ווילען... וואָרום ווען חס־ושלום מען וואָלט אויך די גוים געגעבען די תורה, וואָלטען דאָך דאַמאָלס אַפילו די אַפיקורסים געמוזט מקיים־זיין אַלץ, וואָס שטעהט געשריבען אין איהר, מיט אַלע פרטים ודקדוקים!...

בעת רבי יעקב־יוסף פון פולנאה, דער מחבר פון „תולדות יעקב־יוסף״, האָט אָבגעדרוקט זיין ספר, איז ער אַליין אַרומגעפאָהרען איהם פערקויפען איבער דער וועלט.

אַ מקח האָט ער געשטעלט גאָר אַ הויכען, אַ רענדעל פאַר אַן עקזעמפּלאַר.

געקומען קיין בערדיטשעוו, איז ער געזעסען אין דער אַכסניה און האָט געוואַרט אויף קונים, זיי זאָלען קומען קויפען דעם חבור. דער עולם איז אָבער נישט געקומען, און רבי יעקב־יוסף האָט זיך דערפון זעהר שטאַרק מצער געווען און ער האָט זיך בעקלאָגט דערויף פאַר רבי וואָלף זשיטאָמירער (מחבר פון „אור המאיר"):

— סטייטש, — האָט ער גע'טענה'ט מיט הקפדה, — כ'בין געקומען אַהער פערקויפען מיין חבור, וואָס לערגט דער וועלט דעם רבי'נס (דעם בעל־שם'ס) תורה, ולסוף איז אין קונה !...

— מה רעש ? — ענטפערט איהם רבי וואָלף מיט אַ שמייכעל. — אויף דער רבונו־של־עולם איז געווען אַ גאַנץ אָנגעזעהענער מחבר, זיין ספר איז זיכער נישט געווען ערגער פון אַייערס, פונדעסטוועגען האָט ער זיך אויך אַרומגעטראָגען מיט דער תורה און קיינער האָט זי נישט געוואָלט נעהמען !...

בשעת רבי אייזיל חריף האָט אַרויסגעגעבען זיין ספר „עמק יהושע" און עס אַרומגעשיקט מיט'ן משמש צו פערשידענע בעלי־בתים, האָט איינער פון די סלאָנימער בעלי־בתים, פון זיינע געגנער, איהם צוריקגעשיקט דאָס ספר צוזאַמען מיט פינף רובל... אין עטליכע טעג אַרום האָט זיך רבי אייזיל געטראָפען מיט'ן דאָזיגען בעל־הבית אויף אַ ברית און איהם וואַרים געדרוקט די האַנד און זיך געפרעהט מיט איהם: גוט מאָרגען, ר' חיים! וואָס מאַכט איהר, ר' חיים! זיצט, ר' חיים !... יענער איז געבליבען שטעהן ערשטוינט,

ערווארטענדיג. אז רבי אייזיל וועט אוודאי זיין ברוגז אויף איהם פאר דער בעליידיגונג,, ולסוף בעגעגענט ער איהם מיט אזא פנים שוחקות און פרעהט זיך גאר מיט איהם אזוי שטארק !... רבי אייזיל פערפיהרט מיט איהם א געמיטליכען שמועס און דאן מאכט ער צו איהם: בשעת הקב"ה, דערצעהלען אונז די חז"ל, האט געוואלט געבען די תורה, האט ער זיך ארומגעטראגען מיט איהר צו אלע אומות און זיי האבען זי נישט געוואלט מקבל זיין, פארוואס האבען זיי נישט געוואלט? ווייל די אידישע תורה איז א תורת-אמת און זיי קענען נישט פערטראגען און האבען פיינד דעם אמת... אויך איך, זעהט איהר, האב זיך פאר'ן ספר מיינעם שטארק געשראקען. בשעת איך בין צוגעטראטען צו דרוקען דאס ספר, האב איך פון אלע זייטען, פון פערשידענע רבנים און לומדי-תורה, בעקומען בריעף, אין וועלכע זיי האבען מיר געשריבען, אז זיי ווארטען אויפ'ן דאזיגען ספר מיט גרויס אונגעדולד. האט עס מיר פערשאפט א ביסעל חולשת-הדעת און איך האב אנגעהויבען מהרהר זיין: ווער ווייסט, אויב דער עולם ווייזט ארויס אזא שטארקען חשק צו מיין ספר, מוז דאך זיין, אז עס איז נישט קיין תורת-אמת, ווארום אנדערש וואלט דאך דער חשק נישט געווען אזוי גרויס... איצט אבער, אז עס האט זיך ענדליך געפונען א סלאנימער בעל-הבית, וועלכער האט דאס ספר נישט געוואלט נעהמען און עס מיר צוריקגעשיקט, איז דאך א סימן, אז די תורה פונ'ם ספר איז אנ'אמת, און אויב אזוי קומט איהם טאקי א ווארימען יישר-כח...

ר' שמעו'לע אלטער — דערצעהלען די גערער חסידים — האט זיך געוואלט משדך זיין מיט'ן ברודער, מיט'ן „שפת-אמת",

פרובענדיג טאקע אליין מיט איהם רעדען וועגען דעם. האַט איהם רער „שפת אמת״ דערויף געענטפערט, אז קוים איז עכ א שידוך אהן א שדכן, האט ער מורא, אז עס וועט דערפון גארנישט ווערען, דען אזוי געפינען מיר אויך ביי קבלת־התורה: די אידען האט מען געשדכענט די תורה דורך א מעקלער, דורך משה רבינו, איז דער קנין תיכף אויפ׳ן ארט געשלאסען געווארען; בנוגע צו די אומות־העולם אבער האט מען עס געפרובט מאכען אהן א שדכן, „החזירה הקב״ה על כל אומה ולשון״, איז טאקע פונ׳ם עסק גארנישט געווארען!...

....

„ויתיצבו בתחתית ההר, מלמד שכפה עליהם הקב״ה את ההר כגיגית וכו׳ מכאן מודעה רבה לאורייתא״ (שבת פ״ח)

פרעגען די מפרשים: עס איז דאָך אַ בפירוש׳ער דין אין בבא־בתרא, אַז אויב „תלוהי וזבין — זביניה זביני״, אַז ביי מקח־וממכר איז אויך אַ געצוואונגענע קניה גילטיג און מען קאָן אויף איהר נישט חוזר זיין?...

פון די אָהן אַ שיעור תירוצים, וואָס ווערען אויף דער דאָזיגער קשיא געגעבען, איז דער שאַרפזיניגסטער און דער־ביי דער איינפאַכסטער דער תירוץ פון רבי יונתן אייבעשיץ, און נעמליך: קוים זאָגען מיר, אַז „מכאן מודעה רבה לאורייתא״, אַז צוליעב׳ן „כפה עליהם הר כגיגית״ האָבען די אידען געהאַט אַ ברירה אָבצוזאָגען זיך פון דער תורה, קאָן מען דאָך שוין איב׳ם דאָזיגען פאַל נישט קומען צו זיי מיט׳ן דין פון „תלוהו וזבין״, דען אויך דער דאָזיגער דין גופא איז דאָך גענומען פון דער תורה!...

דעריבער — פלעגט זאָגען דער חדושי הרי"ם איז „כפה עליהם הקב"ה את ההר כגיגית", כדי די „כנסת־ישראל, האָבענ־דיג גענומען די תורה באונס, זאָל האָבען דעם דין פון אַנ־אנוסה און ביי אַנ׳אנוסה איז — „לא יוכל לשלחה כל ימיו", טאָר מען זיך קיינמאָל מיט איהר נישט שיידען...

„אם אתם מקבלים התורה — מוטב, ואם לאו, שם תהא קבורתכם" (דאָרט).

די אמונה און דער קיום־התורה גיט דעם איד כח אויס־צוהאַלטען די שווערסטע צייטען, איבערצוטראָגען די שווערסטע נסיונות און זיך נישט מייאש צו זיין. מיט׳ן מאָמענט אָבער ווען דער איד פערליערט חלילה די אמונה און פערלאָזט דעם דרך־התורה, דאַן ווערט דאָס לעבען פאַר איהם פוסט, אָהן אַ שום צוועק און אינהאַלט. ער זעהט נישט מעהר קיין שום זין אין די אומזיסטע ליידען און דאָס טרייבט איהם צו דער שרעקליכסטער פערצווייפלונג, אַזש ביז צום „ושם תהא קבורתכם". ווי מיר זעהען עס, בעוה"ר, אין די לעצטע יאָהרען, ווען פון טאָג צו טאָג פערגרעסערט זיך ביי אידען די צאָהל פון זעלבסטמאָרדען ר"ל...

(פרדס יוסף)

באותה שעה נתכנסו כל אומות העולם, ובאו אצל בלעם ואמרו לו: שמא מבול בא לעולם? אמר להם: לא מבול של אש ולא מבול של מים אלא הקב״ה רוצה ליתן תורה לעמו, ד׳ עוז לעמו יתן ד׳ יברך את עמו בשלום״. (מכילתא)

פאַרוואָס האָבען זיי עפּעס געמיינט, אַז מבול בא לעולם? און וואָס פאַר אַ שייכות האָט צו בלעמ׳ס ענטפער דער פסוק „ד׳ עוז לעמו יתן״?

נאָר זיי ווייסען, די קינדער פון אונזער ליעבען פעטער עשו, פון דער אייגענער ערפאַהרונג ווייסען זיי, ווי אַזוי עס ווערט ביי זיי געגעבען אַ תורה און ווי אַזוי, דורך וואָסערע מיטלען, זי ווערט פּראָפּאַגאַנדירט און פערשפּרייט איבער דער וועלט — דורך פייער און שווערד, דורך אינקוויזיציעס, ברע־נענדע שייטערהויפענס און גזירות־שמד... בשעת זיי האָבען, אַלזאָ, דערהערט, אַז עס גרייט זיך אַ אידישער מתן־תורה איז אַ שרעק אויף זיי אָנגעפאַלען, זייענדיג זיכער, אַז אויך ביי אונז וועט דאָס פערשפּרייטען די תורה צווישען די אַנדערש־גלויביגע פעלקער צוגעהן אויפ׳ן זעלבען אופן... און דערויף האָט זיי בלעם בערוהיגט: „לא מבול של אש ולא מבול של מים״, די אידישע תורה ווערט נישט אָנגעוואָרפען אויף אַנדערע בגוואַלד, מיט פייער און וואַסער. ד׳ עוז לעמו יתן — די דאָ־זיגע תורה האָט דער אידישער גאָט געגעבען בלויז „לעמו״, בלויז פאַר זיין אייגען פאָלק, נישט צווינגענדיג די אַנדערע פעלקער, אַז אויך זיי זאָלען מוזען די זעלבע תורה מקבל זיין, און דער עיקר — ד׳ יברך את עמו בשלום״, געגעבען האָט ער זיי דערביי אַ ברכה, אַז די דאָזיגע תורה זאָל זיך נישט

גויטיגען, ווי די אַנדערע תורות, אין קיין גוואַלד-מיטלען, נאָר געווינען וועט זי פאַר זיך די הערצער אויפ׳ן פריידליכען אופן, מיט׳ן כח פון איבערצייגונג, מיט׳ן כח פון אמת...

(מוסר היהדות)

רבי אהר׳לע טשערנאָבילער האָט זיך אַמאָל אום שבועות אויסגע׳טענה׳ט מיט׳ן רבונו של עולם און געזאָגט:

וואָס איז דער חדוש, וואָס די אידען האָבען דאַמאָלס אויפ׳ן הר-סיני מקבל געווען די תורה? געלד האָבען זיי גע-האַט, זיי זענען געווען רייך פון ביזת מצרים און ביזת הים. פון שעבוד-גליות זענען זיי פריי געווען, אַלע חולים — ווי די חז״ל דערצעהלען אונז — זענען געזונד געוואָרען, און דער-צו האָט איטליכער עין בעין געזעהען התגלות האלקות — טאָ וואָס איז דער וואונדער? זאָל דאָס אַלץ היינט זיך איבער׳-חזר׳ן און דו וועסט זעהן, רבונו של עולם, מיט וואָס פאַר אַ חשק מיר וועלען מקבל זיין און מקיים זיין די תורה!...

רבי אייזיל חריף האָט אַמאָל ערקלערט בדרך-הלצה, פון וואַנען עס נעהמט זיך, וואָס די אויפנעקלערטע „דייטשען״, זענען מזלזל אין די מצוות פון דער תורה, נאָר בלויז פון איין זאַך האַלטען זיי שטאַרק — פון דרך-ארץ.

ווייל בשעת מען איז געגאַנגען געבען אידען די תורה האָט משה רבינו געגעבען אַ בעפעהל און אויסגערופען: אידען, צום באַרג סיני! איז די פרומען אידען, די בטלנים, האָבען נישט געמאַכט קיין שהיות, זיי האָבען אויפגעהויבען די פאָלעס

און זיך גלייך געלאָזט לויפען צום באַרג. די „דייטשען" דאַ-געגען, די פאַרטגעשריטענע, גרייטענדיג זיך צו אַזאַ פייערלי-כען אַקט, האָבען זיי זיך גענומען פוצען און ברענגען די טוא-לעטען אין אָרדנונג, און ביז זיי זענען צוגעקומען צום באַרג סיני האָט מען שוין געהאַלטען נאָך תּ׳רה שבכתב און תורה שבעל פה און זיי האָבען קוים בעוויזען צו דער לעצטער מסכתא פון ש״ס — צו מסכתא „דרך-ארץ"...

▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪

וועגען דעם מנהג צו עסען אום שבועות מ י ל כ י ג ס ווערען אין די פערשידענסטע ספרים געזאָגט זעהר פיעל טעמים. מיר ברענגען דאָ אייניגע. די אינטערעסאַנטערע פון זיי:

א) נאָכ׳ן פסוק „ראשית בכ׳רי אדמתך תביא בית ד׳ אלקיך" (וועלכער בעציהט זיך אויפ׳ן חג-הבכורים) שטעהט תיכף: „לא תבשל גדי בחלב אמו" — עסען מיר דעריבער אינם דאָזיגען טאָג מילכיגס, כדי צו ווייזען, אַז מיר זענען נזהר אינ׳ם דאָזיגען לאו...

(של״ה)

ב) די 365 לאו׳ן אין דער תורה זענען כנגד די 365 טעג אין יאָהר. אויפ׳ן טאָג פון שבועות פאַלט-אויס דער לאו פון „לא תבשל גדי בחלב אמו"...

(רבי חיים וויטאל)

ג) בשעת די מלאכים — ווערט געזאגט אין מדרש — האָבען מקטרג געווען, אַז די אידען זענען נישט ראוי מקבל צו זיין די תורה, האָט זיי דער אויבערשטער געענטפערט, אַז די מ ל א כ י ם זענען גיכער דערצו נישט ראוי, מחמת בשעת זיי האָבען אַראָבגענידערט אוי״ף דער ערד און זענען געקומען צו אברהמ׳ן, האָבען זיי דאָרט געגעסען „בשר-בחלב" (ויקח חמאה וחלב

ובן־הבקר — ויאכלו") און נאָך דערדאָזיגער תשובה זענען זיי אַנטשוויגען געוואָרען... אַ דאַנק, אַלזאָ, דעם מכשול פון „בשר בחלב" זענען די מלאכים בעזיעגט געוואָרען און די תורה איז געגעבען געוואָרען צו אידען — עסען מיר דעריבער אינ'ם טאָג פון מתן־תורה מילכיגס, כדי צו ווייזען, אַז מ י ר זענען יאָ דערין נזהר...

(שפתי צדיקים)

ד) ביז מתן־תורה האָבען די בני־ישראל געהאַט דעם דין פון בני־נח, וועלכע מען האָט גע'אסר'ט „אבר מן החי" — און אין כלל פון „אבר מן החי" איז אויך חלב, מילך... ערשט ביי מתן־תורה האָט מען עס מתיר געמאַכט, און דעריבער עסען מיר אינ'ם דאָזיגען טאָג מילכיגס...

(רבי מנחם מענדיל מקאָצק)

ה) מיט'ן מאָמענט, ווען די אידען אין מדבר האָבען מקבל געווען די תורה, האָבען זיי נישט געטאָרט מעהר געני־סען פון די צוגעגרייטע פליישיגע מאכלים, וועלכע האָבען נישט ענטשפראָכען די דינים פון כשרות, און אויך נישט בע־נוצען די פריהערדיגע פליישיגע כלים — און זיי האָבען דערי־בער אינ'ם ערשטען טאָג געמוזט יוצא־זיין מיט מילכיגס...

(גאולת ישראל)

ו) מילך קאָן זיך האַלטען נור אין שפל'דיגע, ערדענע כלים, אין כלי־כסף וכלי־זהב דאַגעגען ווערט זי שנעל קאַליע. און דאָס זעלבע, איז מען דערמיט מרמז, איז אויך מיט דער תורה: האַלטען האַלט זיך די תורה נור ביי די אָרימע שפל־דיגע אידען, ביי די „בני־עניים", אָבער נישט ביי די כלי־כסף וכלי־זהב — נישט ביי די גבירים...

(עוללות אפרים)

אין דער יום־טוב׳דיגער שמונה־עשרה, ווי אויך אין קידוש, לאָזען מיר אויס: „מקדש ישראל והזמנים״. דער דאָזיגער נוסח איז גענומען פון דער גמרא (ברכות מ״ז און פסחים קט״ו), און פערשידענע מפרשים שטעלען זיך אויפ׳ן אויסדרוק „והזמנים״, וועלכער איז אונפערשטענדליך, דען, ערשטענס, איז דאָס וואָרט „והזמנים״ משמע אַלע צייטען פון אַ גאַנץ יאָהר, נישט בלויז ימים־טובים, און בעסער וואָלט דאָך געווען צו שרייבען „והמועדים״. צווייטענס, פונקט ווי מיר פערענדיגען די תפלה פון ראש־השנה „מקדש ישראל ויום הזכרון״, דערמאָהנענדיג דייטליך דעם נאָמען פונ׳ם בעטרעפענדען יום־טוב, און פונקט ווי דאָס זעלבע איז אויך מיט יום־כפור — „מקדש ישראל ויום הכפורים״, וואָלט מען דאָך אויך די תפלה פון שלש רגלים געדאַרפט מסיים זיין אויפ׳ן זעלבען אופן. אום פסח וואָלט מען געדאַרפט אויסלאָזען: „מקדש ישראל וחג המצות״, אום שבועות — „מקדש ישראל וחג השבועות״, און אַזוי ווייטער.

הרב ברוך עפשטיין אין זיין „מקור ברוך״ וויל דערווייזען (הגם עס איז אַ זעהר געוואַגטע בעמערקונג), אַז דאָס וואָרט „והזמנים״ אין תלמוד (פון וואַנען מיר האָבען איבערגענומען דעם נוסח) געהער נישט צום טעקסט, צום אייגענטליכען נוסח התפלה, נאָר עס האָט געדיענט בלויז אַלס אָנצייכנונג, אַז ביים פערענדיגען די תפלה זאָל מען אין יעדען יום־טוב דערמאָהנען דערביי דעם געהעריגען זמן: אין פסח זאָל מען פערענדיגען מיט „חג המצות״, אין שבועות — מיט „חג השבועות״. אָבער במשך פון דער צייט, ווען די העתקה איז איבערגעגאַנגען פון האַנד צו האַנד, איז עס געוואָרען פערגרייזט דורך איינעם פון די מדפיסים, וועלכער האָט דאָס

וואָרט „והזמנים" אַרייַנגענומען אין טעקסט, אינ'ם אייגענטלי־כען נוסח־התפלה, און אַזוי איז דאָס שוין נאָכהער פערבליבען...

אַ ראיה צו דער ריכטיגקייט פון זיין בעמערקונג ברענגט הרב עפשטיין פון מס' סופרים פרק י"ג ה"ל י"ד, וואו עס ווערט געזאָגט, אַז די ברכות פון דער הפטורה דאַרף מען פערענדיגען מיט — „מקדש ישראל ויום פלוני", אַלזאָ נישט מיט'ן אַלגעמיינעם וואָרט „והזמנים", נאָר מיט „יום פלוני" דערמאָהנענדיג, הייסט עס, יעדען יום־טוב מיט זיין דייטליכען, בעזונדערען נאָמען...

ווי געזאָגט איז דאָס זעהר אַ געוואַגטע בעמערקונג, הגם זי זעהט אויס צו זיין גאַנץ לאָגיש...

▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪▪

ר' אהרן קאַרלינער איז אַמאָל אַרייַנגעקומען שבועות ביינאַכט אין בית־המדרש און האָט געזעהען, ווי דער עולם זיצט אַרום די טישען און שלינגט דעם „תקון ליל־שבועות". שטעלט זיך אַוועק דער קאַרלינער און הויבט־אָן שרייען אויף רוסיש: „דאַווייַ טאָוואַר! טאָוואַר דאַוויי!" (גיב אַהער סחורה! סחורה גיב אַהער!)... פערשטעהט נישט דער עולם, וואָס ער מיינט; ערקלערט ער זיי:

— בנוהג שבעולם, אַז אַ רייזענדער פאָהרט אַרויס אין וועג, פיהרט ער נישט די גאַנצע סחורה מיט זיך, נאָר בלויזע מוסטערן, אַ מוסטער פון יעדען מין, וואָס ער האָט צו פער־קויפען. לויט די מוסטערן, וואָס ער ווייזט, נעהמט ער אָן די בעשטעלונגען און נאָכדעם ליפערט ער די סחורה. איז ווען האָבען די מוסטערען אַ ווערט — ווען אין לאַגער גופא גע־פינט זיך טאַקע געניג סחורה פון יעדען מין. זאָל אָבער איי־

נער אַרומפאָהרען בלויז מיט די מוסטערן, נישט האָבענדיג קיין שום סחורה אויפ'ן לאַגער, וועט מען איהם אָננעהמען אָדער פאַר אַ שווינדלער, אָדער פאַר אַ משוגע'נעם... דאָס זעלבע איז מיט'ן „תקון ליל-שבועות". אין דער נאַכט פון שבועות, אינ'ם יום-טוב פון קבלת-התורה, זעצען מיר זיך אַוועק און לעגען אויס די מוסטערן פון אַלעם וואָס מיר האָבען אַ גאַנץ יאָהר אָנגעלערנט און אָנגעזאַמלט אויפ'ן לאַגער מכל-המינים: תורה, נביאים, כתובים, משנה, תלמוד וכדומה. איז ווען איז דאָס אַלץ געוועדט געוואָרען — ווען מען האָט דאָס אַלץ ליגען אויף די פּאָליצעס. אָבער אויב אַ גאַנץ יאָהר לערנט מען נישט, די פּאָליצעס זענען לעדיג, און שבועות ביינאַכט זעצט מען זיך פּלוצים אַוועק און מען הייבט אָן אויפמישען און אויסשרייען די פערשידענע מוסטערן — איז עס דאָך באמת אַ חוזק! וואָס טויגען מיר די בלויזע מוסטערן דיינגע? — טאָוואַר דאַווײ! דאַווײ טאָוואַר!..

קריאת התורה. (ליום ראשון)

ביום הזה באו מדבר סיני (פ׳ יתרו יט. א.)

„מהו ביום הזה — שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם״ (רש״י)

זאָלסט נישט זאָגען, אַז די תורה איז געגעבען געוואָרען בלויז אויף יענער צייט, צוגעפּאַסט צו די לעבענס־בעדינגונגען פון טויזע:דער יאָהרען צוריק... „ביום הזה — כאילו היום נתנם״. די געזעצען פון רתורת־משה זענען שטענדיג אַקטועל, אויף אַלע צייטען אַרויס, און עס וועלען נאָך הונדערטער יאָהרען אריבער, ביז די מענשען וועלען ווערען רייף צו לעבען כאָטש לויט דער מאָראַל פון די עשרת־הדברות..

(אורח חיים)

ויחן שם ישראל נגד ההר (יט. ב.)

„ויחן״ — לשון־יחיד.. נאָר מיט׳ן כח פון אחדות קאָנען יודען אימשטאַנד זיין געגענצושטעלען זיך „נגד ההר״, געגען דעם מורא׳דיגען באַרג פון שנאה, מיט וועלכען מיר זענען אַרומגערינגעלט פון אַלע זייטען..

(רבי משה קאָברינער)

ווען אַלע יודען — פלעגט זאָגען דער קאָזשעניצער מגיד — זאָלען שליסען צווישען זיך אחדות און זיך געבען די

הענד, וואָלט פון די אַלע הענד געוואָרען איין האַנד, וועלכע וואָלט געקענט דערגרייכען ביז צום כסא-הכבוד.

כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם וכו׳ (יט. ג.)

„בית יעקב״ מיינט מען די פרויען, און „בני ישראל״ — די מענער. צו יעדע פון זיי דאַרף מען רעדען אַנדערש, צו די ווייבער דאַרף געזאָגט ווערען: „אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי״, זיי דאַרף מען דערצעהלען און שילדערען די ליידען, וואָס זיי האָבען געהאַט אויסצושטעהען אין מצרים און ווי גליקליך זיי דאַרפען זיך פיהלען, וואָס זיי זענען געווארען בעפרייט און אויסגע-לייזט פון דער קנעכטשאַפט. אַנדערש אָבער דאַרף גערעדט ווערען מיט די מענער, וועלכע עס דאַרף אויפגעקלערט ווערען דער העכערער, גייסטיגער זין פון יציאת מצרים און די אידעאַלע שטרעבונגען, וועלכע זענען דערמיט פערבונדען. צו זיי דאַרף געזאָגט ווערען: „ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וכו׳ והייתם לי סגולה מכל העמים וכו׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש״, און עס ווערט דערביי נאָכאמאָל בעטאָנט: „אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל״, אָט די לעצטע ווערטער זאָלסטו רעדען נאָר מיט די בני ישראל, מיט די מענער, וואָרום אויפ׳ן „בית יעקב״, אויף די ווייבער, וועלען אַזעלכע זאַכען, ווי „והייתם לי סגולה מכל העמים״ און „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש״, קיין איינדרוק נישט מאַכען, פאַר זיי איז דאָס קיין ענין נישט...

(ר׳ שלמה שטיקגאָלד)

ראשא אתכם על כנפי נשרים (יט. ד.)

אַלע אידען זענען חביב פאַר השי"ת, אפילו די זינדיגע יודען, און דערפאַר ווערט געזאָגט: „על כנפי נשרים", דען דער נשר איז פון יענע עופות טמאים, וועלכע צייכענען זיך אויס מיט אַלע פיער סימני־טומאה...

(חתם סופר)

ויענו כל העם יחדו וכו' כל אשר דבר ד' נעשה (יט. ח.)

נאָר דער „כל העם יחדיו", בכלל, קאָן מקיים זיין די גאַנצע תורה, דען ס'זענען פאַראַן אַ רייה מצוות, וועלכע זענען קאָלעקטיווע, געמיינזאַמע, און מען קאָן זיי נישט מקיים זיין ביחידות, אָהן אַ צווייטער פערזאָן, ווי: תרומות ומעשרות, צדקה, יבום, חליצה, וכדומה וכדומה...

(ווילנער גאון)

עס איז אַ גליק געווען, וואָס ביי מתן־תורה האָבען אַלע אידען געענטפערט „יחדו", צוזאַמען, אַלע מיט איינמאָל; וואָרום ווען זיי זאָלען געווען ענטפערן איינציגווייז, וואָלט דער צווייטער געענטפערט פערקעהרט, וואָס דער ערשטער. ווען שמעון זאָל דערהערען, אַז ראובן זאָגט „נעשה", וואָלט ער זיך געשטעלט אין אָפּאָזיציע און אויסגעשריען, אַז ער איז נישט מסכים: „לא נעשה"!... ווי דער שטייגער איז ביי יודען.

(דרשות אל עמי)

ויירד משה מן ההר אל העם (יט. יד.)

„מלמד שלא הי׳ משה פונה לעסקיו
אלא מן ההר — אל העם״ (רש״י)

דער רבי פון לובלין, וועלכער איז געווען אַן׳אויסער־געוועהנליכער מתמיד, פלעגט אָפט מתרעם זיין אויף די חסידים, הלמאי זיי שטערען איהם און זענען איהם מבטל פון לערנען, דערויף האָט איהם רבי דוד׳ל לעלעווער אָנגעוויזען אויף דער דאָזיגער רש״י: „מלמד שלא הי׳ משה פונה לעסקיו״. וואָסערע עסקים האָט דען משה געהאַט, אַחוץ תורה און עבודת השם? איז דערפון אַלזאָ געדרונגען, אַז צוליעב צרכי צבור דאַרף מען אויך פון די דאָזיגע עסקים מבטל זיין...

וקול שופר חזק מאד (יט. טז.)

אין פרקי דר׳ אליעזר (ל״א) ווערט געזאָגט, אַז פון די צוויי קרני האיל פון דער עקידה האָט השי״ת געמאַכט צוויי שופרות, מיט׳ן לינקען שופר איז געבלאָזען געוואָרען בעת מתן־תורה און מיט׳ן רעכטען שופר וועט ווערען געבלאָזען בזמן־הגאולה.

דען אויף מקבל צו זיין די תורה נויטיגט זיך אין התעוררות און אין קול השופר דער „לינקער״ לאַגער, די, וואָס האָבען פערבלאָנדזשעט און זיך דערווייטערט פון דרך־השם; דאַגעגען בנוגע דער גאולה איז נויטיג צו רופען און צו וועקען הויפּטזעכליך דעם „רעכטען״ לאַגער, די וועלכע זענען לײדער, אַממעהרסטען איינגעשפּאַרט, האַלטענדיג, אַז מען דאַרף זיצען מיט פערלעגטע הענד און גאָרנישט טהון...

(אמרי דרוש)

ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, משה ידבר והאלקים יעננו בקול (יט יט)

בשעת עס האָט זיך פערשטאַרקט דער קול־השופר, איז „משה ידבר", האָט משה גערעדט צום איבערשטען ווי געוועהנליך, דען דעם איבערשטען האָט דער קול־השופר, חלילה, נישט געשטערט צו הערען משה'ס ווערטער... דאַנעגען „והאלקים יעננו בקול", דער איבערשטער משה'ן האָט געענטפערט הויך, בקול, דען אַנדערש וואָלט משה, צוליב דעם גרויסען רעש פון קול־השופר, נישט אימשטאַנד געווען צו הערען...

(רבי יצחק וואָלאָזשינער)

רבי חיים צאַנזער, וועלכער איז אין דער יוגענד געווען אַ תלמיד פון קראָקאָיוער רב, רבי שמעון סופר, דעם חתם־סופר'ס זוהן, האָט נאָכדעם אָנגעהויבען פאָהרען קיין ריזשין, צו ר' ישראל'טשע ריזשינער. איינמאָל, בשעת רבי חיים איז צוריקגעפאָהרען פון ריזשין דורך קראקא, האָט רבי שמעון סופר געשיקט רופען איהם און געפרעגט: — היתכן? צי איז דען דער ריזשינער אַ גרעסערער גאון פאַר מיר?..

דערויף האָט איהם רבי חיים געענטפערט: צוויי חשוב'ע בערג זענען פאַרהאַן אין ארץ־ישראל: דער הר־סיני, אויף וועלכען אידען האָבען מקבל געווען די תורה, און דער הר־המוריה, אויף וועלכען אברהם האָט געפיהרט יצחק'ן צו דער עקדה... איז דאָך אין פלוג קשה: פאַרוואָס האָט מען דעם בית־המקדש געבויט אויפ'ן הר־המוריה און נישט אויפ'ן הר־סיני, אויפ'ן באַרג, וואו מען האָט אונז געגעבען די תורה?.. נאָר דער תירוץ איז: דאָס אָרט, וואו אַ איד איז גרייט צו

שטרעקען דעם האַלז פאַר'ן אויבערשטען, איז ביים רבונו של עולם פיעל חשוב'ער פונ'ם אָרט, וואו מען האָט געגעבען די תורה...

— תורה, לומדות — האט רבי חיים פערענדיגט — איז אַודאי, רבי, ביי אייך פאַרהאַן מעהר... אין ריזשין אָבער האָב איך געזעהן מסירת־נפש...

(שמועות טובות)

אָנכי. (כ. ב.)

דעריבער הויבען־זיך־אָן די עשרת־הדברות מיט „אנכי וכו' אשר הוצאתיך מארץ מצרים" און נישט מיט „אנכי אשר בראתי השמים והארץ", ווייל בריאת שמים וארץ האָט קיין שום מענשליך אויג נישט געזעהן, אָבער יציאת מצרים איז פאָרגעקומען פאַר די אויגען פון ששים רבוא...

(כוזרי)

אַ צווייטער טעם:

די עשרת־הדברות הויבען־זיך־אָן מיט יציאת־מצרים, אַלס אַ זאַך, וואָס איז געטהון געוואָרען ספּעציעל פאַר א י ד ע ן; בריאת־העולם אָבער איז געווען פאַר דער גאַנצער וועלט...

(רלב"ג)

אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת (כ. ד.)

„אשר בשמים — ממעל": ווען עס האַנדעלט זיך וועגען הימעל־זאַכען, וועגען גייסטיגע ענינים, וועגען גוטע מדות, זאָלסטו קוקען אַ ר ו י ף, אויף די, וואָס שטעהען העכער פון דיר, און זיך פון זיי אָראָבלערנען; אָבער „ואשר בארץ —

מתחת״: ווען עס איז נוגע דיינע ערדישע, קערפערליכע און מאַטעריעלע זאַכען, זאָלסטו קוקען אַ ר אָ ב און דאַן וועסטו זעהן, אַז ס׳זענען פאַראַן מענשען, וועלכע לעבען אין שווע־רערע, ערגערע בעדינגונגען פאַר דיר...

(שער בת רבים)

פוקד עון אבות על בנים. (כ. ה.)

דער פשט און זין פונ׳ם דאָזיגען פסוק, צו וועלכען עס טשעפען זיך די געגנער פון דער אידישער תורה, איז גאַנץ איינצאַך: די זינד און די חסרונות פון די עלטערען געהען־איבער בירושה צו די קינדער. די קינדער פערקוקען זיך שטענדיג אויף די עלטערען און לערנען זיך אַראָב פון זיי סיי די גוטע, סיי די שלעכטע מדות...

(רבי משה חפץ)

ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. (כ. ט.)

עס איז אַ פליכט, נישט־נאָר צו רוהען אינ׳ם זיעבעטען טאָג, נאָר אויך צו אַרבייטען אין די איבעריגע זעקס טעג, און אַזוי ווערט אויך געזאגט אין אבות דר׳ נתן (פרק י״א): „שמעי׳ אומר אהוב את המלאכה, כיצד, מלמד שיהא אדם אוהב את המלאכה ואל יהא שונא את המלאכה, כשם שהתורה נתנה בברית כך המלאכה נתנה בברית, שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך!״...

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך. (כ. יב.)

צו די הויפט־יסודות, אָהן וועלכע עס קאָן נישט עקזיס־

טירען קיין שום געזעלשאַפטליך צוזאַמענלעבען, געהער קודם-כל די מדה פון רחמנות, צו העלפען און שטיצען דעם עלענדען און נויטליידענדען, און דאַן דאָס געפיהל פון געהאָרכזאַמקייט, דיסציפלין, דאָס אנערקענען די אויטאָריטעט פון העכערען פון איהם און צו אונטערוואַרפען זיך זיינע פעראָרדנונגען, די ביידע זאַכען לאָזען זיך אַמ'בולט'סטען דערקענען אין דער בעציהונג פון מענש צו זיינע אייגענע עלטערען, אויב איינער האָט נישט קיין רחמנות אויף זיינע עלטערען און ער אינ-טערסירט זיך נישט מיט זייער מצב, איז דאָס אַ בעוויז, אז מיר האָבען פאַר זיך אַנ'אונגעוועהנליכען אַכזר, פון וועלכען די געזעלשאַפט האָט קיין שום גוטס נישט צו ערוואַרטען, וואָרום אויב ער האָט אויף זיינע אייגענע עלטערען נישט קיין רחמנות, ווי קאָן מען פון איהם ערוואַרטען ער זאָל רחמנות האבען אויף אַ פרעמדען אָרימאַן, אויף יתומים און אַלמנות?... דאָס זעלבע, אויב אַ מענש בעציהט זיך צו זיינע עלטערען מיט ביטול און גרינגשעצונג און רעכענט זיך נישט מיט זייערע מיינונגען און זייער וואָרט האָט ביי איהם קיין ווערט נישט, אַזאַ איינער איז אַ שעדליכער מיטגליעד אין דער געזעלשאַפט, דען מען קאָן דאָך זיכער נישט רעכענען אויף אַזעלכען, ער זאָל שעצען די מיינונג פון פרעמדע, אַנערקענטע, אויטאָרי-טעטע פיהרער און ער זאָל געהאָרכזאַם אויספיהרען זייערע פעראָרדנונגען.

„כבד את אביך ואת אמך“, דען דער כיבוד אָב ואם, דאָס איז דער באַראָמעטער פון די מענשליכע מדות, דער הויפט-תנאי — „למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ד' אלקיך נותן לך“, אָהן די דאָזיגע פונדאַמענטאַלע יסודות איז אונ-מעגליך די עקזיסטענץ פון אַ וועלכער עס איז געזעלשאַפט-ליכער אָרדנונג...

(הכורם)

האַלט בכבוד דיינע עלטערען, ווייל — „למען יאַריכון ימיך”, אויך דו וועסט דאָך אַמאָל אַלט ווערען און אויך דו וועסט דאַרפען דאַן אָנקומען צו דיינע קינדער, זיי זאָלען דיך בכבוד האַלטען...

דריי מאָל ווערט געוואָרענט אין דער תורה אויף „כיבוד אב”, דאָגעגען געפינען מיר נישט קיין איין מאָל אַנ׳אָנזאָג אויף „כיבוד-בן”, און דאָך זעגען זיך אַלע טאַטעס מקריב פאַר די קינדער און זעלטען אַ קינד זאָל זיך מוסר-נפש זיין פאַר אַ טאַטען...

(עמק השרון)

וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קכ״ח)

קינדער האָבען שטענדיג פּרעטענזיעס צו די עלטערען, תמיד האָבען זיי טענות, אַז מען זאָרגט פאַר זיי צו-ווייניג, ערשט ווען ס׳איז „וראה בנים לבניך”, אין די שפּעטערע יאָה-רען, ווען אויך זיי אַליין האָבען שוין קינדער, פון וועלכע זיי האָבען אויסצושטעהען די זעלבע קריגערישע טענות, ערשט דאַן איז „שלום על ישראל”, ווערען זיי פריעדליך געשטימט און זיי האָבען שוין מעהר קיין טענות נישט צו זייערע איי-גענע עלטערען...

(עלי זית)

אויפ'ן פסוק „יודוך ד' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך" דרשנ'ען די חז"ל (קידושין ל"א): „כששמעו כבר הודו גם לדברות הראשונות".

פאַרוואָס עפּיס האָבען זיי אויסגעדריקט זייער אַנערקענונג ערשט דאַן גראָד, ווען זיי האָבען געהערט די מצוה פון „כבד"? —

ווייל פון דער דאָזיגער מצוה האָט אויך זייער זיידע עשו געהאַלטען...

(שרגי טובא)

לא תרצח. (כ. יג.)

נאָכן „לא תרצח" איז אַוועקגעשטעלט אַ הפסקה. דאָס־זעלבע נאָכ'ן „לא תנאף" א. א. וו. ווייל — ווערט דערויף ערקלערט אין זוהר — עס זענען פאַרהאַן פאַר יעדען „לא" געוויסע אויסנאַהמען: דער „לא־תרצח", למשל, איז נישט חל אויף מיתת בית־דין; מיט'ן „לא תנאף" ווערט געמיינט נאָר אשת חבירו א. א. וו.

און אָט דאָס איז דער פשט פונ'ם פסוק (מלאכי ג. ו.): „אני ד' לא שניתי ואתם בני־יעקב לא כליתם" — איך האָב געענדערט דעם „לא" און איהם מתיר געמאַכט בלויז אין איינינע אויסנאַהמס־פאַלען; איהר אָבער — „לא כליתם", איהר האָט גענומען דעם „לא" און איהם אינגאַנצען בעזייטיגט און אויסגעראָטען!...

(רבי יונתן אייבעשיץ)

לא תגנוב. (כ. יג.)

עס ווערט נישט אויסגערעכנט, וואס מען זאל נישט

גנב׳ענען, נאר סתם: „לא תגנוב״. קיין שום זאַך נישט. נישט קיין געלד, נישט דעם דעת הבריות און נישט דעם דעתי עליון...

(ש״ך על התורה)

לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך (כ. יד)

ביידע לא תחמוד׳ס שטעהען צוזאַמען, און עס איז מיר דעריבער אַ גרויס חדוש — פלעגט דערויף זאגען דער „איד הקדוש״ פון פשיסכע — פאַרוואס מען האט נישט געאַסר׳ט, אַז פונקט ווי מען טאר זיך נישט מתיחד זיין מיט אַ פרעמדע אשה, זאל מען אויך נישט טארען האבען קיין יחוד מיט פרעמד געלד...

פיעל וואונדערן זיך אייפ׳ן דאזיגען שטרענגען געבאָט, וועלכער איז אַנ׳אויסנאַהם פון אַלע אַנדערע דברות. „לא תגנוב״, „לא תרצח״, „לא תענה״ — די אַלע זאַכען זענען אין רשות פון מענש: ווען ער וויל נישט, וועט ער נישט גנב׳נען, נישט מאָרדען א. אַז. וו. אָבער „לא תחמוד״? — וואָס זאָל דער מענש טהון, ווען ער גלוסט פאָרט? ווי קאָן מען דען בעהערשען דאָס אינערליכע געפיהל? — די זאַך ווערט אָבער פערשטענדליך, ווען מען נעהמט אין אַכט, אַז עס איז אין דער נאַטור פון מענש צו גלוסטען נאָר צו אַזעלכע זאַכען, וועגען וועלכע ער האָט כאָטש די מינדעסטע האָפנונג, אַז די זאַך, צו וועלכער ער שטרעבט, קאָן מיט דער צייט פאַר איהם דערגרייכט און פערווירקליכט ווערען; דאַגעגען איז אויסגעשלאָסען, ער זאָל גלוסטען צו אַזעלכעס, וואָס איז פאַר איהם אונדערגרייכבאַר. דער אָרימער דאָרפס-פויער

וועט נישט גלוסטען און וועט זיך נישט פערליעבען אינ׳ם קעגיגס טאָכטער, ווי שען זי זאָל נישט זיין, ווייל ער ווייסט, אַז דאָס איז אַנ׳אונזין — און ווייל עס איז אַנ׳אונזין, קאָן ער גאָר באָלד נישט אַריינדריינגען אין זיין מוח און האַרץ... און דאָס איז דער זין פונ׳ם דאָזיגען געבאָט: עס דאַרף אינ׳ם מענשען איינגעוואָרצעלט ווערען דאָס בעוואוסטזיין, אַז דאָס, וואָס געהערט צו יענעם, איז אַבסאָלוט פאַר איהם אונדערגרייכבאַר און קאָן אויף קיין פאַל אין דער וועלט נישט ווערען זיינס, און דאַן וועט ער גאָר ממילא נישט אָנהויבען צו גלוסטען...

(אבן עזרא, ספורני און אנדערע)

וכל העם רואים את הקולות. (כ. טו)

דער בעריהמטער הרב הילדעסהיימער פון בערלין איז אַמאָל געקומען קיין ווארשא, וואו ער האָט זיך צוזאַמענגעטראָפען מיט׳ן חידושי־הרי״ם און ווי דער שטייגער איז האבען זיי גלייך גענומען שמועסען אין לערנען. גראד איז דאַמאָלס געווען די וואָך פון פ׳ יתרו און הרב הילדעסהיימער האָט געפרעגט דעם חידושי־הרי״ם דעם פשט פון פסוק „וכל העם רואים את הקולות״. נאָכוואָס איז נויטיג געווען דער דאָזיגער נס, אַז מען זאָל אויפ׳ן באַרג סיני נישט־נאָר הערען, נאָר אויך זעהען די קולות?

— דאָס איז נויטיג געווען — האָט איהם דער חידושי־הרי״ם דערויף געענטפערט — צוליעב אַ גאַנץ איינפאַכען טעם. עס זענען פאַרהאַן אין לשון־קודש זעהר פיעל ווערטער, וואָס די הברה זייערע, זייער קלאַנג און אויסשפראַך איז דער זעלבער, דאָך האָבען זיי פערשיעדענע בעדייטונגען, אָבהענגיג פון דער אָרטאגראַפיע, ווי אַזוי דאס ווארט ווערט געשריבען,

הערען אליין איז דעריבער װעניג געװען, װארום בשעת מען האט געהערט, למשל, די װערטער „לא תגנוב", האט מען געקענט האבען א טעות און מיינען, אז דאס זאגט מען זיי: „לו תגנוב", און דער פשט איז: לו, צו איהם, פאר'ן אויבערשטענס װעגען, לשם שמים, מעג מען גנב'נען וכדומה... און דערפאר איז „וכל העם רואים את הקולות", האט מען זיי געמוזט װייזען, װי אזוי די װערטער זענען געשריבען, װי אזוי זיי לעגען זיך אויס...

בשעת דער „שאגת אריה" איז אויפגענומען געװארען אלס רב אין מעטץ, האט ער זיך געהייסען ברענגען דעם קהלה-פנקס און ער האט אין איהם אריינגעשריבען װארט-ביי-װארט די עשרת-הדברות... װען די ראשי-הקהל האבען איהם פער'חדוש'ט געפרעגט, צוליב װאס ער טהוט דאס, האט ער זיי געענטפערט, אז במשך פון זיין רבנות אין פערשיעדענע שטעט האט ער זיך איבערציינט, אז דאס, װאס שטעהט איינגעשריבען אין שטאדטישען פנקס, איז אפט ביים עולם א סך הייליגער, װי דאס, װאס שטעהט בפירוש געשריבען אין דער תורה...

וירא העם וינועו (כ. טו.)

און דערפון — זאגט דערויף דער בעל הטורים — געהמט זיך דער מנהג צו שאקלען זיך בשעת'ן לערנען, װייל די תורה איז געגעבען געװארען „באימה ברתת ובזיע"...

און אזוי װערט אויך געזאגט אין זוהר (פנחס רי"ח): „מאי האי דכל עמין דעלמא לא עבדין נענועא אלא ישראל בלחודייהו, דכד לעאן באורייתא מתנענען הכא והכא?" — מיט

וואס ערקלערט זיך עס, וואס ביי די אומות העולם שאקעלט מען זיך נישט, נאר בלויז די אידען בשעת זיי לערנען, בע־וועגען זיי זיך אַהין און אַהער? — „נשמתהון דישראל אתגזרו מגו בוצינא קדישא דדליק דכתיב נר ד׳ נשמת אדם וכו׳ נהורא דשרגא כיון דאתאחדא גו פתילה ההוא נהורא לא שכיב לעלמין אלא מתנענעא נהורא לכאן ולכאן״ — ווייל די אידי־שע גשמה שטאַמט פון היילינען ברענענדען פלאַם און אַ ברע־נענד ליכט רוהט נישט, נאַר עס בעוועגט זיך אַהין און אַהער...

דאַגעגען דער כוזרי (מאמר ב׳ סי׳ ע״ט) בעמערקט דע־רויף, אַז דער איינפאַכער טעם איז, ווייל פאַרצייטענס, בשעת עס האָבען אויסגעפעהלט ספרים, האָבען צעהן מענשען גע־מוזט לערנען אין איין ספר און יעדער איינער האָט זיך גע־מוזט כסדר בעוועגען און איבערבויגען אויף אַלע זייטען כדי צו קענען זעהען די ווערטער. דערפון האָט זיך ביי זיי געגו־מען דער מנהג צו שאָקלען זיך און מיט דער צייט איז די דאָזיגע געוואוינהייט געוואָרען ביי אידען אַ צווייטע נאַטור.

פאַרהאַן אָבער אויך צווישען די ראשונים אַזעלכע, וועל־כע זאָגען זיך אַרויס געגען דעם דאָזיגען מנהג. רבי שמואל הנגיד, למשל, (דער בעל „מבוא התלמוד״) לאַכט אָב אין איי־נעם פון זיינע שירים פון די, וועלכע שאָקלען זיך ביים דאַווע־נען, אויסדריקענדיג זיך וועגען זיי מיט די ווערטער: „כאשר ינועו עצי היער מפני הרוח״. רבי מנחם עזריה מפאנו שרייבט זאָגאר, אַז עס איז אַן׳איסור צו שאָקלען זיך ביים דאַוונען שמונה־עשרה (עשרה מאמרות פ׳ אם כל חי סי׳ ל״ג) און אויך דער של״ה זאָגט בפירוש: „המתנועע בתפלתו גורם בטול כונתו״. דאַגעגען ערקלערט דער מגן-אברהם (או״ח סי׳ מ״ט): „דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד ובלבד שיכון״...

אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם (כ. כ.)

מאַך דיר נישט קיין געטער פון דיין גאָלד־און־זילבער, זאָלען זיי נישט הערשען איבער דיר, דיען נישט צום געלד!...

און דאָס איז אויך דער פשט: „הצילנו מדמים אלהים" (תהלים כ"א, ט"ו). „מדמים אלהים" — פון צו פערוואַנדלען דאָס געלד אין אַ גאָט...

לא תעשון אתי אלהי כסף (כ. כג.)

„אלוה הבא בשביל כסף ואלוה הבא בשביל זהב — אזהרה לממנה דיין שאינו הגון" (סנהדרין ז')

אין לעמבערג האָט קהל געזאָלט אויפנעהמען אַ דיין, וועלכער איז גרייט געווען צו געבען געלד, אָבער ר' שלמה קלוגער, דערוויסענדיג זיך דערפון, האָט דערצו באין־אופן נישט דער־לאָזט. זענען געקומען די ראשי־הקהל און געפרובט ווירקען אויף איהם, ערקלערענדיג, אַז דאָס געלד וועט נישט גענו־מען חלילה פון דיין אַלס שוחד, נאָר אויף די צרכי הקהלה, אויף צו פערריכטען דעם בית־המדרש, דעם פאַרקאַן אַרום בית־עולם וכדומה, דערויף האָט זיי ר' שלמה קלוגער געענטפערט, אַז דאָס טאַקי איז דער פשט פון פסוק „לא תעשון אתי אלהי כסף: „לא תעשון אתי", כ'בין אייך מוחל, איהר זאָלט נעהמען כלומרש'ט דאָס געלד „אתי", פאַר מייגעטוועגען, אויף אַ דבר־מצוה...

[קריאת התורה ליום שני]

וצרת הכסף בידך (פ' ראה יד. כה.)

דו זאָלסט בינדן דיין געלד און הערשען דערויף, נישט דאָס געלד זאָל דיך בינדען און איבער דיר הערשען !...

(רבי מאירל פרימישלאנער)

אפס כי לא יהיה בך אביון (טו. ד.)

וואַרט נישט מיט דיין הילף אויף דער לעצטער מינוט, ביז יענער וועט ווערען אַ נ' א ב י ו ן, ווייל דאַן וועט שוין די הילף דיינע פאַר איהם קיין שום ווערט נישט האָבען !...

(תולדות יצחק)

ולא תקפוץ את ידך וכו'
כי פתוח תפתח את ידך (טו. ז. ח.)

בשעת פטירתו של אדם — זאָגען די חז"ל—בעת דער מענש געהט אַוועק פון דער וועלט, זענען זיינע הענד פונאַנ־דערגעעפענט, ווי ווייזענדיג דערמיט: זעהט, איך נעהם גאָר־נישט מיט מיט־זיך!... און דעריבער: „ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון", האַלט נישט ביים לעבען געשלאָסען די הענד פאַר דיין אָרימען ברודער, דען — „כי פתוח תפתח את ידך", עס וועט דאַך קומען אַ טאָג, ווען דו וועסט בעל־כרחך מוזען עפענען די הענד... טאָ עפען זיי בעסער פריהער, ביים לעבען !

(אלשיך)

ורעה עינך באחיך האביון וכו׳ (טו. ט.)

אויב דו וועסט קוקען מיט קרומע אויגען אויפ׳ן אָרימאַן און זוכען אין איהם חסרונות און חטאים אַלס תירוץ אויף נישט צו געבען, „וקרא עליך אל ד׳ והיה בך חטא״, וועט דאַן השי״ת אויך ד י ך נעהמען שטרענג קאָנטראָלירען און ער וועט ביי דיר פיעל גרעסערע חטאים געפינען !...

(רבי שמעלקי מניקלשבורג)

נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (טו. י.)

„ואל ירע לבבך בתתך לו״. וואַרט נישט מיט׳ן געבען צדקה ביז דאָס האַרץ וועט דיר וועה טהון, ביז דו וועסט זיך געפינען, חלילה, אין אַ׳נעת צרה און אויסקוקען, אַז די צדקה זאָל דיך ראַטעווען...

(בכורי אביב)

„ולא ירע לבבך״, דו זאָלסט נישט קרעכצען און זיפצען און אָנהויבען צו דערצעהלען וועגען דיינע שלעכטע געשעפ־טען גראָד דאַמאָלס „בתתך לו״, בעת מען פערלאַנגט פון דיר צו געבען אַ נדבה !...

(עולת חדש)

און דאָס איז אויך דער פשט : „אני ראשון ואני אחרון״ (ישעיה מ״ד ו׳): „א נ י ר א ש ו ן״ — בשעת עס הויבט דיר אָן צו געהן שלעכט, בין איך דער ע ר ש ט ע ר צו דער רעדוקציע, דאָס ערשטע הויבט מען אָן מקמץ זיין און מאַכען עקאָנאָמיע אין די גייסטיגע בעדערפענישען, אין צדקה ומעשים טובים !...

„ו א נ י א ח ר ו ן" — פערקעהרט דאַגעגען, ווען עס הויבט דיר אָן צו געהן גוט, דאַן בין איך דער ל ע צ ט ע ר צו געניסען דערפון !...

(ילקוט סופר)

„נתון התן לו ולא ירע לבבך".

צו רבי מענדעלי רימאַנאָווער איז אַמאָל אַריינגעקומען אַנאָרימער איד, אַ „עני בן טובים", און אויסגעאָסען פאַר איהם זיין ביטער האַרץ, אין וואָס פאַר אַ מורא'דיגען מצב ער געפינט זיך, האָט ער גענומען און איהם געגעבען אַן'אַנשטענ־דיגע נדבה. אַז דער איד האָט שוין געהאַלטען ביים אַוועקגעהן, האָט ער איהם צוריקגערופען און איהם געגעבען נאָכאַמאָל אַ נדבה. אויף דער פראַגע, הלמאי האָט ער איהם עפעס געגעבען צוויי מאָל ? האָט רבי מענדעלי געענטפערט: דאָס ערשטע מאָל האָב איך געגעבען, ווייל איך האָב מיך שטאַרק איבערגענומען און מצער געווען, הייסט דאָך עס אייגענטליך, אַז דאָס האָב איך געגעבען פאַר זיך, כדי זיך צו בערוהיגען, דאַגעגען דאָס צווייטע מאָל האָב איך שוין געגעבען איהם — לשם מצוה... און אַזוי — האָט ער אויסגעפיהרט — זאָגט אונז טאַקי בפירוש דער פסוק : „נתן תתן לו", זאָלסט געבען און נאָכאַמאָל גע־בען, צוויי מאָל, איינמאָל צוליעב'ן „ולא ירע לבבך", כדי דאס האַרץ זאָל דיר נישט וועה טהון פון צער, די דאזיגע נתינה איז פאַר דיר, פאַר דיין אייגענע בעקוועמליכקייט, און אַ צווייט מאל — „בתתך לו", פאַר זיינעטוועגען, לשם מצוה...

(ינפגים יקרים)

פאַרהאַן נגידים, וועלכע מיידען אויס צו העלפען אַ היי־מישען מענש, מיט'ן תירוץ, אַז זיי האָבען קיין האַרץ נישט פאַרצולעגען יענעם שטיצע, מחמת זיי האבען מורא, יענער זאל זיך חלילה נישט פערשעמען... מאַכט זיי די תורה דערויף אויפמערקזאַם: „נתן תתן לו ולא ירע לבבך", נעהם דיר נישט צום האַרצען און טהו דאָס דייניגע, זאָרג בעסער פאַר זיין לע־בען, איידער פאַר זיין כבוד...

כי לא יחדל אביון מקרב הארץ (טו. יא.)

און פריהער שטעהט: „אפס כי לא יהיה בך אביון"?... נאָר אמת הדבר, — זאָגט אונז די תורה, — אַז „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ"; דערפון איז נאָך אָבער נישט געדרונגען, אַז אויף דיר ליגט די „מצוה" מיטצווירקען, עס זאָלען זיין וואָס מעהר אָרימעלייט אויף דער וועלט!... „אפס כי לא יהיה בך אביון" — זאָל עס נאָר נישט זיין „בך", דורך דיר; זיי זאָלן נאָר נישט, פון דיין זייט, דער גורם דערצו!...

(המדרש והמעשה)

על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח וכו' (טו. יא.)

— נאָכוואָס איז דאָ נויטיג דאָס וואָרט „לאמר"?

נאָר — ווערט נאָכגעזאָגט אין נאָמען פון רבי ישראל ריזשינער — די חז"ל זאָגען אין ב"ב: „הנותן פרוטה לעני מתברך בשש והמפייסו מתברך בי"א", און דאָס איז דער פשט פון פסוק: „על כן אנכי מצוך", איך בעפעהל דיר, אַז בשעת דו וועסט געבען דעם אָרימאַן אַ נדבה, „לאמר", זאָלסטו בעת מעשה זאָגען צו איהם: „פתוח תפתח את ידך", זיי נישט גע־

פאַלען ביי זיך, דער אויבערשטער וועט דיר העלפען, און אויך דו וועסט נאָך אַמאָל קענען געבען גרויסע נדבות..

„גדול הַמְעַשֶׂה — זאָגען די חז״ל — יותר מן העושה״, און דאָס איז מרומז דאָ אין פסוק: „על כן אנכי מצוך לאמר״, נישט בלויז דו אַליין זאָלסט געבען, נאָר עס ליגט אויך די פליכט אויף דיר — „לאמר״, אויף דעם צווייט׳ן צו אַגיטירען און צו זאָגען צו איהם: „פתוח תפתח את ידך״!...

(בעל סדר הדורות)

אין קראָקא האָט געוואוינט א גרויסער גביר מיט׳ן נאָמען שמעון, וועלכען מען האָט גערופען „שמעון קמצן״, מחמת ער האָט קיינמאָל אַן אָרימאַן קיין פרוטה נישט געגעבען און די גאַנצע שטאָדט פלעגט איהם דערפאַר שעלטען. אין דערזעלבער צייט זענען אין שטאָדט שטאַרק בעריהמט געווען צוויי פּראָסטע אידען, איינער אַ קצב, דער צווייטער אַ בעקער, וועלכע האָבען זיך אויסגעצייכענט מיט זייערע אָפענע הענד, טיילענדיג זעהר פיעל צדקה. ויהי היום, איז דער „שמעון קמצן״ געשטאָרבען און מען האָט איהם, אַלס שטראָף און בזיון פאַר זיין קאַרגשאַפט, בעגראָבען ביים פלויט. נאָך זיין טויט האָבען פלוצים די צוויי אידען, דער קצב און דער בעקער, אויפגעהערט צו טיילען צדקה. דאָס האָט אין שטאָדט אַרויסגע־רופען גרויס פערוואונדערונג, די אָרימע־לייט האָבען מרעיש־עולם געווען: ס׳טייטש, וואָס איז עס פלוצים געשעהן מיט זיי!? דער רעש איז געווען אַזוי גרויס, אַז מען האָט זיי גע־

שיקט רופען צום רב. קראָקאווער רב איז דאַן געווען רבי יום טוב ליפּמאַן-העלער, דער „תוספות יום טוב". און דאָ, ביים רב, האָבען אָט די צוויי אידען ערקלערט, אַז די צדקה, וואָס זיי פלעגען שטענדיג געבען, איז נישט געווען פון זייער טאַש: דאָס געלד אויף צו טיילען צדקה פלעגט זיי געבען ר' שמעון, „שמעון קמצן", אונטער אַ שבועה, אַז זיי וועלען נישט אויסגעבען זיין נאָמען, מחמת ער האָט געהאַט מורא פאַר כבוד... כהיום אָבער, אַז ר' שמעון איז געשטאָרבען, האָבען זיי מעהר נישט פונוואַנען צו טיילען!... די דאָזיגע ערקלערונג האָט אויפ'ן בעל „תוספות יום טוב" אַ שטאַרקען רושם געמאַכט — און נאָך זיין פּטירה האָט מען געפונען איינגעשריבען אין זיין צואה, אַז ער פערלאַנגט, מען זאָל איהם קובר זיין ביים פּלויט, נעבען קבר פון „שמעון קמצן"!... און זיין פערלאַנג איז ערפילט געוואָרען.

(אמונת התחיה)

והלוי אשר בשעריך וכו' (טז. יא.)

פאַרוואָס ביי שבועות שטעהט: „והלוי אשר בשעריך והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך", דאַגעגען אין די ווייטער-דיגע פסוקים, ביי סוכות, שטעהט דאָס לשון אַנדערש: „והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך"?

נאָר „שער העיר" איז געווען דער פּלאַץ, וועלכער האָט געדיענט צו צוויי זאַכען ערשטענס, איז דאָרט געווען דער מקום המשפט, ווי: „ועלתה יבמתו השערה", „והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו" א. א. וו. צווייטענס, זענען דאָרט פאָרגעקומען די פאָלקס-פערזאַמלונגען און די עפענטליכע צדקה-פערטיילונגען פאַר די אָרימעלייט, ווי עס ווערט געזאָגט: „מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וכו' והנחתו בשעריך"...

דערי‌בער ביי סוכות, וואָס דאַמאָלס איז געוועזן דער זמן פון פערטיילען די מעשרות און די מתנות־עניים, האָבען זיך פערזאַמעלט אינ׳ם „שער העיר" אַלע מיני מקבלים: „ולוי והגר והיתום והאלמנה". דאַגעגען ביי שבועות ווערט בלויז וועגען לוי געזאָגט: „והלוי אשר בשעריך". ביים פונאַנדערטיילען די נדבות, דעם „מסת נדבת ידך", האָבען זיך פון אַלע מקבלים בלויז די לוים דאַמאָלס געפונען בשער העיר, דען אַלע אַנדערע אָרימעלייט זענען דאַן אין דער שניט־צייט געוועזן צעזייהט און צעשפּרייט איבער די פעלדער פון לאַנד, וואו זיי האָבען געקליבען „לקט שכחה פאה", און דעריבער ווערט וועגען זיי געזאָגט סתם: „אשר בקרבך"...

(רבי אברהם בעק)

מְגִלַּת רוּת.

דעריבער ווערט מגילת רות געלייענט אום שבועות, אין טאָג פון מתן־תורה, כּדי אונטערצושטרייכען אינ'ם דאָזיגען טאָג דעם אונטערשיעד פון אונזער אידישע תורה בין אַנדערע תורות. פינף און פיערציג מאָל ווערט אָנגעזאָגט אין דער תורה ליעב צו האָבען דעם גר, און דאָך — האָט מען נישט אַזוי לייכט מקבּל געווען ביי אונז קיין גרים, מחמת מיר זענען בטבע ווייט פון צו יאָגען זיך נאָך פרעמדע נשמות... דריי מאָל, ווערט דערצעהלט אין דער דאָזיגער מגילה, האָט נעמי אָבגעהאַלטען די פרעמד־גלויביגע ערפּה און רות פון זייער בעשלוס אָנצונעהמען דעם אידישען גלויבען, טענה'דיג צו זיי: „שובנה בנותי, שובנה". מיר האָבען טאַקי ליעב דעם גר, אָבער מיר יאָגען זיך נישט נאָך איהם און מיר ווילען איהם פריהער נישט צולאָזען צו זיך, בּיז מיר האָבען נישט די זיכערהייט, אַז ער מיינט מיט זיין שריט ערנסט און אויפריכטיג, אויס ריינער אינערליכער איבערצייגונג...

(ד"ר אהרן יעלינעק)

„המגילה הזו (מגילת רות) — ווערט געזאגט אין מדרש — אין בה לא טומאה ולא טהרה, לא איסור ולא היתר, ולמה נכתבה? להודיעך כמה גדול שכר של גומלי חסדים".

און דעריבער לייענען מיר די דאָזיגע מגילה אום

שבועות, אין טאָג פון מתן-תורה, כדי אויפמערקזאַם צו מאַכען, אַז תורה אַליין, אָהן גמילות חסדים, גענוגט נישט, דען „כל האומר אין לו אלא תורה — אפילו תורה אין לו"!...

(ראָשי בשמים)

ויהי בימי שפוט השופטים (א. א)

„אוי לו לדור ששופט את שופטיו ואוי לו לדור ששופטיו צריכים לחשפט, שנאמר וגם אל השופטים לא שמעו" (מדרש רבה)

פון וואַנען איז פונ'ם פסוק „וגם אל השופטים לא שמעו" געדרינגען, אַז „שופטים צריכים להשפט"? ווייל גאַנץ איינפאַך: אויב מען רעכענט זיך נישט מיט די שופטים און מען הערט זיי נישט, איז עס זיכער גאָר דערפאַר, ווייל זיי פערדיענען זיך נישט דערויף, ווייל זייער אויפפיהרונג איז אַזעלכע, אַז יעדער קאָן צו זיי זאָגען: „טול קורה מבין עיניך!"...

(כתנות אור)

אויב מען האָט נעדאַרפט משפט'ן די שופטים הייסט דאָך עס, אַז די שופטים, האָבען נישט געטויגט, איז ווי באַלד אַזוי דאַרף דאָך זיין „אוי להם לשופטים", נישט „אוי לו לדור"?

גאָר דער שופט און מנהיג, ווי שלעכט ער זאָל נישט זיין, איז ער נאָך אַלץ בעסער און שטעהט נאָך אַלץ העכער פאַר די געוועהנליכע מענשען פון דור, און אויב עס זענען געוועזען אַזעלכע שופטים, וואָס דער דור האָט זיי געדאַרפט משפט'ן, איז „אוי לו לדור", קאָן מען זיך שוין פאָרשטעלען, ווי אַזוי דער דור אַליין האָט דאַן אויסגעזעהען...

(איל המלואים)

שופטים — האָט געזאָגט דער בעש"ט — וועלכע משפט'ן און שטראָפען דאָס פאָלק בשעת עס געפינט זיך אין אַנ'עת־צרה, אין אַ הונגער. אַנשטאָט זיי זאָלען דאָס פאָלק טרייסטען, מלמד זכות זיין און מיטפיהלען זיין צער — אַזעלכע שופטים דאַרפען אַליין גע'משפט ווערען...

ויהי רעב בארץ.

„כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה וכאן נאמר תרי ויהי — שתי צרות. ויהי בימי שפוט השופטים, שהיה בה רעבון של תורה, דור ששפטו את שופטיהם. ויהי רעב בארץ — שהיה בה רעבון ללחם. אמר אלימלך הכל משכימין לפתחי וברח" (מדרש רבה)

פרעגט זיך: בשלמא, אז ער איז אַנטלאָפען פאַר'ן „רעבון ללחם", איז פערשטענדליך, אָבער נאָכוואָס האָט ער געהאַט צו אַנטלויפען פאַר'ן „רעבון של תורה"?

נאָר די גמרא זאָגט: „גקטינן האי צורבא מרבנן וכו' אהדורי אפיתחא לא מיהדר" (שבת קנ"א), אַז אַ אָרימאַן אַ צורבא־מרבנן איז שעמעוודיג און ער געהט נישט אַרום אין די הייזער בעטלען.

און דעריבער, בשעת אלימלך האָט דערזעהן, אַז נישט נור עס איז אַ „רעבון ללחם", מען זיצט אין שטוב און מען הונגערט, נאָר עס איז אויך אַ „רעבון לתורה", די אָרימעלייט

זענען זיך נישט נוהג, ווי עס דאַרפען זיך נוהג זיין בני־תורה, זיי האַלטען נישט פונ׳ם כּלל „אהדורי אפיתחא לא מיהדר״ און זיי געהן אויך אַרום איבער די הייזער, „אמר אלימלך הכל משכימין לפתחי״! אויב אַזוי, װעלען דאָך אַלע אָנהויבען קומען צו מיר – וברח, און ער איז אַנטלאָפען...

(רבי יונתן אייבעשיץ)

דער „רעבון של תורה״ קומט דאַמאָלס, ווען עס איז דאָ אַ „רעבון ללחם״. „חסורי מחסרא – והכי קתני״, בעת עס איז נישטא קיין פרנסה, זעצט מען זיך לערנען...

(זרע ברך)

„ויהי״ איז אַ לשון־צרה, און דעריבער שטעהט דאָ אין פסוק צוויי מאָל „ויהי״: לאַדי, וואָס קהל האָט געפייניגט און מבזה געוועזען זייגע רבנים און דיינים, איז געוועזען אויך „ויהי רעב באָרץ״, האָט מען זיי נאָך דערצו געלאָזט הונגערען און אויף קיין חיונה נישט געגעבען, קיין שכירות נישט געצאָהלט!...

(תקון משה)

בעת רבי חיים־לייב, דער סאָסנאָוויצער עלוי, איז געוועזען רב אין סמאַרגאָן, איז דאָרט געוועזען אַ געוויסער גביר, אַ מורא־דיגער קמצן, ביי וועלכען עס איז אָנגעקומען שווער און ביטער מוציא צו זיין אַ גראָשען אויף קהל׳שע הצטרכות׳ן.

איינמאָל איז דער גביר געזעסען ביים רב, און שמועסענ־דיג וועגען פערשידענע קהל׳שע ענינים, טהוט ער איהם דרך אגב אַ פרעג: ווי אַזוי, רבי, איז ביי אייך מיט חיונה?

— מאַ, — ענטפערט איהם רבי חיים־לייב — ווען כ׳זאָל האָבען אַ פיער־פינף בעלי בתים, ווי א י ה ר, וואָלט איך מיט חיונה קיין דאגה נישט געהאַט.

— אָ, אַ דאַנק! — ענטפערט דער גביר, פיהלענדיג זיך זעהר צופרידען פונ׳ם. רב׳ס קאָמפּלימענט.

— ניין, — שלאָגט איהם איבער רבי חיים־לייב — איהר האָט מיך שלעכט פערשטאַנען... כ׳מיין: ווען כ׳זאָל האָבען ב ל ו י ז אַ פיער־פינף קאַרגע בעלי־בתים, ווי איהר זענט, וואָלט מיט חיונה קיין דאגה נישט געווען; די צרה איז אָבער, וואָס כ׳האָב צ ו ו י ה ו נ ד ע ר ט בעלי־בתים אַזעלכע, ווי איהר!...

רבי אייזיל חריף, איידער ער איז געוואָרען רב אין סלאָ־נים, איז געווען רב אין אַן אָרימער קהלה. נישט האָבענדיג פונוואַנען צו צאָהלען איהם שכירות, האָט קהל צונויפגערופען אַן אסיפה און עס איז געבליבען במוסכם, מען זאָל אָבגעבען דעם רב דאָס קהל׳שע מרחץ, ער זאָל דאָרט אַריינזעצען זיינס א מענש, און וויפיעל עס וועט בלייבען ריינע הכנסה, זאָל עס געהערען צו איהם.

איינמאָל, ערב שבת, בעגעגענט רבי אייזיל אין גאַס דעם ראש־הקהל, אַ איד אַ גביר און אַ גרויסער דבר־אחר, בעת יענער געהט פון מרחץ.

— איהר ווייסט, רבי, — זאָגט צו איהם דער ראש־הקהל, — כ׳בין היינט נישט צופרידען געווען פון מרחץ... ס׳איז געווען ווענויג וואַסער און נישט־גענוג וואַרים...

— אַזוי ? — גיט אויף איהם רבּי אייזיל אַ בּייזען קוק :
— אַ בּעדער בּין איך שוין בּיי אייך ; ווילט איהר נאָך, כ׳זאָל זיין בּיי אייך אַ בּאָד־גוי אויך ?...

ויֵלך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב וכו׳ (א. א.)

דאָ ווערען נישט אָנגערופען זייערע נעמען, נאָר עס ווערט געזאָגט סתם : „וילך איש מבית לחם יהודה לגור בשדי מואב הוא ואשתו ושני בניו״, ערשט אין צווייטען פסוק ווערט ער־קלערט: „ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון״. פאַרוואָס ווערען זייערע נעמען נישט דערמאָהנט בּאַלד אין ערשטען פסוק ?

נאָר, כּידוע, איז אלימלך אנטלאָפען פון בית־לחם צוליעב קאַרגשאַפט, צוליעב די צופיעל אָרימעלייט, וואָס זענען איג׳ם הונגער־יאָהר געקומען צו איהם בּעטען הילף, ווי עס ווערט געזאָגט אין מדרש : „אמר אלימלך הכל משכימין לפתחי וברח״. און היות ווי אויך אויפ׳ן וועג, ווען מען זאָל וויסען ווער עס פאָהרט, וואָלטען איהם די קבּצנים און אָרימע קרובים געוועהן בּעלאַגערט און געבּעטען נדבות, איז ער דפריבער אַנטלאָפען אינקאָגניטאָ און נישט אויסגעגעבּען, ווער ער איז. ערשט שפּע־טער, ווען ער איז שוין איבּערגעקומען דעם וועג און אָנגעקומען איג׳ם פרעמדען לאַנד, „לגור בשדי מואב״, ערשט דאָרט האָט ער זיך געגעבּען צו דערקענען און מפרסם געווען: „ושם האיש אלימלך ושם אשתו נעמי ושם שני בניו מחלון וכליון״...

(כּלי חמדה)

ותשאר היא ושני בניה... (א. ג)

„ותשאר — שנעשית כשירי מנחה" (מדרש)

וואָס מיינט דערמיט דער מדרש ?

נאָר אין יורה־דעה ס׳ מ״ג ווערט געזאָגט : „טחול אם נשר־ייר כעובי דינר כשר", און דערויף ערקלערט דאָרט דער ט״ז : „לא ידענא שיעורו, אבל עכ״פ הוא פחות מחצי אם נקרא שיור". דער אויסדרוק „שיור", איבערבלייבונג, לאָזט זיך, הייסט עס, אָנווענדען גור אין דעם פאַל, ווען עס בלייבט איבער ווייניגער ווי אַ העלפט. פרעגט מען : פון וואַנען נעהמט דער ט״ז דעם דאָזיגען כלל ? אָט ווערט דאָך ביי מנחה בפי־רוש געזאָגט אין פסוק : „והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו", זעהט מען דאָך, אַז דער אויסדרוק „נותרת", איבערבלייבונג, לאָזט זיך אויך בענוצען אַפילו דאַן, ווען עס בלייבט איבער אַ סך מעה־ר, ווי אַ העלפט, מחמת אַראָבגענומען האָט מען דאָך פון דער מנחה אַ גאַנץ נישטיגען טייל, בלויז די גרויס פון אַ „קומץ" ? און דערויף ווערט געענטפערט. אַז דערפאַר געשיקט זיך דאָרט יאָ צו בענוצען דעם אויסדרוק „נותרת", ווייל עס פעהלט פון איהר דאָס סאַמע חשוב׳סטע — דער „קומץ", און קוים פעהלט דער „קומץ" הייסט שוין דאָס איבריגע נישט מעהר, ווי „נותר", הגם אין כמות איז נאָך געבליבען דערפון אַ גאַנץ היבשער טייל...

דאָס זעלבע האָט אויך געאַרט דעם בעל־המדרש אינ׳ם פסוק „ותשאר היא ושני בניה". ווי געשיקט זיך דאָ דער אויסדרוק „ותשאר", ווערענד געשטאָרבען איז דאָך בלויז אלימלך און געבליבען איז דאָך דער גרעסטער טייל פון דער פאַמיליע — נעמי און ביידע זיהן ? און דערויף קומט דער ענטפער : „שנעשית כשירי מנחה", און פונקט ווי ביי מנחה

ווערט דער גרעסטער איבערגעבליבענער טייל אָנגערופען „הנותרת״, ווייל עס פעהלט פון איהר דער חשוב׳סטער טייל — דער „קומץ״, אַזוי אויך דאָ פאַסט זיך דער אויסדרוק „ותשאר״, ווייל עס איז נעשטאָרבען דער חשוב׳סטער פאַמיליען־מיטגליעד — אלימלך...

(רבי שאול אמסטערדאמער)

וישאו להם נשים מואביות (א. ד.)

מיט׳ן טאַטען רעכענט מען זיך נאָך אביסעל אין׳ם פרעמדען לאַנד, פאַר׳ן טאַטען האָט מען נאָך ווי עס איז דרך־ארץ, אָבער „וימת אלימלך איש נעמי וכו׳״, דאַן — „וישאו להם נשים מואביות״, פאַר דער מאַמען האָט מען שוין אין אַזעלכע פאַלען קיין מורא נישט...

(אלשיך)

ותשאר האשה משני ילדיה (א. ה.)

וועגען אַ געוויסען בעקאַנטען גאון ווערט דערצעהלט, אַז ער האָט אַמאָל געשריבען אַ בריעף צו זיין זוהן, וועלכער איז אַרויס לתרבות־רעה, און אָנגעהויבען האָט זיך דער בריעף מיט׳ן טיטיל „ילדי״. איינער פון זיינע נאָהנטע מקורבים, וועלכער האָט דאָס איבערגעלייענט, איז געוואָרען שטאַרק פערוואונדערט: היתכן? — האָט ער געפרעגט — צו א זוהן, וואס פערשאַפט אייך אַזוי פיעל צער, שרייבט איהר אַזאַ לשון־חיבה: „ילדי״?..

האט איהם דער גאון דערויף געענטפערט: אין רות ווערט געזאגט אין איין פסוק (א. ג.): „ותשאר היא ושני בניה״, דאַגעגען אין צוויי פסוקים ווייטער (א. ה.) ווערט געזאגט: „ותשאר האשה משני ילדיה״. איז דאך קשה: פאַרוואס ווערע׳ זיי פרי־

ווער אנגערופען „בניה" און נאכהער — „ילדיה". צי דען זענען זיי שפעטער יונגער געווארען און פון בנים זענען זיי געווארען ילדים ?

נאר „בן" מיינט מען אַ זוהן, וואס געהט אין פאטערס דרכים און בעמיהט זיך פארטצוזעצען זיינע מעשים, ווי מיר געפינען אין מדרש תנחומא פ' בראשית: „ויולד בן — למה נקרא שמו בן, לפי שהוא בונה את העולם". אַזעלכער אבער, וועלכער איז נישט קיין בונה את העולם, ער מאַכט חרוב די וועלט, וואס דער פאטער האט געבויט, איז ער נישט ראוי צו טראגען דעם נאמען „בן". פריהער, אַלזא, כל־זמן די קינדער האָבען זיך לייטיש אויפגעפיהרט, איז — „ותשאר היא ושני בניה", זענען זיי געוואָרען אָנגערופען בנים. באַלד אָבער אין'ם ווייטערען פסוק ווערט דערצעהלט, אַז זיי זענען אראָב פון דרך הישר און „וישאו להם נשים מואביות", און דאַן — ותשאר האשה משני ילדיה", זענען זיי שוין נישט געוועזען מעהר קיין בנים, נאָר סתם ילדים, קינדער, וועלכע מען האָט געבוירען און וועלכע זענען אָבער, ליידער, נישט מעהר קיין בונים...

ותלכנה בדרך לשוב. (א. ז.)

דערויף זאָגט דער מדרש: „מלמד שהלכו ביחף"...

געוועהנליך טייטשט מען „שהלכו ביחף" — זיי זענען געגאַנגען באָרוועס, און די מפרשים מאַטערען זיך צו ער־קלערען, וואָס די חז"ל זענען דערמיט אויסען. פערשידענע פשטים ווערען וועגען דעם געזאָגט; אָבער אַמריכטיגסטען און איינפאַכסטן זעהט־אויס דער פשט, וואָס ווערט געגעבען דערויף אין ספר „עבודת הלוים" און נעמליך: אין משניות מסכת מכשירין (פרק ג' משנה ח') געפינען מיר: „בשעת היחף והדיש לעולם טמא", דערויף בעמערקט דאָרט דער ברטנורא: „בשעת היחף —

בשעת הקציר", דאָס הייסט אַז "יחף" בעדייט שניט־צייט.

כי אל אשר תלכי אלך. (א. טז.)

דער ווילנער גר־צדק, גראַף פּאָטאָצקי — ווערט דער־צעהלט — האָט געהאַט אַ חבר זאַרעמבאַ, וועלכער האָט נאָכ־געטהון זיין חבר'ס ביישפּיעל און זיך מגייר געווען צוזאַמען מיט זיין פרוי.

נאָכ'ן איבערגעהן צום אידענטום האָט זיך זאַרעמבאַ דאַן געווענדעט צו דער פרוי און געזאָגט: לאָמיר זיך שיידען, די ווייסט חתונה האָבען מיט אַנ'אמת'ן בן־ישראל און איך מיט אַ בת־ישראל און אַזוי אַרום וועלען מיר ביידע ווערען איינגע־וואָרצעלט אין אידישען פאָלק. דערויף האָט זי איהם געענט־פערט: עס האָבען צוויי מענשען אַמאָל געוואַנדערט אין דער מדבר. וואו זיי האָבען פערלוירען דעם וועג און זיי האָבען אַ צייט לאַנג געבלאָנדזשעט, הונגער און דורשט געליטען, פון דער ברענענדער זון געפּייניגט געוואָרען, ביז עס איז זיי ענדליך אַ נס געשעהען און זיי האָבען דעם ישוב געפונען. צוקומענ־דיג צום ישוב, האָבען זיי זיך אָבגעשטעלט און געזאָגט: צו־זאַמען האָבען מיר אין דער מדבר געבלאָנדזשעט, צוזאַמען פון הונגער און דורשט געליטען, צוזאַמען געפּייניגט געוואָרען און איצט, ארויסקומענדיג אויפ'ן גלייכען וועג, צי דען זאָלען מיר זיך פונאַנדערשיידען? איז דאָס אַ יושר?...

און דער גר זאַרעמבאַ איז ווייטער געבליבען וואוינען מיט זיין פרוי.

("מתיהדים" פון צבי כשדאי)

כי המות יפריד ביני ובינך. (א. יז.)

עס שטעהט נישט „יפריד בינינו", נאָר „ביני ובינך". דער טויט טיילט נישט פונאַנדער ביידע, נאָר איינעם. דער טויטער ווערט אָבגעשיידט פון לעבעדיגען, צו וועלכען ער וועט שוין קיינמאָל צוריק נישט קומען. דער לעבעדיגער דאַגעגען ווערט נישט אָבגעשיידט פון טויטען. ער צו איהם וועט און מוז סוף כל סוף קומען...

(דובנער מגיד)

ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה. (א. יח)

תורה איז מתשת כח, און מיט'ן מאָמענט, ווען מען בעשליסט צו נעהמען אויף זיך דעם עול פון אידישקייט, ווערט מען שוין פיזיש אָבגעשוואַכט, ווי די גמרא דערצעהלט וועגען ריש לקיש'ן, אז בשעת ער האָט זיך געבאָדען מיט ר' יוחנן אין ירדן און נאָכ'ן געשפרעך, וואָס איז צווישען זיי פאָרגעקומען, האָט ער מסכים געווען צו ווערען א בעל-תשובה — „בעי למהדר לאתויי מאניה ולא מצי" און דערויף זאָגט דאָרט רש"י: „דמשקבל עליו עול תורה תשש כחו" (בבא מציעא פ"ד) צוליעב'ן בלויזען בעשלוס מקבל צו זיין אויף זיך דעם עול תורה, איז ער שוין געוואָרען אָבגעשוואַכט...

און דאָס זאָגט דער פסוק: „ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה", בשעת נעמי האָט דערזעהען, אַז רות שטרענגט זיך אָן צו געהן, אַז די טריט זענען ביי איהר שווערער געוואָרען, „ותחדל לדבר אליה", האט זי איבערגעריסען דעם געשפרעך און שוין מעהר נישט געפרובט איהר אבצוריידען, ווארום — אויב זי דערפיהלט זיך מיטאמאל שוואך און עס איז איהר

שוער צו געהן, איז אַ סימן, אַז זי איז שוין טאַקי פעסט בעשלאסען צו ווערען אַ אידיש קינד...

(רבי חיים צאנזער)

למי הנערה הזאת. (ב. ה.)

„דבר חכמה ראה בה, שתי שבלים לקטה, שלש אינה לקטה" (רש"י)

וואס פאַר אַ דבר־חכמה האט ער דא געזעהען פון איהר?

נאר—האט געזאגט דערויף דער חדושי הרי"ם — לויט'ן דין טאָר מען נישט קלויבען מעהר ווי צוויי זאַנגען, דריי הייסט שוין נישט קיין „לקט", דאַגעגען אַ גר און גיורת מעג עפ"י דין קלויבען אויך דריי זאַנגען, נישט קוקענדיג אָבער אויפ'ן דאָזיגען היתר איז רות די גיורת ארומגעגאַנגען איבער'ן פעלד און אויפגעקליבען בלויז יענע זאַנגען, וועלכע זענען געלעגען צו צוויי אויף אַנ'אָרט, מחמת פאַר די דאָזיגע זאַנגען האט זי מורא געהאַט, אַז אַנדערע אָרימעלייט זאָלען זיך נישט מקדים זיין און זיי צונעהמען, דאַגעגען יענע ערטער, וואו עס זענען געלעגען צו דריי זאַנגען, האָט זי איבערגעלאָזט אויף שפּעטער, ווייל פאַר זיי האָט זי קיין מורא נישט געהאַט, עס זאָל זיי ווער נישט אויסכאַפּען — דען אויסער אַ גר טאָר דאָך קיינער קיין דריי זאַנגען מיטאַמאָל נישט נעהמען... אָט דאָס איז געווען די חכמה, וואָס בועז האָט ביי איהר בעמערקט.

ותהי משכרתך שלמה וכו' אשר באת לחסות תחת כנפיו. (ב. יב.)

„אמר ר' חסא, אשר באת לחסות תחת כנפיו" (מדרש רבה)

אַלע מפרשים שטעלען זיך אויפ'ן דאָזיגען מדרש: וואָס

איז דאָ ר׳ חסא מחדש, די דאָזיגע ווערטער שטעהען דאָן אין פסוק ?

נאָר כידוע, דאַרף מען לויט׳ן אידישען דין נישט יאָגען זיך נאָך קיין גרים און קומט אייגער און וויל זיך מגייר זיין, דאַרף מען איהם נישט צורעדען דערצו, נישט געבען איהם קיין שום הבטחות, נאָר פערקעהרט: מען דאַרף איהם ווי ווייט מעגליך פרובען דערפון אָבהאַלטען און איהם ערקלערען, אַז ער מאַכט דאָ נישט קיין גלענצענד געשעפט: „אי אַתה יודע שישראל בזמן הזה דווים, סחופים ומטורפים?״ מען דאַרף איהם אַפילו נישט צוזאָגען דאָס „הימלישע קעניגרייך״, אַז ער וועט האָבען דערפאַר שכר אויף יענער וועלט...

און דערויף טאַקי מאַכט ר׳ חסא אויפמערקזאַם. דען אין פסוק דאָ ווערט דערצעהלט, אַז בועז האָט געזאָגט צו רות׳ן: „ישלם ד׳ פעלך ותהי משכורתך שלמה וכו׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו״, איז כדי מען זאָל נישט מיינען, אַז בועז האָט איהר פילייכט צוגערעדט און געגעבען פערשיעדענע הבטחות, בעמערקט דעריבער ר׳ חסא, אַז דער „ישלם ד׳ פעלך ותהי משכורתך שלמה״ בעשטעהט בלויז אינ׳ם — „אשר באת לחסות תחת כנפיו״. דיין „תשלום״ און דיין „שכר״ בעשטעהט אין דעם, וואָס דו האָסט זוכה געווען צוצוקומען צום אמת. דאָס איז דאָס איינציגע, וואָס מיר מעגען דעם גר „מבטיח״ זיין, נישט מעהר...

(קול יעקב)

די גיורת רות לאַצאַרוס, די פרוי פון פראָפעסאָר משה לאַצאַרוס, וועלכע האט זיך מגייר געווען און פערפאַסט איינינע ביכער וועגען אידענטום, האט זיך אַמאָל אויסגעדריקט, אַז

אויפ'ן גרונד פון איהרע לאנג-יעהריגע בעאבאכטונגען האט זי פעסטגעשטעלט, אז כמעט יעדער אידישער משומד איז בטבע א געוויסענלאזער, פערדארבענער מענש, נאך איידער ער שמד'ט זיך, און יעדער גר, וועלכער בעשליסט אנצונעהמען דעם אידישען גלויבען, צייכענט זיך אויס מיט זיין איידעלקייט און גוטע מדות, נאך איידער ער איז זיך מגייר...

גם כי אמר אלי עם הנערים אשר לי תדבקין.

(ב. כא)

„א"ר חנין בר לוי, בודאי מואביה היא זו, הוא אמר וכה תדבקין עם נערותי והיא אמרה עם הנערים אשר לי" (מדרש רבה).

ווי אזוי איז דערפון א בעווייז, אז זי איז א מואביה?

דער פשט איז גאנץ איינפאך: דערפון, וואס זי האט געמאכט אזא גראמאטיקאלישען גרייז און אנשטאט „עם הנערות", האט זי געזאגט „עם הנערים", נישט אונטערשיידענדיג בין זכר לנקבה, איז געווען קלאר, אז זי איז א מואבית און זי האט נאכנישט געקענט גרינדליך די העברעאישע שפראך...

(גשמי ברכה)

ותדבק וכו' ללקט עד כלות קציר השעורים וקציר החטים (ב. כג.)

„א"ר שמואל בר נחמן, מתחילת קציר שעורים עד כלות קציר חטים שלשה חדשים" (מדרש רבה)

אנטקעגען וואס אייגענטליך דארפען מיר דאס וויסען?

מחמת אין פריהערדיגען קאפיטעל ווערט געזאגט: „והמה באו בית-לחם בתחלת קציר שעורים" און דער דין איז אין יבמות, אז דער זמן, וואס א גיורת דארף ווארטען, ביז זי זאל מעגען חתונה האבען מיט א ישראל, איז דריי חדשים, און דערפאר דערצעהלט אונז דער פסוק, אז „ותדבק בנערות בועז ללקט עד כלות קציר השעורים וקציר החטים", אז עס איז שוין פאראיבער דער בעשטימטער זמן פון דריי חדשים און דעריבער — „ותאמר לה נעמי וכו' הלא אבקש לך מנוח"...

(אלשיך)

ויאמר הבי המטפחת וכו'
רימז שש שעורים (ג. טו.)

אזא חשוב'ע מתנה איז עס — שש שעורים?

נאר די גמרא זאגט: „מעיקרא מאימת? — אמר רב פפא, מכי רמי שערי באסינתא" (כתובות ח'), אז עס איז געווען א מנהג אין די אידישע הייזער פאר דער חתונה צו ווייקען גערשטען אויף צו מאכען דערפון ביער. דאס מיטגעבען איהר ביים אוועקגעהן אביסעל גערשטען איז, אלזא, געווען א צייכען און אנצוהערעניש, אז ער איז גרייט מיט איהר חתונה צו האבען...

(מגילת ספר)

ויקח עשרה אנשים מזקני העיר. (ד. ב.)

עס האט אמאל א ווארשאווער איד, א געפאלענער בעל-הבית, אויסגערעדט זיך דאס הארץ פאר רבי זיינעוועלע קלעפ

פיש, באשר ער דאַרף חתונה מאַכען אַ טאָכטער און די חתונה־מאָלצייט, צו וועלכער ער דאַרף איינלאַדען אַ גרויסען עולם, עטליכע הונדערט געסט, דאַרף איהם אָבקאָסטען אַ סך געלד, אויף וואָס ער איז ליידער נישט אימשטאַנד און ער קאָן זיך קיין עצה נישט געבען.

רופט זיך אָן צו איהם רבי זיינוועלע: צוויי מאָל ווערט דערצעהלט אין תנ״ך וועגען אַ חתונה מיט איינגעלאַדענע געסט: ביי לבנ׳ען און ביי בועז׳ן. איז ביי לבנ׳ען ווערט געזאָגט: „ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה״. לבן, דער רמאי און שווינדלער, האָט, ווי דער שטייגער איז פון אַ שווינדלער, נישט געקלערט, וואָס מאָרגען וועט זיין און ער האָט געפראַוועט אַ חתונה מיט דער ברייטער האנד, פערבעטענדיג אויף איהר „את כל אנשי המקום״, די גאַנצע שטאָדט מיט געסט. דאַגעגען בועז, הגם ער איז געוועזן אַ איד אַ נגיד, אַ גביר עצום, האָט ער אָבער געלעבט מיט חשבון און — „ויקח עשרה אנשים מזקני העיר״, האָט ער איינגעלאַדען אויף דער חתונה נישט מעהר ווי צעהן פערזאָן, און דערצו „מזקני העיר״, זקנים, אַלטע לייט, וועלכע קענען קיין סך נישט עסען... דאָס איז פאַלקאָם גענוג. מען דאַרף נישט ביים פראַוועם אַ חתונה אַריינטרייבען זיך אין צופיעל הוצאות!...

וזאת לפנים בישראל וכו׳ (ד. ז.)

דערפאַר — פלעגט זאָגען רבי צבי הירש בערלינער — האָט מען פערצייטענס געגעבען מעהר צדקה, ווי היינט, ווייל דאַמאָלס איז די אמונה געווען פיעל שטאַרקער אין די אידישע הערצער. מען האָט געגלויבט באמונה שלימה, אַז מען וועט בקרוב ווערען אויסגעלייזט, עס וועלען קומען בעסערע צייטען און מען מעג זיך דעריבער ערלויבען צו געבען צדקה מיט אַ

בּרייטע האַנד און נישט בּעהאַלטען דאָס געלד, און דאָס איז דער טייטש:

„וזאת לפנים בּישראל" — אַזוי איז געווען דער מנהג פּערצייטענס בּיי אידען — „על הגאולה" — מען האָט געגלויבּט אין דער גאולה — „ועל התמורה" — מען האָט געהאַט בּטחון, אַז די צייטען וועלען זיך טוישען צום גוטען, און דעריבּער — „שלף איש נעלו" — האָט דער איד ממש פון זיך די שטיוועל אַראָבּגעצויגען — „ונתן לרעהו" — און עס אַוועקגעגעבּען זיין חבר...

יתן ד׳ את האשה הבּאה אל בּיתך כּרחל וכלאה וכו׳ ויהי בּיתך כּבית פּרץ. (ד. יא. יב.)

פאַרוואָס האָבּען זיי אין זייער בּרכה נישט דערמאָהנט אויך די ערשטע אמהות, שרה ורבקה, נאָר בּלויז רחל ולאה? און צוליעבּ וואָס האָבּען זיי נאָך דערבּיי אויך געדאַרפט צוגעבּען: „כּבית פּרץ אשר ילדה תמר ליהודה"?

נאָר בּועז, מעגליך, האָט זיך אַבּיסעל געשעמט פאַר דער שטאָדט מיט דער אויפפיהרונג פון רות, וועלכע איז געקומען צו איהם אין גורן אין מיטען נאַכט, אַ זאַך, וואָס שטימט נישט מיט די אידישע חוקי הצניעות, און בּכדי איהם צו בּערוהיגען, ער זאָל נישט זיין געפאַלען בּיי זיך, האָבּען זיי אין זייער בּרכה אָנגעוויזען אַלס בּיישפּיעל אויף רחל ולאה. אויך זיי האָבּען, אין פלוג, אַבּיסעל אָבּגעווייכט פון דרך־הצניעות. רחל האָט זיך אויסגעדריקט צו יעקבֿ׳ן: „הבה לי בנים!" און לאה האָט זיך נישט געשעמט און אויסגערופען: „אלי תבוא, כּי שכר שכרתיך בּדודאי בּני!" און פונדעסטוועגען, ווייל זיי האָבּען עס געמיינט ערנסט און נישט געהאַט דערבּיי חלילה קיין שום זינדיגע כּוונות, האָבּען זיי זוכה געווען אויפצושטע־

לען אַ דור פון בלויז צדיקים. פיליכט אָבער וועט נאָך בועז האָבען אַ חשש, אַז דער פערגלייך איז נישט אינגאַנצען, ריכ־טיג, ווייל ביי רחל ולאה איז דאָך שוין געווען דאַמאָלס נאָך דער חתונה, דאַגעגען דאָ, ביי רות, האָט דאָך עס פּאַסירט דאַן, ווען בועז איז נאָך פּאַר איהר אַ ווילד־פרעמדער געווען— האָבען זיי דעריבער צוגעגעבען: „ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה“. אויך די אויפפיהרונג פון תמר האָט אין פלוג אויסגעזעהען צו זיין געגען די חוקי הצניעות, אויך יהודה איז פאַר איהר אַ פרעמדער געווען בשעת זי האָט איהם אָבגעוואַרט על פרשת דרכים און זיך מתיחד געווען מיט איהם, און פונדעסטוועגען האָט זי זוכה געווען צו האָבען גוטע קינ־דער, ווייל איהר כוונה איז געווען לשם־שמים, „להקים שם המת על נחלתו“. און אויך ער, בועז, דאַרף אַלזאָ וועגען רות קיין שום שלעכטע מיינונג נישט האָבען און נישט שעמען זיך מיט איהר אויפפיהרונג. אויך זי האָט עס געמיינט גאַנץ ערנסט און ער מעג פאָלקאָם זיכער זיין, אַז זי וועט זיין אַ טרייע, כשר׳ע אידישע טאָכטער...

(אלשיך)

DR. JACOB LEVITZ